

Петар Милосављевић
БЛОК ЗА СРПСКУ ИДЕЈУ

Петар Милосављевић: БЛОК ЗАСРПСКУ ИДЕЈУ
Прво издање

Матица српска у Дубровнику – Београд
(Извршни издавач, Земун, Магистратски трг 3,
тел. 011- 3077-028))
Мирослав – Београд
Логос - Грачаница

Уредници:
Момчило Суботић
Мирослава Петровић
Слободан Костић

Рецензенти:
Бојан Радић
Момчило Суботић

Корице и припрема:
Лука Исаков

Штампа:
Графоофсет - Челарево
Тираж: 1000

Петар Милосављевић

БЛОК ЗА СРПСКУ ИДЕЈУ

Матица српска у Дубровнику – Београд
Мирослав - Београд
Логос - Грачаница
Београд 2012.

САДРЖАЈ

ПРОБИЈАЊЕ БЛОКАДЕ

О феномену Тито	11
Пробијање блокаде	23
О Слободану Костићу	27

РАСПАРЧАВАЊЕ И САСТАВЉАЊЕ

Распарчавање Срба и Србије	39
Инфокарте Војислава Девиха и филологија	54
Језик ум и самобитност	67

СЛАВИСТИКА – ПОДСЕЋАЊЕ НА КОРЕНЕ

Романтизам и славистика	85
Рађање славистике и последице	105
Патриотске фантазије једног Словена	128

ПРОМЕНА ПАРАДИГМЕ

Филолози, проклете вам душе!	139
Промена парадигме у односима Срба и Хрвата	157
Владајуће метанарације и геноцид	167
Срби муслиманске вероисповести	213
Писмо Крајишницима	225
Сусрет председника Матице српске и председника Скупштине Матице српске у Дубровнику	230

ПРОЈЕКТИ

Издавачки пројект „Србистика“	243
Едиција „Ерос и логос“	254
Дело Петра Милосављевића и идеја промене парадигме	253

БЛОК ЗА СРПСКУ ИДЕЈУ

Блок за српску идеју	265
Европске вредности и инфантилизам дела српске интелигенције	282

Д о д а т а к:

Иницијативни одбор Блока за српску идеју: О првим потезима Блока за српску идеју	303
О текстовима у овој књизи	314

Неколико привредника посетило ме је 2011. на иницијативу монаха Галактиона да би ми помогли да објавим већ припремљене књиге. Требало је овим људима, који потичу из друге сфере, да укратко представим своје дело. Учинило ми се да ћу то најбоље учинити ако своје дело поредим са неким делом које им је познато. Зато сам се сетио Добрице Ћосића.

Дело овог нашег знаменитог писца најбоље представљају његова *Изабрана дела* у 25 књига. Међу овим књигама доминирају романи. Али има и књига чланака и мемоарских записа.

Мада сам од Добрице Ћосића млађи 16 година, и ја већ имам доста година, али и доста књига, па спадам међу плодније српске писце. И моја *Изабрана дела* излазе у 25 књига. Међу њима има дела из области белетристике (књига песама, књига драма и један роман). Али је већина осталих по природи посве другачија од Ћосићевих. Међу њима има књига из области теорије књижевности, историје књижевности, књижевне критике, али и књига из области методологије, семиологије, граматологије, наратологије, херменеутике, филозофије, а највише их је из области србистике.

Накнадно сам схватио да довођење мог дела у везу са Ћосићевим није безразложно. Ако се избегне поређење по вредности, та два дела се могу мерити бар по обиму. Међутим, не може се прећутати и да су она посве различитог карактера. Не би се, такође, погрешило и ако би се рекло да је Ћосићево дело најизразитији пример стваралачке парадигме претходних деценија, а да је моје дело већ израз нове парадигме која се бори за присуство и утицај.

Ова књига, у току настајања, имала је други наслов; звала се *Промена парадигме*. Тај наслов је садржао став, заступан у низу мојих књига, да се излаз из постојеће неповољне стварности српског народа може постићи променом владајуће парадигме. На филолошком плану то се може учинити тако ако се владајућа парадигма сербокроатистике замени парадигмом србистике; односно ако се парадигма хрватске идеје југословенства, замени парадигмом српске идеје о Јужним Словенима. На линији тога смера размишљања настала је и књига разговора Биљане Живковић са мном *О српском питању* која се штампа паралелно са овом књигом.

Књига рађена под насловом *Промена парадигме*, нешто дограђена, добила је други наслов: *Блок за српску идеју*, према мом накнадно додатом тексту. Тиме њена суштина није промењена. Јер је циљ Блока за српску идеју да доведе до промене парадигме. Издавач је на крају додао и текст Иницијативног одбора Блока за српску идеју о првим корацима које треба предузети да би се идеја почела остваривати. Овај додаток књизи образлаже се чињеницом да такав текст органски припада идејама из саме књиге, а посебно мојој иницијативи да се појави Блок за српску идеју.

ПРОБИЈАЊЕ БЛОКАДЕ

О ФЕНОМЕНУ ТИТО

Управо када је ова књига настајала, појавила се књига Пера Симића *Тито – феномен 20. века* (2009). За њу је карактеристично да потиче од једног од најмлађих учесника у политичком животу Титовог доба. Симић је из политичког живота одстрањен заједно са екипом српских либерала (1972). Аутор је после тога постао истакнути новинар и истраживач. Његова књига је употпунила сазнања о Титу многим непознатим а документованим чињеницама. Писана је тако да је могла да буде пласирана и прихваћена на територији целе некадашње Југославије. За три године доживела је три издања. Са разумевањем прихватам оцену да је то једна од најбољих књига о Титу, и да је незаобилазна у области политикологије и новије историје.

Симићева књига на леп начин може да илуструје шта се све о Титу зна у ширим круговима и у ком правцу се о његовом деловању мисли. Због тога она може да буде и згодан почетак за расплитање проблема везаних за Титову појаву као и за време у којем је он деловао.

Користим прилику да издвојим четири питања које би, по мени, требало другачије осветлити, него што су у Симићевој књизи осветљена. Та питања се тичу: а) неразумевање парадигме по којој је Тито деловао, б) неразумевање Титовог односа према државном пројекту који је градио, в) неразумевање улоге обавештајних служби у систему Титовог деловања и г) одсуство интересовања аутора за филолошке проблеме.

а. Симић је у својој књизи Тита представио као изузетно талентовану политичку личност каква се ретко рађа и среће у историји. Због тога што је он био таква личност, људи са простора бивше Југославије прошли су кроз драматичну историјску причу. Управо у њему, као личности, Симић види изузетан феномен 20. века. Овакво представљање Тита у складу је са метанарацијом коју су о Титу деценијама изграђивали и други исто-

ричари. Само је Симићева слика далеко одмеренија, документованија и продубљенија.

Признајем, да се овакво представљање Титове историјске улоге, коси са мојим виђењима. Личности и деловању друга Тита нисам посветио ниједан посебан рад. Али то не значи да се њиме као маркантном личношћу нисам уопште бавио. Исправније би било рећи да сам имао другачији приступ овој личности. А тај другачији приступ почео се конституисати још у мојој младости, у тексту *Крлежијанство* који је објављен 1959. године на насловној страни *Поља*. Тада сам имао 22 године, и био сам одгојен, као и други припадници моје генерације, у духу титоистичког социјализма. У области књижевности, истовремено, била ми је блиска оријентација тзв. модерниста коју је најбоље представљао Оскар Давичо. Давичо је још пре Другог светског рата учествовао у сукобима на књижевној левици и то као крлежијанац. А Крлежа је био представник једне оријентације на левици која је била на удару официјелне политике Партије. Крлежине присталице су, пред рат, и искључиване из Партије. Чак се и време када сам ја писао текст сматрало да Крлежа није у пуној милости Главнога. Млад и надобудан, на основу чињеница које су ми биле доступне, ја сам у овом чланку доказивао да су Тито и Крлежа били, у ствари, и тада иста линија. Такво виђење је касније поткрепљено многим доказима и данас спада у опште место.

Моје виђење феномена Тито уклопиће се касније у једну другу метанарацију у чијем сам изграђивању и сам учествовао. По тој метанарацији Тита не треба видети као велику, усањену историјску појаву. Он је само једна од маркантних појава на хрватској и југословенској историјској сцени. На њеном почетку може се видети Људевит Гај, вођа Илирског покрета. А затим следе личности као што су Јосип Јурај Штросмајер, Ватрослав Јагић, Виктор Новак и Мирослав Крлежа. Више него Титом, бавио сам се овим личностима. Оне особине које је Перо Симић видео у Титу као самоникле или особене, ја сам у свима њима већ сретао и препознавао. Они су сви деловали по истом

моделу. Тако да сам и Тита доживљавао као особу која их следи и наставља.

То даље значи ово: другачије од Симића, Титову појаву нисам доживљавао и сагледавао као неку самородну појаву, већ као једну од најучинковитијих личности хрватског рода које су у том раздобљу деловале. Свака од поменутих личности имала је и свој стил. Али све оне су деловале по истом моделу. Оне су, другим речима, израз једне посебне парадигме мишљења али и понашања. За све њих је карактеристично да су једно говориле а друго радиле; да су се заклињале у братство и јединство са Србима, а радиле у хрватском националном интересу; да су под видом идеје југословенства развијале хрватску идеју. Са мог становишта, Тито је имао предност над својим савременицима, не само по својим личним квалитетима већ и по томе што је израстао из једног модела понашања који је увек у историји хрватско-српских односа, у читавом низу деценија, давао веома опипљиве резултате.

Ова моја примедба не тиче се само Симићеве књиге. Тиче се и новије српске исторфиографије и политикологије. За метанарацију која је у њима негована, може се казати да се показала слепом да разуме моделе понашања ради остваривања стратегије Хрвата, са којима се историја Срба, бар од Илирског покрета, почела интензивно мешати.

По мом виђењу потребно је да се нешто битно у тој историографији коригује. Са методолошког становишта важно је да се зна да могу да постоје разне историографске метанарације; да је у основи сваке од тих метанарација неки модел мишљења и истраживања. Подбачај је савремене српске историографије у томе што није оспособљена да ове моделе препозна и схвати да и према њима мора да има јасна виђења.

6. При крају књиге Пера Симића постоји и поглавље које има наслов: *Државног пројекта у ствари и није било*. И ово поглавље је резултат истог типа мишљења. Аутор је своју причу о Титу подредио ставу да у њему види и бонвивана, и хедонистичку личност, и овејаног преваранта, а не и озбиљног страте-

га. Као што није видео модел по којем су Титови претходници деловали, Симић ни у Титу није видео појаву са далекосежним државничким пројектима. Другим речима, Симић у Титу није препознавао делатну личност која је један номинално југословенски пројект, од самог почетка своје партијске каријере, ставио у функцију идеје да оствари што већу и што боље позиционирану Хрватску. Тек ако би се Титово укупно деловање уклопило у онај метанаративни низ личности које смо поменули, схватила би се у пуној мери и природа његовог укупног деловања. Тито сигурно није био први који је схватио да се до остваривања хрватских интереса може доћи помоћу привидног здруживања са Србима. А то такође значи да он није први почео ону причу о братству и јединству са Србима. Ту причу су већ причали Гај и Штросмајер, као и остали идеолози поменути у истом метанаративном низу. Деловање хрватских шовиниста, могло је овим номиналним заговорницима братства и јединства бити добродошло да би лакше прошла њихова прича о здруживању са Србима. Пре ће, отуда, бити истинита прича да Штросмајерова и Јагићева идеологија југословенства не би са српске стране олако биле примане да није било Старчевића и Франка. Ни Титова прича не би била прихваћена са српске стране да није било Павелића и Мила Будака. Озбиљан увид у метанарацију подразумева и увид у обе стране деловања. У поменутом низу личности Тито није био први који је схватио да једно треба говорити а друго радити. А ако се зна да су сви они деловали по истом моделу, онда се мора раздвајати моћ личности од моћи модела по којој нека личност делује.

Бављење методологијом и методама, то је нешто чему се у историографији не поклања довољна пажња. Као појединац који се овом облашћу посебно бавио, долазим до сазнања да бисмо Титово деловање боље разумели ако бисмо му пришли у духу метода дијалектике конкретног тоталитета. То је универзалан метод, а ја сам га редовно примањивао у својим филолошким радовима. Са искуством које имам, тврдим да бисмо лакше Титово деловање схватили ако га разложимо и покушамо да доведемо у везу са разним, често опречним, идејама које су у његово

време биле присутне или биле само пригушиване. У неким тренуцима у Титовом деловању се може идентификовати идеја југословенства Штросмајера и Јагића; у другим идеја Комунистичке партије Југославије приликом њеног оснивања 1920; у трећим идеја Коминтерне да Југославију треба разбити; у неким, опет, идеја Коминтерне да Југославију треба сачувати. У Титовом деловању као компонента, присутна је, такође, и идеја хрватских сепаратиста да треба остварити што већу Хрватску, и да увек што веће штете треба нанети Србима. Током свог дугог политичког деловања, Тито је увек неку од тих идеја настојао да спроведе. За методологију која овој појави прилази са становишта конкретнег тоталитета увек је могуће показати када је и која од ових идеја била на делу.

А ако се говори о Титовом деловању у складу са већ постојећим и изграђеним моделима, онда се мора имати у виду и друга страна тог понашања. Тачна је оцена да се Тито успешно користио моделом наслеђеним од својих претходника. Али је тај модел понашања био неодвојив од пројекта који се звао Југославија. Хрватска, за коју се он залагао, могла је успешно функционисати само у оквиру Југославије. Чим су хрватски сепаратисти до конзеквенци довели ову идеју, отворено је и питање модела по којем су хрватски идеолози деловали. Испало је белодано јасно да је хрватска идеја југословенства била велика обмана. А постало је и посве јасно да су обманљивачи били главне личности хрватске политике и културе.

Сигурно је тачна и оцена да је Тито изнад свега умео да буде и прагматичан. Да би се одржао на власти, он је идеју комунизма настојао да реализује у виду социјализма са људским лицем. А тачно је да је нашао начина да се удене у свет сукобљених блокова са идејом о несврстаности. Овакве потезе је очигледно могао да чини човек способан да се бави политиком.

Међутим, чим је Југославија престала да постоји (а то се десило само десет година после Титове смрти) постајале све јасније и да Југославија није била никакав српски пројект. - Оваквом пројекту није стремио ни Свети Сава, ни Доситеј, ни Карађорђе, ни кнез Милош, ни Вук Караџић. Југославија је не-

спорно била хрватски, тачније хрватско-аустријски пројект. Овај пројект грађен је у основи према решењима бискупа Штросмајера. И обнављање Друге Југославије био је Титов пројект. На питање: да ли се тај пројект Хрватима исплатио, чињенице говоре да јесте. На питање: да ли је пројект који се звао Југославија исплатио Србима, чињенице дају негативан одговор. - Он гласи: Југо-славију, са српског становишта, није требало ни стварати ни обнављати.

Опет на питање: како Срби треба да се односе према пројекту који се звао Југославија, добија се сасвим јасан одговор да Срби треба да се врате идејама које су међу њима постојале у предјугословенском периоду. И да све своје националне амбиције, бар оне које су на природним основама, треба дља остварују мимо Југославије као туђег пројекта. А кад се тако - нешто констатује јасно је да треба да се врате свом националном програму који је постојао мимо хрватске идеје југословенства.

в. Обично се сматра да је Тито, поред личног шарма, владао тако дуго и успешно помоћу три снаге које су чиниле основе његовог система. Те три снаге биле су: Комунистичка партија Југославије, Југословенска народна армија и полиција (тајна и јавна). Да је Тито владао помоћу Партије, којој је јавно стајао на челу, и помоћу Армије чији је од 1941. био врховни командант до краја живота, то је познато и неспорно. Симићева књига открива да је Тито, пре него што је постао генерални секретар Комунистичке партије Југославије, био део стаљинистичке обавештајне службе НКВД и да је преко те службе, у ствари, ликвидирао своје конкуренте и помогао се места на врху партије. Та открића, до сада практично затамњена, осветљавају једну битну компоненту његове моћи.

На жалост, у Симићевој књизи не откривају се детаљи који би сведочили о томе да је све полуге власти, у земљи којом је владао, имао човек који је у основи био обавештајац. Може се само претпоставити да је човек са таквом биографијом умео

своја искуства обавештајца да употреби преко механизма које је користио за своју дугу и успешну владавину.

Па ипак је изузетно важно да је Симић нашао кључ за разумевање ове компоненте сложене Титове делатности. Помоћу ових открића боље се може схватити техника његовог владања. У ту технику спада и пракса да се прикрива спознаја да се владалац овом техником користи. То се може видети на примеру тај-них служби којима је, ипак, Тито управљао. Служба под именом Одељење заштите народа, која је основана је 13. маја 1943. године, имала је номинално свог шефа. То је јавно био Титов дотадашњи партијски доглавник и члан Главног штаба - Александар Ранковић, по националности Србин. Функција ове - службе, као и личности на њеном челу, па и личности на које су Ранковића наследили, била је да раде на обнављању Југославије, а после њене обнове и на очувању државе и њеног устројства. Та ори-јентација је била важећа до средине 60-тих година. У тренутку смене Ранковића, показало се да Тито у рукама има још тајнију и поузданију службу од оне којом је руководио његов номинални доглавник, односно његови наследници. И тај потез био је повезан са његовим државним пројектом. Временом ће постати јасно, да је сменом Ранковића са места потпредседника Југославије, елиминисана и кључна препрека дезинтеграцији ове државе. Од тога момента у превласти су биле силе које стреме ка њеном растурању. Чак ни номинално ова служба више није била под руководством српских кадрова. Прешла је у руке хрватских кадрова, у које је Тито, за реализацију нове фазе у свом државном пројекту, имао више поверења.

Да је Тито, преко својих људи, држао конце и у овој служби, то потврђује и један детаљ из ове Симићеве књиге из које наводим следеће:

Тридесетак година после Титовог обрачуна са српским либералима, у Титовом архиву у Београду открио сам да је југословенски председник тих година имао свог личног достављача из врха српске политике који је тајне везе са Титом одржавао без знања ЦК Србије. Био је то ондашњи републички секретар за унутрашње послове Србије – кога је за Титову личну везу у српском руководству, судећи по једном поверљивом документу,

ангажовао начелник Управе јавне безбедности Државног секретаријата за народну одбрану генерал-пуковник Иван Мишковић. (2011:320)

Перо Симић не наводи име овог достављача. Из његовог односа према овом догађају испада да је један Србин, члан српског руководства, радио за хрватску страну. По мом виђењу истог проблема, ствари су далеко сложеније. У време смењивања руководства Србије, 1972, онај министар унутрашњих послова Србије радио је доследно онако како се на његовом месту пре тога деценијама радило. Као што је и Партија имала свој центар, имала га је и организација тајних служби. Тадашње руководство Србије схватило је да би по српски народ било погубно ако би се и даље поданички односило према југословенском центру. Покушало је да модел понашања усклади са интересима народа који је представљало. Није у томе могло да успе. Случај смењивања Ранковића, показао је да је Тито имао два моћна средства да се том покушају супротстави: једно је био Савез комуниста који је био у његовим рукама, а друго је организације тајних служби које су такође биле у његовим рукама. Онај министар у таквом систему био је само један од значајних шрафова. Он није знао нити могао да зна да је у врху државе дошло до преоријетације, и да та преоријетација има основе у политици главнога у земљи, друга Тита. Не знајући за то (а мало ко је то уопште могао знати) онај неименовани човек на врху обавештајне службе Србије понашао се коректно, према правилима тог система. Није било његово да, као службеника тога система, нарушава систем, као што је то покушало да чини тадашње руководство Србије, него да политику друга Тита спроводи, као што је ова служба и дотада чинила и као што ће, изгледа, чинити све до разбијања Југославије.

Тита већ више од три деценије нема међу живима. Са историјске сцене сишли су и Југославија, и Комунистичка партија, односно Савез комуниста Југославије, и Југославенска народна армија. Накнадно смо могли схватити да су то све биле силе које су деловале против српских интереса. На жалост,

најмање знамо шта је било са оном организацијом тајних служби, која је, такође, деловала против интереса српског народа и чији је стварни центар такође био мимо српског народа. То је била организација којом је номинално једно време руководио Ранковић, а испало је да су њоме тајно руководили, ипак, људи од посебног Титовог поверења. Симићева књига, заснована на подацима, показује само да је деловање те службе и даље покривено велом тајности или непознавања. Па ипак се може сматрати да је ова књига отворила једну важну тему: тему о деловању тајних служби у судбини земље и народа. Бар ми непосвећени, не знамо ни шта је са овом тајном службом или са тајним службама било у Милошевићево време, нити шта је било после. Остало је, судећи према политичким оценама, спорно и да ли је Милошевићев режим деловао у складу са српским националним интересима. Према доступним чињеницама, ипак се може спознати нешто важно: да је тај режим смењен уз помоћ тајних служби и у дослуху са страним факторима.

Не треба крити да су међу Србима, при крају постојања Југославије, највише били изненађени и слуђени Титови некадашњи следбеници. После разбијања Југославије и њима је постало јасно оно што су Титови противници знали још 1941: да је он радио за хрватске интересе, а против српских интереса. Из мојих најранијих ђачких читанки запамтио сам једну песму Таназија Младеновића која се зове *Ноћ пред полазак 5. јула 1941. године*. Био сам у прилици да њеног аутора чујем на мом Филозофском факултету у Новом Саду негде око 1991. како јавно изриче ову реченицу: „Ми српски комунисти објективно смо издали свој народ. Субјективно то нисмо хтели...“ То није био гест изрицања неке нове визије, већ признање историјске грешке.

На жалост, тако како је учинио песник Младеновић није учинио ниједан други јавни радник у Србији његове оријентације. Почињена грешка се бар може рационално објаснити. Треба имати у виду да је Тито радио на два плана: на једном који је номинално водио рачуна о следбеницима једне

политике, и на другом који је водио рачуна о следбеницима друге политике.

У Симићевој књизи постоји једна Титова реченица, из чланка у *Пролетеру* од 1939. године, која гласи: „Тврђаве се најлакше освајају изнутра“ (2011:91). Ово упутство подсећа на познату причу о томе како је неосвојива Троја освојена тек помоћу лукавства, тј. помоћу „тројанског коња“. Сада, пошто су и Срби схватили да је Тито деловао против српских националних интереса, можемо знати и како је своју политику могао да остварује. Могао је да је остварује у принципу на два начина: преко командовања одозго, линијом Комунистичке партије или Савеза комуниста. А то значи преко официјелне и јавне политике. Али могао је да је остварује и другом линијом, преко снага које су организовале или држале под контролом тајне службе. Србија је тако постала пуна делатника који су вршили функцију тројанских коња. Или, у другој терминологији, које су деловале као „кртице“ па су од Србије направиле један велики кртичњак. Да ти убачени тројански коњи још увек делују, то је проблем са којим сам се морао суочити и то као научник академске оријентације. Свој налаз јасно сам саопштио у тексту *За истину о Шафарику* који је био посвећен критици начина на који је објављена Шафарикова књига *Историја српске књижевности* (2004). У њему се јасно каже да је овај издавачки подухват фалсификат, да иза њега стоје хрватски лобији из Матице српске, Завода за уџбенике и Вукове задужбине. Фалсификат је учињен да би се удовољило хрватским интересима, а не да би се приказала стварно Шафариково виђење историје српске књижевности. Чињеница да се у Србији не институционализује србистика не треба само приписивати инерцији већ и свесно каналисаним отпорима. Организоване снаге отпора долазе очигледно од кртица или тројанских коња постављених на кључним местима у српском друштву.

г. У књизи Пера Симића на више места се говори о томе које је језике Тито знао (немачки, руски, енглески), како је називао језик којим се најчешће служио у земљи којом ће владати

(хрватски, југословенски). Област у којој се о том питању може расправљати јесте филологија. Тој области Симић није посветио никакву пажњу. Она је у његовој књизи остала потпуно затамњена. Пажњу овој области није озбиљно посвећивала ни српска новија историографија и политикологија. Од те праксе - издваја се књига Момчила Суботића која се зове *Политичка мисао србистике*. Суботић је један од ретких политиколога који се прикључио Покрету за обнову србистике.

Кључно питање у односима Срба и Хрвата, нарочито у 19. и 20. веку, треба видети пре свега у тој области, у области филологије. Идеја југословенства, која се развија од Илирског покрета, има извор у филолошким комбинацијама. Све оне личности које смо навели као представнике исте парадигме мишљења и деловања пре Тита имају везе са филолошким решењима. Посредно их има и Тито. Кад је идеја југословенства успешно одстрањена са хрватске стране, на сцени се јавио Покрет за обнову србистике. Овај Покрет је донео другачије виђење српскохрватских односа од онога које је данас преовлађујуће у српским националним институцијама. О тим решењима говори читав низ мојих књига као и књига мојих блискомишљеника. Они су посебна тема о којој се говори и на страницама ове књиге, као и другде. За њих може да буде карактеристичан наслов једног мог текста који гласи: *Научни порази хрватске филологије*. Научни пораз још није и политички пораз. Али због свог научног пораза ова филологија не може више да игра улогу какву је доскора имала.

*

На новосадској телевизији Мост, у емисији Милорада Вукашиновића *Помало о свему са...* од 2. фебруара 2012, могли смо чути од младог политиколога, др Александра Гајића, једно ново тумачење феномена Тито. Тита је он окарактерисао као претечу постмодернизма у политици који сада влада на светској сцени. Овакво виђење може да се покаже као плодносно. Сматрам, међутим, да се, у разради оваквог виђења, морају

имати у виду и Титови претходници, почев од Гаја и Штросмајера, када је и настајала идеолошко-филолошка парадигма коју је он успешно оживотворавао. А то значи да су претече постмодернизма далеко старије и да имају шири спектар деловања од политике у ужем смислу. Значењем и последицама оваког деловања бавио сам се у низу књига. Самим феноменом постмодернизма у филозофији, и могућностима да се та парадигма превлада, бавио сам се посебно у књизи *Обнова логоцентризма* (2009).

ПРОБИЈАЊЕ БЛОКАДЕ

Блокада је сигурно моја опсесивна тема. Песму под насловом *Блокада* читао сам на састанку Литерарне секције прокупачке Гимназије још 1954. године. Та песма је ушла и у моју прву објављену књигу, збирку песма *Блокада* (Нови Сад, 1967). На дубљи смисао наслова обратили су ми пажњу њени читаоци после разбијања Југославије. Блокада, то је било оно што нам се као земљи и народу дешавало.

Треба, међутим, имати на уму и да се, упоредо са осећањем да блокада постоји, у човеку јавља и порив да се блокада пробије, да се из обруча изађе. Тако се нешто мора чинити да би се опстало. Природно је да нисам на страни оних снага које блокирају, већ на страни оних снага које пробијају блокаде.

Колико смо као народ и земља у блокади то сви знамо. Осећам да у томе делим судбину и свог народа и своје земље. Не видим други излаз сем да се, борећи се за опстанак, боримо и против блокада.

На симпозијуму који је одржан у Земуну 2010. о обнови Матице српске у Дубровнику, двоје младих који се баве мојим делом, Слађана Алексић и Бојан Радић, помињали су ову моју збирку. Њихово подсећање имало је овај смисао: онај ко зна шта је блокада, вероватно зна и могућности да се из блокаде изађе.

Цео програм Покрета за обнову србистике усмерен је тражењу начина да као народ изађемо из блокаде. Показало се да то није довољно. Пробој из блокаде су, на жалост, блокирали баш они који би требало да раде другачије: српски политичари. Али ја ове политичаре не доживљавам као слободне људе. Више их доживљавам као људе који су и сами блокирани. Неће да чују за разлоге да треба да се другачије понашају. На жалост, без људи који су на власти или који се боре за власт, општи проблеми се не могу решити. Зато имам у виду, поред академских текстова, какве сам до сада писао, и неке гестове које треба чинити.

У такве гестове спадају и моји покушаји да доспем до утицајних политичара. Чинило ми се да би све лакше ишло кад би, они са врха моћи, уште чули аргументе које моји истомишљеници и ја објављујемо. Покушавао сам да до најутицајнијих политичара стигнем и када је на врху државе био Милошевић, па затим и када је био Коштуница. Није ми успело. Знам и зашто. Зато што су и ови политичари били блокирани.

Сада је председник Републике Србије господин Борис Тадић. Успео сам да доспем само до његовог саветника и то у згради на Андрићевом венцу. Нисам ни покушавао да идем даље. Знам ја шта је то блокада.

Пошто проблеми о којима бих хтео да разговарам са најодговорнијим човеком у земљи нису лични, смислио сам да објавим питања која бих хтео да му поставим. То су два круга питања.

Ово су питања из првог круга.

1. Господине председниче Тадићу!

Којим језиком говорите када се нађете за говорницом Уједињених нација, у Савету безбедности? Којим језиком говорите са Хилари Клинтон, са Ангелом Меркел, са Николасом Саркозијем? Са Леди Ешли? Са Медведевим? Са председником Мађарске, Румуније, Италије, Јапана, Кине и Чилеа?

Питања из овога круга су, очигледно, лака. Зато и претпостављам одговор. Очекујем да ће ми председник Србије рећи да са овим и другим људима увек говори енглеским језиком. На основу онога што могу да сазнам и видим преко телевизије, радија, као и на основу разних детаља и довијања, чини ми се да нећу погрешити ако кажем: тачно је, господине Тадићу! У свим овим случајевима говорите енглеским језиком. То је увек енглески, било како да га они Ваши саговорници изговарају, било из које земље да су и било из којег верског опредељења потицали.

2. Не очекујем да ће тако лак бити и одговор на други круг питања. Она би, отприлике, овако гласила:

Којим језиком говорите кад се нађете са Филипом Вујановићем? Свеједно да ли у Црној Гори или у његовом родном граду Београду?

Којим језиком говорите са Тихићем или Бакиром Изетбеговићем кад се нађете у свом родном граду Сарајеву?

Којим језиком говорите са министром Владе Србије Расимом Љајићем? Којим језиком говорите кад дођете у један крај своје земље, на пример, у Нови Пазар? Да ли тамо говорите једним језиком са православцима, а другим са муслиманима, односно једним језиком са Србима а другим са оном грађанима који се по званичној терминологији земље на чијем сте челу зову Бошњаци.

Којим језиком говорите кад се сретнете са Милорадом Додиком, свеједно да ли у Бања Луци, Лакташима или Сарајеву, или у Београду?

Којим језиком говорите са председником Хрватске господином Ивом Јосиповићем? Којим језиком говорите у Хрватској са Хрватима а којим језиком са Србима у Хрватској?

Којим језиком говорите кад одете у Суботицу? Да ли једним језиком говорите са Србима, другим са Хрватима, трећим са Буњевцима? Или једним језиком говорите са православцима, другим са католицима?

Колико још језика, неоткривених и непознатих, има у Србији, односно, у српском језику? Постоје ли у Србији инкубатори за пиљење језичких пилића? Ко те инкубаторе ствара? Ко ме су такви инкубатори потребни?

Да ли је истина да ми у Србији имамо баснословне језичке резерве, тј. резерве језика? Да ли је истина да смо, по оваквим језичким резервама, надмашили све остале народе на путу ка Европској унији. Да ли је то што се на овом плану дешава код нас по неком европском узору? Има ли још негде неког народа који се овако понаша, као што се понашају институције у земљи у којој Ви владате?

Има ли овакво понашање врха државе икакве везе са чињеницом да се у Србији не дозвољава институционализација србистике, а дозвољава институционализација свих других дисциплина: на пример: хунгарологије, албанологије, бугаристике, румунистике, русинистике, словакистике?

3. На крају, мислим да је нормално поставити и треће питање, додатно. Оно би, отприлике, овако требало да гласи:

Да ли сте Ви исти онај човек који је једном рекао: не прихватамо двојне стандарде!?

О СЛОБОДАНУ КОСТИЋУ

(Поводом најновијих књига *Пут* и *Светлопис*, 2011)

Указана ми је част да говорим о најновијим књигама Слободана Костића *Пут* и *Светлопис*. Ове књиге су, као и претходне књиге истог аутора, ретке и добродошле.

Мој пријатељ Слободан Костић је данас најзначајнији писац са Косова и Метохије. Сигурно спада и међу најзначајније јавне и универзитетске раднике из овог дела наше земље. Треба, међутим, имати у виду и да дело овога савременика улази у ред трајних вредности које садашње генерације српског народа остварују. Верујем да ће овакве оцене, данас субјективне, прерастати у објективне и општеприхваћене. Разуме се ако се и покаже да нису без покрића.

Није само случај учинио да се један новосадски професор, као што сам ја, доведе у везу са једним приштинским професором, као што је Слободан Костић. Ту чињеницу може да илуструје следећа прича.

Трајао је био већ две године један бесмислени рат, а наше ближње, на простору бивше Југославије, задесила су многа страдања. Тада се почело јавно говорити да Срби, у овим мутним збивањима, не знају шта хоће, јер и немају свој национални програм. Било је, због тога, покушаја да неки појединци такав програм саставе из главе.

Десило ми се да, негде почетком 1994, испред Доситејевог споменика у универзитетском кампусу у Новом Саду, сретнем колегу, лингвисту, Драгољуба Петровића. Доситејев споменик на овом месту исти је као онај који је некад био у Приштини, а сада је испред зграде Ректората у Косовској Митровици. Испричам колеги своје виђење проблема, а он ме пажљиво са-

слуша, и на крају ми постави питање: Да ли бих хтео да напишем то што сам њему рекао? Моје контрапитање је било: Ко ће ми у овој земљи такав текст објавити? А његов одговор је био: објавиће га *Хришћанска мисао*, часопис чије уреднике зна и да са објављивањем рачунам.

Неколико дана касније текст сам предао овом колеги, који је тада био мој блискомишљеник, а убрзо текст је и стварно био објављен у *Хришћанској мисли*. Наслов овога текста је : *Српски национални програм и верско питање*. У овом тексту заиста није било неких мојих нових идеја. Само су обнављани ставови српских филолога, пре свега Вука Караџића. То су ставови о идентитету српског језика, српске књижевности и српског народа. Ови ставови су програмски. Њих ћу од тада па надаље стално разрађивати, дограђивати, обogaћивати. Практично из овог текста породило се цео циклус од десетак мојих књига.

Никако не треба губити из вида ни чињеницу ко је те ставове први прихватио. Прихватила их је *Хришћанска мисао*, један од најзначајнијих часописа Српске православне цркве. Ставови на које сам у тексту подсећао, добили су тако, практично, подршку са најважније стране.

На жалост, гласила као што је *Хришћанска мисао* обично не прате филолози. Зато мој текст и није могао да има одјека у главним универзитетским центрима у Срба, у Београду или у Новом Саду. Слободан Костић је један од ретких филолога који озбиљно и дубоко припада делу српске интелигенције окупљене око Српске православне цркве. Као ипођакон он припада и српском православном клиру. Показаће се као судбоносна и чињеница што је текст са овим ставовима доспео у руке једног човека таквог опредељења. Другим речима, било је важно да неко као Слободан Костић схвати какве су то идеје које се у тексту обнављају. Али било је, такође, важно да иза тих идеја стане и човек који има и завидне организационе способности.

Идеје на које је мој текст из *Хришћанске мисли* подсећао јесу старе, али јесу и трајне, оне на којима се гради вертикала нашег народа. На ово што кажем подсетила ме је и најновија божићна литургија у Саборној цркви у Београду. Телевизија, ко-

ја је преносила литургију, понешто је рекла и о овом још увек најзначајнијем православном храму у Србији. Али није пропустила да помене и да се испред улазних врата храма, са једне и друге стране, налазе гробови Доситеја Обрадовића и Вука Караџића. Преведено на језик симбола, то значи да је српски народ, пре него што је ушао у југословенски период, имао три идејна стуба, она која су означена именима Светог Саве, Доситеја и Вука. Народ који је имао ове стубове, имао је и своје оријентире. На жалост, десило нам се да у 20. веку, трагичном по Србе, ове оријентире погубимо.

Са стварањем Југославије, српски народ, губећи ове оријентире, изгубио је и програм по којем је дотле градио своју судбину. Југославија је створена на идејама идеолога југословенства бискупа Јосипа Јураја Штросмајера, и његовог доглавника у филологији, Ватрослава Јагића. Ови туђи идеолози ће током више деценија Србима бити главни оријентире. Свима је познато да је у другој Југославији, оној Титовој, Свети Сава одстрањен из школе. Доситеј и Вук нису одстрањени из школе, али су до непрепознавања фалсификовани. Вуков став да се Срби и Хрвати разликују по језику, претворен је у став да је Вук тобоже сматрао да Срби и Хрвати имају заједнички језик, и да се о томе Вук са Хрватима договарао на Бечком договору. Вуков став да су Срби „по правди“ сви који говоре српским језиком, без обзира на вероисповест и место становања, тумачен је као неки Вуков чудан и ексклузиван став, а не као принципијелан став којег се држе сви европски народи. Супротно од српске историјске традиције, наметан је Штросмајеров и Јагићев став да су Срби само православци. Друштвена машинерија је учинила да следбеници Штросмајерових идеја верују да се понашају као следбеници Светог Саве, а следбеници Јагићевих ставова да се понашају као Вукови следбеници. Са народом Светог Саве, Доситеја и Вука чињено је нешто што се нигде у Европи не чини. Дочекали смо да на крају 20. века као народ искусимо и последице туђих идеја и непромишљеног односа према националним и европским вредностима. Смисао онога чланка био је

да подсети да смо могли и да можемо да имамо другачија историјска исходишта.

Моје зближавање са професором Костићем у то време одвијало се и на личном плану, али и на научном. Кад то кажем, имам у виду да су идеје из чланка у *Хришћанској мисли* спадале у ред стручног и научног бављења проблемима. Била је, међутим, срећа што су те идеје доспеле до Слободана Костића. Он је у то време био управник Народне и универзитетске библиотеке у Приштини. Није се задовољио само да на речима подржи ставове на које сам подсећао. Учинио је да се они и оживотворе. У три наредне године, објавио је ове три моје књиге: *Српски национални програм и српска књижевност* (1995), *Систем српске књижевности* (1996), *Срби и њихов језик* (1997). Ове књиге је њихов издавач називао „приштинско трокњиже“.

Поменуте књиге постојале су, у рукопису, и пре мога познанства са Костићем. Али за њихов живот заслужан је овај издавач. Тим књигама, које су посве академског карактера, лед је био пробijen. Ево, укратко шта су оне доносиле:

Књига *Српски национални програм и српска књижевност* показивала је да су Срби свој национални програм имали, да је тај програм садржан у схватањима главног српског филолога, и да га, после разбијања Југославије, треба само обновити, као и филолошку традицију која је била у складу са европским схватањима.

Књига *Систем српске књижевности*, показивала је да су Срби у предјугословенском периоду имали јасну представу о идентитету и интегритету српске књижевности као целине и о њеним главним деловима.

Књига *Срби и њихов језик* показивала је да су Срби у предјугословенском периоду имали јасну свест о идентитету и интегритету свог језика и да ову свест треба само да обнове.

Имало би пуно смисла да као аутор тих књига захвалим Слободану Костићу што је помогао да се оне објаве. Али на овај чин подсећања на вредности које смо били изгубили из вида гледам као на заједнички подухват у којем сам део посла урадио ја, а део посла урадио је он. Овом приликом, међутим, не желим

да прећутим ни истину да су иза тог подухвата у једном тренутку стајале само две породице: једна новосадска и једна приштинска.

Наступиће, ипак, тренутак када се круг подршке битно проширио. То се десило 1997. године. Прво сам ја, на своју одговорност, током видовданских свечаности у Народној и универзитетској библиотеци, представио програмске текстове Покрета за обнову србистике. Костић је почетком следеће школске године у амфитеатру Филолошког факултета у Приштини организовао скуп присталица овог Покрета. На оснивачком скупу програм је прихватило и потписало 63. присутних. На овом скупу Костић је изабран за председника Друштва за обнову србистике у Приштини. Следеће године, 1998. Костић и ја покренули смо часопис *Србистика/Serbica*. Успели смо да издамо два броја. А шта се десило следеће, 1999. свима је познато. Часопис *Србистика* после тога васкрсавао је и васкрсава кад год затреба.

Прича о србистици и о Покрету за обнову србистике је посебна српска национална прича и она поготово данас заслужује да буде у центру опште пажње. Пошто нам је од 1999. онемогућено да ширу активност развијамо на Косову и Метохији, развијали смо је другде, пре свега у Новом Саду и Београду. Међу два њена значајна учинка овог Покрета треба издвојити Новосадски скуп (2007) и обнову Матице српске у Дубровнику (2009. и 2010). На оба ова скупа Костић је имао значајан допринос.

Овога пута посебно обраћам пажњу на Новосадски скуп. Био је то, у ствари, дводневни Међународни научни скуп „Српско питање и србистика“. Главна је заслуга овога Скупа филолога што је својим закључцима анулирао Новосадски договор (1954), одржан у згради Покрајинског комитета Савеза комуниста Војводине, када је српски језик преименован у српско-хрватско/хрватскосрпски. Новосадски скуп из 2007. је показао да и међу Србима и међу филозима има и идеја и људи који могу да нађу историјски излаз за српски народ који се нашао на беспућу. Оно што се око Скупа и после Скупа дешавало показу-

је само беду до које су спали српски политичари и српски медији.

На Новосадском скупу, судећи по три објављена зборника, било је 59 учесника. Зна се да сви позвани нису могли и физички да присуствују Скупу; неки су учествовали само преко приложених саопштења. Али су Скупу присуствовали и многи непозвани. Сећам се и једне овакве анегдоте. Питали једног од присутних шта му се на Скупу највише допало. Овај је одговорио: да му се највише допао реферат онога што је говорио на старословенском. Тај је очигледно мислио на Костића.

Костић сигурно није говорио на старословенском, већ је и овога пута говорио својим препознатљивим песничким језиком. Десосировска лингвистика разликовала је јасно две категорије у животу језика: *langue* и *parole*, језик као систем и језик у конкретној употреби. Новија истраживања идентификовала су и нешто што је Бахтин представио као међуслој између *langue* и *parole* а тај међуслој идентификовао као говорни жанр, а западни теоретичари га идентификовали као писмо или дискурс. Ови појмови уносе нешто светла у оно што је непозвани посетилац Новосадског скупа приметио у вези са Костићевим излагањем. Костић је сигурно говорио истим језиком као и ми остали. Али је Костићев дискурс очигледно различит од нашег. То је зато што његов дискурс има везе са једном значајном српском књижевном традицијом: са српском црквеном књижевношћу. Та књижевност настала је код нас по моделу који је установио Свети Сава и њени су највећи домети била житија Доментијана и Теодосија. У 20. веку ту врсту дискурса су посебно неговали Николај Велимировић и Јустин Поповић. Кад сам ову двојицу аутора тек деведесетих година систематски читао, схватио сам да они нису мањи писци од Иве Андрића, Милоша Црњанског, Меше Селимовића, да својим делима, и у обиму и у висини, обогаћују српску књижевност. Али и да је њихов дискурс различит од дискурса световне књижевности. Са разумевањем примам тврдње зналаца да и ови наши светитељи спадају међу највеће писце хришћанског, а поготово православног света. Костићев дискурс или Костићево писмо је, изданак из овог великог гр-

мена. Лепо је што можемо да кажемо да међу српским световним писцима постоји неко ко и ову нашу велику традицију наставља и обогаћује.

Недавно је међу присталицама Покрета за обнову србистике изникла нова акција: да се образује Блок за српску идеју. Обај Блок треба да допринесе да се српска идеја, односно српска филолошка традиција, врати у живот и то највише кроз кадровску обнову наших националних институција, пре свега Академије и Матице.

Чланови Иницијативног одбора (а то су углавном исти они који су организовали Новосадски скуп) питали су ме да ли има основе да се, међу неким другим учесницима Новосадског скупа, и Костић предложи за чланство у Српској академији наука и уметности. Уз став да никако не треба губити из вида његову улогу у раду на обнови србистике, користим ову прилику да јавно одговорим на ово питање. Слободан Костић је данас сигурно један од наших најаутентичнијих религиозних песника православне оријентације. Такву оцену изричем као неко ко је докторирао на Момчилу Настасијевићу, објавио антологију *Стара српска поезија* (2004), објавио рецитал *Служба светим Бранковићима* (2011), био ментор Тиодору Росићу за магистарску тезу о књизи *Тражим помиловање* Десанке Максимовић, помагао Александри Костић Тмушић у раду на магистарској тези о молитвама у српској црквеној књижевности. Данас је помало помодно писати о религиозним темама. Али многи, чак и добри песници, овим темама прилазе споља. Костић је песник који овим темама прилази изнутра, из система идеја и осећања српске религиозне православне песничке традиције којој истински припада.

Костић ми је једно време посебно био интересантан као неко ко је први почео да предаје по мојим уџбеницима из теорије књижевности. Стекао сам утисак да он то чини са разумевањем. Временом се, међутим, показало да и ја имам много шта да научим од свога 15 година млађег колеге. Традиција из које сам ја израстао углавном је лаичка па је игнорисала црквену књижевност. Сећам се Костићевог стана у Приштини: цела јед-

на соба била је испуњена само црквеном литературом. Као и многи други професори теорије књижевности и Костић је повремено давао прилоге из области којом се професионално бавио. Постоји, међутим, једна његова теоријска књига која се може сматрати драгоценом. Она се зове *Православно духовно песничество* (2000). Такву књигу је могао написати само аутор који је ушао у свет црквене литературе, па је познаје и боље и дубље од нас осталих. У мојој антологији *Књижевнотеоријска мисао у Срба*, која је у штампи, налази се и једно поглавље из ове Костићеве књиге. Оно репрезентује увид у целу једну књижевну област без које су и наша укупна теоријска знања о књижевности мањкава.

Путописи су књижевни жанр који најмање волим. Ретко када надмаше описе путовања и сусрета с људима. Једна од ретких књига која се домашила до врхунаца других видова литературе јесу *Градови и химере* Јована Дучића. Изненадио ме је пре неколико година Слободан Костић књигом *Путник* (2010). Њен религиозни писац посетио је више светих места у православним земљама. Пре него што се та књига појавила, био сам већ написао антологију *Примери српског прозног казивања* која ће се такође објавити. Морао сам накнадно да убацим и Костићев текст који се зове *Хиландарочашиће*. Нашао је место близу Дучићевог текста о Палестини и Исидориног о сликару Милану Коњовићу.

Најзад су се, крајем прошле године, појавиле две последње Костићеве књиге које су прави предмет данашњег окупљања: *Светлопис* и *Пут*. Обе су мемоарског карактера. Али песник особеног дискурса умео је и овога пута да направи особене књиге.

Невелика обимом, књига *Светлопис* углавном садржи фотографије и потписе, оно што се новинарским жаргоном назива легенде. И фотографије и текст који их прати сведоче о људима који су имали удела у песниковом животу. Костић представља себе као потомка и као родитеља, као пријатеља међу пријатељима, човека међу људима. Иза конкретног и видљивог у његовој књизи зрачи и оно што је неухватљиво а што означавамо апстрактним именицама: мајчинство, очинство, родитељство,

љубав, Бог, вера, завичајност, пријатељство, дакле вредности које нам обасјавају живот и чине га смисленим. Тек из ове књиге нешто сам више наслутио него сазнао и шта је овога богобојажљивог човека навело да буде заробљен од једног бића са којим ће делити живот.

Ако се каже да је књига *Пут* мемоарско штиво, може се стећи крива представа о њој. Она углавном говори о Костићевом детињству, проведеном у родном селу Речани, у Косовском поморављу и у околини. Са овом књигом, међутим, Речани су ушли у српску књижевну топографију као место веома богатих догађања, али од оне врсте које само уметност може да открије и покаже. Међу многим испрчаним догађањима била су ми посебно интересантна она која говоре о доживљајима дечака који ће постати писац и неких девојчица, његових вршњакиња. Подсећало ме је то на неке моменте из Андрићеве збирке *Деца* у којој такође има изненадних сусрета очију. А у сећањима су се јављале и неки сусрети очију из филма *Велики маневри* Марсела Карнеа. Најчешће сам се сећао песме Лазе Костића *Santa Maria della Salute*. Чини ми се да централно место те песме чине два стиха која гласе: *Никад још такав не сину глед и Све вечност за те дивни тренуте!* Мноштво детаља у књизи вишеструко ме је убедило да и Костић уме интимности да приказује на начин како то чине уметници од формата.

О Костићу сам већ објавио један текст. Његов је наслов *Слободан Костић у Ранилугу* (2007). Ранилуг је село у Косовском поморављу, које је постало центар енклаве од око 40. 000 преосталих Срба. Костић је неколико година покушавао да тамо организује наставу за студенте који не могу да стигну до Косовске Митровице. Мој текст говори о песнику и професору на делу, у неприлакама које су наш народ тамо задесиле.

Кад сам Костића упознао 1994. он је имао ћерку средњошколку и два малолетна сина. Сада је он деда са отвореном перспективом да му се ово богатство увећа. Професор Костић је показао и једну вештину која ми је недостижна. А то је умети бити деда. Био сам присутан кад је освојио моју петогодишњу

унуку Миру својим ловачким причама. Једаред смо седели на тераси моје викендице у Баноштру, на брду изнад Дунава. Пита Слободан како се зове једно брдо према Фрушкој Гори. Зове се Орловац. Седе деда Слободан за компјутер и зачас настаде прича о орловима и о Орловцу, па се и моја унука нађе у тој причи. А онда и мени порастоше амбиције па почнем да закерам: брдо на којем се налазимо зове се Глог. Хоћу и ја причу о Глогу. Уради Слободан и то, написа и причу о Глогу и о деда Пјотру како глоговим коцем убија дунждају. Али мени ни то није доста. Има још брда, има још знатижељних читалаца, деце, деда и баба. Па све гласније гунђам: Мало нам је, хоћемо још! Може и путописи, и мемоари, и теорије и песме. Само хоћемо још! Бог нек поживи Слободана Костића. И због онога што је учинио и што још треба да учини. Амин!

РАСПАРЧАВАЊЕ И САСТАВЉАЊЕ

РАСПАРЧАВАЊЕ СРБА И СРБИЈЕ

Над Србијом се надвила опасност њеног распарчавања. Јавно се већ говорило о одвајању Војводине од Србије. Од недавно се отвара питање аутономије Сандака. Како је кренуло, свашта се може очекивати. Грађани Србије ова питања препуштају политичарима. А политичари не умеју да их реше у духу европских вредности за које су се декларативно определили. Они, наиме, те вредности виде само на плану управе, права, економије, верских и грађанских слобода, а не и у области језика, књижевности, етничког идентитета. Да није тако, они не би српски језик називали хрватским или бошњачким, не би дозволили распарчавање корпуса српске литературе, не би стварали кошмар у етничким питањима, не би доводили у питање мултиконфесионалност српског народа него би и у овим питањима идентитета народа поступали као и други европски народи.

Као филолог по струци, могу да видим како су и где уздрмани темељи државе Србије. На Филозофском факултету у Новом Саду, на којем сам провео 32 године, постоје ове катедре: за англистику, за германистику, за романистику, за славистику, за хунгарологију, за румунистику, за словакистику и за русинистику. Али не постоји катедра за србистику. Дисциплина која би се научно бавила Србима и српским језиком и књижевношћу очигледно је избачена из система других дисциплина. Истина је проста. Срби се на међународној сцени не третирају једнако као други народи. Али они се тако не третирају ни у самој Србији, пре свега у институцијама које се баве младима. На ову примедбу може се одговорити доскочицом: да на истом Факултету постоје и Катедра за српски језик и књижевност и Катедра за српски језик и лингвистику. Али то не поништава чињеницу да је наука о Србима (па дакле и о српском језику и српској књижевности и српском народу) избачена из система који важи за друге народе. За Србе је, дакле, и у самој Србији устројен посебан третман. А то значи да им се приређују и припремају посебна решења. У Војводини је недавно по други пут основана Војво-

ђанска академија наука (први пут је то било 1981). Председник ове Академије је мој бивши студент за кога знам да је био шеф Катедре за русинистику. Ако председник Војвођанске академије, русиниста, може олако да пређе преко чињенице да на његовом Факултету, али и у Војводини, не постоји Катедра за србистику, а постоје катедре за друге националне филологије, унапред се може претпоставити да следи неку политику. Политика која у старту игнорише фундаменталне научне дисциплине не може да буде добра.

Бошњачки језик и Западна Србија

У Новом Пазару је почетком 21. века основан Универзитет. На овом Универзитету је институционализован бошњачки језик и латиница као писмо тог језика. Не може се људима забранити да за себе бирају имена која желе. Али то не подразумева право да могу преименовати наслеђене вредности као што су језик и писмо. А тај народни и књижевни језик и писмо о којем се овде ради, српски је језик што је и научно доказано у књигама филолога – србиста. Њиме се, као народним, говори на западу Србије: у Новом Пазару и околини, у целој Рашкој области или Санцаку, али и шире, у Западној Србији од Ваљева до Краљева па на југ до Дечана. Овим дијалектом говорили су и говоре вековима и православни и муслимани. За дијалектологију и у Европи и у свету нормално је да припадници разних вероисповести говоре истим језиком. Али је на просторима бивше Југославије прихваћен погрешан став: да се народи деле и идентификују по вери, чак и да свака верска заједница има свој језик. Израз бошњачки језик, у значењу језик Бошњака, како су себе прозвали муслимани који говоре истим језиком као и Срби православци и Срби католици, уведен је у употребу тек 1992. године. Из тога је следио став да Бошњаци, као посебан народ, могу свој језик да назову бошњачким. Испало је да израз бошњачки језик значи исто што и муслимански језик. Из тога је следио став: да се у Босни и Херцеговини говоре три језика: српски (кад га говоре православци), хрватски (кад га говоре католици) и

бошњачки (кад га говоре муслимани). Бошњачки заговорници очувања Босне и Херцеговине као целине схватили су да је ова теза неодржива и да је политички штетна: јер се тако ова држава језички цепа на три дела. Па су почели да намећу став: да се у целој држави говори једним језиком, језиком босанским. Разуме се да је и ова теза неприхватљива са становишта научне истине и у погледу ситуације у Европи. Нигде се језик у Европи не назива по држави, него по народу. Постоји Аустрија, али не постоји аустријски језик. На Балкану се може створити држава колико ко жели и може, али се исти језик у тим државама не може на научним основама називати различитим именима, јер је то супротно европским вредностима којима се руководимо.

Није нереално очекивати да се оствари идеја о аутономији Санцака. Не треба игнорисати ни политичка настојања и да се овај део земље издвоји из Србије. Али све је то мања штета од порицања идентитета и интегритета српског језика. А који је то језик? То је српски језик источнохерцеговачког наречја, другим речима, језик којим су писали Вук, Његош, Шантић, Кочић, Куленовић, Селимовић. То је језик којим данас говоре и Расим Љајић, и Сулејман Угљанин и Адем Зилкић и Муамер Зукорлић, што свакодневно може да се чује и докаже. Језиком се не сме трговати у политичке сврхе. Он не сме бити предмет уцене. Српске државе може и да нестане, али српски језик и српско име треба да живе. Зар није тако већ бивало у прошлости? Наравно да је за то потребна подршка државе. Поништавања српског имена и манипулација српским језиком било је и раније. Али иза тога никада није стајала српска држава. Јесте Османска Турска, Аустроугарска и Југославија. Ово што држава Србија данас чини према српском језику дешава се први пут.

Војводина и језик Војвођана

Приликом дискусије о Статуту Војводине много је речи потрошено о појединим његовим члановима. Проблем Статута јесте важан, али није најважнији. Важније је то ко у културном и духовном смислу одређује судбину ове Покрајине. У једном

чланку у НИН-у из 2005 (од 7. априла, стр. 30) јасно је речено ко је „газда српске културе у Новом Саду“. Наведено име не помињем јер нећу да скрећем пажњу са проблема. У својој књизи *Идеје југословенства и српска мисао* (2007) рекао сам да је тај „газда српске културе у Новом Саду“ Хрват шиптарског порекла. Ако је то тако, јасно је куда Војводина иде. Ту ни (незаслужене) Вукове награде не могу ништа помоћи. Распарчавање Србије се може али и не мора десити уз овакве или онакве законе и статуте. Али Србија не може опстати и напредовати ако јој се овакви и слични клипови подмећу у точкове.

Већ је било отворено питање војвођанског језика. Отворио га је један политичар, Ненад Чанак. Питање „војвођанског“ језика није ни отварано ни решавано тамо где треба да се реши: рецимо у Матици српској и на Филозофском факултету. Тамо се о том питању ћути, али се раде стручни и научни послови који нису бенигни у том погледу. Србистика у овим институцијама није институционализована као дисциплина, па се о некаквом војвођанском језику и не може говорити као о научном проблему. У јавности се све више толерише став да је назив језика политичко, а не научно питање. Отуда се може очекивати да ће се и оно у Војводини решити на неки посебан начин, политичким средствима (онако како је, рецимо, „решено“ у Црној Гори). Данаас у Војводини, поред неспорно постојећих језика националних мањина (мађарског, румунског, словачког, русинског и ромског), легализовани су: хрватски и буњевачки. Водећи лингвисти у Војводини то подржавају или о томе ћуте. На овим „језицима“ се пишу новине и књиге; постоје и специјалне емисије на Радио-телевизији Војводине. Хрвати у Војводини су католици који говоре екавски као и њихове комшије православци који се сматрају Србима. Кад овако издвојени Хрвати (дакле они који говоре истим језиком као и њихове комшије православци) хоће да говоре хрватским књижевним језиком, они користе књижевни језик који се у Хрватској назива хрватски. А то је источно-херцеговачки ијекавски, дакле опет Вуков језик источнохерцеговачког наречја. То је дијалекат народног језика православних Срба са територије данашње Хрватске, конкретно Срба са Војне

Границе или са подручја Републике Српске Крајине. То се јасно види на свим дијалектолошким картама српскохрватског језика које је објавио Југословенски лексикографски завод у Загребу 1988. године. На овим картама се може видети и да је то језик Дубровчана. А за Дубровчане је у Титовој Југославији институционализован став да су Хрвати, јер су превасходно католичке вере. Учињено је то упоредо са институционализовањем става да нема Срба католичке вероисповести. Такав став је протуран заједно са (Штросмајеровом и Јагићевом) идејом југословенства, упоредо са ставом да су Срби, Хрвати и Словенци, или Хрвато-Срби један народ. Пошто је та идеја порушена, она се више ни привидно не може одржавати. Они који тврде да не може да буде Срба католика руше саму Римокатоличку цркву. Јер чим је затворена за неки народ она више не може да буде католичанска, универзална. То исто важи и за исламску вероисповест, која је такође универзална. Само је на просторима бивше Југославије, од Титових времена, пролазио став да нема Срба муслиманске вероисповести. Сви можемо да посведочимо да последице ових непринципијелних решења испаштају припадници свих вероисповести.

Као буњевачки језик проглашен је говор икавским наречјем. Икавско наречје је неодвојиви део српског језика. Али, тако не мисле и водећи лингвисти у Матици српској који издају вишетоми *Речник српских говора Војводине* без икавског наречја. Није реч о књижевном језику него о народним говорима. Опет је на делу злоупотреба науке у политичке сврхе и опет антисрпске.

Корени језичког распарчавања Србије

Србија се још држи увезана својим Уставом. А да се пројектују њена језичка распарчавања може да посведочи *Карта хрватског језика са додатком српског* Томе Матасића објављена у Минхену 1981. Овде се доноси снимак из Матасићеве књиге за ученике која је под насловом *Добар дан*, која је штампана у истом граду 1984.

На овде приказаној *Kapmi* јасно се виде пројектоване границе српског језика. То је само екавско наречје: све остало је хрватско. *Kapma*, иако објављена пре тридесет година, ипак не приказује неко сасвим измишљено стање. Данас се у Србији цело подручје ове државе не третира као подручје српског језика. Као и на оној *Kapmi*, оно подручје означено тамном бојом третира се и као хрватско, буњевачко и бошњачко. Сасвим јасно: не третира се као српско.

Ушао сам већ у 74. годину живота. Као и многи моји исписници, имам сачувана школска сведочанства. Све до последњег разреда гимназије у Новом Саду, 1957. први предмет у њима се звао Српски језик. Тек у последњем, четвртном, добио је име Српскохрватски језик. Промена имена била је последица Новосадског договора, који је одржан 1954. године. Да пре Но-

восадског договора није у Србији (али и у Црној Гори) било ни хрватског, ни буњевачког ни бошњачког, може да сведочи дискусија Мате Храсте на Новосадском договору (цео број Летописа за јануар 1955. доноси материјале са тога скупа). Овај хрватски академик је критиковао и Србију и Црну Гору што се не служе двонационалним називом за свој језик већ га називају српским. Критиковао је посебно Радомира Алексића и Михаила Стевановића зато што су 1945. објавили књигу под насловом *Граматика српског језика*. Исти језик је, очигледно, по Храстеу, који је био и председник Комисије за закључке Новосадског договора, требало да има двонационално име. Такође учесник у Договору Михаило Стевановић се, на Скупу, морао и јавно „посути пепелом“. Изјавио је да се поправио. А да се заиста „поправио“ сведочи његова двотомна књига под називом *Савремени српскохрватски језик*, по којој су генерације студената, па и моја, учили о нашем језику. Карта Томе Матасића, коју овде прештапавам, тачно је представила суштину Новосадског договора. Тамо је српски језик био преименован у српскохрватски/хрватскорпски али је, истовремено, подељен на две варијанте: београдску и загребачку, источну и западну, српску и хрватску. То је потврдио и приручник који је затим (1960) штампан у две варијанте: *Правопис српскохрватског језика*, објављен ћирилицом и екавски у Матици српској, и *Правопис хрватскосрпског језика* објављен ијекавски и латиницом у Матици хрватској. Само неколико година касније, 1967, српској страни испостављен је рачун у виду *Декларације о називу и положају хрватског књижевног језика*. Иза овог документа је стало осамнаест хрватских институција, међу њима и Матица хрватска. Матица хрватска се, накнадно и посебно, и званично 1971. одрекла Новосадског договора. Онај део језика, означеног изразом хрватскосрпски, дакле ијекавски и латиницом, хрватска страна ће убудуће називати хрватским језиком. Из Матице српске је стигао одговор да се ова институција Договора не одриче, да ће га верно следити. Што значи не одриче се става да је за њу, онај српски језик пре Договора, у научном смислу био и остао српскохрватски. Тако је, при овом „разлазу“, остао став да је наш језик хрватски (за

хрватску страну) и српскохрватски (за српску). Јасно је ко је овим триком изгубио.

Новосадског договора, а то значи оваквог решења, није се досад одрекла ни Српска академија наука и уметности. Није то учинила чак ни кад је, после разбијања Југославије, у Србији 1992. враћен назив српски језик. Штавише, ова највиша српска научна институција наставила је 1999. да издаје своје најзначајније дело под називом *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*. Тако га издаје и данас. А то, у крајњој линији, значи: да су Срби, као народ, разним смицалицама језикословаца, остали без јасног идентитета свог језика. Дочекали су да се њихов језик, језик који је Вук Караџић у европском систему националних језика, потврди као српски, сада у Хагу назива босанско-хрватско-српски. За такав назив се не може тврдити да је неко само споља наметнуто решење. Ово решење је, у основи, подударно са оним које важи у највишој српској националној институцији САНУ. Председник Одбора за стандардизацију српског језика (при САНУ) јавно каже: предложићу политичарима да се наш језик преименује у бошњачко-хрватски-српски. Казано тако да „цео свет разуме“, то значи: Срби, ви самосталан језик немате. Можете да рачунате само на парче језика.

Политика и распарчавање

Питао сам неке од званичника данашње Матице српске у којој је згради одржан Новосадски договор. Одговор је био: у згради Матице српске. Тако сам и сам некад мислио. Морао сам да објавим истину: онај судбоносни Договор је обављен у згради Покрајинског комитета Савеза комуниста Војводине у Новом Саду. Сама та чињеница много говори о самом Договору, али и о стварној улози Матице српске у њему. Најстарија српска институција је само послужила да се нечија спољашња политика спроведе. Непосредно пре овог Договора, наш језик је већ био преименован и у Српској академији наука. То је било годину дана раније, 1953. Преименовање је учинио председник ове Академије Александар Белић. А шта је томе претходило може се дели-

мично сазнати и из Белићевог предговора првом тому Академијиног речника (1959). На овом *Речнику*, по иницијативи Стојана Новаковића из 1886, почела се скупљати грађа још 1893. под именом *Речник српског књижевног и народног језика*. Додуше, у Белићевом тексту не пише, али се може сазнати са друге стране, нешто што, изгледа, стоји иза овог његовог чина. Несрећни на-учник је, 1941. био на челу делегације угледних Београђана која је умолила Недића да се прихвати улоге председника Владе националног спаса. Следеће године, 1942, потписао је Апел против комуниста. Упркос томе, и у Титово време задржао је место председника Академије. По коју цену је то учинио, сви осећамо, иако сви то не знамо.

Све ово не говорим први пут. Предавао сам студентима у Новом Саду, у Приштини (Косовској Митровици), у Никшићу, на Палама и у Бања Луци. Многи од мојих слушаца, концем века, доживели су и личне и породичне драме. Неки од њих схватили су колико је важно оно што политичари чине, а посебно колико је важно оно што филолози чине. Било је и сузног сјаја у очима. Сматрам се одговорним пред тим младим људима, као и пред онима који ме нису слушали и неће ме слушати. Стручњак сам који и сад пред јавношћу полаже испит.

Главни српски проблем није данас у Зукорлићу који као муслимански свештеник злоупотребљава веру да политички делује. Главни је проблем у српским националним институцијама. На Другом конгресу српских интелектуалаца (Београд 1994), имао сам реферат *Националне институције – најслабија тачка српског народа*. Али ми није било омогућено да га прочитам. И данас заступам став да би српска ситуација била другачија да су ове институције биле другачије. Оне, у прошлости, нису основане да раде нешто против свога народа, већ да делују у духу европских вредности. Али са овим институцијама нешто није у реду од југословенског, а посебно од Титовог периода. Моја последња књига (2010) зове се *Обнова српског националног програма*. Њена је основна теза да не треба сада да стварамо неки нови национални програм, већ да треба да обновимо онај програм који су Срби из предјугословенског периода имали и који

су остваривали преко својих националних институција. А главне српске националне институције у то време биле су: Вук Караџић, Матица српска, Српска краљевска академија. Тада су сви на просторима бивше Југославије хтели да се здруже са Србима.

Вук Караџић јесте био појединац, али је обавио послове као и цела једна национална институција. Јавио се у време када се словенска филологија рађала, био је један од првака у овој дисциплини и један од утемељитеља србистике. За њега је карактеристично да није спроводио нити наметао неке властите идеје, већ само да је општеевропске и општеславистичке идеје примењивао на Србе. У југословенском периоду нарочито је био на удару Вуков став да Срба има „три закона“: православне, католичке и муслиманске вере. Тврдило се да је Вук заступао такву идеју зато што је хтео да Срба буде што више. Такве примедбе су без основа: то је став који је важио и који и данас важи свуда у Европи. Сви европски народи су били и остали у принципу мултиконфесионални. Српске институције су, у југословенском периоду, наведене да прихвате став Штросмајера и Јагића да се народи на јужнословенским просторима деле по вери. А до чега нас је та концепција довела, види се најбоље на већ учињеном распарчавању Босне и Херцеговине и тренутном распарчавању Србије. Посебно је, у овом периоду, био извргнут руглу Вуков текст *Срби сви и свуда*, односно став да су Срби („по правди“, тј. објективно) они који говоре српским језиком. И ту је било чињено са задњим политичким намерама: да би се Србима одузео и језик и идентитет. Да је идеја коју је Вук заступао нормална може да се провери на примеру других народа: Мађара, Словака, Немаца. Мађари су они који говоре мађарски, без обзира на веру, а Мађара има не само Мађарској, већ и у Србији, и у Румунији, и у Аустрији и у САД. Тако је, у принципу, са свим народима. Само тако не може да буде са Србима.

*Српске националне институције у служби (туђе)
политике*

У Београду је 1987, на 200-годишњицу Вуковог рођења, основана Вукова задужбина. Али та Задужбина, која има репрезентативну зграду у центру Београда, не следи Вукове ставове. Са вуковским ставовима су неспојиве идеје о томе да је икавски дијалекат српског језика некакав посебан буњевачки језик. Са Вуком је неспојив став да је хрватски језик оно јужно наречје српског језика, нити то да има некаквог бошњачког језика, нити су спојиве идеје да нема Срба католика или Срба муслимана, другим речима да се простор Србије и српског народа може распарчати једностраним отуђивањем делова језика према припадницима разних вероисповести који истим језиком говоре.

Матица српска настала је из исте славистичке матрице као и Вук, иако више од једне деценије после Вукове појаве. У њој је било отпора према Вуковим реформама, нарочито у области ћириличног писма, али је ова институција све Вукове битне ставове прихватила. Ставови које је Вук имао о српском језику, српској књижевности и српском народу, били су и ставови Матице. Светозар Милетић, водећи српски политичар у Аустрији 19. века, утицајан у Матици, нарочито у време њеног пресељења у Нови Сад 1864, дословно се држао Вукових ставова.

Тачно се може знати кад је Матица напустила своју, српску, и вуковску политику. То се десило 1945. године, са доласком, нове власти. Тада је стара управа Матице, у драматичним околностима, дала колективну основу. Дошла је нова управа а са њом и нова политика. А тек по овој новој политици, из Титовог времена, у Матици наш језик је престао да буде српски, постао је српскохрватски. Тек се ова Матица одрекла дубровачке књижевности у корист Хрвата, а српску народну књижевност прогласила је српскохрватском. Учинила је то, потпуно противно својој традицији темељеној од 1826. и касније. Са променом руководства, тек је ова Матица постала продужена рука хрватске филологије. Сада њено руководство заварава јавност

лажно говорећи да наставља традицију. У стварности, оно само наставља традицију из Титових времена.

Српска краљевска академија основана је 1886, на основама Друштва српске словесности (1842) и Српског ученог друштва (1864). То је било деветнаест година после оснивања Југославенске академије знаности и умјетности у Загребу (1867). Учињено је са јасном намером да ова институција следи Вукове ставове, а не ставове Ђуре Даничића од његовог одласка у Загреб. Био је то пун повратак вуковском програму. О томе сведочи најбоље иницијатива њеног стварног оснивача Стојана Новковића (1888, 1893) да се, у овој институцији, ради на великом Академијином речнику под именом *Речник српског књижевног и народног језика*. И за овај *Речник* се скупљала грађа све до 1953. године. А у Српској академији наука и уметности данас се заступају ставови о српском језику, српској књижевности и о српском народу који су установљени са променом режима 1945. а који су несагласни са некадашњим ставовима Српске краљевске академије.

Ни међу политичарима, ни у народу, не постоји свест да су све српске националне институције трансформисане у југословенском периоду, посебно у Титово време. Сходно тим променама десиле су се и трансформације у образовном систему који се тиче националних наука. Још нисмо свесни дубине те политике. За сада осећамо само њене погубне последице.

Над Србијом и над Србима данас се надвила још једна опасност. Она долази од заступника тезе да је само ћирилица српско национално писмо, а да је садашња латиница, хрватско писмо, да је то некаква гајица, што не одговара истини. Гај је-сте, 1830, створио латиницу за хрватски језик, како се тада звало оно што се касније звало кајкавско наречје српскохрватског језика. Али је у време Илирског покрета (1835-1843) ову латиницу Гај одбацио заједно са својим хрватским језиком и прихватио је српски вуковски језик и ону латиницу коју је Вук Караџић представио у *Првом српском буквару* (1827). Ако се 29 слова данашње латинице већ налазе код Вука, а последње, 30-то, слово *đ* (ђ), у абечеду је увео Ђуро Даничић, онда је и ова латиница тво-

ревина српских филолога, дакле српско писмо. Протура се став: ако Срби изгубе своје национално писмо ћирилицу, изгубиће идентитет. А зашто би Срби изгубили српску ћирилицу која је најсавршеније алфabetско писмо? Зар зато што знају и латиницу и што је и она, како тако, прилагођена писању српским језиком? Моја књига *Српска писма* од преко 500 страна и два издања (2006, 2010) документима које доноси нуди закључак да су такве тезе бесмислене. Румуни су до 1865. писали ћирилицом; од тада пишу латиницом, Турци су до 1928. писали арабицом, сада пишу латиницом. Бесмислено је тврдити да су ова два народа изгубила идентитет, или угрозили вероисповест Румуна или Турака, да су изгубили језик као одредницу националног идентитета. Да ли ће Срби у будућности писати само ћирилицом или само латиницом или ће користити оба писма као и до сада, зависиће и од тога да ли ће успети да очувају целину српског језичког простора. То је и за њих, као и за сваки други народ, преваходно важно и у културном и у етничком и у политичком смислу. Решење које нуде тзв. „ћириличари“ иде на сужавање српског језичког простора. То не може бити интерес ни српског народа нити циљ језичке политике.

Другачији однос према националним институцијама

Срби данас верују да имају своје националне институције и да оне, природно, раде за добро свога народа. Кад се за неког каже да је српски академик, самом том квалификацијом изриче се о човеку најповољнија оцена. Пошто сам годинама предавао и историју српске културе, сведочим да су оне оцене често без покрића. У Титово време на кључна места, па и у националним институцијама, довођени су они који ће спроводити титовску политику. Уместо да буду центри интеграције српског народа, институције су постале центри његовог распрачавања. Започети посао се, на неизмењеним основама, наставља.

Као неко ко је некада активно учествовао у раду Матице српске (изабран сам 1987. године у стално чланство које не

подлеже реизбору) ја сам из те институције, неформално, али практично, искључен. А зашто? Јер се залажем да се Матица српска поштује и настави своју традицију која је важила до 1945. године. С тим циљем ангажовао сам се да се обнови Матица српска у Дубровнику. Рад ове институције обновљен је 2009. године, тачно на стогодишњицу њеног оснивања. Матица српска која је пре једног века подржала оснивање Матице српске у Дубровнику, касније се тога одрекла и приликом помињања других словенских матица које су основане по примеру Матице српске, само Матицу српску у Дубровнику никад не помиње.

Као универзитетски професор у пензији који издаје своја Изабрана дела у 25 књига, природно би било да помишљам да се и сам нађем међу српским академицима. Па ипак би такво чланство било неприлично за неког ко, у студији о Академији, доказује да је она постала „огранак ЈАЗУ“, односно центар распарчавања српског језика и народа. Моје јавно залагање да се ова институција обнови на властитим темељима, захтева промене у њој. Природно је зато што у оваквој садашњој Академији нема места ни за друге који слично мисле.

Из истих разлога не видим себе ни међу могућим добитницима Вукове награде. Иако сам већ објавио десетак књига у прилог обнове србистике, другим речима су прилог обнове вуковских ставова и идеја. Бар кад су филолози у питању, ове награде се додељују само онима који симулирају да су Вукови следбеници. Као ни мојим блискомишљеницима, ни мени није место међу онима који симулирају да следе Вука. Ми не симулирамо; већ стварно делујемо у духу истог вуковског европског модела.

Да су Срби данас у тешкој ситуацији то сви осећају а готово сви виде. На жалост, Срби у овом тренутку имају доста кратковидих политичара који се боре за голу власт. Они, по правилу, не виде ћорсокак у који су запале националне институције у Титово доба. Што значи: не виде главне националне проблеме.

Мудријим државницима међу Србима, који ће се ваљда појавити, вреди обратити пажњу на нешто што ипак постоји и што нуди излаз из ћорсокака. То је Покрет за обнову србистике,

промовисан у Приштини 1997. Овај Покрет може се назвати и Покретом за обнову српске филолошке традиције, односно Покретом за обнову српских националних институција. А може се назвати и Покретом за поштовање и примену европских вредности у области филологије. Покрет за обнову србистике не стоји на неким магловитим и неостварљивим идејама. Уз њега су пристали филолози са значајним опусима. Један од најзначајнијих резултата овог Покрета јесте Новосадски скуп (2007), који је био међународног карактера, са 59 учесника. Закључци овог Скупа објављени у трећем по реду зборнику њему посвећеном. Они су одбацили закључке Новосадског договора (1954), али и потврдили континуитет српске филолошке традиције и потребу пуног поштовања европских вредности. На овом скупу, где је било и младих и старих, било је бар пет-шест учесника, који својим опусима заслужују да уђу у Академију која би наставила традицију из предјугословенског периода. Не говорим зато без основе ако кажем да је ренесанса српске филологије (а то значи и српског народа) већ утемељена. Очекују се потези државника који овај посао требало да обаве.

ИНФОКАРТЕ ВОЈИСЛАВА ДЕВИЋА И КЉУЧНИ МОМЕНТИ НОВИЈЕ СРПСКЕ ИСТОРИЈЕ

Међу савременим ствараоцима у Новом Саду Војислав Девић је један од најособенијих. Овог архитекту и урбанисту посебно интересују велики простори и питања како да се они уреде. Такви велики простори су и Балкан, Србија, Војводина, Фрушка гора, Нови Сад и околина. Знам да је на последњој светској изложби у Шангају један Девићев пројект освојио прву награду. Сличних догађаја било је и раније. Овакви подухвати траже од аутора широку културу, склоност ка мишљењу и комбиновању.

Ове Девићеве способности испољиле су се посебно на његовим инфокартама. Оваквих карата Девић је, од 2000. до 2010. године направио – дванаест. Последње две представљају брендове Војводине. Девићеве карте тичу се области којима се посебно баве географи, историчари разних усмерења, музеалци, археолози, теолози, књижевници, лингвисти, семиолози и други. Зато подстичу настојања за мултидисциплинарним истраживањима. Са свих ових страна, разуме се, нисам могао да прилазим Девићевим инфокартама. Биле су ми интересантне са становишта семиологије, методологије, историје српске културе, дакле, са становишта дисциплина којима се бавим.

Семиологија се бави знаковима. Међу разним разврставањима знакова најзначајнија је подела знакова на вербалне и невербалне. Вербални знакови су речи. Њиховом природом и структуром, њиховим значењима и односима, природом комуникације речима, бави се превасходно лингвистика. А највише домете у оплемењивању речи доноси књижевност која је посебно цветала у цивилизацији књиге која је претходила цивилизацији електронских медија. Канадски филозоф Маршал Маклуан је пласирао тезу да је доба цивилизације књиге прошло; долази, по њему, доба слике. Размишљања у том смеру доводе до за-

кључка да живимо у доба филма, телевизије, интернета. Дошло је и до померања тежишта од вербалних ка невербалним знаковима.

Инфокарте Војислава Девиха почивају на коришћењу невербалних знакова као претежног изражајног средства. Уз помоћ географских карата, фотографија, уз мало речи, Девих на својим инфокартама пружа огромну количину информација. Нешто од тих информација представљено је непосредно, а доста је представљено посредно.

Виђене са становишта методологије, инфокарте Воје Девиха показују једно посебно својство. То је настојање да се мисли о целини и о деловима. Ову врсту методологије је најбоље представио чешки филозоф Карел Косик у књизи *Дијалектика конкретног* (1963). Мени је Косикова дијалектика конкретног служила превасходно да се сналазим у области филологије, посебно у области изучавања књижевности. Господину Девиху је у основи иста методологија служила да би представио извесну географску целину у конкретностима. Иста дијалектика допушта и нуди да се нека целина рашчлањава на делове. Али показује и како се целина може прекомпоновати или поново састављати. Самим тиме она показује и како се знања о целини и деловима могу употпуњавати, конкретизовати. Тај начин сагледавања стварности примаоце доводи у активан однос. Суочавамо се са многим информацијама које које доносе инфокарте, а многе, само имплициране, можемо сами да употпуњујемо.

Према најновијем Девихевом делу, *Инфокарта добара Новог Сада, Сремских Карловаца и Свете Фрушке горе*, имам и посебан интелектуални и емотивни однос. То је простор којим сам се бавио и као историчар српске културе, али то је и простор у којем живим већ близу шест деценија

Управо као историчар српске културе у ситуацији сам да у више конкретности имам знатно другачије виђење од оних које ова *Карта* нуди. Разлике потичу отуда што се Девих ослања на већ прихваћена сазнања, односно на сазнања обликована у оквиру једне научне парадигме. На исти простор ја гледам са

становишта друге парадигме: оне у чијем изграђивању и сам учествујем и која треба да потисне постојећу.

Овакво понашање није нека моја особеност. Оно је карактеристично за развој науке уопште. Наука се и развија кроз смену научних парадигми. То је главна идеја књиге *Структура научних револуција* кључног човека за ову тему, америчког филозофа науке Томаса Куна.

Промене у научним парадигмама илустроваћу на неколико примера.

Поменути Девихева *Карта* је значајан простор посветила српском средњем веку. Краљ Драгутин, кога су звали и сремски краљ, и мачвански краљ, добио је у њој значајно место. Једно брдо у атару Чортановаца обележено је на *Карти* као Краљево брдо. Сама тема Драгутиновог присуства на овим просторима, међутим, може још да се продубљује. Име Драгутин адекватно је имену Карл, Карло, Карољ. Отуда не би олако требало одбацити претпоставке да и само име Сремских Карловаца може да се доводи у везу са именом краља Драгутина. Али овај краљ није и први из династије Немањића који је имао везу са сремским просторима. Историчарима је, на пример, познато да је Немањин стриц бан Белош, брат угарске краљице Јелене, био подигао у Баноштру један манастир за који се тврди да је био бенедиктински. Први наследник на престолу светог Саве био је свети Арсеније, познат и као Арсеније Сремац. По њему данас с правом носи име Богословија у Сремским Карловцима. Ових информација на *Карти* нема.

Знатан информативан простор на овим картама дат је православним манастирима који се налазе или су се налазили на Фрушкој Гори. Девих их је све лоцирао. Од 43 таква манастира данас их је мање од половине живих. Њихово постојање речито негира раширену представу да Срби на овом простору живе тек од Велике сеобе 1690. Ако се тачно зна да су Мађари дошли у Панонију тек у 9. веку, десет година после мисије Ћирила и Методија, а делови других несрпских народа тек у 18. веку, у време

Марије Терезије, онда се о пореклу овдашњег становништва мора другачије мислити и наћи начина да се прикажу чињенице.

Мора се, такође, кориговати раширени став о томе да српска књижевност на просторима северно од Саве и Дунава почиње тек после Велике сеобе. Најстарији текстови из *Србљака*, настали у Срему, везани су за постојање деспотовине у Срему под династијом Бранковића. *Служба Светом Стефану Бранковићу*, која је забележена у *Србљаку*, потиче из 1496. године, дакле још од 15. века. Већ са почетка 16. века потичу три службе непознатих монаха Крушедолаца. То су службе светој Мајци Ангелини, светом деспоту Јовану и светом Владики Максиму. Из истог века је и служба светом Стефану Штиљановићу, непознатог Шишатовчанина. Ови подаци померају почетак познате српске књижевности у Срему за двеста година назад у прошлост

У манастиру Раковац, на Фрушкој Гори, настао је почетком 18. века *Србљак*, прва антологија српске поезије. До стварања ове антологије је дошло тако што је игуман манастира, Теофан, наложио калуђеру Максиму да препише службе Србима свецима. Учинио је тако јер су ове службе биле потискиване од служби руским свецима. *Србљак* је тако постао главна ризница старе српске поезије. Преведен је на савремени језички израз тек 1972. у значајном подухвату Српске књижевне задруге којем су значајну улогу одиграла три важна ствараоца: Васко Попа, као уредник, значајни медијависти Димитрије Богдановић и Ђорђе Трифуновић као преводиоци и тумачи. Тек од поменутог подухвата стара српска поезија и стварно је присутна у свести српског читатељства. Њено постојање се више не може маргинализовати, већ разним интерпретацијама само обогаћивати.

За ове крајеве везан је и настанак друге по реду српске антологије поезије, *Цветника српске словесности*, која се у две књиге појавила у Бечу 1853. године. Овај важан издавачки подухват већ представљала укупну српску поезију. Њен аутор је Јован Суботић, један од најзначајнијих Срба 19. века. Сремац Суботић (1817-1886) био је рођен у Добринцима. Овај првак Матице српске и уредник Летописа добар део живота провео је у

Новом Саду. Заслужан је, међу осталим, и за пресељење Матице у Нови Сад 1864. године.

А кад узимамо у обзир као значајне чињенице ове две прве антологије српске поезије, *Србљак* и *Цветник*, морамо и о самој природи српске књижевности другачије мислити него што смо навикли. А то значи да морамо да мењамо и саму научну парадигму.

На моћ парадигме, али и на могућност њене промене, могу да подсети и неке значајне књиге. *Антологија српског песништва* Зорана Мишића из 1956. године, на пример, почињала је са Бранком Радичевићем и Његошем. То значи да она није видела да је у Срба и пре ових песника било праве поезије. За такав став је могла да нађе и потврде у *Антологији старије српске поезије* (1953) Младена Лесковца. Лесковац је, својом књигом показао да зна да постоји српска поезија и пре Бранка. Али је показао да читаву пребранковску лирику и није сматрао правом поезијом, већ је у њој видео само нешто као њено предворје. Оваква парадигма мишљења о српској поезији битно је промењена са појавом *Антологије српског песништва* Миодрага Павловића (1964). Павловић је показао да права српска поезија почиње од Светог Саве. У таквој антологији је већ морао да има место и Орфелин, најзначајнији песник са ових простора у 18. веку. Али је и Орфелиново место у тој *Антологији* представљено је донекле стидљиво. Не видимо у њему једног од највећих људи које је српски народ уопште дао.

Поглед на Орфелина се зато мора битно мењати. Данас се сматра да је Орфелинов *Плач Србији* највећа српска песма 18. века. Али и да друга његова дела треба на нов начин тумачити. Бар ја сам заступао став да је његова двотомна књига *Житије Петра Великог* (1772) први модеран српски роман, али и прва српска модерна историјска монографија. На жалост и у Девећевој *Инфокарти* овај велики човек се не помиње. Орфелин је незаобилазно име и у историји српске графике, и у историји српског штампарства и новинарства. А да би се Орфелин озбиљније схватао, нужно је, такође, да се промени досадашња парадигма,

а да се изгради нова у којој би он у пуном смислу засијао. Орфелин, који је рођен у Срему, у Вуковару, битан део свог живота провео је у Сремским Карловцима, као „илирически канцелист“, дакле као службеник митрополита Павла Ненадовића. Лако ћемо и у овој парадигми схватити да стари израз „канцелист“, одговара раширенијем изразу секретар. Парадигму, међутим, морамо мењати да бисмо схватили шта значи оно „илирически“.

Навикли смо, посредством школа у југословенском периоду, да илирско име везујемо за Хрвате. У складу са таквим приказивањем, говорило се и да су аустријски цареви давали некакве привилегије Србима и српским патријарсима. Номинално то није било тако. Аустрија је у оно време Србе називала Илирима, а српског патријарха илирским патријархом или патријархом Илирика. За Србе свих вера оснивала је Илирску депутацију и Илирску дворску канцеларију. Чим те чињенице признамо, почињемо већ другачије да схватамо историју.

Право разумевање Орфелинове личности и деловања води и другачијем разумевању српске језичке ситуације у 18. веку. Наметнута парадигма упорно одржава став да је Вук, својом језичком реформом, уместо старог светосавског језика, донео радикално нови народни језик. Тиме је прекинуо континуитете. А због овог кидања континуитета много му се замера. Било је, у ствари, другачије.

Да је Орфелин писао на два језика, то се најлакше види из двеју варијаната *Плача Србији* (1763). Ранија варијанта ове песме под именом *Горестниј плач* (1761) није писана на светосавском српском већ на црквеноруском језику. Ако бисмо јасно видели да су Срби, једно време, у 18. веку, писали на два блиска језика, руском и српском, лакше бисмо могли да схватимо чињеницу како се десило да и Хрвати у новије време пишу истим језиком као и Срби. Ако можемо да разликујемо када Орфелин пише на српском, а када на руском, тако сигурно можемо да разликујемо и када Крлежа пише на српском а када на хрватском. То нису две варијанте истог језика, то су два језика. Тако се исто могу правити разлике и код употребе језика Назора и Горана

Ковачића. И они пишу на језику којим нико од Срба није писао, дакле, на хрватском. Али, пишу и језиком којим и Срби пишу, дакле, на српском.

Појам *разлике*, значајан у систему мишљења оца модерне лингвистике Сосира, постао је кључни за филозофију Дериде и постмодернизма. Овај појам може да послужи за уочавање још једне крупне разлике у српским писмима: разлике између црквене и грађанске ћирилице. Пошто је руски цар Петар Велики црквену ћирилицу заменио грађанском ћирилицом, Орфелин је 1758. направио *Калиграфију*, једно посебно значајно дело за српску и валахијску (тј. румунску) младеж. Треба да знамо да ми данас никако не пишемо црквеном ћирилицом, већ пишемо грађанском. А да та промена није лако примана, доказ је да је још 1856. Стерија своју збирку песама *Даворје* штампао црквеном ћирилицом и да је мислио да њу никако не треба напушта-ти.

Важно је одговорити и на питање откуда Орфелину идеја да прави реформу правописа за румунску младеж, што значи да саставља азбуку и за румунски народ. Да би се на то питање одговорило, морамо се „пребацити“ у времена 18. века. Тада је и код Румуна у православној цркви био у богослужбеној употреби црквенословенски језик, а писмо је била српска црквена ћирилица. Ни та чињеница није посве необична. У богослужбеној употреби у Српској православној цркви и данас је црквено-словенски језик који је у основи рускословенски (а не српски, светосавски). Исту ту црквену ћирилицу, која се употребљавала и у румунској књижевности, оној писаној на румунском језику, Орфелин је претворио у грађанску ћирилицу. Ова ћирилица је, колико ми је познато, у основи била у употреби до 1865. године када су Румуни изабрали друго решење: прихватили су латиницу којом се и сада користе. Овај случај показује да је бесмислен став да се са променом писма мења национални идентитет. Неодрживост каквог мишљења потврђује још убедљивије случај са Турцима. Турци су тек 1928. напустили арабицу и прешли да пишу латиницом. Ако се ове чињенице имају на уму, неисправно је тврдити, на пример, да су Румуни и Турци народ једног пи-

сма, или да су са променом писма изгубили идентитет, или да су том променом као народи уназађени.

Дисциплина која се бави писмима и писменошћу назива се граматологија (од грчког грама = слово). За граматологију је наше подручје од значаја и због још једног случаја. Године 1860. у Епископској штампарији у Новом Саду штампана је *Српска писменица* Јована Илијћа. Јован Илић није запамћен као значајан филолог, али је запамћен као значајан песник и као значајан политичар. Посебно се памти и као отац књижевника Драгутина и Војислава Илића. Важно је, међутим, знати да његова *Српска писменица* у својим схватањима сведочи о пуној привржености овог значајног човека граматичким и граматолошким ставовима Вука Караџића. Књига је значајна и по томе што посебно представља два актуелна српска писма, она која он назива: *Писмо Срба Источне цркве* и *Писмо Срба Западне цркве*. Писмо Срба Источне цркве то је ова садашња ћирилица у којој је сједињен труд Орфелина, Мркаља и Луке Милованова, коначно и Караџића. А писмо Срба Западне цркве, то је данашња латиница коју сви употребљавамо. Она је потпуно преузета латиница из Вуковог *Првог српског буквара* (1827). Из ове књижице је преузео и слово *dj*, тачно према Вуку. Данашње латиничко слово *đ* увео је тек много година касније Ђуро Даничић у оквиру припрема за *Рјечник хрватског или српског језика* (прва свеска појавила се 1882). Према томе латиница коју данас употребљавамо дело је српских филолога. Људевит Гај јесте у књижици *Кратка основа хрватско-славенског правописања* (1830) створио латиницу за хрватски језик (који се у каснијој терминологији називао кајкавско наречје српскохрватског језика), али је ову латиницу напустио у време стварања Илирског покрета (1835), истовремено кад је преузимао српски језик. Латиница коју је Гај касније употребљавао у основи је она Вукова. Научна истраживања су довела до промене научне парадигме и у питању писама.

У Девићевој *Инфокарти* није нађено место ни за Шафарика. На жалост, и ово је последица важеће парадигме предста-

вљања српске културе. Питао сам својевремено постдипломце на мом Филозофском факултету у Новом Саду да ли им је ико говорио или бар помињао Шафарика. Добио сам негативан одговор. Тако је испало да сам изгледа тек ја први говорио о њему. О Шафарику се, у Новом Саду, предаје на Катедри за словакистику. Али тиме се значај овог великог научника битно сужава. Он је много урадио и за српску културу.

Шафарик (1795-1861) један је од највећих Новосађана свих времена. Рођен је у Словачкој, у Кобиљареву. Студирао је у Пожуну (Братислави), а докторирао у Јени. Да доспе у Нови Сад, где је и онда живело мало Словака, учинио је случај. Млади Шафарик је завршио школе, али није могао да нађе посао. Помогао му је вршњак, Франтишек Палацки, касније чувени историчар, кога су неки називали и оцем чешке нације. Рекао му је да на својим приватним часовима, има једног ученика, Петра Лукића, који је из Новог Сада, а отац овог ученика је председник Патроната Српске православне гимназије у Новом Саду. Ова гимназија тражи директора, нека се Павел пријави. Године 1819, када је млади Шафарик дошао у Нови Сад, имао је 25 година и био је у научном свету такорећи потпуно непознато име.

Само седам година касније (1826) Шафарик је објавио у Пешти на немачком језику књигу непролазног значаја. То је *Историја словенског језика и књижевности према свим наречјима*. У њој је на систематски начин доградио знања о Словенима које су претходно изграђивали Чех Добровски и Словенац Копитар, Србин Карацић а, разуме се, и многи други. Том књигом он је постао један од првака славистике. Књигама које је објавио касније, а нарочито *Словенским строжитностима* (1837) и *Словенском етнографијом* (1842) он је постао највећи слависта свих времена.

Није ми било несхватљиво, иако је било необично, како је млади Његош, на Цетињу, направио *Горски вијенац*. Његош је иза себе имао и црквену и народну традицију и богато историјско сећање. Као песник, он је могао и на Цетињу да говори из душе целог народа. Тајна ми је била како је један млади Новосађанин, у трећој деценији 19. века, када је Нови Сад био пука

провинција, направио књигу која је подразумевала увид у библиографска знања која могу да дају само богате библиотеке. Показало се, међутим, да се и та чињеница може рационално објаснити. У Новом Саду, у то време, заиста није било богатих библиотека. Али је било богатих библиотека у околини Новог Сада, у фрушкогорским манастирима. Какве су и колике су те библиотеке биле, на жалост, немамо јасну представу. Али знамо шта се са њима десило. У време Другог светског рата Срем је био под усташком влашћу. Готово све манастире усташе су разориле, а њихове библиотеке су нестале.

Шафарик је у Новом Саду живео до 1833, дакле укупно 14 година. У Новом Саду је почео да ради на још једном значајном делу: на историји књижевности народа словенских народа западног дела Балкана. Дакле о свим Словенима, сем Бугара. О Бугарима се, као о народу, тада мало знало зато што су живели у Турској, а у ту земљу се тада мало путовало. Забележено је да се Шафарик тада код бугарских трговаца у Новом Саду распитивао о Бугарима. Тако је испало да се Шафарик, силом прилика интересовао превасходно за Србе, Хрвате и Словенце, дакле за народе који су живели у Аустријској царевини и за који ће се тек касније почети да употребљава израз Југословени. Шафарик је скупљао грађу о три југо-славјанска народа.

Од овог његовог посла остало је шест испуњених фасцикли, или фолиобандова. Ове фасцикле су биле неједнаког обима. Оне су биле посвећене овим темама: *Стара српска књижевност*, *Књижевност од 1733-1833*, *Илирска књижевност*, *Књижевност писана глагољцом*, *Хрватска књижевност*, *Словеначка књижевност*. После Шафарикове смрти, његов зет Јозеф Јиречек, Чех, отац Константина Јиречека, објавио је три књиге под заједничким насловом *Историја југословенских књижевности*. У једној књизи нашла се *Историја српске књижевности*, у другој *Историја илирске* и *Историја хрватске књижевности*, у трећој *Историја словеначке* и *Историја глагољске књижевности*.

Десило се да је Јиречек интерпретирао Шафарика према логици несагласној са Шафариковом. Он је историју илирске

књижевности повезао са историјом хрватске књижевности. Али је ипак оставио трага о томе шта је све и како у Шафариковој заоставштини затекао. У приређивачким пословима обично се поступа тако да приређивач тежи да понови мисао или вољу самог аутора. Ми данас, на основу расположивог градива, можемо да кажемо да Јиречек није тако поступио. Приређивачима Шафарикових дела ипак остаје да тај посао ураде ваљано. А ако би приређивачи тај посао обавили ваљано, следећи ауторове ставове, испало би да се та историја односи углавном на српску књижевност (прва четири овде побројана фолиобанда) са два посебна фолиобанда који се односе на хрватску и словеначку књижевност.

Први пут је једна Шафарикова књига објављена у издању Матице српске тек 2004. године под насловом *Историја српске књижевности*. У том издању издавачи су поштовали Јиречеков приказ српске књижевности, а не Шафариков. Зато је приказ српске књижевности сведен само на књижевност православних Срба. Шафарик је, међутим, сматрао да Срба има три закона, исто онако као што је сматрао Вук, и као што су сматрали други слависти његовог доба. Ја сам на ово издање (које је Матица објавила заједно са Заводом за уџбенике и наставна средства и Вуковом задужбином) реаговао текстом *За истину о Шафарiku* (прештампан у мојој књизи *Идеје југословенства и српска мисао*, 2007). По мојој рачуници, Јозеф Јиречек је, у приређивању Шафарикове заоставштине реговао као аустријски службеник, а не као научник. Тиме је српска књижевност битно оштећена. Издавачи имају право да се не слажу са научником чија дело представљају. Али не смеју да фалсификују његове ставове.

У *Инфокарти* Војислава Девића има информације о Матици српској. Тачно је да су ову значајну институцију основали Срби у Пешти 1826. са циљем да помаже *Летопис*. Али идеја да се оснује *Летопис* родила се у Новом Саду. Она је плод сарадње и разговора двојице професора Српске православне гимназије: Георгија Магарашевића и Павела Јозефа Шафарика. Обојица су били присталице славистике која се рађала. Сва ре-

шења и часописа и Матице као институције била су у духу славистике. Није безначајан податак да је у оснивању најстарије српске институције учествовао Шафарик, један од највећих слависта и највећих србиста свих времена. Тај податак говори о оријентуру који је ова најстарија институција имала и мора да има.

Историја Матице српске је дуга и компликована. Данас је постало важно и ко је и како приказује. Отприлике девет година после оснивања Матице српске јавља се Илирски покрет. Није спорно да је тај Покрет био претходник историје југословенства. Тако смо га бар до јуче славили, док се сматрало да нам ова идеја само добра доноси.

Накнадно, међутим, мора се имати у виду да је ради остварења идеје југословенства изгубљено много људих живота, посебно српских, у Првом и Другом светском рату. А много их је изгубљено и приликом разарања Југославије. Као историчар српске културе био сам у ситуацији да подсетим на једну другу идеју југословенства, и одгурнуту и заборављену, која се родила у Матици српској, а која је дошла као реаговање на илирску идеју. Носиоци те идеје су били Теодор Павловић и Јован Суботић. Они нису прихватили идеју илирског покрета да сви Јужни Словени треба да се одрекну свога имена и да постану Илири. Они су сматрали да сви балкански Словени треба да се развијају као посебни народи, дакле као Бугари, Срби, Хрвати и Словенци, да негују своје посебне језике, али и да се понашају као браћа, као Југо-Славјани. После свега што нам се на овим просторима десило, не остаје нам друго него да зажалимо што је у Првом светском рату та идеја одбачена, а прихваћена она Штросмајерова. Данас је јасно да би за Србе било боље да су се држали српске идеје. Јер се она потврдила као ваљана. Повратак старим идејама – то је нешто што се у историји стално чини. За Србе ће свакако бити боље ако знамо да такве идеје имамо, него ако само жалимо што смо следили туђе идеје.

За историју Новог Сада важан је још један податак. То је чињеница да се Матица српска преселила у овај град 1864. године. Важан је и податак да је тада водећи српски политичар на

овим просторима био Светозар Милетић, новосадски градоначелник. Милетић је само годину дана раније, објавио веома значајан чланак под насловом *Срби и Хрвати*. Значајна је чињеница да је у свом главном чланку о овом питању и он поновио основне идеје главног српског филолога Вука Караџића коме је то била последња година живота.

Подсећајући на ове чињенице, подсећам истовремено и на нешто што битно разликује данашњу Матицу од оне из предјугословенског периода. Матица српска, која се дичила Новосадским договором, и која га се ни данас упорно не одриче, није она иста која је основана 1826, нити Матица која односе међу југо-славјанским народима градила на идејама Павловића и Суботића. То је Матица која се приклонила хрватској идеји југословенства, поготово у Титовој Југославији. Залажем се да се она врати својим коренима.

О Новом Саду и околини не мислим само као неко ко се бави историјом српске културе. То је град у којем сам учио гимназију и то баш ону у којој је Шафарик био први директор, а чији су ученици били и Светозар Милетић, и Јован Јовановић, и Лаза Костић и Аница Савић. Многи од нас становника овога града ишли смо улицама којима су и они ишли. Зато има разлога да будемо сентиментално везани за овај град. Ја имам и нешто више разлога. Трудио сам се да обнављам идеје славистике и србистике чији је Нови Сад био значајан центар. Сем тога, у теоријску мисао коју сам деценијама изграђивао у бројним књигама, уграђена су и два ослонаца који потичу са ових простора. То су Лаза Костић и Аница Савић Ребац. Ако би млађи од мене имали маште, можда би могли да говоре и о новосадској теоријској школи. Зато понављам: биће лакше и градити и дограђивати ако знамо да све не почиње од нас.

ЈЕЗИК, УМ И ИДЕНТИТЕТ СРПСКОГ ЈЕЗИКА

У тексту аутор подржава организован разговор о теми *Језик, ум и самобитност* као актуелан и добродошао.

Подручје ума у вези с језиком и националним језицима, аутор сагледава полазећи од десосировске семиологије која језик схвата као систем знакова за споразумевање а у знаковима види две димензије: реч и појам. Ову концепцију суочава са могућностима персовске семиологије која структуру знака сагледава као тродимензионалну (реч, појам, објекат).

Данашњу ситуацију по којој се српски језик и различито поима и назива, аутор текста назива патолошком. Поремећаје сагледава, позивајући се на разликовања Пољакиње Стефаније Скварчинске, између *генолошког назива, генолошког појма и генолошког објекта*. По аутору текста, поремећаји у случају српског језика нису се десили у објекту (тј. у самом језику) већ у подручју његовог поимања и називања. Научни излаз из ове ситуације око утврђивања идентитета (самобитности, посебности) овог језика може се наћи ако се и на српски језик примене исти критерији који важе за све друге европске језике. Пуне одговоре треба да да дисциплина којој је име србистика која, засада, још није институционализована у српским националним институцијама.

Кључне речи: Језичка искуства; Сосирова и Персова концепција знака; генолошки назив, генолошки појам и генолошки објект; идентитет српског језика, србистика.

Разговор о теми *Језик, ум и самобитност* може се водити увек. За Србе данас он није само академски. Зато што се цео српски народ у 20. веку нашао у посебној ситуацији. У основи трагичне судбине српског народа у југословенском периоду јесте неадекватно решење питања националног језика.

На сва три питања из наслова теме у разним мојим текстовима већ су давани извесни одговори. У овом тексту они ће се донекле и поновити а на крају сагледати и у међусобној вези.

Српски језик

Моја језичка искуства битна су и за разумевање мога властитог језика.

Спадам данас међу ретке филологе који памти како се мој језик у Србији после Другог светског рата звао само српски, као и у Србији предјугословенског периода. Име језика је било засновано на истим појмовним основама, као и у предјугословенско доба, дакле на Вуковом схватању српског језика. Имам и сведочанство из последњег разреда гимназије 1956/7 када се мој матерњи језик, у овој врсти школских докумената, први пут назвао српскохрватски, онако како је на Новосадском договору (1954) било закључено да треба чинити. Био сам већ новинар у време када се 1960. уводио нови правопис, рађен на ставовима овог Договора. Показаће се, у току мога животног века, да је ова промена имена језика имала драстичне последице. Од 1992. мој језик се поново званично зове српски. Али се и у самој Србији исти језик назива још и хрватски, и бошњачки, и босански, и црногорски, и буњевачки. Покушава се да се поново уведе назив српскохрватски. По мојим сазнањима тако нешто се није десило са именом језика ниједног мени познатог народа.

Задатак и смисао овог текста је да објасни природу и домет тих промена.

Структуре знака

О проблемима језика неће исто мислити они који сматрају да је семиологија део лингвистике (нпр. Јакобсон) и они који сматрају да је лингвистика део семиологије. Определивање за један од та два става имаће крупне последице. Исходиште првога става јесте да је све у основи језик и да на све знаковне појаве треба гледати кроз законе вербалног језика. Исходиште другог јесте да је вербални језик само најразвијенији знаковни систем.

Мени је прихватљивије оно друго становиште по којем је семиологија општија дисциплина, а лингвистика само њен

део. Из тога става проистиче и став да се знакови деле по више критерија, али да је најважнија подела на вербалне и невербалне знакове. Мимо језичких постоје и други знакови. Али је изучавање и познавање вербалних знакова било далеко развијеније и успешније. Отуда се и дешава да се значење невербалних знакова објашњава и тумачи помоћу вербалних.

Став да је семиологија део лингвистике може да буде прихватљив са становишта само једне од две основне семиолошке оријентације, оне којој је родоначелник Фердинанд де Сосир, „отац модерне лингвистике“. Другу оријентацију у семиологији репрезентује филозоф Чарлс Сандер Перс. Са становишта ове оријентације могућа су и другачија решења.

Де Сосирова оријентација види језик као систем знакова за споразумевање. А сам знак види као целину која има две димензије. Једну од тих димензија чини „акустичка слика“. Израз „акустичка слика“ односи се на реч коју чујемо, односно видимо кад читамо текст. Другу димензију чине појмови који су овом „сликом“ означени. Разглобљена тако на саставне делове, природа језика може се сагледати кроз две међусобно повезане стварности. То значи: кроз стварност акустичких (односно визуелних) слика са којима се сусрећемо и кроз стварност појмова који су речима означени.

Ову другу стварност, стварност појмова, већ не можемо сагледавати само у оквиру језика, већ и у свеколикој стварности која је предмет мишљења. Мислити се може и мимо вербалних знакова, али се оно сигурно најбоље обавља уз помоћ језика. Да бисмо са том стварношћу успешно комуницирали морамо да имамо у виду и дисциплине које се мишљењем баве. То је пре свега логика, а затим, у одређеној мери, и друге дисциплине које се убрајају у хуманистичке.

Логика је спознала да је појам (уз суд и закључак) један од основних облика мишљења. У тој сфери негде треба видети и категорију ума, дакле категорију која је предмет промишљања филозофа.

А кад је појам у питању треба се подсетити и основних елемената који ту категорију чине. То су обим (скуп објеката на

које се појам односи), садржај појма и његов досег. Подсећање на ове елементе показује колико је оно чиме се језик бави, односно чиме се човек бави служећи се језиком, и сложено и многострано. Само помињање обима и досега појма подсећа на стварност ван конкретног субјекта који је промишља. А за спознају те стварности испоставља се као недовољно кретање само у оквиру система вербалних знакова.

А кад се овако у први план истакне стварност о којој се мисли, испоставља се да плоднија може да буде она семиолошка оријентација коју представља њен утемељивач, оснивач прагматизма у филозофији Чарлс Сандерс Перс. Један од главних разлога те предности јесте у томе што ова оријентација има у виду знак као тродимензионалну категорију а не као де Сосирова оријентација која на знак гледа као на дводимензионалну категорију. Поред акустичке слике и појма, персовска концепција јасно издваја (а не само да подразумева) и димензију објекта. Разлика између ове две оријентације може се најбоље показати на примеру кентаура и коња. Знак кентаур има, очигледно, само две димензије: акустичку слику (реч) и појам кентаура. Али не може да има у виду и трећу димензију, објект, тј. кентаура као неко стварно биће. Ако се мисли само у духу десосировске парадигме може се доспети у стање „кентауризације“ језика, тј. до губљења везе са конкретном стварношћу. Персовска оријентација зато пружа могућност за плодноснија филозофска промишљања.

Исидора Секулић је обратила пажњу на став из *Упанишада* да је језик сабирно место свих знања. Речници су стварно хранилишта речи али и појмова њима означених. Ова хранилишта су од језика до језика различита. Српски језик је, изгледа, један од најбогатијих. Академијин речник српског језика садржи неколико стотина хиљада речи. У штампању тога *Речника* дошло се тек до 17. тома, а то је, кажу, тек половина обрађеног посла.

Не може се мислити без појмова. На појмовима се граде читаве научне дисциплине; граде се и одржавају поједине концепције: животне, религиозне, етичке, филозофске, идеолошке,

политичке. У принципу се може рећи да је прихватљив став: што је богатији језик, он корисницима пружа веће могућности мишљења. Треба имати у виду, међутим, и другу страну појмовног мишљења. Појмови чине делове система појмова. Мишљење се одвија у оквиру система, а то значи и у оквиру модела (парадигми). Сменом система, тј. парадигми (модела), долази се и до промена у мишљењу. Појмовни системи, који граде парадигме, регулишу природу мишљења: некад су они човекови продужеци, а некад и ограничавајући чиниоци мишљења. Постоји нешто што се зове и предпојмовно и непојмовно мишљење. Али домести таквог мишљења су ограничени.

Идентитет језика

Два су основна пута у тражењу одговора на питање о разним појавама, па и на питање о самобитности односно посебности националних језика. Један од тих путева може се означити изразом *супстанцијалистички* а други изразом *релационистички*. Тако сам те путеве-методе идентификовао у књигама *Логос и парадигма* (2000) и *Обнова логоцентризма* (2009). Ниједан од та два пута нисам одбацио као погрешан. Третирао сам их као ваљане, али и ограничених могућности и домета. Најбоље је прихватити их као комплементарне. А то значи прихватити став да се до истине може поузданије доћи ако се полази од става да треба користити оба приступа.

Самобитност неког језика може се наћи/одредити ако се у њему нађе нешто што је за тај језик карактеристично, дакле што га као Присутно у њему одређује. То нешто треба замислити као неку његову посебну супстанцију. Изгледа да је такав приступ и одредио и сам наслов теме *Језик, ум и самобитност*. Вероватно се, при оваквим формулацијама, полази од става да у сваком језику постоји нека бит која је само његова.

Да се и тако може прићи мом језику, послужиће ми два примера.

Један потиче из мог искуства. Десило ми се некад давно, у Москви, ово. Савладао ме је велики умор при обиласку

Третјаковске галерије. Сео сам на неку клупу, као у полусну. Спавам, а не лежим; гледам а не видим; слушах а не чујем. Буде ме одједном неки гласови. Тргли су ме из дубоког дремежа јер су, за разлику од других, били гласови мог језика. Препознао сам у говору нешто што није било битно другим посетиоцима. Из разговора сам сазнао да су говорили моји земљаци, Новосађани.

Други пример потиче од Момчила Настасијевића, писца на коме сам докторирао. Он је сматрао да сваки језик има нешто специфично своје, своју „матерњу мелодију“. Ако ти се деси да се изгубиш у свету, тамо где препознаш мелодију свога језика – те си мајке син. Тако је говорио Настасијевић.

Релационистички поступак је примеренији научним приступима. У смеру овог поступка траже се разлике, односно посебност, једног у односу на друге језике. Тачније: тражи се његово место у систему других језика. Примери могу да буду: *Упоредна граматика словенских језика* (1852) Франца Миклошића и *Разлика између српскога језика и хрватског* (1858) Ђуре Даничића.

Пошто се ја у свом начину мишљења служим дијалектиком конкретног тоталитета (Косиков појам) онда та два приступа не узимам као супротна, већ као комплементарна.

Двадесети век је у лингвистици протекао у знаку доминације десосировске лингвистике. Ова лингвистика језик третира као средство за споразумевање међу људима. У том веку се инсистира на овим елементима комуницирања: пошиљалац – порука – прималац, односно encoder - message - decoder. Тако сагледан, човек је у комуникацији, малтене, сведен на машину за слање и примање порука.

Постојала је, међутим, и једна друга оријентација у лингвистици чији су најзначајнији представници били Хердер и Хумболт. Хердер је инсистирао на самобитности-посебности националних језика. Хердеров следбеник Хумболт окарактерисао је национални језик као исијавање народне душе. Тај смер размишљања не стреми томе да језик дефинише толико као сред-

ство комуникације, колико као средство израза. Блиски су ми ставови писаца који сматрају да могу да се изразе, као ствараоци, само у свом језику. Разумем вршњака Ласла Вегела (који одлично говори српски) кад каже, фигуративно, да дише кроз мађарски језик. Данило Киш, син мађарског Јеврејина и Црногорке са Цетиња, знао је добро неколико језика и преводио са њих, али је ипак могао да пише само на српском.

Да се још једном подсетимо Хердеровог савременика Доситеја Обрадовића и његове речи да се вера и закон могу променити, али род и језик никада. Српски језик је ипак сачувао идентитет, односно самобитност и посебност, свим променама упркос.

Ум и самобитност

Концем 20. века Југославија је била разбијена (неки кажу распала се). Али се у тој Југославији ратовало само на простору тзв. српскохрватског језика, још прецизније: на простору српског језика, у другој терминологији: на простору штокавског наречја, Исти језик је после тога више пута добијао нова имена. А шта се стварно дешавало најбоље се може објаснити са ослонцем на персовску варијанту семиологије, посебно на њено схватање структуре знака.

Значајан помак у развоју ове семиологије учинила је Пољакиња Стефанија Скврчинска, једно од најпознатијих имена у области генологије (дисциплине која се бави књижевним жанровима). Она је разликовала три елемента знака: *генолошки назив* (нпр. лирска песма), *генолошки појам* (нпр. појам лирике, лирске песме) и *генолошки објекат* (конкретна песма, нпр. *Међу јавом и мед сном* Лазе Костића).

Ова разликовања, бар мени, помажу да схватим и прикажем дешавања у историји српског језика. У српском се, у последња два века, нису десиле никакве битније промене у самом језику као објекту, које би, у основи, биле другачије од оних какве се дешавају у другим језицима. Али су се десиле промене у она два друга елемента знака: у називу и у појму.

Прва промена дошла је са Илирским покретом. Тада су Гај, и његове присталице, напустили свој хрватски језик (тако се звао кајкавски), и преузели за књижевни језик језик српски, онај са којим је Вук већ био упознао Европу. Али они тај новоусвојени језик нису назвали српски, онако како су га Срби звали, него су га звали илирски, онако како је исти тај језик званична Аустрија називала, јер је и Србе називала Илирима. Тим чином није мењан појам језика. Да је тако било схватићемо помоћу једног поређења. Израз немачки језик, који употребљавају сви словенски народи, односи се на оно што Немци називају *die deutsche Sprache*, а други народи различито.

Промена назива језика, била је, међутим, и први корак у смеру једне још важније промене: оне која се тиче самог појма. Кад је Аустрија 1843. забранила Илирски покрет, уместо израза илирски језик Хрвати су почели употребљавати израз хрватски језик. Тако је све више испадало да се израз илирски језик изједначава са изразом хрватски језик, а да се израз Илири односи на Хрвате. Овим кораком омогућена је још једна значајнија промена; почео је да се легализује став да су два народа, Срби и Хрвати, створила исти језик. Промена појма језика потврђена је у оквиру инструментализације идеје југословенства. Ту идеју су разгласили у политици Ј. Ј. Штросмајер а у филологији Ватрослав Јагић. Штросмајер је сматрао да су три балканска народа, који су живели у Аустрији (Словенци, Хрвати и Срби), у ствари, један народ, Југословени, и да говоре једним језиком, југословенским. Ради афирмације своје идеје југословенства и стварао је Југославенску академију знаности и умјетности (1867). Јагић је истицао став да су Југословени, у ствари, само Хрвати и Срби, па је створио наизглед прихватљивије решење да би се противурила идеја да два народа могу да створе један исти језик, а да остану ипак посебни народи. Он је наметао став да су Хрвати и Срби један народ под два имена, Хрвато-Срби, али да се деле по вери тако да су католици Хрвати а православци Срби (муслимани је некако превиђао).

Ниједна од српских националних институција током 19. века, све до стварања Југославије (нпр. Матица српска, Акаде-

мија, Задруга) није прихватала идеје Штросмајера и Јагића. Са стварањем Југославије све ове идеје биле су, у пакету, прихваћене. Југославија је створена као држава једног народа, „троплеменог и троименог“, Срба, Хрвата и Словенаца, а њен језик се званично називао српско-хрватско-словеначки, а књижевност једног троплеменог и троименог народа називала се југословенска. Али се између два светска рата све више пробијала Јагићева теза да је словеначки језик посебан, а да је српскохрватски један (што значи да исти језик чине: и чакавски, и кајкавски и штокавски), па се све чешће јављао у употреби и израз српскохрватски језик и српскохрватска књижевност.

На Новосадском договору 1954, који је одржан у Покрајинском комитету Савеза комуниста Војводине, легализован је став да је српскохрватски језик (дакле и чакавски, и кајкавски и штокавски) један народни језик који су створила три народа; Срби, Хрвати и Црногорци, мада су сви учесници овога Договора могли знати да међу Србима (укључујући ту и Црногорце) нема ни кајкаваца ни чакаваца. Овим Договором су такође створене претпоставке да се књижевни језик подели по линији српскохрватски (екавски, писан ћирилицом) и хрватскосрпски (ијекавски, писан латиницом). Издвајањем српскохрватског/хрватскосрпског као посебног језика створне су и претпоставке да се распадне југословенска књижевност по линији језика: српскохрватска, словеначка и македонска. Али су, одмах затим, створене основе да се српскохрватска књижевност приказује онако како су их представљале репрезентативе едиције које се зову: *Српска књижевност у сто књига* и *Пет стољећа хрватске књижевности*. Ове едиције су књижевност на истом језику делиле на српску и хрватску. Народну књижевност приказивале као заједничку, а дубровачку као хрватску, јер су је стварали католици заједничког језика па је, према томе, ова књижевност морала да буде хрватска.

Све ове тезе могле су да прођу у Титовој Југославији, зато што су све полуге система биле у једним рукама, а то значи у рукама хрватског естаблишмента који је преко Тита владао Југославијом. Неки савремени историчари (нпр. Перо Симић, Мом-

чило Диклић) откривају да је Тито за живота припремао разбијање Југославије. Југославија је убрзо после његове смрти била разбијена по шавовима република.

Али у филолошкој сфери није се десило и онако како су пројектанти разбијања Југославије били припремили. Није се десило да се српски језик, преименован у српскохрватски/хрватскосрпски, подели на хрватски и на српски део. Пошто је, према идејама Штросмајера, Јагића и других хрватских идеолога, популација српског језика дељена по верском критеријуму, морала се створити и муслиманска нација. Кад је Пандорина кутија Титове Југославије била отворена, муслимани Босне и Херцеговине нису се приклонили Хрватима, како је углавном било у Павелићево време, него су иступили као посебна нација, која је за себе изабрала име Бошњаци и истакли су исто право (као и католици проглашени за Хрвате), да имају свој национални језик. Име овог језика, према изабраном називу нације, природно је да буде бошњачки. Црногорци, који су као нација проглашени на основу идеја Коминтерне, изашли су, такође, са јасним захтевом да и сами имају име за свој национални језик, и да то име гласи: црногорски језик. Имају, дакле, иста права као и други баштиничи заједничког језика који је проглашен за српскохрватски.

Тако је данас један исти језик, онај који је за све слависте, пре Илирског покрета, али и касније, био само српски, односно илирски, наизглед променио идентитет. У ствари, створени су разни генолошки називи за исти објекат, тј. за исти језик. А на исти начин се, такође насилу, граде и генолошки појмови. Јављају се настојања да се појми посебност која не постоји у односу на стварност. Свако се, међутим, може уверити да је генолошки објект (сам језик) остао је исти. Тачно се може видети и где су се десили поремећаји. Поремећаји су се десили само у називима и поимању истог језика.

Пораз ума

Није тешко схватити да исти језик сва ова имена добија по разним критеријима. Некад се то чини по имену историјских народа (Срби, Хрвати), па се исти језик назива и српски и хрватски. Некад се чини по имену нација које су проглашене у Титово време: црногорски, односно муслимански (тј. бошњачки). Некад по вероисповести: па испада да је исти језик бошњачки кад га говоре муслимани, српски, кад га говоре православци, а хрватски, кад га говоре католици. Некад овај исти језик добија име по Титовим републикама (Хрватској, Босни и Херцеговини, Црној Гори) које су постале самосталне државе, па се назива хрватски, босански, црногорски. А некад овај исти језик добија име по нацијама проглашеним у поститовско време: нпр. Буњевци – буњевачки језик. Некад се излаз тражи у повратку на стари назив - српскохрватски. Може се рећи, отуда, да је стање које се тиче генолошког назива, у односу на стање код других европских народа - патолошко. Неће се погрешити и ако се на ситуацију у коју је запао српски језик гледа и као на неку велику комедију.

Сличан галиматијас влада и кад је у питању генолошки појам. Свима је познато да је српски језик у основи исти без обзира ко га говори. Он је такорећи до јуче, као један и исти и званично био поиман, кад се заступао став да се исти језик говори у четири републике: Србији, Црној Гори, Босни и Херцеговини, Хрватској, односно да га говоре четири народа: Срби, Хрвати, Муслимани и Црногорци. Али ни тада ситуација није била иста као и код других језика. Поимање језика са двонационалним именом битно је нарушавао став који важи за друге језике: да један исти језик може да има двонационални име, као и став да су исти језик створила четири народа. Ни тако нешто не постоји другде у Европи.

За садашњу ситуацију су карактеристична настојања многобројних чимбеника на разним странама да оправдају и да објасне то патолошко стање и да га прогласе нормалним. Чак и

суд у Хагу није прихватио да се ради о три језика него се определио да српском језику да тронационално име (бехаес језик) што је, опет, изван стандарда који важе за друге језике.

На жалост, стање у погледу нашег језика није само комично већ је и трагично. Титова Југославија, која је грађена на реторици братства и јединства, разбијала се у крви. Сада се суди појединцима оптуженим, с правом или без основе, за разне врсте ратних злочина а истовремено се инстистира на помирењу а да се разлози трагедије не виде и не истражују.

Као филолог по струци, који има и извесна филозофска знања, сматрам да оно што нам се десило треба другачије и схватити и објашњавати. И да излаз треба тражити у другом смеру него што се тражи и нуди. Узроке треба видети у коренима патолошких решења Штросмајерове идеје југословенства.

А да би се до самих тих корена дошло, подсећам на једно кључно име, на Платона. Платон је сматрао да постоје две стварности: дубинска стварност (која је стварност идеја) и површинска ствараност (која је стварност појава, дакле само одраз оних идеја). Платонов израз идеја идентификован је као једна од категорија појмова. Овај Платонов модел у пуном смислу може се применити и на случај наше судбине. Пажњу зато треба усмерити ка сагледавању идеја које су у основи стварности у којој се одвија наш живот. Прво је постојала илирска идеја да сви балкански словенски народи имају један језик, илирски, па је та идеја сведена на схватање да два народа, Срби и Хрвати, имају један језик. Прво је постојала идеја о једном народу, Словенцима, Хрватима и Србима, као Југословенима, и о Југославији као једној државној једници, па је ова држава створена. Прво је постојала идеја у Коминтерни да у Југославији треба створити две нове нације, Црногорце и Македонце, па су ове нације у Титово време створене. Прво је постојала идеја да се народи деле по вери (за Србе и Хрвате) па су по тој основи морали, опет у Титово време, као посебан народ да се створе и Муслимани. Творац сербокroatистке Ватрослав Јагић прво је радио на томе да се српски језик (третиран као српскохрватски) подели на источни екавски део и на западни ијекавски, па је на тој идеји напра-

вљен Новосадски договор који је имплицирао две варијанте, источну и западну, екавску и ијекавску, српску и хрватску. Прво је у Коминтерни постојала идеја да Југославију треба разбити па је она и разбијена. И тако даље. Тито није био једини демијург који је стварао према идејама. Према идејама је створена и прва Југославија. Али је, Тито, као демијург који дела по идејама, био најучинковитији.

Кад се све сведе што нам се у двадесетом веку дешавало, испало је да су Срби дошли у трагичну ситуацију највише због примене неких непримерених идеја. Те идеје су и препознаљиве, а знају им се и носиоци. То су идеје које су, из јасних интереса, пласирали хрватски идеолози (Гај, Штросмајер), филолози (Јагић), енциклопедсти (Крлежа) и политичари (Тито). Међу Србима су се нашли они који ће ове демијурге следити. Главни српски проблем је томе да се нађу друге исправније идеје, идеје које треба остваривати, и да се нађу и снаге које ће их остваривати.

Решења

Решења ових питања имају своју теоријску и своју практичну страну.

Теоријска решења могу се наћи у самој особини језика. Језик је, по дефиницији, систем знакова. И појмови, па и језички појмови, имају смисла (добиају смисао) само у систему. Однос према систему битан је за опстанак и језичких знакова и појмова. Одступања од система, и у области назива и у области појмова, дешавају се и могу се десити. Али делују и супротни процеси. Они су у структурализму обично означавани изразима тотализација и структурализација. Најбоље теоријско решење овог питања нашао сам у концепцији Карела Косика о конкретном тоталитету. Овако схваћен тоталитет је резултат супротних процеса: деструктуризације и структурализације. Деловање тих процеса проверио сам највише у својим књигама *Поетика Момчила Настасијевића* (докторска дисертација, 1974, 1978) и у полихисторијској књизи *Методологија проучавања књижевности*.

сти (1985). Са становишта сазнања провераваних у тим књигама, не осећам се збуњено и беспомоћно пред оним што се дешава у области српског језика. На делу су били и јесу превасходно процеси његове деструктуризације. Али су присутни и они други процеси: процеси структурализације. Треба очекивати да ће ови други процеси све више превладавати.

Да су на сцени, а делотворни, процеси деструктуризације, то сам приказао у више својих књига, па и у првим књигама којима сам почео систематичније да се бавим тим проблемом: у „приштинском трокњижу“ (*Српски национални програм и српска књижевност, Систем српске књижевности, Срби и њихов језик*, 1995-1997) како је те књиге назвао њихов издавач Слободан Костић. Приликом представљања ових књига у нишкој библиотеци „Стеван Сремац“ (1997), после тајца који је настао, један слушаца рекао је отприлике ово: „Видимо јасно да је ситуација лоша. Али реците ви шта да се ради?“ Дао сам неки одговор, али њиме ни сам нисам био задовољан. Неколико недеља касније промовисао сам у Приштини, током видовданских свечаности, програм обнове србистике. Тиме сам и дао одговор да решење овог питања треба да нађемо у филолошком систему где се оваква питања успешно решавају. Србистика, другим речима, треба да нађе своје место у систему којем припадају англистика, полонистика, русистика, хунгарологија, албанологија и тд. а које производе стање за које можемо да кажемо да је нормално. У октобру исте године, на Филолошком факултету у истом граду, вољом 63 потписника, прихваћени су документи Покрета за обнову србистике. Од тада овај Покрет постоји и делује међу филолозима. Он се заснива на идеји да треба обновити српску филолошку традицију из предјугословенског периода. Активне присталице овог Покрета су вероватно најзначајнији филолози које Срби данас имају. Сви ми опредељени србисти имамо исти научни корен. Он је у самим основама српске филолошке традиције, оне која је израсла на основама европске филолологије и њене већ утемељене традиције. Најзначајнији потези присталица овог Покрета јесу: часопис *Србистика/Serbica* (1998) који повремено излази, документ *Слово о српском језику*

(1998), као и два посебна догађаја: Новосадски skup (2007) и обнова Матице српске у Дубровнику (2009, 2010). У његове резултате треба убројати и неколико дестина књига које су присталице овог Покрета објавили. Научни резултати присталица овог Покрета могу се краткорочно игнорисати као што се у медијима и јавности чини. Али могло би се на њих и другачије гледати. Већ су јавно изречене оцене да би се од присталица покрета за обнову српске филолошке традиције могло формирати јако филолошко одељење Српске академије наука, које би водило другачију језичку политику од ове која се данас води, а која као последицу има распарчавање српског језика, па посредно и српског народа, али и државе Србије. Разуме се, Покрет за обнову србистике наилази на отпоре. Они долазе са разних страна. Природно је и претпоставити да има снага којима његов програм не одговара и које се служе разним средствима и начинима да се тај програм не оствари.

Упркос томе са оптимизмом гледам на будућност овог подухвата. Покрет за обнову србистике, укратко, не тражи никаква друга решања за српски језик, српску књижевност, српски народ, него управо да се у свим тим доменима поштују европске норме и стандарди који важе и за све друге европске народе. А то значи да идеју (појам) о језику, и назив језика, треба ускладити са стварним језиком, на исти начин на који се то у Европи чини према другим стварним језицима и то преко дисциплине која је у предјугословенском периоду постојала и коју само треба обновити.

СЛАВИСТИКА - ПОДСЕЋАЊЕ НА КОРЕНЕ

РОМАНТИЗАМ И СЛАВИСТИКА

Аутор текста подржава идеју организатора скупа да се поводом 200-те годишњице једног истакнутог пољског романтичара говори о романтизму код словенских народа. Сматра, међутим, да разговор треба допунити темама које показују везе између романтизма и националних филологија које се тада рађају и славистике.

У приложеном тексту се, у посебним краћим одељцима, говори о романтизму и филологији; о рађању славистике међу Словенима у Аустрији крајем 18. и почетком 19. века и њеним главним ставовима; о уплитању аустријске државе у филолошке послове преко Илирског покрета и Покрета Људевита Штура. Посебна пажња се посвећује чињеници да је у другој половини 19. века главни центар славистике постао Беч. Тада је и главни човек у славистици постао Ватрослав Јагић, блиски сарадник бискупа Штросмајера у борби за остваривање аустријско-хрватске идеје југословенства. Судбина Југославије, а посебно Титове, коментарише се са филолошке тачке гледишта.

Аутор се и у овом тексту залаже за обнову славистике и обнову србистике.

Кључне речи: романтизам, славистика, националне филологије словенских народа, Илирски покрет, Покрет Људевита Штура; идеје југословенства и сербокроатистика; Титова Југославија; обнова србистике.

Институт за славистику у Познању, са потписом слависте и србисте проф. Богуслава Зјелинског, позвао ме је да учествујем на симпозијуму поводом 200. годишњице рођења Карела Хинека Махе.

Скуп који се припрема заслужује пажњу самим тиме што подсећа на једно значајно име пољске културе. Али, он има и шири значај јер настоји да Махино дело сагледа у контексту културе других словенских народа и романтизма уопште. Вео-

ма богат и подстицајан списак могућих тема о којима би се овим поводом могло писати и разговарати, предодређује ниво скупа и припрема терен за вредан научни резултат.

Као иницијатор Покрета за обнову србистике међу Србима, примећујем ипак да је у овом подсетнику једна важна димензија изостала. То је веза пољског романтизма, и романтизма других словенских народа, са филологијом која се бави појединим словенским народима, али и филологијом која се бави Словенима као целином. Мој прилог овом скупу зато ће се тицати и карактера романтизма, и словенске филологије (славистике) као и проблема везаних за данашњи положај србистике и славистике.

О КАРАКТЕРУ РОМАНТИЗМА

1. Романтизам се јавља најпре међу Немцима крајем 18. века. Затим се јавља код других европских народа. Међу словенским народима присутан је већ у првим деценијама 19. века. Може се сматрати великом појавом, која је у свим европским културама оставила дубок траг. У томе раздобљу јавиле су се и неке од најзначајнијих личности националних књижевности.

Не треба губити из вида да је романтизам, поред књижевности, имао значајне домете и у музици, ликовним уметностима, позоришту.

2. Такође, не треба губити из вида да се у време романтизма дешава нешто веома битно и у области филологије. Уместо класичне филологије (која се превасходно бави грчким и латинским језиком), јавља се појачано интересовање за особености појединих народа: за националне језике и књижевности, за национални фолклор, националне етнографије и националне митологије; другим речима – за теме којима ће се у наредним деценијама бавити националне филологије у настајању.

Упоредо са бављењем усконационалним темама, у периоду романтизма, изражена је и супротна појава: космополити-

зам. Та појава означава и појачано интересовање за наднационалне вредности.

Као једна од карактеристика овог периода јесте појачано интересовање за оно што се налази између националног и космополитског. У словенском свету, то је појачано интересовање за словенство: дакле за оно што је заједничко словенским народима, што их повезује.

3. Доба романтизма било је преломно и за политичко устројство европског света. Обично се то доба доводи у везу са успоном грађанске класе и њених интереса да наступа као репрезентант нације. Ни та се компонента не може игнорисати. Проблем ће се, међутим, показати као још сложенији ако се има у виду и шта се све са појавом романтизма променило.

Дубина политичких промена најбоље се може видети на примеру Немаца. Крајем 18. и у првој половини 19. века Немци су живели раздвојени у 38. краљевина, кнежевина, слободних градова. На основу филолошких спознаја и идеја, али и на основи уметничких дела, популација која је говорила немачким језиком остварила је духовно јединство. Духовно јединство Немаца подстицало је и тежњу да се оствари политичко јединство. Оно је остварено прво поимањем немачке нације, а затим и њеним формирањем у политичкој сфери. Сам политички чин уједињавања већег дела популације немачког језика збио се у другој половини 19. века под Бизмарком.

Слични процеси су се одвијали и у словенском свету. Популација коју чине словенски народи постојала је и пре доба романтизма. Али нису постојале конституисане посебне нације. Све до 19. века у словенском свету постојала је једна једина национална држава: Русија. У 19. веку створене су две српске државе: Србија и Црна Гора. Словенски народи су се формирали као нације – а то значи на основама националних филологија – током 19. века. Као резултат тих процеса, на крају Првог светског рата, јавило се неколико нових држава: Пољска, Чехословачка и Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца.

4. Филологије словенских народа наставиле су да трају и развијају се на нормалан начин, без потреса. Отуда није ни чудно што се поводом оваквих скупова, као што је овај који се припрема у Познању, у први план више и не истичу филолошка питања.

До дубоких поремећаја на политичком плану дошло је у једном делу словенског света, на простору на којем је била (1918) створена Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца, преименована 1929. у Краљевина Југославија. То је, у основи иста држава која је, пред сам крај 20. века, била разбијана као Социјалистичка федеративна Република Југославија.

Дубоки поремећаји и потреси који су се десили у овом делу словенског света остали словенски народи могу игнорисати, пошто их се непосредно не тичу. Али се према њима могу односити и другачије: сагледати их као поремећаје који ће бар посредно имати утицаје на њихову даљу судбину. Оно што се управо сада дешава Србима, може се сутрадан дешавати и другим словенским народима.

О СЛОВЕНСКОЈ ФИЛОЛОГИЈИ

Као што се романтизам у уметности најпре јавља код Немаца, слично је и са појавом националних филологија. И идеје које чине основе националних филологија јављају се најпре код Немаца. Кључно име за разумевање ових појава јесте Хердер (1744-1803), а у његовом разгранатом делу посебно су важне две његове књиге: антологија која се популарно зове *Гласови народа у песмама* (1778-9) и књига теоријскофилолошког карактера *Идеје о филозофији историје човечанства* (1784-1791). Главна је ХердEROVA идеја да се народи испољавају у језику, да се по језику разликују и да је национални језик израз националне душе. ХердEROVE идеје тичале су се свих европских народа, а посебно немачког и словенског народа. Процеси индивидуализације ових народа одвиће се махом у 19. веку.

Рађање словенске филологије

Словенска филологија у свему битном развила се у духу Хердерових идеја и његових следбеника међу Немцима.

Од тих идеја потиче и стратегија првих словенских филолога. Они су сматрали да и међу Словенима треба да се деси нешто слично што се већ дешава међу Немцима. Ако Немци, упркос разлика у језичком изразу, имају један језик, немачки, тако треба да буде и међу Словенима. По истој логици и Словени имају један језик, словенски са више наречја; и они скупа чине један народ, народ словенски.

Показало се, међутим, да је међу Словенима тешко избрати једно наречје (у другој терминологији језик) и наметнути га као заједнички књижевни језик за све Словене. Процеси су водили ка томе да се поједина наречја појме као посебне језичке целине. Словенски језици се и данас примају као целина, али се примају и као посебни словенски језици. Језици словенских народа данас су удаљенији једни од других него што су били пре двеста и више година.

Главни процеси у овој области одвили су се на тлу Аустријске монархије која је тада окупљала више (малобројних) словенских народа. Богата догађања из историје филологије у овом приказу морају се представити преко неколико посебно издвојених.

1. „Патријарх славистике“, тј. зачетник и родоначелник славистике (*slavice*), био је католички опат, Чех Јозеф Добровски (1753-1829). За историју ове дисциплине посебно су важна два његова дела. Најпре његова прва књига *Историја чешког језика и књижевности* (1792) у којој је Добровски представио и чешку књижевност, али је укратко представио и словенски свет и словенски језик као целину. Учинио је то тако што је на систематизован начин приказао главна наречја словенског језика. Сва словенска наречја поделио је на североисточне и југозападне. Овај модел ће се касније усавршавати.

Добровски је, такође, објавио и два значајна зборника: *Slavin* (1808) и *Slovanka* (у два тома, 1814, 1815). На ове зборнике треба гледати као на неку врсту смотре доприноса појединих словенских народа. Данас може посебно да буде интересантан одељак из прве књиге *Словенке* посвећен новим књигама где је поједине текстове груписао у посебне тематске целине дајући им латинске називе. То је одељак *Bücheranzeigen* (200-246) а тематске целине имају ове називе (*Russica* (208-210), *Serbica* (210-223), *Glagolitica* (223-224), *Illyrica* (224-232, *Croatica* (232-233), *Carniolica* (233-236), *Bohemica* (236-239), *Lufatica* (239-243), *Polonica* (243-246)). Оваквим називима већ је означио будуће филолошке дисциплине као што су русистика, србистика, кроатистика, словенистика, бохемистика, полонистика.

2. Један од најзначајнијих следбеника и Хердера и Добровског био је Словенац Јернеј Копитар (1780-1844), цензор за словенске књиге и библиотекар Дворске библиотеке у Бечу. Копитар је имао још прецизнији увид од Добровског у словенски свет. У тексту *Патриотске фантазије једног Словена* (1810), који је настао управо по моделу који је већ устројио Добровски, он је на десетак страница, направио још систематизованији преглед постигнућа појединих словенских народа.

3. У остваривању Хердерових и славистичких идеја Копитар је нашао главног следбеника у Вуку Караџићу, Србину, учеснику у Првом српском устанку (1804-1811). Вук Караџић (1787-1864) постао је нарочито значајан по скупљању народних умотворина. Свој језик је он већ посве доследно називао српским језиком. Самим тиме је утицао и да се друга „наречја словенског језика“ третирају као посебни национални језици. И сам Копитар је, употребљавајући све доследније термин српски језик, утицао и да се потисне и алтернативни израз илирски језик, како је Аустрија српски језик називала. Тиме је и допринео да се Срби све више означавају именом Срби а не Илири, као што их је званична Аустрија називала.

4. Словак Павел Јозеф Шафарик (1795-1861) дошао је 1819. у Нови Сад, тада близу јужне границе Аустрије, за професора и директора у новооснованој Српској православној гимназији (1810). У том тренутку био је млад и готово непознат научник. У Новом Саду је, међутим, написао и на немачком објавио у Пешти књигу карактеристичног наслова: *Историја словенског језика и књижевности према свим наречјима* (1826). Том књигом одмах је заузео једно од првих и никад касније досегнутих места у словенској филологији. Из наслова ове књиге се види да је он још увек словенски језик третирао као један, и да је сматрао да су словенске књижевности настале на појединим наречјима/дијалектима тог једног језика. По истом основном моделу су касније Рус А. Н. Пипин и Пољак В. Д. Спасович направили књигу *Преглед словенских књижевности* (на руском 1867, на немачком 1880).

5. За разумевање ситуације у славистици од значаја је и текст под насловом *О словенској узајамности* (1835) другог значајног Словака тога времена, Јана Колара, већ прослављеног песника *Kheru Slave*. Видећи да се словенски народи никако не могу договорити око наречја (или језика) за све словенске народе, Колар је смислио ново решење. Оно се, укратко, овако може парафразирати: Ако се не може постићи договор око једног наречја, онда је бар могуће изабрати четири основна наречја/језика словенских народа и око њих груписати остала. Та наречја су ова: илирски (алтернативно име за српски), за хрватски, словеначки и бугарски, разуме се и за српски језик, затим руски (за малоруски и белоруски), пољски (за пољски, кашупски и померански), чешки за чешки и словачки. Ова Коларова показатељ се као делотворна. Њени трагови досежу и до до сасвим новијих времена.

За славистику у првој половини 19. века може се казати да је била полицентрична. Главни њени центри били су: Праг, Беч, Братислава, Пешта, Нови Сад. Славистика има значајне представнике међу свим словенским народима, али ипак најзна-

чајнији међу њима потичу из оних најмалобројнијих и највише угрожених. Најмање великих слависта упочетку било је међу најбројнијим словенским народима, дакле Русима, Украјинцима, Пољацима. Треба свакако обратити пажњу на чињеницу да се славистика у првим деценијама развијала без дубљег уплитања Аустријске монархије. Адам Мицкијевич својим предавањима на Сорбони побудио је широко интересовање за словенски свет, посебно за српске народне песме.

Мешање Аустријске монархије у филолошке послове

Да се Аустријска монархија већ у првој половини 19. века умешала у филолошке послове, може се објаснити позивањем на многе документе, али и самим тумачењем догађаја.

1. Посебно треба обратити пажњу на чињеницу да се у четвртој деценији 19. века јављају два важна и покрета: Илирски покрет, и Покрет Људевита Штура. Оба покрета настају истовремено и трају исти број година: од 1835-1843.

а. Илирски покрет наступао је са тезом, већ формулисаном код Јана Колара: да се словенски језици могу груписати око неколико репрезентативних језика: руског, пољског, чешког и илирског. Вођа Илирског покрета Људевит Гај изнео је, наизглед истоветну, тезу оној Коларевој. Али и са значајним променама. По Гају су сви балкански народи, а то значи Бугари, Срби, Хрвати, Словенци, у ствари Илири. Они треба да изаберу једно наречје за свој књижевни језик. А то је наречје српско које се у Аустрији ионако зове илирско. У ту сврху ови народи требало би да се одрекну свог имена и имена свог језика. Сви би се назвали Илирима а свој заједнички језик илирски. Пошто су припадници овог Покрета, окупљени око Гаја, били Хрвати, они су се такође одмах одрекли свог језика (кајкавског, хрватског) и прихватили српски (у другој терминологији илирски) за свој књижевни језик. Тај гест је је, отприлике, овако тумачен: Хрват Гај није преузео језик од Србина Вука, већ је Илир Гај узео језик

од Илира Вука. Тако се идеја лакше наметала. О ову идеју су се Бугари потпуно оглушили. Њу је прихватио један од значајних Словенаца, Јакоб Фрас, који је постао познати песник илиризма под псеудонимом Станко Враз. Идеју су прихватили и неки Срби, поготово они католичке вере. Међу њима је био најзначајнији покатоличени официр Петар Прерадовић. Десиће се убрзо да најзначајнији песници илиризма буду Станко Враз, Иван Мажуранић и Петар Прерадовић, дакле један Словенац, један Хрват и један Србин. Сви пишу српским језиком, али га сад називају илирским. Њихово национално порекло сведочи и о природи илирске идеје.

Челници Матице српске (прве матице међу словенским народима, основане 1825), Теодор Павловић и Јован Суботић, на појаву идеја Илирског покрета реаговали су критички. Они су изнели сасвим другачију идеју словенског окупљања на Балкану. Парафразирана, њихова идеја овако гласи: ми балкански Словени нисмо никакви Илири, него смо Југо-Славјани; треба да се развијамо као посебни али и као блиски народи, а ови народи треба да негују и посебност и заједништво.

У литератури срећу се и докази да је вођа Илирског покрета Људевит Гај сарађивао са државним структурама Аустрије. На основу тога може се претпоставити и да је спроводио државну политику Аустрије и у односу према славистима и према Вуку Караџићу. Природа мешања државе у славистичке послове може се илустровати на примеру забране Илирског покрета 1843. Чему је та забрана стварно имала да послужи може се закључити по последицама. Тек после те забране ће се илирско име, резервисано у претходном периоду за Србе, све више употребљавати за Хрвате, а израз илирски, све више ће се замењивати изразом хрватски. На тој замени теза и пласиран је став да Срби и Хрвати имају један заједнички језик, који се може звати и српски и хрватски.

б. Идеју Јана Колара, да Словаци и Чеси треба да имају један и заједнички језик следили су многи тадашњи Словаци, међу њима и они највећи: сам Колар, али и Шафарик. Ова двојица Словака писали су на чешком. Покрет Људевита Штура за-

лагао се за посве другачије решење: за принципијелно одвајање словачког језика од чешког. Словаци, по Штуру, треба да пишу на свом језику, као што и Чеси треба да наставе да пишу на чешком. На крају тога процеса Јан Колар је доживео да се његове књиге, писане на чешком, и јавно спаљују и то у главном словачком граду, Братислави.

Настанак Чехословачке (1919) сведочи не само о језичкој већ и о историјској повезаности Чеха и Словака. Али и политичко раздруживање Чеха и Словака крајем 20. века такође сведочи и о томе да су се ова два блиска народа лако могли језички и национално раздвајати. На основама идеја Илирског покрета то није било лако могуће учинити међу делом јужнословенских народа. Општеприхваћен је став да су илирске идеје биле претече идејама југословенства Штросмајера и Јагића. То су оне идеје треба имати на уму увек када се говори о стварању прве југословенске државе, али и до трагичних догађаја који су се одвили приликом разбијања-распада Титове Југославије.

2. Последњих деценија 19. века и касније славистика већ више није полицентрична дисциплина. Она је добила свој главни центар. То је Катедра за славистику у Бечу. Ову Катедру основао је Словенац Франц Миклошич, на идејним основама славистике из прве половине 19. века. Али она је главну улогу у славистици одиграла под руководством Хрвата Ватрослава Јагића (1838-1923). Јагић је основао и часопис *Архив за словенску филологију* (у Берлину 1875). Овај часопис је, у време Јагићевог деловања у Бечу, преселио у овај град и постао главно гласило славистике и место окупљања словенских филолога. Јагић је био изузетна стваралачка и радна појава. Комуницирао је на разним странама. Сматра се, да је написао око 10 хиљада писама. Сви значајни слависти тог времена сарађују или желе да сарађују у његовом часопису. Што значи да је управо он имао и пресудан утицај на решавање језичких питања блаканских Словена. Био је и кључно име у Југославенској академији знаности и уметности (1867) која је основана на основама и политике и средстава бискупа Јосипа Јураја Штросмајера. Јагић је практично и творац

сербокроатистике, дисциплине која ће се упоредо бавити Србима и Хрватима.

Главно је Јагићево дело *Историја словенске филологије* (1910) на руском језику. Дело је обимно и енциклопедијске ширине. Али оно је и израз политике коју је Јагић водио. Резултате политике у филологији треба имати у виду. Најкраће сумирано: славистика, после Јагића, више није делотворна дисциплина. Она више постоји номинално него стварно. Далеко је од значаја који је славистика имала у првој половини 19. века.

СРБИСТИКА, СЛАВИСТИКА И СЛОВЕНСКИ СВЕТ

У последњој деценији 20. века престале су да постоје три државе са доминантним словенским живљем: Совјетски савез, Чехословачка и Југославија.

На простору Совјетског савеза, после његовог распада, који се одвио без ратних потреса, наставиле су да постоје Русија, Белорусија и Украјина, као државе Руса, Белоруса и Украјинаца (некадашње име Малоруси), који говоре блиским али посебним словенским језицима: руским, белоруским и украјинским.

Најлакше је дошло до распада Чехословачке. Чеси и Словаци лако су се договорили о разлазу. јер се и пре разлаза, знало у држави шта је чије, тј. шта је чешко, а шта словачко.

Разбијање Југославије, супротно од претходних примера, било је драматично. Обично се за ратна збивања, националне и личне драме, оптужују политички лидери и војни руководиоци разних југословенских народа. За такве оптужбе има доста аргумената. Томе упркос, овде се обраћа пажња на збивања у области филологије. Не кријем да сматрам да су збивања у овој области оним ратним претходила, да су их на неки начин и припремила.

Управо са филолошке тачке гледишта важна је чињеница се рат није водио на простору целе државе. Није се водио, на пример, ни на простору Словеније ни Македоније, дакле на

простору словеначког и македонског језика. Водио се на простору језика који се три деценије званично звао српскохрватски/хрваткосрпски. Још прецизније: водио се само на једном његовом делу.

Није се водио, да прецизирамо, ни на простору Србије и Црне Горе. Опет се показује као важна чињеница да се у тим државама, и пре стварања Југославије, језик звао српски. Али је важна и чињеница да се исти језик тако се звао и после разбијања оне велике Југославије, концем 90-тих, када је „мала Југославија“, била сведена на Србију и Црну Гору. Такође је важно знати и да се рат није водио ни на просторима чакавског и кајкавског (језика, наречја) која никад стварно нису била српскохрватска, већ хрватска. Рат се водио само на подручју на којем су филолошка питања била у политизираној науци темељно замућена. Зато и можемо да тврдимо да у основи ових ратних збивања стоје неадекватна филолошка решења.

Рат и филолошка решења

Ова прецизирања могу да буду још више конкретизована ако се каже да се рат водио само на једном делу територије Југославије. То је територија Босне и Херцеговине и дела Хрватске. Управо замућена политичка решења на овим просторима имају везе са филологијом. Зато се и излаз из ћорсокака, бар по мени, може наћи у поштовању/примени принципијелних филолошких решења. А да не буде забуне: онаквих каква су су прихваћена код свих европских народа.

У том циљу треба зато обратити пажњу на ове чињенице.

Једна од њих се тиче муслимана. Њих, на просторима тзв. српскохрватског језика има само међу штокавцима (а не и међу кајкавцима и чакавцима). Када се штокавски изједначавао са српским језиком и ови муслимани су третирани као Срби муслиманске вероисповести. Таква пракса није могла да се одржи кад је исти језик и званично добио двонационално име. То се десило тек у Титовој Југославији када је, на Новосадском догово-

ру, озваничен став да је штокавски српскохрватски. Муслимани су се зато дуго третирали (рецимо у попису становништва) као Неопредељени, а то значи као неопредељени између Срба и Хрвата.

Од средине 60-тих година 20. века, у Титовој Југославији, они се третирају као посебан народ, а више се не пишу са малим м (муслимани), већ са великим словом, као Муслимани, како се, по правопису, пишу имена народа. У ратним збивањима концем 90-тих, они мењају своје име и сами се опредељују да се називају Бошњаци (1992). Овој популацији исламске вероисповести се не може спорити право да се називају како хоће. Али се избор овог имена Бошњаци не може сматрати и принципијелним и прихватљивим решењем. Као историјско име оно се односило на све становнике Босне без обзира на веру и нацију, јер је израз Бошњаци алтернативан изразу Босанци. Избор овог имена само за муслиманску популацију, међутим, ситуацију чини још сложенијом. Изабрано име наизглед омогућује муслиманима који говоре исти језик као и православци или католици да свој језик не називају муслиманским. Али овакав избор има и последице који се тиче популације других вероисповести. А оне су у томе да је исти језик у Босни и Херцеговини добио три имена: бошњачки кад га говоре муслимани, српски кад га говоре православци, а хрватски кад га говоре католици. То значи да је израз бошњачки само наизглед прихватљивији, јер у први план не истиче његову верску природу. Али, са друге стране, својим двоstrukим значењем, овај израз пружа илузију да је могуће да се институционализација израза бошњачки језик замени изразом босански језик. Тако би се овај израз могао протегнути на све становнике Босне и Херцеговине, али и свуда тамо где живе муслимани истог језика, посебно у Србији и Црној Гори. Ова настојања, која се и јавно показују, у нескладу су са европским вредностима. Нигде се у Европи народ не заснива на вери, а готово се нигде по вери не даје име језику. Такође, нигде се у Европи језик не назива по држави. Са европске тачке гледишта, ни израз бошњачки језик, ни израз босански језик, нису у складу са европским вредностима и принципима. Зато се и не може

тврдити да они воде некаквом конзистентном решењу за популацију која живи у Европи и хоће да буде третирана по европским мерилима.

У овим ратним годинама, које су настале после разбијања Југославије, створене су и две српске државе: створена је Република Српска Крајина (на једном делу Хрватске) и Република Српска (на једном делу Босне и Херцеговине). Ове државне творевине нису случајне нити произвољне. На територијама република Хрватске и Босне и Херцеговине, по важећим уставима у Титовој Југославији, Срби су третирани као конститутивни народ. Обе ове новостворене државне творевине донеле су уставе. У овим уставима књижевни језик се назива српски. Није тешко уочити на дијалектолошким картама, да су и Република Српска и Република Српска Крајина, настале на сасвим одређеном језичком простору. То је онај простор, где се као народним језиком говорило источнохерцеговачким дијалектом, дакле матерњим језиком и дијалектом Вука Караџића. Оне су дакле створене на простору који је Вук називао јужним наречјем српског језика. На оба ова подручја живело је као изразито већинско, православно становништво које се изјашњавало као српско.

Република Српска (на простору Босне и Херцеговине), данас легално постоји као ентитет у Босни и Херцеговини, легализована од међународних институција. По Дејтонском споразуму Република Српска, као посебан ентитет у овој држави има 49% територије. Званичан назив за језик овој јединици јесте српски језик.

Такву судбину није доживела и Република Српска Крајина. Све до досласка Туђмана на власт Хрватска је била дефинисана као држава Хрвата и Срба у њој, што значи да је Хрватска била дефинисана као двонационална држава. Децембра 1990, прегласавањем у Сабору државни статус Срба је промењен: од конститутивног народа претворени су у националну мањину. Ратни сукоб два народа решен је тако што су Срби проглашени за побуњенике и протерани из Хрватске. Али то не значи да је проблем Срба на територији данашње Хрватске и решен.

Ако је међународна заједница могла да зажмури пред чињеницом етничког чишћења (око 10% укупне популације Хрватске), остала су као горућа и трајна питања она која се тичу филологије, дакле науке. Треба дати одговор на питање: којим се језиком, као књижевним, говори у данашњој Хрватској? Макар сведени на националну мањину, по свим европским правилима, Срби у Хрватској имају право на свој језик и на своје писмо. То су правила која важе у свету, а поготово у Европи. Није тешко научно доказати да је језик који се у Хрватској назива хрватски, у ствари српски језик ијекавског изговора. То није неки језик унесен са стране, већ језик становника Хрватске и то на просторима где су већином живели Срби (Војна Граница). Такође, није тешко доказати, уз помоћ валидних докумената, да и латиница (прозвана гајицом) која се употребљава у Хрватској, није она коју је за хрватски језик сачинио Људевит Гај (у *Краткој основи хорватско-славенског правописања*, 1830), већ она коју је приказао Вук Караџић у *Првом српском буквару* (1827), а довршио Ђуро Даничић (1878), дакле најзначајнији српски филолози 19. века. Ако Римокатоличка црква хоће да се држи властитих принципа о својој универзалности, она треба призна да је било и да има Срба римокатоличке вероисповести (Иво Андрић је, на пример, католик), као и да су, у периоду југословенства, римокатолици српског језика кроатизовани да би ојачали хрватску нацију. Са истог принципијелног становишта, кад је језик у питању, мора се признати и да је дубровачка књижевност дело Срба римокатолика, који говоре источнохерцеговачким дијалектом, дакле, као и православни Срби, а не као Хрвати који имају други народни језик. Много је доказа да Срби нису маргиналан народ на простору данашње Хрватске. Три највећа научника са овог подручја, са међународним реномеом, јесу Руђер Бошковић (католик), Никола Тесла и Милутин Миланковић (православци). А сва тројица су Срби. Може се очекивати да ће међународне институције схватити да су грубо преварене кад су се толико огрешиле о српски народ у Хрватској. Болесна решења на једном месту прете да угрозе и друге.

Многобројни су узроци несрећа које су задесиле земље бивше Југославије. Ја могу да говорим само о једној димензији тих узрока, о лошим идејама које су се испољиле у политичкој пракси, а које имају потпору у непринципијелној, дакле, ненаучној филологији.

Идеје југословенства

1. Главна од ових идеја јесте хрватска идеја југословенства, она коју су заступали у 19. веку Штросмајер и Јагић, а у двадесетом Виктор Новак, Мирослав Крлежа и Јосип Броз Тито. Ова идеја је номинално тежила јединству Хрвата и Срба и других популација на тлу бивше Југославије. Показаће се, међутим, временом, да је та идеја била само маска за нешто супротно. Она је била само реторички привид једне политичке стратегије коју зовемо расрбљивање. Пут ка томе отворила је већ дволична илирска идеја. Стотину година после појаве Илирског покрета јавља се усташки покрет. Симбол тога покрета је Јасеновац, један од најстрашнијих нацистичких логора у Европи, кажу још страшнији од Освјенцима (Аушвица). Он је наличје политике братства са Србима које су деценијама пре тога и после тога проповедали хрватски идеолози. Само десетак година после Титове смрти дошло је до разбијања (или распада) Југославије, а затим и до етничког чишћења Хрватске од Срба, другог конститутивног народа у овој држави. Унесрећеним људима се протура илузија да је Титова Југославија била добро постављена и вођена, а не жели се видети да је током Титове владавине систематски припреман њен распад и да је сама идеја југословенства, она хрватске провенијенције, од почетка била кварна. Погледом на генезу идеје југословенства открива се да су на почетку постојале две, у суштини различите идеје, са овим именом, српска и хрватска, и да се у политичкој пракси при стварању Југославије примењена хрватска идеја. Ови ставови могу се образложити следећим подсећањима.

а. Хрватској идеји југословенства претходила је идеја Илирског покрета по којој су четири балканска народа: Бугари, Срби, Хрвати и Словенци, један народ, Илири. Она је заснивана на неприхватљивом ставу да ови народи говоре једним језиком, илирским, па да, отуда, Хрвати имају право да бирају једно од јужнословенских наречја (у ствари, језика) за свој књижевни језик. И они су узели најраспрострањенији и у оно време филолошки најобрађенији и већ афирмисан – српски језик.

б. На исти начин је била непринципијелна Штросмајерова аустро-хрватска идеја југословенства, која је као Југо-Словене рачунала само три народа: Србе, Хрвате и Словенце (без Бугара) и наслањала се на погрешну филолошку поставку да ови народи говоре једним језиком, југословенским. У историографији дато је објашњење да је Штросмајер ову идеју пласирао у оквиру свог политичког пројекта федерализовања Аустрије. Три јужнословенска народа је требало приказати као један да би они могли у Аустрији представљати једну федералну јединицу. На жалост, на тој идеји, у новом историјском контексту, створена је 1918. Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца, „једног троименог и троплеменог народа“. По уставима из 1921. и 1931. у њој се говорило једним језиком а тај језик се звао српскохрватскословеначки.

в. Штросмајерова идеја нешто је редукована код Јагића у том смислу да су прави Југословени само Хрвати и Срби, да су они један народ, који треба да се зове Хрвато-Срби. Иако су један народ, по Јагићу, њихов језик је оправдано звати двонационалним именом: српскохрватски, односно хрватски или српски. Дволичност и дубиозност Јагићевог решења је у томе што он ипак дели тај један народ Хрвато-Србе на два народа, и то само по вероисповести. Ова политика Јагићеве идеје југословенства водила је ка цепању народа који је говорио истим језиком, српским, тако да Срби римокатолици буду проглашени за Хрвате. Јагићу је ситуација у Европи била позната, па му је могло бити познато и то да се у овом делу света народи не деле и идентификују на основу вере. Ненаучан став о подели Срба и Хрвата, не према језику него према вери, био је последица одређених

политичких интереса пред којима је слависта великог угледа капитулирао као научник.

г. Из непринципијелних ставова, које је Јагић наметао из центра славистике у Бечу, проистекло је и неприхватљиво решење које се тиче имена језика. Један језик, дотле само српски, добијао је, на основу Јагићевог ауторитета, и друго национално име: хрватски. У пракси се, после тога, поступало различито: једни су српски језик звали само српски, други само хрватски, а трећи су користили комбинације: хрватски или српски, српско-хрватски, хрватскосрпски.

Године 1954. у сарадњи Матице српске и Матице хрватске, дошло је до Новосадског договора о заједничком књижевном језику Срба и Хрвата. Овај договор одржан је у згради Покрајинског комитета Комунистичке партије у Новом Саду, а не у Матици српској, како се обично мисли. И та чињеница упућује на закључак да су решења која су тада усвојена о језику и његовом именовању наметнута одозго, са позиција политичке силе. Тек од тада у Србији је као обавезно уведено двонационално име језика који се, пре тога, у послератним годинама у школама звао само српски. Показаће се веома брзо да је циљ овог договора био далекосежнији. То је била подела језика на тзв. београдску и загребачку, источну и западну варијанту, на српску и хрватску. А да је то био главни циљ Новосадског договора показале реакције хрватских институција 1967. у *Декларацији о хрватском језику*, и одрицање Матице хрватске 1971. године од овог Договора. Став хрватских институција данас јесте да постоји хрватски језик. То не би било спорно да оне под тим језиком подразумевају хрватски језик, онако како су га поимали слависти пре Јагића. Спорно је, међутим, што се под тим подразумева српски језик који је, разним манипулацијама, проглашен за хрватски. Матица српска и Српска академија наука и уметности, које су, од Титове Југославије под истом контролом, још се нису јавно одрекле Новосадског договора. Тиме је дата могућност, коју многи користе, да се и у науци и у јавном животу у Србији порекло српског језика изводи из српскохрватског. А то је обрнуто од истине и од коректне научне спознаје о развоју

српског језика. О томе најпоузданије сведочи сама историја српских националних институција. Скорашње и данашње понашање ових институција није у складу са њиховом традицијом из предкомунистичког и предјугословенског раздобља. Оне су невериле себе како нису чиниле сличне институције других словенских народа.

Филологија која се бави српским језиком, али и славистиком, нашла се тако пред великим и тешким задатком. Задатак се може и сагледати и решавати спознајом историје проблема. Није тешко у историји показати да је на непринципјелном становишту о индивидуалитета Срба и Хрвата, и идентитету њихових језика, највише залагањем Ватрослава Јагића, настала дисциплина која је носила назив сербокroatистика. У каснијим систематизацијама појединих подручја славистике она је навођена међу осталим националним филологијама у словенских народа. Слависти у свету су, са незнатним изузецима, прихватили ову праксу. И данас у свету има снага које подржавају став да постоји српскохрватски језик, иако се релативно лако може доказати да је то филолошко-политикантска конструкција. На основу Јагићевог научно некоректног пројекта није била поткопана само србистика која је била стасала још у доба рађања славистике, још код Добровског и Копитара, него је оштећена, страдала, и сама славистика. Јер, никаква озбиљна дисциплина не може трпети овакве грешке.

Већ заборављена српска идеја југословенства, међутим, издржала је историјску проверу. То се показало после разбијања Југославије. Ни данас не можемо да тврдимо друго него оно што су тадашњи прваци Матице српске Теодор Павловић и Јован Суботић, сматрали: да су Бугари, Срби, Хрвати и Словенци посебни народи, са посебним језицима и националним културним традицијама, али и да су блиски народи, односно да су Југо-Славјани, па да и зато треба да сарађују међу собом и наглашавају се једни на друге. То је идеја која је супротна и од идеје илирског покрета, и од идеје југословенства Штросмајера и Јагића и њихових настављача у 20. веку. А она је сагласна са иде-

јама аутентичне славистике и аутентичне србистике. Али и са решењима која се тичу других европских језика и народа.

Сви који се баве славистиком као струком морају да се суоче са овим проблемом. Решавање овог проблема најмање треба да избегавају филолози са подручја где су се осетиле последице непринципијелних решења, а то значи на простору оног језика који је славистика у рађању идентификовала као српски, а за који се данас и у Србији употребљавају називи: српски, хрватски, бошњачки, босански, црногорски, буњевачки. На жалост, филолози са ових подручја често се не понашају адекватно проблему којим се баве. А то значи: неки се понашају и политикантски, и неодговорно, па и неозбиљно. Таква понашања не воде добром.

Присталице Покрета за обнову србистике стоје на становишту да решавање овог питања мора да буде научно и принципијелно. А то подразумева да се, после деценија наметања сербокroatистике, србистика мора обновити. Она поново мора да заузме место које је у предјугословенском периоду имала у систему славистике. Заједнички је став присталица овог Покрета да за србистику не треба тражити неко ново и изузетно решење, већ онакво какво су задржале све дисциплине које су настајале заједно са њом и имале нормалан развитак. Оваква обнова србистике значи и обнову саме славистике. Пожељно је да и славистика поново задобије углед и делотворност коју је у првим деценијама свог постојања имала.

РАЂАЊЕ СЛАВИСТИКЕ И ПОСЛЕДИЦЕ

Овај текст има три дела.

У првом се говори о европском свету из времена пре рађања националних филологија европских народа, о рађању славистике и о последицама које је тај крупан догађај имао по немачки и словенски свет.

У другом делу текста се говори о настојањима Аустрије да славистику стави под своју контролу и да је каналише.

У трећем делу се обраћа пажња на судбину два кључна словенска народа, Руса и Србе, и на улогу које они као народи, али и њихове државе, могу данас да одиграју у словенском свету.

Кључне речи: Националне филологије, германистика, славистика, србистика, русистика, Аустрија, Русија, Србија.

ПРВИ ДЕО

1.

Судбина свих народа зависи од националне филологије која се њима бави. Слично је и са групама народа који су међусобно повезани заједничким пореклом и језицима који имају заједнички корен.

Ова теза се може проверити на случају филологије која се се бавила Србима, као и филологије која се бавила једним од најраспрострањенијих група народа на свету, Словенима.

Ни национална филологија која се бави Србима, србистика (serbica), ни филологија која се бави Словенима, славистика (slavica), нису настале случајно ни изоловано од других филологија које се баве европским народима. Суштина и сама појава ових филолошких дисциплина могу се разумети тек ако се имају у виду историје других европских народа, а посебно филологије које се зову германистика, англистика, романистика, италијани-

стика, еспањолистика, нидерландистика, хунгарологија, албанистика итд.

2.

Клишетирано је мишљење да су се савремене нације стварале у другој половини 18. или у првој половини 19. века, као последица јачања грађанске класе у Европи. Пунија истина о стварању модерних нација добија се ако се има у виду институционализација национални филологија у истом периоду које су се бавиле европским, па самим тим и словенским народима. Националне филологије су дале основе за поимање модерних нација. Нужно је, зато, да се обрати пажња превасходно на оно што је, међу тим повезаним појавама, суштинско, од онога што је међу њима и у њима само појавно.

3.

Проблеме са којима се данас Срби и Словени суочавају боље ћемо сагледати ако рађање националних филологија узмемо као кључни догађај у светској историји. Појаве пре тога догађаја морају се схватати и објашњавати на један начин, од појава које су настале после тога догађаја и које се морају објашњавати у складу са овим променама.

Не може се, на пример, тврдити да пре 18. века нема националних држава. Али стварање националних држава раније није био ни идеал ни циљ. Најпознатији народи старог света, Грци, немају националну државу, већ више грчких полиса-држава. Не може се рећи да Александар Македонски тежи стварању националне државе. Такође, не може се рећи ни да је Рим био национална држава Римљана.

У средњем веку, само се са натезањем може говорити о постојању националних држава. Тадашње феудалне државе ни су националне. Француска ће се створити као национална држава и пре 18. века, а Немачка ће, као велика национална држава, настати тек у другој половини 19. века.

Ни Срби у средњем веку немају једну националну државу. Краљеви Драгутин и Милутин су посебно владали својим краљевинама. Душанова држава је била империја, тј. држава Срба, Грка и Бугара. И Лазарева кнежевина била је тек једна од тадашњих држава у којима су живели Срби.

Неистинито је тврдити да Дубровачка република није била српска држава. У овој државици-полису становници су у већини били они из српског залеђа. У њој се, као домаћим језиком, највише српски говорило. Она је прављена по моделу италијанских држава-полиса, у којима се, као народним језиком, говорило италијански.

Ни Византија није била грчка национална држава, иако је окупљала готово све делове грчког народа. Чак ни у имену ове државе није било истакнуто грчко име. Она се, званично, звала Источно ромејско царство. Поред грчког народа, она је обухватала и неке словенске и неке романске и источне народе.

Ни Аустрија није била немачка држава. Више је инсистирала на имену Свето римско царство. Што значи да је претендовала да буде наследница Рима. Сем Немаца и Мађара, окупљала је и бројне словенске народе: Чехе, Словаке, Пољаке, Словенце, Хрвате, Србе, Украјинце и Русине.

4.

Савремена Европа данас обједињује две велике скупине народа: западноевропске и источноевропске. У тим групама народа учествују три велике скупине: романски и германски народи, с једне, и словенски народи, с друге стране. Оваква подела ових група народа на две скупине, уврежила се последњих деценија као последица политичких подела које су настале као резултат Другог светског рата.

Природнија и старија од овакве поделе, јесте она заснована на језичко-етничкој основи. Исправније је рећи да Западну Европу данас чине романски и германски народи, а да су у Источној Европи најраспрострањенији словенски народи. У овом делу Европе живе и несловенски народи.

Ситуацију у Европи пре рађања националних филологија боље ћемо разумети ако се ослонимо на неке оријентире.

Један од тих оријентира може нам бити књига Ернста Роберта Курциуса *Европска књижевност и латинско средњовековље* (1961). Она показује да је у Европи, све до 18. века, доминантан језик био латински, иако је овај језик, већ од средњег века, био мртав језик јер га ниједан народ није имао као матерњи. Латински је био државни или званични језик у многим тадашњим државицама. Али је био је и језик културе и међусобне комуникације. Борба за увођење националних језика била је дуга и тешка. На почетку те борбе стоје тројица великих италијанских писаца: Данте, Петрарка и Бокачо. Нешто касније, сличну улогу одиграће у својим срединама Рабле, Шекспир, Сервантес.

Код Словена ситуација је била нешто другачија. Словенски народи су у средњем веку употребљавали један жив језик, словенски, који им је био заједнички. Овај се књижевни језик, временом, дели на поједине националне редакције, а поједина наречја заједничког народног словенског језика прерастаће у посебне националне а затим и у посебне књижевне језике.

За разумевање ситуације у словенском свету, најинтересантнија је Аустријска монархија, зато што је окупљала највећи број словенских народа. У овој држави језик комуникације био је превасходно латински. На латинском језику су цареви овога Царства давали привилегије и српским патријарсима. Тек у другом плану је био народни језик владајуће династије Хабсбурга, немачки. Слично је било и са мађарским језиком у Угарској, којим је говорила мањина становника ове државе.

5.

Увођење националних филологија у живот од краја 18. века може се окарактерисати као промена владајућих парадигми. Дотле владајућу парадигму, која је у први план стављала латински, односно старословенски, све више ће замењивати па-

радикал/модел која ће у први план стављати националне језике.

Уместо грчког израза парадигма ове промене ћемо исто тако разумети ако употребимо француски израз модел који има адекватно значење.

Смена парадигми/модела обично се везује за једно велико име у филологији: за име Јохана Готфрида Хердера (1744-1803). Појаву Хердера ћемо потпуније схватити ако његову улогу сагледамо у процесима деструктуризације постојеће парадигме и структурализације нове. Хердер је био један од филолога који је, у овим процесима, идеје нове парадигме најбоље структурализирао и артикулисао. На тако нешто га је припремила, између осталог, и лична биографија. Кенигсберг у чијој се околини родио, (а то је било и Кантово родно место) било је и место додира Немаца и Словена, тј. немачког и руског језика.

За разумевање самих његових идеја посебно је значајна књига *Идеје о филозофији историје човечанства* (1774-81). У мојој хрестоматији *Теоријска мисао о књижевности* (1991, 2010) донета су и два текста из ове књиге. Један се зове *Народ и језик* (у мом преводу) и један *Словенски народи* (у преводу Милоша Тривунца).

Први текст разматра стару идеју о најдубљој повезаности народа и језика. Идеја о овој вези посебно је била присутна у старим словенским текстовима. Израз *језици* из тих текстова данас се обично преводи изразом *народи*. За потврду овог става подсећам на једно место из *Житија Светог Симеона* од Светог Саве. У оригиналу се не каже да су Немањиним одру дошли да се поклоне представници разних народа: Иверци (Грузијци), Бугари, Руси, Грци, а „најзад и ми чеда његова духовна“ (мисли на Србе). Уместо израза народи у оригиналу стоји израз језици.

Теза о повезаности језика и народа није произвољна. Кроз језик исијава душа народна. Тако је мислио највећи Хердеров следбеник међу немачким лингвистима, Хумболт, најкрупније име из предсосировске лингвистике.

Хердерове идеје на још јаснији начин илуструје његова антологија *Народне песме*, у две књиге (1778-9), која је постала

популарна под именом *Гласови народа у песмама*. У овој антологији има 162 песме, а од њих су само 40 немачке. Већина је припадала другим европским народима. Међу њима су и четири песме које су испеване на српском језику: *Хасанагиница* и три песме из *Разговора угодног народа славинског* Андрије Качића Миошића (1756-1759).

Идеја која је зрачила из Хердеровог става може не најкраће формулисати формулом: Један језик – један народ. На тој формули могли су убудуће да процветају и национални језици европских народа, али и националне филологије. На овим идејама темељио се и размах романтизма. Сви европски народи имали су велике романтичаре, али и велике филологе и велике националне идеологе. Тада се пишу граматике националних језика, праве се речници, праве се и велики национални песнички епови.

Онако како је код других народа, тако је и код Срба. Делање Карађорђа, Милоша Обреновића, Вука Караџића, Његоша, резултат су тих општих процеса.

6.

Шта је значила смена парадигми, која се везује за појаву Хердерових идеја, моћи ћемо да сагледамо на примеру двојице највећих српских писаца 18. века: Захарије Орфелина и Доситеја Обрадовића.

Старији од њих за генерацију, Захарија Орфелин (1726?-1785), и разликује и не разликује јасно српски од руског језика, нити српски од руског народа. У његовим текстовима могу се наћи потврде и за једну и за другу тврдњу. По њему су Руси и Срби један народ по вери. Разлике између два језика он више види као разлике између два стила, у смислу у којем је те разлике правио његов савременик Теодор Миријевски, који је уважаван и као руски и као аустријски стручњак за језичка питања. У другој глави Орфелинове двотомне књиге *Житије Петра Великог* има далеко више информација о Словенима него што их има у поменутом Хердеровом текстићу о Словенима ко-

ји је међу словенским филолозима одиграо прекретничку улогу. Ствар је у томе што је Хердер јасно видео словенски језички и етнички индивидуалитет. Орфелин, међутим, видео је посебност словенског света, али није јасно видео однос два међусобно блиска индивидуалитета, руског и српског.

Доситеј Обрадовић је већ мислио у духу нове парадигме и о Србима и о Русима. Своје виђење Словена најјасније је изнео у *Мезимицу*, посмртно објављеној књизи (1819). Зато бисмо с правом могли да кажемо да је Орфелинова мисао предхердеровска, а Доситејева постхердеровска. Разлике међу њима јасније ће се видети помоћу Хердера.

7.

Идеје које је формулисао Хердер оставиле су трајне трагове на збивања која се тичу филолошке и националне мисли и Немаца, али и Словена. Ова збивања су међусобно повезана, јер су део истог процеса.

Непуне две деценије после објављивања поменутих Хердерових књига, јавља се једна знаменита књига: *Историја чешког језика и књижевности* (1791-2) Јозефа Добровског, католичког опата, који ће касније важити као „отац славенске филологије“, односно „патријарх славистике“.

Добровски (1753-1829) од детињства је знао свој матерњи чешки језик. Али је као и други његови сународници писао и мислио на латинском и на немачком, а чешки му много није значео. У младости је имао жељу да, као мисионар Римокатоличке цркве, делује негде у Индији. А да би се за ту мисију припремио, морао је да учи друге језике и да се обавештава о народима који њима говоре. Ова жеља га је упутила ка спознаји посебности чешког и других словенских језика.

У Уводу његове *Историје* дата је систематизација словенског језика, раздељеног по разним наречјима. За мисао Добровског карактеристичан је став да сви Словени имају један језик, али да се он дели по наречјима, односно по дијалектима. То су следећа наречја: руско, старо славенско, илирско (у Бугар-

ској, Србији, Босни и Далмацији), хрватско, словеначко, чешко, горњолужичко, доњолужичко, пољско с шлеским. (Потпуније информације налазе се у мојој књизи-хрестоматији *Срби и њихов језик*, 1997, 2002).

Први велики слависта после Добровског био је Словенац Јернеј Копитар (1780-1844). Он је био библиотекар Дворске библиотеке у Бечу. Најважније дело младог Копитара било је *Граматика словенског у Крањској, Корушкој и Штајерској* (1809). За развој славистике, међутим, посебно је значајан његов текст *Патриотске фантазије једног Словена* (1910. И он се налази у поменутој мојој хрестоматији). Модел виђења словенског језика и словенских народа, који је био поставио Добровски, Копитар је, највише у овом тексту, још шире разрадио и доградио.

По истом моделу/парадигми, направио је Словак Павел Јозеф Шафарик (1795-1861) своју *Историју словенског језика и књижевности према свим наречјима* и објавио је у Пешти 1826. године на немачком језику. Шафарикова обимна књига је велика филолошка грађевина; један од врхунаца словенске филологије, славистике. Али и у тој величанственој грађевини може се видети на делу основни модел већ успостављен у текстовима Добровског и Копитара.

Шафарик ни у самој књизи, али ни у њеном наслову, не говори о словенским језицима, већ о наречјима једног словенског језика. Таква формулација није случајна. Она је производ става да сви Словени говоре једним језиком, језиком словенским, али да у самом овом језику постоје различита наречја којима и он, као и његови претходници, даје национална имена.

Овом кругу великих слависта треба придодати и Вука Карацића (1787-1864). Њему су Хердерове идеје у Бечу дошле преко Копитара, који му је био ментор. Вук Карацић се, међутим, показао као један од најзначајнијих реализатора ових идеја. Захваљујући и Хердеровим идејама, али и Вуку као главном њиховом реализатору на Словенском југу, у Европи се чуо и српски глас пре свега преко српских народних песама. Вук Карацић је, међутим, био међу првим славистима који су „српско

наречје“ третирали као посебан језик, а не само као као једно наречје словенског језика. Његовим речима казано, Вук је говорио и мислио исто као и његови велики савременици, али мало другачије. Време је показало да је Вук био више у праву. Данас се више не говори о једном словенском језику, већ о заједници словенских језика. Такође се говори и о славистици и о националним филологијама појединих словенских народа.

8.

Конституисање славистике имало је крупне последице по будућност европских народа, њихових језика, нарочито код немачког и словенског дела света.

Да би се оствариле идеје које везујемо за Хердера, логика збивања водила је очигледно ка променама стања у постојећим државама. Промене су се одвијале у смеру остваривања нове парадигме. Ове промене се најбоље могу сагледати на терену где се говорио немаки језик. Постојеће државе на овом простору морале су да доживе трансформацију. Од 38 разних држава на тлу где се говорио један језик, немачки, при крају 19. века створена је једна Немачка држава. Ујединитељ Немаца био је „гвоздени канцелар“ Вилхелм Бизмарк. Пре свега његовом заслугом, али на далеко ранијим идејама, настало у Европи једно моћно царство, Немачка.

Са процесима који су водили ка стварању Немачког царства, може се упоредити само оно што се збивало на тлу Италије. И тамо је, под вођством Гарибалдија, створена велика Краљевина Италија, која је такође настала уједињавањем низа малих држава у којима се говорило једним језиком, италијанским.

У време кад се славистика почела рађати, постојала је само једна словенска држава, Русија. Индивидуалитет већине словенских народа није се могао потврђивати преко државе, већ тамо где је то било могуће: у области неговања националних језика и књижевности. Тај процес се одвијао у духу Хердерових идеја. Да би се процес стварања националних држава словен-

ских народа привео крају, морала је да престане да постоји велика и пространа Аустро-Угарска. То ће се десити тек на крају Првог светског рата. Тада су се, поред постојећих словенских држава (Русије, Србије, Црне Горе и Бугарске), јавиле и неке нове: Пољска, Чехословачка и Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца. Словенски народи нису више били у саставу туђинске државе.

9.

У процесу стварања националних држава словенских народа било је нешто различито од онога што се десило код Немаца и Италијана. Немци и Италијани су, се ујединили тако што су изабрали један дијалекат за свој књижевни језик. Сличних покушаја било је и код словенских народа. Доста се говорило да и Словени треба да изаберу једно наречје за општи словенски језик. Али процеси нису водили ка томе да се изабере једно наречје/језик и да се оно прогласи за заједнички књижевни језик свих Словена. Процеси су водили ка томе да се она „национална наречја“ (код Добровског и Копитара) потврде као национални језици.

Али ни онај стари идеал ка стварању једног словенског језика није био сасвим напуштен. Вреди зато обратити пажњу на покушаје да се тако нешто оствари.

Једно је идеја Јана Колара. По њему, ако Словени нису могли да се уједине око једног језика, могу да се уједине око четири међусобно блиска: руског (који би обухватио руски, малоруски, белоруски), пољски (који би обухватио пољски, кашупски и полабски), чешки (који би обухватио чешки и словачки) и илирски (тј. српски, који би обухватио српски, хрватски, словеначки и бугарски). Ова идеја је делимично заживела.

Друга идеја, која је настала нешто касније, потиче од руских славјанофила. Они су сматрали да се свеколико обједињавање словенског света може извршити узимањем руског језика као једног за све Словене. Отпор према тој идеји јавио се и у са-

мој Русији а она није прихваћена ни међу словенским филолозима и народима.

ДРУГИ ДЕО

1 (10)

Да је доследна примена Хердерових идеја морала да дође у сукоб са интересима постојећих држава, то се могло видети приликом преломне 1848. године, када је било много превирања у Европи. Том приликом одржана су и два важна конгреса: један пангермански, а други словенски. Оба конгреса имала су полазиште у истим идејама: у идејама Хердеровим. Сама формула (то је латински адекват појму парадигме) окупљања и раздвајања популација на етничкој основи била је: Један језик – један народ.

Пангермански конгрес био је одржан у Франкфурту, у мају 1848. На њему је испољена јасна тежња да се сви Немаци уједине у једну немачку државу. То је подразумевало и да се одвоје од других не-немачких народа. Релативно је лако било спровести у живот идеју да се немачке државице уједине и да тако настане једна велика немачка држава. Та амбиција је, две деценија касније, била преко Бизмаркове политике, и остварена. Али да би се потпуно остварила, ова идеја је подразумевала и издвајање немачког дела из Швајцарске и Аустрије. А то је значило и нарушавање интегритета тих држава. Швајцарци су се оглушили о ове идеје. Али су из Аустрије долазила сасвим одређена негативна реаговања. Аустрија је штитила интегритет своје Монархије. Заступници интереса ове Монархије, имали су у виду да ова држава окупља и мађарски народ и више словенских народа. Било је јасно да, ако би се доследно применила иста идеја, морало би да дође до укинућа Аустријске монархије. Царевина би морала да се распадне на немачки, мађарски и словенски део.

На истим идејним основама, са полазиштем у Хердеровим идејама, одржан је, нешто касније, и Словенски конгрес у Прагу. Али природне интенције словенских идеолога на овом конгресу нису могле да буду ни јасно артикулисане, а камо ли

остварене. Једноставно зато што су биле у супротности са интересима опстанка Монархије. Крајње интенције учесника конгреса могле су да буду остварене тек кад је главна препрека уклоњена: тј. кад је Аустро-Угарска престала да постоји. Већ смо рекли да ће тако нешто моћи да се оствари тек на крају Првог светског рата, када је ова држава била војнички поражена.

Први светски рат почео је тако што је Аустро-Угарска објавила рат и напала Србију. Јача сила је већ нашла повод за рат. Али тај повод и није био и прави разлог овог крупног историјског чина. Рат је за Аустро-Угарску, у ствари, био превентивни: Империја је хтела да спречи остварење истих оних идеја на којима је направљено велико немачко царство. То је, ипак, било кршење принципа. Приступило се политици силе: оно што важи за немачки народ, не мора да важи и за друге народе. Вреди приметити и чињеницу да су се, у овом рату, Немачка и Аустрија нашле заједно, на истој страни. Што значи да је у обе државе у први план истакнут државни интерес, а не идеје националних филологија.

2 (11)

Рађање и утемељење словенске филологије, славистике, одвијало се на тлу Аустрије, међу тамошњим словенским народима. То је чињено без битнијег учешћа Руса. Велике слависте у том почетном периоду дали су Чеси, Словенци, Срби, Словаци, али не и Руси. За идејама ових словенских филолога Руси су каснили неколико деценија. Тек негде тридесетих година Руска царевина је послала на Запад, у Беч, групу младих слависта да се о овим идејама обавесте и да о њима нешто науче. Међу овим славистима били су и неки који ће у следећим деценијама бити носиоци славистике у Русији: Бођански, Прејс, Срезњевски, Григорович, Надеждин.

Сама Руска империја није имала разлога да буде против рађања једне нове дисциплине која је тежила да бар на плану језика и идеја повеже словенске народе. Иза таквог понашања могли су да стоје и крупни државни разлози. Није се могло сакри-

ти да ове идеје, дугорочно гледано, воде ка разбијању Аустрије, иако то није била ни јавна ни тајна намера ниједног од протагониста словенске филологије. Напротив, знатном броју ових слависта пристајао би придев аустро-слависта. За једног од првих слависта, Јернеја Копитара, на пример, било је карактеристично да се истовремено понашао и као аустријски патриота и као слависта. Али ослонац на славистичке идеје за моћну Русију у 19. веку није било питање њеног опстанка. Зато се она око славистике није много ни трудила. То су, изгледа, и главни разлози зашто је велика Русија била на маргинама збивања у славистици.

Пошто је словенска филологија на територији значајног дела Европе постала стварност, природно је било да се Аустрија, средствима којима је располагала, што више потруди да се умеша у славистичке послове. О корацима које је Аустрија предузимала, може се судити на основу догађаја у које је она морала да буде умешана. То су: Илирски покрет, Покрет Људевита Штура, Бечки књижевни договор, Штротмајерова идеја југословенства, Јагићева инсталација сербословистике, инсталација тзв. нордијске школе.

О свим овим догађајима постоје одређене интерпретације. У мојим текстовима, међутим, они су интерпретирани знатно другачије него што се то обично чини. Поменути догађаји интерпретирани у складу са увидом у принципијелне ставове националних филологија европских народа, у темељне ставове оснивача славистике и србистике. О свим овим догађајима писано је у мојим књигама. Зато ћу, за ову прилику, само да поновим основне налазе.

а) Појава Илирског покрета обично је, у југословенском периоду, интерпретирана у позитивном контексту: као део настојања Хрвата да допринесу развоју славистике. Такође је и појава Илирског покрета тумачена је као претеча идеје југословенства. У самој овој идеји препознавано је само добро које је идеја обећавала укупној југословенској популацији. После свега што се са Југославијом и улогом Хрвата у њој десило, последњих де-

ценија, показало се и наличје овог покрета. Постало је јасније да Илирски покрет има и сасвим други смисао од онога какав нам је представљен. Главна функција овог Покрета била је да сузбије један од најважнијих и најмоћнијих славистичких покрета онога времена, онај око Вука Караџића. Илирски покрет се развио најпре на идеји да су сви балкански словенски народи, у ствари, један народ, Илири. Овакво представљање јужних Словена само је споља личило на интенције слависта да се сви Словени схвате као један народ. Убрзо се показало, да је Илирски покрет имао као своју главну амбицију да покаже да Срби и Хрвати имају један књижевни језик, српски. Илирци су већ од самог почетка настојали да се овај језик једног народа подели на два језика. Зато и нису прихватили име којим су Срби тај језик називали, српски, већ су се определили да му дају име илирски језик, онако како је Аустрија тај језик називала. Средствима којима је као држава располагала, Аустрија ће убрзо наметати тезу да се име Илири односи пре свега на Хрвате, а не на Србе, а да се израз илирски језик, не односи на српски, већ на хрватски језик. У времену пре појављивања Илирског покрета било је другачије. Аустрија је за Србе имала Илирску депутацију и Илирску канцеларију, давала је српским патријарсима привилегије под именом Илирског народа, а српски језик је називала илирским.

б) Илирски покрет трајао је од 1835. до 1843, дакле седам година, колико је трајао и Покрет Људевита Штура међу Словацима. Главна интенција покрета Људевита Штура била је да се одбаци идеја да Чеси и Словаци треба да пишу истим књижевним језиком, језиком чешким. Овај покрет, који је имао сасвим супротне намере од Илирског, успео је: од средине 19. века Словаци више не пишу чешким језиком; пишу словачким.

Пошто Илирски покрет и Покрет Људевита Штура делују истовремено, а воде потпуно супротним решењима, лако је закључити да иза оба ова покрета стоје интереси Аустријске државе. Овој држави је било у интересу да Чехе и Словаке раздвоји, а Србе и Хрвате повеже, па да их после дели у складу са сво-

јим интересима, тако да Хрватима, на неприродним основама, припадне знатно већи део.

в) Бечки књижевни договор организован је 1850. године у оквиру пројекта прављења термилошких речника народа Аустријске монархије. Аустрија је хтела да то буде договор Срба и Хрвата око заједничког језика са циљем да му се наметне двонационално име, да се прозове српскохрватски, а да се за Србе, а тако и за Хрвате, на истом језику однегује посебна терминологија, па да се на основу тога од једног језика направе два језика. Текст договора и састав његових потписника доказују да је на Договору учињено нешто сасвим супротно. То није био договор Срба и Хрвата о различитим термилошким и правописним решењима, већ је то био Договор о принципијелним решењима која се тичу истог народа источне и западне хришћанске вере а који говори ијекавски, екавски и икавски. Сва научна решења у тексту овог Договора поклапају се са Вуковим ставовима, што значи да у Договору нису изневерени главни ставови националних филологија европских народа: да један народ разних вера, треба и један књижевни језик да има. Једина слаба тачка текста у томе је што овај Договор није именовао језик на који се односи. Али ставови у самом тексту Договора откривају о којем се језику ради: реч је само о оном језику којим се бавио Вук Караџић и који је он у својим делима називао српски и само српски. Договор нису склапали овлашћени представници народа него научници и књижевници који су познавали језичке проблеме.

Интерпретацију овог Договора као договора Срба и Хрвата о заједничком књижевном језику наметнуо је касније Ватрослав Јагић у складу са властитим ставом да су Срби и Хрвати по језику један народ, али да се овај народ једног језика дели на католички део (Хрвати) и православни део (Срби). Оваква Јагићева интерпретација Бечког договора, била је без филолошких основа. Али се она могла одржавати зато што је иза ње стајала прво Аустријска монархија па затим и југословенска држава. Данас, кад ових држава више нема, научници су у ситуацији да

слободније мисле и да догађај интерпретирају на основу аргумента.

г) У пуном складу са идејама славистике, да словенски народи чине једну целину, али и да имају своје посебности, настала је и српска идеја југословенства. Она се најпре јавила из отпора према Илирском покрету, и његовим јавним настојањима да прогласи да на Балкану живи само један словенски народ, Илири, који говори једним језиком илирским. Српску идеју југословенства најјасније су формулисали челници Матице српске Теодор Павловић и Јован Суботић. По овој идеји, на Балкану живе четири балканска народа: Бугари, Срби, Хрвати и Словенци. Ови народи треба да негују и сопствени идентитет као посебни народи, али да развијају и међусобну сарадњу. Они нису никакви Илири, него су Југо-Славјани, тврдили су Павловић и Суботић.

Идеја илирства само делимично била прихваћена на Балкану. Она уопште није прихваћена од Бугара, прихватио је један Словенац Јакоб Фрас (рођено име песника Стана Врза) а идеју су прихватили тек неки Срби. Аустрија је тада учинила нови потез. Године 1843. Илирски покрет био је, од стране цваичке државе, забрањен. Тек од те „забране“ оно што се дотле називало илирским именом, које се односило на Србе, почиње, по правилу, да се односи на Хрвате. Али да би се идеја илирства остварила, отворена су врата за тобожње ново решење. Ново решење је дошло у виду идеје југословенства. Номинално је то била идеја бискупа Штросмајера, бившег бечког дворског каноника, који је постао најзначајнији хрватски идеолог у 19. веку. Штросмајеров пројект био је да се *само* три балканска словенска народа: Словенци, Хрвати и Срби, дакле они који живе у Аустрији, под именом Југословени, нађу као једна федерална јединица у оквиру федаларизоване Аустрије. Оваква идеја само је по имену била истоветна са оном српском идејом југословенства Теодора Павловића и Јована Суботића. По садржају је била нешто сасвим друго.

Треба имати у виду да су две идеје југословенства, биле присутне све до пред Први светски рат. Срби су се углавном држали своје идеје југословенства, а Хрвати своје. Могло је само споља да изгледа и да је Хрватска идеја југословенства била у супротности са интересима Монархије. Расплет у Првом светском рату показао је да Штросмајеров пројект није остварен у оквиру Аустрије; практично је остварен тек у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца. Што значи да ова држава није прављена на српској, већ на хрватској идеји југословенства.

д) Са наметањем Штросмајерове идеје југословенства, у блиској вези је оно што се збивало у области филологије. У овој области главну улогу имао је Ватрослав Јагић. Главни његов учинак јесте што је временом успео да потисне србистику у име сербокроатистике. После неславног краја Југославије, види се да је то учињено у духу Илирског покрета и остваривања аустријских државних интереса, али и хрватских националних интереса.

Оваква Јагићева настојања нису добијала подршку у Краљевини Србији а ни у српским националним институцијама све док је постојала Србија. Међу Србима ова идеја била је шире наметнута тек у првој Југославији, а легализована на Новосадском договору 1954. године.

И Штросмајерова идеја југословенства, и Јагићева идеја сербокроатистике, биле су владајуће у југословенском периоду. О основи те идеје био је став да су Срби и Хрвати један народ, па треба да имају један заједнички књижевни језик. Ова идеја истовремено је пројектовала поделу Срба и Хрвата по вери, али и по писму, па и по језику: Хрвати су католици, Срби су православци, Хрвати говоре западним дијалектом (ијекавицом) Срби источним (екавицом), Хрвати пишу латиницом, Срби пишу ћирилицом. Само на основу ове идеје Хрвати су рачунали са великим делом српског народа, српског језика, и српске писане културе уопште.

ђ) Међу велике државне аранжмане спадају и они који се превасходно тичу историографије. По том аранжману, историјску свест великог броја народа треба обликовати тако што би се подвргли интерпретацији са једне тачке гледишта. То је била тачка гледишта Аустрије, односно Немачке. Главна функција овако широко постављеног задатка била је да се елиминишу резултати самородне словенске, али и српске самородне школе. Тај посао се обављао смишљено, ригорозно и дуготрајно. Како је то чињено, за пример, бар у области филологије, може се узети посмртно издање Шафарикове *Историје југословенских књижевности* које је приредио његов зет, историчар Јозеф Лиречек, отац Константина Лиречека (1863). У мом тексту о Шафарику (у књизи *Систем српске књижевности*, 1996, 2000) конкретно је показано да је Шафарик имао да послужи пројектима иза којих није и не би стајао.

Срећом, последњих деценија дошло је до обнављања српске самородне школе и до појаве низа дела која су настала на валу те обнове. За ту област постоје далеко од мене обавештенији људи, а неки од живих учествују на овом скупу. Они о овој теми могу и далеко више да кажу.

ТРЕЋИ ДЕО

1 (12)

Са становишта остваривања државних интереса Аустрије, с једне стране, и са становишта природног развоја славистике, па и природног развоја националних филологија словенских народа, с друге стране, два су словенска народа посебно важна. Та два народа су Срби и Руси.

Србима је као народу веома погодновао и развој славистике уопште, али и развој националних филологија словенских народа посебно. Не само да су тиме добијали шансу да се самосвесно као народ афирмишу, већ су добијали положај посебног народа међу Словенима. Не треба заборавити да је П. Ј. Шафарик, најважнији слависта свих времена, Србе сматрао народом

из којих су изашли сви словенски народи, а њихов језик „мајком језика“, словенских. Такође, не треба изгубити из вида ни да је природна тежња Срба да се уједине, била у природном раскораку са интересима Аустрије да опстане као царевина.

Царска Русија, с друге стране, била је, самим својим постојањем, велики изазов. Као велика земља, а посебно као земља најбројнијег словенског народа, могла је постати лидер словенских народа и центар њиховог окупљања. Са том опасношћу Аустријска монархија морала је да рачуна.

„Године 1867. држала се у Москви етнолошка изложба руске царевине на коју су од Словена свију колена позвани били“ каже на почетку четврте књиге своје *Аутобиографије* Јован Суботић (1902, 2009). То је био нека врста неформалног конгреса словенских народа. Шта се збивало на овом великом свесловенском окупљању, и како су аустријске власти гледале на учешће својих поданика, представника појединих словенских народа, можемо посредно сагледати из ове књиге Јована Суботића. Суботић је у том тренутку био један од најистакнутијих Срба тога времена. Био је судија Касационог суда у Загребу, личност ранга чије је постављење зависило непосредно од самог цара. После овог свесловенског конгреса Суботић је одједном пао у немилост. Уследиле су последице које из царске немилости проистичу.

Интерес државе, која се од 1868. назива Аустро-Угарска, био је да се маргинализује природна могућност Руса да играју велику улогу у словенском свету. Иста логика тражила је да се неутралише могућа улога Срба у остваривању конзеквенци развоја славистике, односно србистике.

2 (13)

О логици политике иза које је стајала Аустро-Угарска можемо да закључујемо по потезима који су добро познати.

а) У првој половини 19. века славистика и словенске филологије развијале су се полицентрично. Што значи да су се

центри јављали тамо где су била средишта појединих народа. Развијала се дакле у Прагу, Пешти, Братислави, Бечу, Новом Саду, Петрограду.

У другој половини 19. века славистика има један главни центар, Беч. Беч постаје такав центар нарочито од доласка Ватрослава Јагића на место шефа Катедре за славистику и уредника часописа на немачком језику *Архив за словенску филологију*. Звања која Јагић има нису звучна. Али му место на којем је даје могућност за остваривање циљева.

Ватрослав Јагић (1838 – 1923) има богату и биографију и библиографију. Рођен је као Хрват, кајкавац, у Вараждину, под именом Игнац. Име Ватрослав му је псеудоним. Универзитетску каријеру је започео у Одеси на Црном мору уз помоћ Валтазара Богишића, Србина католика из Цавтата, који је као правник имао европску репутацију. Наставио је затим у Москви и Петрограду, а потом у Берлину, док се није скрасио у Бечу где је живео до смрти. Догађаји око увођења имена босански језик у време Бењамена Калаја крајем 19. века откривају да је он био човек бечког Двора. За њега је карактеристично да је науку ставио у службу политике. Важио је, за живота, као највећи слависта. Али после њега славистика више није конзистентна наука, не делује на општеприхваћеним филолошким принципима као у првој половини 19. века.

б) Ауторитетом који је имао у науци, Јагић је највише допринео да се елиминише србистика у име сербокростистике и да се српска идеја југословенства (Теодора Павловића и Јована Суботића) замени хрватском идејом југословенства. Извесне способности које су нам познате из деловања Јосипа Броза Тита имао је, пре њега - Јагић.

в) Мање је познато да је Јагић одиграо велику улогу и у стављању руске славистике под своју контролу. Он је то посебно учинио тек на почетку 20. века. Године 1903. Руска царска академија у Петрограду почела је да ради на великом пројекту под називом *Словенска енциклопедија*. Из тога пројекта изашло је неколико обимних свезака. Из једне од њих, која се тиче срп-

ског језика - који је Јагић преименовао у српскохрватски - види се и како је он тај језик још почетком 20. века поделио на источни и западни део. На ту чињеницу указано је у мојој књизи *Срби и његов језик* (1997, 2002). Овакав пројект поделе српског језика преименованог у српскохрватски, оствариће се тек на Новосадском договору (1954).

Године 1910. изашла је, такође на руском језику, обимна Јагићева књига *Историја словенске филологије*. У њој је интерпретација развоја словенске филологије дата кроз виђење Јагића. Обратио сам посебно пажњу на његову интерпретацију бечког Књижевног договора 1850. као договора Срба и Хрвата о заједничком језику. Став о тој интерпретацији посебно сам изложио у књизи Бојана Радића *Разговори са Петром Милосављевићем о Новосадском скупу* (2008). На жалост, накарадна Јагићева интерпретација у науци је већ раширена. Последице прихватања такве интерпретације за Србе су веома велике и веома лоше. Српски филолози и други слависти, на жалост, нису приметили да аустријски политичар под маском филолога, успева да одређене ставове пласира преко најзначајније институције најзначајније словенске земље, Царске академије наука у Петрограду. Срби на важним положајима у Краљевини Србији увек су имали отклон према идејама које су долазиле из Беча. Ова идеја, међутим долазила је из самог Петрограда. Русофилски расположен принц Александар Карађорђевић попустио је пред идејама југословенства и сербокроатистике које су пласиране из најважније научне институције у Петрограду.

г) Поменути догађаји, као и друга сазнања до којих сам дошао, сведоче да су Срби и Руси, још пре појаве комунизма, и то преко славистике, из самог њеног центра, били стављени на погрешан колосек.

Срби су се на погрешном колосеку нашли следећи Штротсмајер-Јагићеве ставове југословенства и Јагићеве идеје сербокроатистике. А сами Руси, препуштајући руковођење славистиком Јагићу, човеку аустријског Двора, изгубили су у славистици место које им природно припада.

У Првом светском рату и Срби и Руси су се нашли насупрот двама немачким царевинама: Аустро-Угарској и Немачкој и њиховим нереалним претензијама продора на Исток.

На крају Првог светског рата Немачка и Аустрија биле су поражене, а Русија и Србија су се нашле међу победничким снагама. Али је победа ових земаља била Пирова победа. Русија је из овог рата изашла као комунистичка земља, под именом Совјетски савез. У овој држави „руска идеја“ (израз Берђајева), уиме комунизма, била је потиснута. На делу је био комунистички интернационализам и извоз комунистичке револуције. Не треба посебно подсећати да су се комунистичке идеје најпре јавиле у Немачкој, а да је Лењин из Швајцарске преко Немачке, у току Првог светског рата, дошао у Русију да изведе револуцију. За много деценија унапред Руси ће практично постати губитници.

Србија и Срби ће дуго остати у оковима Југославије. Из Другог светског рата и Југославија ће изаћи као комунистичка земља, што значи да ће Србија и Срби, поред југословенских, добити још једне окове, окове комунистичке.

3 (14)

На последњу деценију 20. века, када се десио распад Совјетског савеза и разбијање Југославије, обично се гледа као трагичне догађаје. За такво гледање постоје и многи аргументи и оправдања.

Али ови догађаји имају и своје добре стране. Ја њих видимо у појављивању шанси да се обнове и поново развију и славистика и србистика. И да и Руси и Срби, у тим дисциплинама, заузму место које им припада и на основу ставова Хердерових и на основу сопствених традиција из времена првих слаvista. Ништа више, али и ништа мање.

Из распаднутих својих држава, Совјетског савеза и СФР Југославије, Руси и Срби изашли су са ожиљцима. И сами темељи два блиска народа су поткопани, нарочито у филологији. Да

би изашли на пут који им природно припада, морају се потрудити да много шта обнове.

Русија и Србија данас опет иду путем јачања сарадње на разним пољима, нарочито енергетским. Али је сарадња нарочито потребна у сфери културе, науке и духовности, дакле у областима где се континуитети бележе вековима.

Користим прилику да се на овом скупу zaloжим за обнављање сарадње на филолошком пољу.

Не може да се каже да такве сарадње до сада није било. Али може да се каже да се та сарадња одвијала на нивоу институција, и руских и српских, које су биле постављене на лоше колосеке још у време илирске, а поготово Јагићеве интервенције. Таква сарадња могла је и да штети, а не само да се одвија на обострану корист.

У том смислу и руским и српским институцијама потребна је озбиљна трансформација. Верујем да би за деловање у том смеру политички естаблишмент Русије имао више смисла. Руси имају историјску обавезу да обнове славистику на основама почетних идеја ове филологије. После искуства са комунизмом само им здрава славистика може омогућити повратак на природно место које треба да имају у словенском свету. А то значи природну комуникацију са словенским народима и државама. Обнављање славистике подразумева и дубоко и трајно обнављање србистике. И за ову обнову, из властитих интереса, Руси би требало да буду заинтересовани и да јој дају подршку.

Српски политички естаблишмент, на жалост, до сада није показао интересовање за ова питања. Намерно и ненамерно, овај естаблишмент није ни приметио, односно није хтео да примети, деловање Покрета за обнову србистике, који постоји скоро деценију и по. Зато би подршка овом Покрету за обнову србистике добро би дошла бар са руске стране. А кад то кажем, видим у томе и српски, али и руски интерес. Што значи да на тај интерес не гледам једнострано, на интерес само једне стране. Русима је у интересу, исто што и Србима: да се обнови славистика на изворним идејама. А оваква обнова славистике, не мо-

же да се одвије без обнове србистике. Можда и овај сусрет у Руском дому у Београду може да буде корак у тој правцу.

ПАТРИОТСКЕ ФАНТАЗИЈЕ ЈЕДНОГ СЛОВЕНА

У часопису *Vaterländische Blätter* у Бечу, био је 1810. године објављен чланак Јернеја Копитара *Patriotische Phantasien eines Slaven*. Овај чланак, под насловом *Патриотске фантазије једног Словена*, нашао се на челу књиге Јернеја Копитара *Serbica* коју је Матица српска објавила 1984. године. Књигу је приредио Јоже Погачник, а текстове је превео Томислав Бекић. Поменути чланак прештампан је у оба издања моје књиге *Срби и њихов језик* (1997. и 2002). Овог чланка, значајног и за славистику (*slavicu*) и за *serbicu* (србистику), вреди се и данас подсетити, 200 година после његовог објављивања. Јер, он сведочи о рађању ових дисциплина и даје снимак стања код ондашњих Словена и филолошких знања о њима.

У време када је био објављен Копитарев чланак, дакле 1810, Копитар је био библиотекар Дворске библиотеке у Бечу и цензор за словенске књиге. Већ је био један од првака славистике која се, уз његово учешће, управо рађала.

У новосадском издању Копитареве књиге *Serbica* чланак *Патриотске фантазије једног Словена* има 12 страна. Његов садржај представимо најлакше ако, тачку по тачку, наведемо наслове посебних тематских целина:

1. *Словенско племе*, 2. *Словенски језик*, 3. *Гране словенског племена*. 4. *Додирна тачка између две главне гране*. 5. *Историја словенског црквеног језика*, 6. *Литература новијег словенског језика у Панонији*, 7. *Литература католичких Словено-Срба*, 8. *Литература грчких Словено-Срба*, 9. *Литература Руса*, 10. *Литература Чеха*, 11. *Литература Пољака*, 12. *Литература лужичких Словена*, 13. *Разматрања*, 14. *И још о нечем што би у Аустрији требало пожелети*. У свакој од наведених тематских целина, Копитар износи своје виђење, ставове и оцене о поменутих словенским народима.

Обично се као кључни моменат у развоју националних филологија помиње немачки филолог Хердер. Идеју да сваки

народ има свој глас (језик) Хердер је први пут практично представио у антологији *Гласови народа у песмама* (Stimmen der Völker in Liedern, 1778-9) у којој су се нашле и песме разних европских народа, па и неколико српских. У Хердеровој расправи *Идеје о филозофији историје човечанства* (1784-91) постоји и један чланчић под именом *Словенски народи* на чијем се почетку налази реченица која се често цитира: „Словенски народи заузимају већи географски простор на земљи но у историји“. Овде вреди подсетити да су неки други аутори онога времена имали шира знања о Словенима од Хердерових. У Орфелиновом *Житију Петра Великог* (на руском 1772), говори се много опшрније о Словенима и у *Предговору* и у осталим деловима књиге. У *Писму Харалампију* Доситеја Обрадовића (1783), већ се конкретно говори о Србима разних вера и „закона“. Па ипак, ове чињенице не поништавају став да славистика као дисциплина почиње тек са активностима „патријарха славистике“ Јозефа Добровског (1753-1829) који знања о Словенима уводи у филолошки систем. А од првог тома зборника *Slovanka* (1814) који је приредио Добровски, и потичу латински називи неких од дисциплина националних филологија словенских народа: *russica, serbica, croatica, bohémica, polonica*.

Модел славистике

Систем знања о Словенима Добровски је почео да изграђује у *Историји чешког језика и књижевности* из 1792. године (на немачком). У једном кратком одељку ове књиге писац је, на страници и по, дао преглед и словенског света и језика којим говоре Словени. Тај део се може схватити и као први модел славистике. Он је заживео и данас се налази у основи науке о Словенима.

Словенац Јернеј Копитар (1780-1844) представља већ нову генерацију слависта која је настављала да следи прокрчени пут. После књиге *Грамматика чешког језика* Добровског (1808), Копитар је 1809. објавио *Грамматику словенског језика у Крањској, Корушкој и Штајерској*. Његов чланак из 1810. *Патронт-*

ске фантазије једног Словена, у ствари, је усавршавање и разрада идеја Добровског и његовог модела славистике.

Најзначајнији српски филолог свих времена, Вук Караџић, не може се разумети без подршке коју је добио од Копитара. Ова подршка није била само пријатељски гест човека према човеку (мада је и таквог односа било). У питању је било нешто још значајније: Копитар је подржавао филолога који се уклапао у већ сачињени модел разумевања словенског света, али и изузетног ствараоца који је и сам доприносио да се већ успостављени модел развије. Вук није, као његови претходници или неки савременици, мислио да сви Словени говоре разним наречјима једног језика. Он је заступао став да сви словенски народи имају своје посебне језике који су међусобно блиски, јер потичу из истог корена.

Главни корак у доградњи овог модела учиниће, од њих још млађи, Словак Павел Јозеф Шафарик (1795-1861). У том смеру посебно су значајне две његове књиге. Прва од њих зове се *Историја словенског језика и књижевности према свим наречјима* која је настала у време Шафариковог живота у Новом Саду (1819-1833), а објављена је у Пешти 1826. године на немачком језику. У овој обимној књизи (од око 500 страна) полази се, такође, од става да сви Словени имају један језик, словенски, али и да сваки од њих има и своје посебно наречје. Ова велика Шафарикова грађевина, утемељена на поузданим сазнањима, приказује слику многобројног и широко распрострањеног словенског света. На истим теоријским основама настао је знатно касније и *Преглед словенске књижевности* Руса Пипина и Пољака Спасовича (на руском 1865, на немачком 1880).

Девет година после пресељења из Новог Сада у Праг, године 1842. Шафарик је, према истом моделу, сачинио још једну књигу - *Słowński narodopis* (Словенска етнографија). Словенски народи су у њој представљени са много више података по државама у којима живе и по структури верске припадности.

Још један корак у истом смеру учиниће опет један Словенац, Франц Миклошић, оснивач и шеф Катедре за славистику у Бечу. Године 1852. објављена је на немачком његова незаби-

лазна *Упоредна граматика словенских језика*. Миклошић је у њој већ прихватио идеју о томе да Словени немају један језик већ посебне, али блиске, језике.

Шта се од пројеката славистике остварило?

Наведени филолози и њихова дела показују како се количина знања о појединим деловима словенског света стално увећавала. Исти примери сведоче и о сталном успону славистике као научне дисциплине. Ова дисциплина је утицала и на културни, друштвени и политички развој словенског света.

Двеста година после Копитаревог чланка, могло би да се каже: Оно што је код Копитара било само „патротска фантазија“, добрим делом постало је и стварност. У оно време постојала је једна словенска држава, Русија. У деветнаестом веку међународно признање добиле су две већ постојеће српске државе: Србија и Црна Гора. На крају Првог светског рата, после распада Аустроугарске, створене су: Пољска, Чехословачка и Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца. При крају 20. века створене су као посебне државе још и Украјина, Белорусија, Чешка, Словачка, Словенија, Македонија, Хрватска, Босна и Херцеговина. Није се све збивало баш онако како је пројектовано, нити како је требало, али је у основи потврђен историски смер развоја словенског света.

У Копитаревом тексту могли су се поменути скоро сви речници, граматике, историје књижевности појединих народа, практично све што је у словенском свету до тада било створено на филолошком плану. Данас су филолошка знања о словенским народима и њихово стваралаштво на филолошком пољу знатно увећани. По томе су, бар поједини словенски народи, у овом погледу, стали у ред осталих европских народа.

На жалост, не можемо да пређемо ни да је дошло до поремећаја у знањима о Србима. И овај случај се мора посебно објаснити. Поготово зато што збивања у овом делу словенске филологије нису зависила само од Срба и што се не тичу само Срба.

Ова 2010. година година могла би да буде повод за обележавање стогодишњице појаве књиге Ватрослава Јагића *Историја словенске филологије* коју је, на руском језику, издала Императорска академија наука у Петрограду. Ова књига од 960 страна великог формата за сада је најобимније дело о словенској филологији. Али она није рађена по оном моделу славистике који је важио од Добровског до Миклошића, већ по једном другом моделу који је уведен у славистику у другој половини 19 века, највише Јагићевом заслугом.

На крају 20. века ова разлика између та два модела славистике актуализована је појавом Покрета за обнову србистике. До поларизације је дошло у полемици око *Слова о српском језику* (Београд 1998). Противници овог документа, којима је на челу био водећи српски лингвиста Павле Ивић, јасно су истакли да се они позивају на резултате језичке науке из друге половине 19. века, а не из прве половине века, као што то чине потписници *Слова*. Спор ће се боље схватити ако се употреби друга терминологија. Потписници *Слова* залажу се за обнову србистике, њихови противници за опстанак сербокроатистике.

Не можемо овде представити све разлике између те две оријентације (или два модела) у славистици. Али можемо указати на оне главне. Разлике се тичу одговора на два питања. Прво питање се тиче односа језик – народ, а друго односа народ – вера. Различити одговори на ова питања утицали су на судбин Словена. На појаву ове разлике утицали су и друштвени и политички услови у којима се развијала славистика. Славистика у првој половини 19. века развијала се полицентрично. Велики број слависта тада се јавља у разним деловима словенског света и делује независно један од другог. Али они делују у духу једне опште или заједничке идеје, која извориште има у Хердеру. У другој половини 19. века славистика добија један центар. То је Беч. Иза славистике стаје једна државна институција: бечка Катедра за славистику. Све до Првог светског рата славистика има свог првог човека. То је Ватрослав Јагић, који је Хрват, а по ро-

ђењу кајкавац. Стекавши углед великог слависте својим радом у Русији, он своју харизму преноси у Беч и ставља је у службу аустрохрватских интереса.

Славистика у првој половини 19. века полази од оваквог става: колико језика/наречја, толико народа. Народи су онолико бројни колико људи тим језиком говори. По тој рачуници Руса има много, Словенаца мало. Такође, Срба има релативно много; Хрвата релативно мало.

Већ са Илирским покретом почиње нарушавање овако постављеног модела. Илирци негирају став: колико наречја (у значењу језика) толико народа. Они кажу: сви словенски народи на Балкану, дакле Словенци, Хрвати, Срби и Бугари, нису посебни народи, иако имају посебна наречја. Они су један народ и треба да имају једно име: Илири; зато и њихов језик треба звати илирски. За књижевни језик сви они зато треба да узму једно наречје илирског језика, најраширеније, српско. Па пошто су и Хрвати Илири, и они имају право да узму ово наречје илирског језика. Преузето наречје/језик они и не морају да зову српским, већ илирским. А то значи да га третирају као своје, односно хрватско. Ново правило које је уведено на овај начин дало је право свакоме да узме туђ језик, да га прогласи својим и да га назове својим именом. Име Илири, које се у Аустрији превасходно односило на Србе, било је само одскочна даска да се име српског језика преметне у хрватски. Тога нигде другде није било. Такође, није било поделе једног народа који говори једним језиком по разлици у вероисповести. А Јагић је увео баш такво правило. Јагићеве концепција о Хрвато-Србима као народу који говори једним језиком а дели се, по вери, на два народа Хрвате – римокатолике и Србе – православце, омогућила је да се читава једна категорија коју је дотадашња славистика познавала као Србе – римокатолике, пребаци у хрватски национални корпус. Све оно што је у Копитаревом снимку третирано као *Литература католичких Словено-Срба*, у југословенском периоду третираће се углавном као хрватско.

Вреди обратити пажњу на благовремену реакцију на Илирски покрет од стране челника Матице српске Теодора Па-

вловића и Јована Суботића, тридесетих година 19. века. Њихов став био је да Бугари, Срби, Хрвати, Словенци, нису никакви Илири. Они су Југо-Славјани (у значењу Јужни Словени). Они треба да се развијају као посебни народи који имају своје посебне језике, али да сарађују као међусобно блиски народи, као Југо-Славјани. Супротно од илирске идеје, ова идеја српских интелегуалаца била је у складу са основним идејама славистике. Она подразумева да решење које важи за све словенске народе треба да важи и за балканске Словене. После пропасти Штросмајерове идеје југословенства, јасно је да ова идеја југословенства, иза које су стајали тадашњи српски прваци, добија нови значај. Она у пуном смислу може да важи и данас.

Супротно од ове српске идеје југословенства, Штросмајерова идеја југословенства била је у основи преименована идеја илирства. И идеја илирства и идеја југословенства слављене су све док је постојала Југославија при чему није уочавана разлика између српске идеје југословенства и хрватско-аустријске, односно Штросмајерове. Ова разлика је прећуткивана, а ставови старих српских матичара гурали су под тепих. Међу историчарима се здушно превиђа чињеница да је српска идеја југословенства била жива све до Другог балканског рата (1913), практично док Бугарска (на чијем је челу била династија Кобург) није напала Србију и самим тиме срушила идеју о „четворној коалицији“ (како је природно здруживање Словенаца, Хрвата, Срба и Бугара тих година називао Љубомир Стојановић). Први светски рат је довео до победе Штросмајерове идеје југословенства. При стварању прве Југославије (1918) заборављало се да је Штросмајерова идеја југословенства настала да би се федерализовањем Хабзбуршке монархије решило питање њеног опстанка. Једна од федералних јединица Аустрије била би Штросмајерова Југославија, замишљена као заједница Словенаца, Хрвата и Срба, са седиштем у Загребу.

Пошто се драма са стварањем и разбијањем Југославије већ одиграла, можемо да сведемо рачуне. Аустрију није рушила Србија. А није је рушила ни славистика, ни србистика као њен део. Рушила ју је управо ова хрватска идеја југословенства коју

су прихватили и многи Срби. Младобосанци, који су извршили атентат у Сарајеву, учинили су то ради ове идеје. У овом тренутку изгледа да су на тој идеји највише добили Хрвати. О овоме, на свој начин, сведочи и Павле Ивић кад ваздиже потез илираца који су преузели туђ језик и прогласили га својим. После разбијања Југославије и одбацивања идеје југословенства (највише од стране Хрвата) све је јасније да је потез илираца био мач са две оштрице. Он се могао позитивно оцењивати све док су међу српским лингвистима водеће место имају филолози попут Белића и Ивића, који су били отворени следбеници Ватрослава Јагића и сербокroatистике. Али у новој историјској ситуацији, када су почели да се афирмишу ставови да и на српски језик, као и на дисциплину која се њиме бави (србистику), треба гледати са становишта европских норми и вредности, показује се сва слабост илирско-југословенске идеје. Покрет за обнову србистике, - са све већим бројем присталица и значајним научним резултатима - осветљава овај проблем. Његово решење тиче се и славистике у целини.

Покрет за обнову србистике полаже право на научну истину и тражи исправку погрешног модела. Остварење тога захтева зависиће умногоме од политичког фактора, али и од исправки грешака почињених у филологији. У књизи *Српски народ и његов језик* (1971), на страни 182. Павле Ивић каже ово: Вук је у романтичарском заносу хтео да Срба буде што више па је међу Србе убрајао и католике и муслимане. Јасно је да иза таквог начина мишљења не стоји становиште Вука Караџића, већ становиште јагићевске парадигме. О исправности вуковских и јагићевских (Ивићевих) ставова о овом питању можемо да судимо ако их поредимо са ставивима који важе другде у Европи. У Европи, почев од доба романтизма, поштује се чињеница да су народи мултиконфесионални. То значи да припадници једног народа, односно, једног језика, могу да буду различите вероисповести. Само је на простору где је створена Југославија прихваћена теза да се народи не разликују по језику већ по вери. Чему је та теза водила, могло се видети у оба светска рата а нарочито приликом разбијања Југославије. Типичан верско-грађански рат добијао је на овом простору карактеристике етнич-

ких сукоба. Иза такве ситуације стајале су идеје Јагићеве а не Вукове филологије. Вук је мислио онако како се мислило свуда у Европи. А тамо где се тако мислило није било сукоба. Само се на овом простору десило да се једном језику, оном који су Вук и слависти прве половине 19. века идентификовали као српски, у Титовој Југославији званично даје двонационално име (српско-хрватски/хрватско-српски). Од распада Југославије дошло се до тога да су за тај језик данас важећа следећа имена: српски, хрватски, босански, бошњачки, црногорски, буњевачки, српскохрватски. Какве политичке последице овај нонсенс има и може да има то је већ посебна тема.

Перспективе и шансе

Постојање научне дисциплине која ће се бавити Словенима као целином и појединим словенским народима, и постојање србистике, научне дисциплине која ће се бавити Србима, није нешто што се тиче само Словена и Срба. А како ће се то питање решавати, то зависи од идеја које се буду спроводиле у живот.

Подсећање на Копитарев чланак од пре 200 година имао би значаја ако би водио ка јачању свести о потреби обнове и славистике и србистике.

Вреди имати на уму и да је подухват обнављања србистике данас лакше учинити него у Титово доба. Више нема државе која, званично, стоји иза идеје југословенства и сербокroatистике ни силе која стоји иза тотализације тих идеја.

Такође, може се рећи и да су шансе за обнову славистике данас повољније него што су биле доскора. Са пропашћу комунистичког система, са историјске сцене сишла је политика комунистичког интернационализма. Има доста знакова да је идеју о глобализацији света потисла идеја и пракса мултиполарног света. Треба веровати да у мултиполарном свету има места и за словенске народе као целину, али и за све посебне словенске народе. А то значи и да су повећане шансе за нормалан развој и филолошких дисциплина које се баве словенским светом, па дакле и за нормалан развој славистике и србистике.

ПРОМЕНА ПАРАДИГМЕ

ФИЛОЛОЗИ, ПРОКЛЕТЕ ВАМ ДУШЕ!

Срби су, кроз историју, имали различите односе са суседним народима. И кад су ратовали, и кад су пријатељевали, ови народи нису угрожавали идентитет једни другима. Овакви односи међу народима су уобичајени.

Односи Срба и Хрвата, међутим, у основи су другачији. Они су карактеристични по томе што је баш угрожавање идентитета, идентитета српског, био предмет дугорочних стратегија са супротне стране. Такви односи ова два народа нису постојали одувек. Они су настали тек од 30. година 19. века са појавом Илирског покрета. Илија Мамузић, у докторској тези *Илиризам и Срби*, која је одбрањена у Загребу 1932, а објављена у ЈАЗУ, наводи карактеристичан податак. На идеју илирица, да Хрвати и Срби постану један народ, Теодор Павловић, тадашњи првак Матице српске, свој негативан став према тој идеји образлаже чињеницом да Срба има 5.000.000, а Хрвата само 400.000. Каква је, за српску страну рачуница да се уједињују с Хрватима! – резонувао је Павловић. У данашње време тај однос постао је посве другачији. Данас је по бројкама однос Хрвата и Срба постао приближно исти, уз нешто већу бројчану предност Срба. Ако се има у виду да се у овом тренутку Хрватска налази у предворју Европске уније, а да Србија тек треба да доспе до таквог статуса, онда је јасно чија је позиција боља. Не треба сметнути с ума ни чињеницу да су при крају 20. века Срби били у свету изложени на стуб срама. И та чињеница је једна од последица односа Хрвата и Срба. Са хрватским интересима има везе, такође, и садашње стање Косова и Метохије. Тај стари проблем последица је политике коју је у овом делу света водио Хрват на челу Југославије Јосип Броз Тито. Тренутно се у Хагу налазе две тужбе за геноцид: хрватска тужба и српска противтужба. Како ће проблеми између ова два народа решити није ствар само добре воље. То је, више од свега, проблем који зависи од теоријских решења.

Озбиљна наука треба да одговори на питање како је дошло до тако драстичне промене односа Срба и Хрвата у историји. А то значи да јој је задатак да сагледа стратегије и једне и друге стране у међусобним односима, тактику која се ради остваривања циљева примењивала. Озбиљна наука, такође, треба да представи и перспективе да се ови проблеми реше.

Стање Срба и Хрвата пре појаве Илирског покрета

Најпоузданији начин да се доспе до корена односа Срба и Хрвата пре појаве Илирског покрета јесте да се обрати пажња на изглед словенског света у виђењу првих слависта, пре свега оних највећих: Добровског, Копитара, Шафарика. А то значи да треба имати у виду да се славистика развила крајем 18. и почетком 19. века као део процеса који ће на новим основама од тада па убудуће поставити идентитет европских народа. Разлика међу овим народима биће пре свега успостављена као разлика у језицима којима припадници појединих народа говоре, а вера и закон (држава у којој живе) биће од секундарног интереса. Поменути великани славистике били су грађани Аустријске монархије; баштинили су знања које су у тој држави могли да стекну. Од других грађана ове државе они су се разликовали по томе што су релативно боље били обавештени о језичким, етничким и верским приликама у Монархији. Најмлађи од њих, Шафарик, у књизи *Историја словенског језика и књижевности према свим наречјима* (на немачком, Будим 1826) доноси табеле о овим саставима, а још прецизније то чини у књизи *Словенска етнографија* (на чешком, Праг 1842). Ове табеле прештампвао сам у хрестоматији *Срби и њихов језик* (1997, 2002). Са становишта података које доноси Шафарик (а он се сматра највећим славистом свих времена) тврдња Теодора Павловића о односу Срба и Хрвата, коју помиње Илија Мамузић, не изгледа нимало произвољно: иза те тврдње стоје и статистички подаци али и репрезентативна славистичка мисао тога времена.

Да би се, међутим, ушло у траг будућим односима Срба и Хрвата, треба имати у виду и да је Аустрија имала неке своје посебне интересе који се нису поклапали са интересима и виђењима првих слависта, њених држављана. За те интересе Аустрије је карактеристична чињеница да је, по наруџби бечког двора, убрзо после турског пораза код Беча 1690, Павле (Паул) Ритер Витезовић направио књигу *Croatia rediviva* (Оживљена Хрватска, 1701) у којој је оживљену Хрватску видео у будућности од Трста од Црног Мора. Оваква Хрватска у претходној историји никад није постојала; она је само била пројект намењен аустријском продору на исток. Управо као пројект она је доносила етничка и језичка решења која су се тицала промена на терену где би требало тек видети оживљену Хрватску.

Мада је Аустрија овај пројект, са самог почетка 18. века, због конкретне историјске ситуације, ставила ад акта, он је, на нешто другачији начин, оживљен у време Илирског покрета. Тај пројект се овога пута највише тицао идентитета и имена Срба. Из својих политичких интереса, Аустрија је, пре Илирског покрета, Србе свих вера називала Илирима, а њихов језик илирским. Царске привилегије је давала илирском народу, којим су руководили илирски патријарси (или патријарси Илирика), а у Бечу је оснивала и Илирску депутацију и Илирску дворску канцеларију за популацију српског језика, укључујући у њу и делове популације које су се осећале Србима и који се нису осећали Србима. Управо са пројектом Илирског покрета овај њен однос према значењу израза Илири почеће да се мења, опет на српску штету.

Илирски покрет и поништавање језичког и верског идентитета Срба

Упркос оваквој државној политици Аустрије, историјски процеси су учинили да се до Илирског покрета јасно језички и етнички афирмишу четири словенска народа на словенском југу, тј. на Балкану: Бугари, Срби, Хрвати и Словенци. Да су и сами Хрвати видели себе у систему ових словенских наро-

да, као и у систему њихових језика и писама, то потврђује и Људевит Гај у свом најзнаменитијем делу: *Кратка основа хрватско-славенског писања* (1830). Ова књига, намењена Хрватима и науци, писана је хрватским језиком (кајкавским) како је и Гај овај језик називао. У њој је представљена латиница коју је за хрватски језик реформисао Гај. Ово писмо је веома различито од данашње латинице којом се служе словенски народи на Балкану.

Са појавом Илирског покрета, пет година касније, његов вођа Гај ревидира политику коју је до тада водио и према Хрватима, али и према другим словенским народима. Поставши први човек Илирског покрета, он сада истиче да су Словенци, Хрвати, Срби и Бугари један народ, да тај народ говори једним језиком, језиком илирским, а да су разлике националних језика ових народа у ствари дијалекатске разлике језика једног народа, Илира. Оваква промена концепције није безазлена теоријска конструкција мотивисана дубоко братским побудама једног пробуденог Илира, како се често представљала. Њоме ће бити оправдан историјски потез који ће Гај учинити а који ће се дубоко тичати нарушавања српског језичког идентитета. У гласилу овог Покрета, *Данице*, Гај и његове присталице временом ће престати да пишу хрватским језиком. Писаће све више српским језиком. Али ту промену неће тумачити као усвајање туђег језика. Он ће ту промену тумачити као промену са једног дијалекта на други дијалекат истог језика. Ову промену приказиваће као кад представник једног дијалекта српског језика (рецимо ијекавског) почне да пише екавски. Исто тако, Гај ће напустити и своју латиницу коју је сам створио за хрватски језик, и почеће да пише другом латиницом, оном коју је представио Вук у *Рјечнику српског језика* (1818), а затим у нешто дотераном виду у *Првом српском буквару* 1827.

Забрањујући Илирски покрет 1843, званична Аустрија је учинила да се илирско име све више замењује хрватским именом. Тако је испадало да су два народа, Срби и Хрвати, створи исти народни језик, а остали посебни народи (што се у познатом свету нигде није десило). И овај гест је политички био уперен

против Срба, тачније против њиховог идентитета. Смисао тога геста биће јасан ако се има у виду да је Аустрија, која је све до појаве Илирског покрета нарушавала српски национални идентитет третирајући их као Илире, а њихов језик називајући илирским, сада плочу променила па учинила да се илирско име односи пре свега на Хрвате, а да се израз илирски замењује изразом хрватски.

Стратегија Штросмајерове идеје југословенства

Став првака Матице српске Теодора Павловића и Јована Суботића, са краја тридесетих година, био је супротан од овог става. Они су сматрали да Бугари, Срби, Хрвати и Словенци не треба да губе идентитет тако што ће постати један народ, Илири, већ треба да остану што и јесу, посебни али блиски народи, Југо-Славјани. Штросмајер је, око средине 19. века, прихватио овај назив у нешто измењеном виду и са коригованом идејом Илирског покрета. Он је изнео став да један народ, Југословене, чине само три народа: Срби, Хрвати и Словенци. То су била она три народа која већ живе у Аустроугарској. Таква идеја њему је била потребна да би могао да заступа пројект реформисања Аустријске монархије у којој би Југославија, са седиштем у Загребу, била једна од федералних јединица. Као и илирска идеја, тако и Штросмајерова идеја југословенства, ишла за тим да се побришу индивидуалитети ова три балканска словенска народа.

Од шездесетих година, по мојим реконструкцијама, долази до нове фазе у развоју ове идеје. За ту фазу је карактеристично да се све више говори о јединству само два народа, Срба и Хрвата, које је требало схватити као Југословене у најужем смислу. За ову фазу је карактеристично деловање два позната човека: Винка Пацела и Ватрослава Јагића.

Филозоф по струци Винко Пацел, присталица Илирског покрета, обично се помиње као потписник бечког *Књижевног договора*. Пацел иначе није упамћен по неком другом значајном делу. За његово име, међутим, треба везати две идеје од страте-

шког значаја. За њих знамо из књиге *Вук и Хрвати* Виктора Новака (1967:439-440) у којем Новак цитира један Пацелов чланак из 1861. године. У чланку је у 12 тачака Пацел изнео разлоге због којих Србе и Хрвате треба сматрати једним народом. У истом чланку је у 7 тачака изнео и разлоге због којих Србе и Хрвате треба сматрати различитим народима. Међу тим разлозима две тачке су посебно важне: прва од њих говори о томе да се Срби и Хрвати разликују по вери (Хрвати су католици а Срби су православци); друга казује да се Хрвати и Срби разликују по писму: Хрвати пишу латиницом, а Срби ћирилицом. Виктор Новак, који овај чланак у најважнијим деловима цитира, напомиње да је Пацел овај чланак писао „духовито, а помало и иронично“. Што значи да је опробавао његову прођу. (Делови овог чланка наведени су у мојој књизи *Српска писма* (2006, 2009: 505-506).

За потпуније разумевање проблема вреди обратити пажњу на следеће тумачења Виктора Новака. Новак каже да је Пацел био „један од поштовалаца Вука Караџића“. Самом оваквом интерпретацијом Новак је, на неки начин, сугерирао да Пацел има ставове о овим питањима слично као и Вук. Али то је апсолутно нетачно. Знао је и Пацел, а знао је и Новак, да су напред изнесени ставови сасвим супротни Вуковим. Вук је, као што је познато, сматрао да се Срби и Хрвати разликују пре свега по језику. Он је, такође, сматрао да Срба има три вере (закона грчког, римског и турског) што значи да су и католици српског језика саставни део српског националног корпуса. Такође, он је сматрао да Срби православци обично пишу ћирилицом а Срби католици обично пишу латиницом. Ове ставове је годину дана пре Пацела представио Јован Илијћ, песник и политичар, отац Драгутина и Војислава Илића у књизи *Српска писменица* (1860) која је објављена у Епископској штампарији у Новом Саду. Тамо је он јасно приказао ћирилицу као писмо Срба источне цркве, а Вукову латиницу као писмо Срба западне цркве. Пацел, који се представљао као поштовалац Вука, а и Виктор Новак који га је тако представљао, у битном су изневеравали ове Вукове ставове. Пацел је очигледно све католике међу Србима пребацивао у хрватски корпус. Он је, симетричном поделом Срба и Хр-

вата на основи пројектоване поделе Срба и Хрвата по вери и писмима, истовремено лишавао Србе и католика и једног од својих писама – латинице. Тиме је и део српског народа и део српске језичке културе преливао у хрватски корпус. Такви потези су дугорочни и зато се према њима треба односити као према геостовима од стратешког значаја.

Штросмајерову идеју да Југословени (тј. Словенци, Хрвати и Срби) говоре једним језиком, југословенским, Јагић је сузио на став да само два народа, Хрвате и Србе. Они су Југословени у ужем смислу, јер говоре једним језиком, хрватским или српским, тј. српскохрватским. Да би двонационалност истог језика оправдао, Јагић је српском језику, који су слависти изједначавали са штокавским, додавао чакавски и кајкавски. Тим чином је хрватски кајкавски на неприродан начин одвајао од словеначког кајкавског (са којим чини једну језичку заједницу) и припојио штокавском и чакавском. Овако представљен народни језик Срба и Хрвата, био је по њему исти по књижевном језику који су ова два народа већ изабрала. А тај двонационални језик био је, у ствари, исти онај књижевни језик који су слависти и Вук идентификовали као српски народни и књижевни језик. На овако силованој концепцији једног народног језика Срба и Хрвата, Јагић је и однеговао неприродну дисциплину, сербокроатистику. Темељније него Пацел, са места шефа Катедре за славистику у Бечу, он је радио на изграђивању ставова да се Срби и Хрвати јесу један народ по језику, али да се разликују по вери. Ово разликовање Срба и Хрвата по вери временом се, у југословенском периоду, дубоко укоренило у српском народу. Сада такав типично хрватски став, подржава највећи део официјелне српске политичке и интелектуалне елите, оне која се, истовремено, заклиње и у Светог Саву и у Вука Караџића.

Ове статешке идеје о подели Хрвата и Срба по вери и писму, Јагић ће, знатно касније, допунити једном новом. Она је најпотпуније представљена у његовом пројекту *Проспекту словенске филологије* Руске императорске академије наука у Петрограду на самом почетку 20. века. Тамо је Јагић српскохрватски језик (народни), као заједнички језик Срба и Хрвата, поделио на

две половине, на источну и западну. Део његовог *Проспекта* скенирањем сам представио у мојој књизи *Срби и њихов језик* (1997, 2002: 268). У *Напоменама и коментарима* у овој књизи, на крају текста о Јагићу, овај његов гест сам коментарисао овако:

Што се тиче српско-хрватског језика, у *Проспекту* се јасно уочава једна нова подела унутар штокавског. Штокавски се не дели више, као по бечком Договору, на три наречја: на источно, западно и јужно наречје, већ на два: на источно и западно, тј. на екавицу и ијекавицу. Западни део штокавског се нашао у истој групи са чакавским. Бар графички је учињено тако да су се чакавски и штокавски нашли приближени, а унутар самог штокавског је настала пукотина по линији екавица – ијекавица. Вуково „јужно наречје“ је сада третирано као западно.

Овај *Проспект* значајан је по томе што указује на Јагићеву језичку стратегију. Та стратегија је спровођена у пракси; саставни је део његове борбе за успостављање властите парадигме. По тој стратегији, супротно од Вука, Јагић је, на почетку свога деловања, доказивао да међу наречјима (штокавско, чакавско, кајкавско) а поготово прва два, и нема већих разлика. Али је отварао разлику унутар штокавског дијалекта између екавице и ијекавице. Та разлика ће у закључцима Новосадског договора (1954) ескалирати као разлика између језичких израза који се конституишу око два главна културна средишта, Београда и Загреба. Преведено на практични језик, то је значило да је екавица српски језички стандард а ијекавица хрватски. У перспективи је требало та два израза кодификовати као два посебна књижевна језика.

И то је био велики ударац на Вукову концепцију који је долазио од филолога који је важио као Вуков следбеник. Разлике између концепција ове двојице филолога, Вука и Јагића, посебно сам представио, у седам тачака, у предговору књизи *Срби и њихов језик* (1997, 2002).

Да се опет подсетимо Вукових ставова о овом питању. Вук је наречја (тј. дијалекте) српског језика, делио на три основна: на источно (екавица), на јужно (ијекавица) и на западно (икавица). Својом поделом српскохрватског на две половине,

источну и западну, Јагић је практично сводио источну половину српскохрватског језика само на екавски изговор. Кад буде конкретније схваћена деоба српскохрватског језика на Новосадском договору, постаће јасније куда је Јагићева стратегија водила. Једна од последица овога Договора била је да се један и јединствени српски језик, на овом Договору проглашен за српскохрватски/хрваткосрпски књижевни језик, дели на београдску и загребачку, источну и западну, српску и хрватску варијанту. Према таквој имплицираној подели испашће да ће српској варијанти остати по овом пројекту само екавица. Све остало, дакле: кајкавски, чакавски, штокавски икавски и штокавски ијекавски пројетоваће се као део хрватског језика. Испашће тако да је смицалицама језикословаца српски језик постао само некакав привесак хрватског језика. Куда је таква подела у геополитичком смислу водила јасно ће илустровати *Карта хрватског језика са додатком српског* Томе Матасића коју сам иначе више пута објављивао.

Резултати политике југословенства

Кад се заједно имају у виду идеје које је донео Илирски покрет и почетна Штросмајерова идеја југословенства, па затим идеје које је саопштио Пацел, и идеје о западном и источном делу језика које пројектовао Јагић, добија се релативно јасна слика стратегије односа Хрвата према Србима која је израсла у оквиру идеје југословенства. Представљена преко појединачних ставова, ова стратешка концепција овако изгледа:

1. Илирски покрет је ишао за тим да се српском језику темељно поткопа идентитет. За тим је ишла и почетна Штросмајерова идеја југословенства. Смисао ове операције је био да се српско и хрватско у језику прво помешају па после поделе.

2. Илирац Пацел, већ у време борбе за концепцију југословенства, пласирао је идеју по којој Србе треба свести само на православце, што значи да се Срби католици прелију у хрватски корпус. Такав гест је истовремено имплицирао и да се све што су створили Срби католици, као на пример дубровачка књи-

жевност, изузме из српског корпуса и припоји хрватској култури. Иста концепција је подразумевала и да се из српског корпуса изузму муслимани српског језика.

3. Илирац Пацел, који се представљао као поштовалац Вука Караџића, тежио је томе да се афирмише став да се латиница коју је Вук створио превасходно за српски језик, идентификује као хрватско писмо, а да се само ћирилица представи као српско. Самим тиме имплицирао је многе гестове који воде ка преливању српске писане културе у хрватски корпус. Рецидиве ове идеје видимо оживљене и данас.

4. Ватрослав Јагић је ишао за тим да се књижевни језик, заснован на српском штокавском, подели тако што би источна варијанта (екавица) била третирана као српска варијанта, а ијекавица (оригинални Вуков језик) третирана као хрватска. Ова идеја је међу Хрватима толико заживела да се на јавним скуповима у Хрватској данас дискриминише екавица као српски језик, а српска ијекавица нескривено третира као хрватски језик иако је и она народни језик Срба у Хрватској, различит од народног језика етничких Хрвата.

Хрватски идеолози и филолози успели су да се све ове стратешке идеје уграде у у Новосадски договор. То је било могуће постићи у Титово време, јер је овај договор био постигнут у згради Покрајинског комитета Савеза комуниста Војводине.

Тактика

Кад се овако разоткрије стратегија хрватских идеолога и филолога у прошлости, постаје јасно на који је начин било пројектовано да, преко идеје и политике југословенства, српска страна буде осуђена да стално губи а хрватска стално добија.

Међутим, то што показује разоткривена стратегија није се у животу и историји јасно видело. Војничким језиком казано, јасна стратегија била је замагљена добро однегованом тактиком. Или казано другачије: стратешким циљевима хрватске политике била је примерена и тактика заступања идеје братства и јединства. Суштина је ове стратегије била у томе да се темељно пони-

ште Вукови филолошки ставови као и ставови славистике на којима се Вукова концепција српског језика темељила. А суштина тактике била је у томе да се главни Вукови противници представе као његови поштоваоци и следбеници. Скупа узев, смисао овакво засноване тактике био је да се прикрије и замагли стратегија. За замагљивање ове стратегије посебно су заслужне неке од првих личности хрватске културе. То су: Људевит Гај, Јосип Јурај Штросмајер, Ватрослав Јагић, Виктор Новак, Мирослав Крлежа, Јосип Броз Тито. Све ове личности, као носиоци идеје југословенства, биле су све до разбијања Југославије слављене као аутентични представници политике братства и јединства. На основу исте тактике ове личности су уживале и велико поверење Срба.

Не би се с правом могло тврдити да међу Србима није било и оних који су примећивали куда ова хрватска стратегија води. Природу политике Илирског покрета, прозрели су још одмах, у време деловања његовог номиналног постојања, тадашњи прваци српског народа, на пр. Текелија, Стерија, Сарајлија, као и млади челници Матице српске Теодор Павловић и Јован Суботић. Негативан однос према Илирском покрету имао је, пре свега Вук. Посве је накнадна измишљотина да су Вук и илирци (који су двадесетак година млађи од њега) деловали у истом смеру. И та измишљотина пласирана је, у југословенском периоду, да би се остваривала описана хрватска стратегија.

Временом су, међутим, тактици хрватских политичара подлегли неки каснији српски прваци. Први значајни српски филолог, који је хрватској стратегији легао на руду, био је Ђуро Даничић. Један од најкрупнијих српских пораза у 19. веку био је Даничићев одлазак у Загреб, на Штросмајеров позив, да прави *Рјечник хрватског или српског језика*. Даничић је важио за најдоследнијег следбеника и настављача Вука Карацића. Године 1858. објавио је и студију *Разлике између језика српског и хрватског*. Велики је Штросмајеров политички успех што је учинио да овај филолог учини гест којим ће се поткопати српски језички идентитет. На тај његов гест реаговао је својевремено Лаза Костић, а нешто касније и Срби са територије данашње Хр-

ватске. О тим реговањима има цитата у мојим књигама *Срби и њихов језик* (1997, 2002: 287) и *Увод у србистику* (2003, 2003: 342). Као вид реакције на такав чин треба видети и оснивање Српске академије наука 1886. О смислу оснивања ове Академије посебно сам писао у студији о њој која је прештампана у књизи *Идеје југословенства и српска мисао* (2006).

Тактика хрватских идеолога и филолога показала се успешном тек у 20. веку. Кључну улогу победи стратегије коју је таква тактика замагљивала одиграо је један знаменити Србин, Јован Цвијић. Цвијић је по рођењу био Дробњак и Јадранин, дакле по пореклу близак Вуку Караџићу. Треба, међутим, имати у виду и друге важне чињенице које његово понашање објашњавају. Цвијић је био бечки ђак, а био је пријатељ и стварни следбеник Ватрослава Јагића. Овај велики научник, географ, био је и антропогеограф за кога се веровало да следи Вука. Супротно од Вука, он је насео тактици идеолога југословенства. Од посебне је важности чињеница да је он био и пријатељ младог Александра Карађорђевића. Те чињенице ће се показати пресудне приликом стварања Југославије. Русофил Александар Карађорђевић сигурно је знао да је Руска царска академија у Петрограду поверила главни пројект рада на пројекту Словенске енциклопедије Ватрославу Јагићу. Сама та чињеница била је довољна да младог регента приволи на прихватању идеје југословенства, чији је тада Јагић био главни идеолог.

У истом смеру, као и Цвијић, деловао је у годинама стварања Југославије и Александар Белић. Белић је, све до 1916. године, употребљавао за језик свога народа назив српски језик и сходно том називу изграђивао је лингвистичку концепцију о том језику. Следећи владајући политички тренд, он је, већ од Првог светског рата, почео и наставио доследно да употребљава израз српскохрватски језик. У првој Југославији чинио је то углавном из идеолошких разлога. После Другог светског рата чинио је то и из егзистенцијалних разлога.

Водећи српски филолози, после Белића, били су Милка и Павле Ивић. Они су доследно следили концепцију Белића који је био следбеник Јагића. Следбеништво је ишло дотле да је

Ивић организовао 1994. године и Други конгрес српских интелектуалаца да би институционализовао екавицу као српски језички стандард. Као дијалектолог, међутим, Ивић је дао основе за здравије тумачење језичких односа Срба и Хрвата. На основу његових дијалектолошких карата језика који је он називао српскохрватски, могућа је и посве другачија тумачења од оних које је он наметао својим следбеницима као и науци уопште.

Победа и пораз хрватске стратегије

После свега што се при крају 20. века десило, на стварање Југославије, али и на решавање националних и језичких питања унутар ње, с правом се може гледати као на пуну победу хрватске идеје југословенства. Све што се у овој држави током њеног трајања битно дешавало било је остваривано у оквиру пројектованог стратешког модела који смо реконструисали. На подручју на којем је више народа олако проглашавано за један народ, могло се лако доћи у ситуацију да се од једног народа прогласи више других народа. Слично се могло десити и у случају језика. Тамо где се од више језика проглашавао један језик, доспело се до ситуације да се од једног језика прогласи више језика. Филолози на кључним местима у српском народу у овим чињењима нису се одговорно понашали. У Југославији, створеној на српским војничким победама, оваквим понашањем филолога дошло се дотле да се и српском народу и српском језику темељно поткопа идентитет.

У центру пажње данашње српске филологије опет је однос према Вуку Караџићу. Овом филологу стављене су многе замерке. Одрживе могу да буду само оне које се тичу чињенице да је (из немаштине) продавао књиге из манастирских библиотека немачким библиотекама. Такође, одрживе могу да буду само оне које се тичу његовог породичног живота, тј. понашања према жени и деци. Ниједна крупнија замерка, међутим, не може се ставити њему као филологу, јер је у тој области строго поштовао научне принципе и европске вредности. Са оваквом оценом Вука може се прићи и његовим следбеницима. И Матица, и

Академија, и Даничић, исправно су радили кад год су се деловали доследно следећи његове ставове.

Посве је другачији случај са хрватском филологијом. Она је већ од Илирског покрета пошла посебним путем. За тај пут је карактеристично кршење научних принципа и норми. Ова филологија се криво заклињала у Вука да би се користила његовим ауторитетом. Она је утицала да се створи Југославија, а кад је ова држава била у хрватским рукама, учинила је да се у највећој мери остваре стратешки интереси хрватске филологије. Сада, пошто Југославије више нема, српска и хрватска филологија мораће да пођу свака својим путем. А то значи да ће морати много шта да ревидирају.

Може се претпоставити који су данас интереси хрватске филологије. Они су да се сачува постигнуто, а да се идеја југословенства и све што је у оквиру ње учињено гурне у заборав. Зато у осамостањеној Хрватској не могу да имају високу прођу ни Штросмајер, ни Јагић, ни Новак; па чак ни Крлежа и Тито, који су такође играли на исту карту, на карту југословенства. А кад се тако поступи, испада да су прве личности хрватске идеологије и науке били преваранти: једно су говорили, а друго радили.

Српска филологија данас има други проблем. Испада да су се сви они филолози који су ишли за хрватским идеолозима и филолозима тешко огрешили и о науку и о свој народ. Управо су они најодговорнији за незавидну судбину у којој се српски народ данас налази. Пропаст царства српскога Његош је пропраatio стиховима: *Великаши, проклете ван душе!* Ономе што се дешавало са српским народом после Његоша, у периоду југословенства, више би одговарао стих који би гласио: *Филолози, проклете вам душе!*

Са поразима се у и историји може рачунати. Њих треба спознавати, ући им у корен да се више не би понављали. То се, на неки начин, у овом тексту и чини.

Одбрана идентитета

Виђење проблема о којима се говорило у овом тексту може се суочити са једним другим виђењем, и то једног човека достојног уважавања због неуморног ангажовања у прилог исправљања неправди према Србима, др Срђе Трифковића.

На 12-ту годишњицу бомбардовања СР Југославије (Србије и Црне Горе) од стране НАТО-пакта, 24. марта 2011. Срђа Трифковић је гостовао на новосадској телевизији *Мост* у емисији *Помало о свему* коју води Милорад Вукашиновић. Чин бомбардовања он је објашњавао ставом Запада, пре свега Америке, да треба ударити најпре по Србима, зато што су они народ који највише чува свој национални идентитет. Очување националног идентитета, по тумачењу овог научника, нешто је што највише смета политици новог светског поретка.

Читалац који је прочитао овај мој текст, али и друге моје текстове, приметиће да су ставови господина Трифковића и моји ставови очигледно разилазе. Заједничко у тим ставовима јесте схватање појаве негативног односа Америке према Србима. И по мом тумачењу и по тумачењу господина Трифковића, негативан однос Америке према Србима је посве новијег датума. Трифковић ову појаву изричито доводи у везу са идејом о стварању новог светског поретка.

По мојој рачуници, српски идентитет није на удару тек последњих деценија. Он је на удару Аустрије бар од 18. века, а на удару хрватске стране посебно од Илирског покрета и пласирања југословенске идеје. Аустрија је преко Хрвата, на разне начине, настојала да тај идентитет наруши. Али је од процеса распада Аустро-Угарске главну улогу у нарушавању овог идентитета преузела хрватска страна. Она је имала интереса да тако чини. Јер се кроз овај процес хрватски корпус увећавао на рачун српског корпуса. Да би у том процесу успевала, она је тражила и налазила савезнике на разним странама: у Ватикану, у западним земљама, међу Шиптарима, у муслиманском свету, такође и међу самим Србима. Временом је успела да створи и читаву коалицију снага у борби против Срба, чак и да привуче већину је-

врејских организација у свету. Успела је, најзад, да у овај Велики Маханизам укључи и Америку.

По Трифковићу очигледно нема спаса за Србе док се глобални светски проблеми не реше. По мени ствари по Србе нису тако без изгледа на успех. Ако је у овим неповољним процеси-ма главни проблем одбрана националног идентитета, онда је битно да се схвати да је одбрана идентитета српског народа практично у њиховим рукама. За такву одбрану Србима није потребна никаква држава, а поготово не моћна, нити пак некаква посебна заштита неких супер-сила. За такву одбрану потребно је да и Срби имају националну филологију о себи, србистику, какве имају други европски народи о себи а који немају проблеме националног идентитета какве имају Срби.

Не могу да се упуштам у то шта треба чинити да се светска ситуација побољша у области глобалне политике, економије, војних односа, информација, екологије итд. Али могу прецизно да одговорим на питање шта Срби треба да чине у области филологије да би се поново уврстили међу друге европске народе какви су на пример Мађари, Румуни, Пољаци, Чеси, Словаци итд. чији идентитет није угрожен. Срби као народ треба да обнове научну дисциплину о себи, србистику. А шта све то значи, и како се србистика може обновити, може се видети у мојим књигама и пројектима, као и сличним радовима мојих блиско-мишљеника.

Србистика и кроатистика

Као иницијатор Покрета за обнову србистике (1997) имам и нека дубља сазнања о томе зашто се србистика у Србији не институционализује. Она се не институционализује зато што се неке снаге томе противе. Логички гледано, обнова србистике не би сметала целом свету, него само некоме кога се таква обнова непосредно тиче.

Ако се обнови србистика, то сигурно ништа битно неће сметати ни полонистичи, ни русистичи, ни словакистичи, као ни англистичи, хунгарологији, албанологији. Са обнављањем срби-

стике десило би се да једна од одгурнутих дисциплина, србистика, нађе своје место у систему филолошких дисциплина. О овоме сам разговарао са више представника ових дисциплина и добијао нормалне и очекиване одговоре. Ти одговори гласе: добро дошла у исто коло, србистико!

Међутим, није такав случај и кад је у питању кроатистика. У Загребу постоји Факултет за кроатистику. У Србији тако нешто не постоји; постоји само једна тек недавно преименована Катедра за србистку на Филозофском факултету у Нишу. Далеко смо од тога да тврдимо да је у Србији србистика институционализована. За њу неће да знају главне институције: Матица, Академија, Завод за уџбенике, образовни систем у целини.

На питање зашто је стање такво, знам из личног искуства. Године 1964. полагао са дипломски испит на Катедри за југословенску књижевност. У четворчланој комисији, која ме је испитивала, био је и један кроатиста, тада млади доцент Милорад Живанчевић, одавно хрватски академик. Видео сам из његових мемоара (*Оностранство*, друга књига) да је, код одељка у којем говори о мени, вриснуо и на саму идеју о обнављању србистике. Јасно је зашто је тако учинио. Овове кроатисти одговарала је ситуација по којој може кроатистика, а не може србистика. Ако се појави србистика, шта онда остаје од кроатистике? Показаће се сасвим јасно да је та дисциплина мора да буде темељно уздрмана, као ниједна друга од оних филолошких дисциплина које се у Србији и свету изучавају.

Шта би се десило ако би се у Србији обновила србистика, односно српска филолошка традиција? Дошло би, очигледно, до већег потреса. До промена би морало да дође у највишим српским институцијама: у Вуковој задужбини, у Академији, у Матици, у Заводу за уџбенике, на филолошким факултетима, у образовном систему. Обновљена србистика би тражила да се управо у тим институцијама много шта промени, па и да се промене и људи и политика. А то је потребно да се учини да би се изашло из безнађа у које смо као народ гурнути. Ако је у питању одбрана народа као целине, посебно његове прошлости и будућности, на овој промени треба озбиљно радити.

Најбоље ми је позната ситуација у Новом Саду. У Матици српској упорно се јавно не ограђују од Новосадског договора. У тој институцији се, с друге стране, упорно лажно позивају на своју стару традицију која се стварно игнорише. На Филозофском факултету упорно постоје катедре за филологије националних заједница у Војводини (за хунгариологију, словакистику, румунистику, русинистику) а не постоји Катедра уза србистику. После разбијања Југославије у Новом Саду је створена моћна издавачка кућа Прометеј. Идејни носилац те куће је Хрват шиптарског порекла о коме се отворено пише да је „газда српске културе у Новом Саду“. Главни филолог те издавачке куће (који је и главни филолог Академије и Матице) има став који гласи: Предложићу политичарима да се наш језик преименује у бошњачко-хрватско-српски. Такав став је очигледно супротан и европским стандардима, и српској филолошкој традицији и интересима науке.

У Новом Саду, међутим, живим и делујем и ја. Мада у овом граду нисам успео да објавим ниједну књигу после 1991, дакле равно двадесет година, ипак се не може рећи да не постојим. Моја *Изабрана дела*, која обухватају 25 књига, јесу највећим делом школско штиво. Међу њима је и десетак књига у прилог обнове научне дисциплине о Србима, србистике. То је дисциплина која је некад имала упориште највише на простору бивше Аустрије. Да поменем Шафарика, Теодора Павловића, Јована Суботића, Тихомира Остојића, некадашњу Матицу српску. Смисао Покрета за обнову србистике који је почео да делује у слободној Приштини од 1997, јесте да научно бављење Србима врати у нормално стање. Упркос свему, верујем у успех овог подухвата.

ПРОМЕНА ПАРАДИГМЕ У ОДНОСИМА СРБА И ХРВАТА

Крајем новембра 2010. године, председник Републике Србије Борис Тадић званично је посетио Републику Хрватску. У његовом разговору са председником Хрватске Ивом Јосиповићем било је речено да односе Срба и Хрвата убудуће не треба водити на основама братства и јединства, већ на основама интереса. Такав став подразумева промену модела (парадигме) односа Срба и Хрвата. Сам израз „политика братства и јединства“ асоцира на модел политике који је важио у Титовом, односно у читавом југословенском периоду. Подразумева се да ће се убудуће политика водити на основама који важе за друге европске народе.

Као филолог по струци, не могу да судим шта таква промена подразумева у разним областима. Али могу релативно јасно да представим шта промена парадигми може да донесе у области филологије. Природом таквих промена бавио се амерички филозоф Томас Кун у већ класичној књизи *Структура научних револуција*. Под појмом парадигме Кун је подразумевао скуп ставова који су једно време доминантни у научном мишљењу. Смена парадигми подразумева доминацију другог скупа ставова. У конкретном случају, то значи да скуп једних филолошких ставова о Србима и Хрватима, треба да замени други скуп ставова. То су пре свега ставови који се тичу идеје југословенства, филолошких дисциплина које се овим народима баве, њиховог националног језика, њихових књижевности и њихових писама, разуме се и њихових националних институција. Пошто се и Хрватска и Србија данас налазе у предворју Европске уније, треба очекивати да ће се у решавању ових питања тежити ка томе да се поштују европске вредности, што значи да се задовоље европски модели, стандарди и критерији, макар они и не били предмет упитника, јер се подразумевају. Скица која следи резултат је размишљања у том смеру.

1. Идеја југословенства

Титова политика братства и јединства била је наставак политике југословенства коју је инаугурисао Ј. Ј. Штросмајер. Претходница ове политике јавила се у Илирском покрету. На Штросмајеровој идеји југословенства створена је прва Југославија. Њен политички представник био је краљ Ујединитељ Александар Карађорђевић. Главни идеолози интегралног југословенства били су Виктор Новак и Владимир Дворниковић. На идеји југословенства и идеји јединства југословенских народа Тито је, са својим следбеницима, изводио социјалистичку револуцију.

Треба знати и да је овај модел у историји имао и алтернативу. Као реакција на појаву илирске идеје о јединству балканских словенских народа (да сви постану један народ: Илири) јавила се једна опречна идеја. Она потиче од првака Матице српске Теодора Павловића и Јована Суботића. Ови српски прваци одбацили су став да балкански народи: Бугари, Срби, Хрвати и Словенци треба да буду једно, тј. Илири, већ су изнели идеју да они треба да се развијају као посебни народи, али и да међусобно сарађују. Другим речима, одбацили су идеју јединства ових народа, али задржали идеју о њиховом *братству*. Поменути народи треба да остану браћа зато што су Југо-Славјани (њихов израз, који у данашњој терминологији, значи: Јужни Словени).

Уместо потрошене Штросмајер-Титове идеје југословенства, садашњи председници Србије и Хрватске бар имплицитно дају шансу реафирмацији оној идеји Павловића и Суботића која може да издржи проверу у европским моделима односа међу народима.

2. Филолошке дисциплине

У време рађања славистике и националних филологија словенских народа, јавили су се, још 1814, у зборнику *Slavonka*

(Словенка) „патријарха славистике“ Јозефа Добровског, изрази *serbica* и *croatica* као ознаке за посебна тематска подручја. Тим латинским изразима најављене су и дисциплине које данас обично замењујемо нашим изразима *србистика* и *кроатистика*. У периоду наметања идеје југословенства, овим дисциплинама није, међутим, било дато да се развијају као и друге сличне филолошке дисциплине, на пример *русистика*, *полонистика*, *бохемистика*. У то време била је инаугурисана *сербокроатистика* као дисциплина која се градила на претпостављеном јединственом језику Срба и Хрвата. Родоначелник те дисциплине био је Ватрослав Јагић, а на овој идеји и постигнут је (наметнут) Новосадски договор 1954.

Напуштање идеје о језичком јединству два народа било је најављено у *Декларацији о називу и положају хрватског књижевног језика* (1967) а још одређеније у *Изјави о одбацивању Новосадског договора Матице хрватске* (1971). После тога јавио се и часопис *Croatica*. Данас у Хрватској постоји Факултет за кроатистику, а кроатистика је у овој држави институционализована као дисциплина.

Супротно од тога, у Србији, после разбијања Југославије, па и после њеног коначног осамостаљења, србистика ни номинално није институционализована. Поред низа катедара за разне националне филологије (какве су, на пример, у Новом Саду, катедре за хунгарологију, словакистику, русинистику, румунистику), не постоје и катедре за србистику. Од 1997. постоји само Покрет за обнову србистике, и то међу појединим филолозима. Овај Покрет повремено издаје часопис *Србистика/Serbica*. Програм је овог Покрета да се србистика врати у систем националних филологија словенских и других европских народа, одакле је у време југословенства, уиме сербокроатистике, била одгурнута.

Да би се србистика институционализовала у Србији потребно је отклонити препреке које су политичке природе, а које онемогућавају да се и ова дисциплина развија на истим принципима на којима се развијају друге националне филологије.

3. Став о мултиконфесионалности народа

Идеолози словенства, као и славистички филолози, полазили су од става да се Словени као целина могу појмити по језику (односно наречјима/језицима) којим говоре и по заједничком пореклу. При томе се имало у виду да су неки Словени православци, неки римокатолици, неки протестанти, а неки и припадници других вероисповести. То што је важило за Словене као целину важило је и за сваки словенски народ посебно. Што значи да је сваки словенски народ био схватан као мултиконфесионалан, иако све вере у појединим словенским народима нису биле подједнако заступљене.

Најзначајнији српски филолози из времена рађања славистике и србистике, Доситеј и Вук, сматрали су да су и Срби, као и други народи, мултиконфесионални. У том смислу треба схватити и Вукову тезу да Срба има „три закона“.

Идеја о подели народа на основу вере дошла је од хрватских идеолога из периода југословенства. Ватрослав Јагић, који је заговарао став да су Срби и Хрвати један народ под два имена, истицао је и да су Хрвато-Срби по језику један народ који се дели на два народа по вери. По оваквој његовој подели Срби су били схватани само као православци а Хрвати католици (муслимани су у то време били маргинални чинилац). Оваква концепција је заживела у пуном смислу тек у Титовој Југославији. Подела једнојезичке популације на три народа постала је стварност нарочито на тлу Босне и Херцеговине. Треба рећи да оваквог поимања односно дељења једнојезичког народа нема другде у Европи.

Идеја да више народа може да створи један језик а да се овако схватани народи разликују пре свега на основу вере, остао је крупан рецидив периода југословенства. Сада се међу Србима протура став да су Срби само православци, мада већ од средњег века у Бару постоји надбискуп барски који има једну од највиших титула у римокатоличкој хијерархији, титулу примаса

(Примас српски, Примас Србије). Такође се игнорише и чињеница да су неки од најзначајнијих Срба свих времена били по вери муслимани. У постјугословенском периоду, у Хрватској је сада на делу друга политика. У овој држави се обнавља Хрватска православна црква која је први пут успостављена у доба Павелића.

Непринципијелна политика, ни у овој области, не води ка европским решењима. Зато је нужно да се и у овом домену примене европски модели.

4. Промене у ставу о националним језицима Срба и Хрвата

У време рађања славистике и националних филологија словенских народа, а то значи у првим деценијама 19. века, сматрало се да Срби и Хрвати, као и други словенски народи, имају своје посебне а блиске језике. Тек од Илирског покрета намеће се став да балкански Словени имају један језик, илирски. Ради остваривања те идеје Хрвати напуштају тадашњи хрватски језик (у другој терминологији кајкавско наречје) и прихватају српски језик (у другој терминологији штокавско наречје) називајући га илирским, како је тај језик називала званична Аустрија. Тако је испало да Срби и Хрвати имају исти језик, само га различито називају. Став Ватрослава Јагића да тај језик треба третирати/звати *хрватски или српски*, односно *српскохрватски*, уграђен је у концепцију тада новоосноване ЈАЗУ (1867). Српске националне институције овакав став нису прихватале пре југословенског периода. И Матица српска и Српска академија наука тај став су прихватиле тек на Новосадском договору (1954). А карактер тог договора види се по томе што је одржан у Покрајинском комитету Комунистичке партије Војводине.

Став да су два народа створила исти језик а остали посебни народи, односно да један те исти језик има два национална имена, противи се филолошким принципима који важе за све друге језике и народе. Зато је нужно да се идентитет овог језика утврди и да му се врати и назив српски језик. У том случају не

би било необичан став да је највећи део нове хрватске књижевности написан на српском језику.

5. Језик Срба у Хрватској

Пошто је Југославија створена на хрватској идеји југословенства, што значи и на идеји о постојању заједничког језика Срба и Хрвата, без проблема је, у Титово време, било могуће наметнути и језичка решења. По овим решењима испало је да два, по Уставу, конститутивна народа у Хрватској, Хрвати и Срби, говоре истим језиком. Да такво решење не почива на здравим основама, можемо да схватимо кад ову ситуацију упоредимо са другим европским двонационалним државама. Као и доскорашња Хрватска, на пример, двонационална је била све до 90-тих година 20. века и Чехословачка (која се распала на посебне државе Чеха и Словака). Данас постоји још једна двонационална држава: Белгија. Али у обема помеднутим државама прихваћен је став да њихови конститутивни народи (Чеси и Словаци, Фламандци и Валонци) не говоре истим него својим властитим језицима.

Одржавање става да се на територији Хрватске и даље говори једним језиком, хрваткосрпским или само хрватским, очигледно више не може да опстане. Историјска је чињеница да су Срби једним потезом, простим прегласавањем у Хрватском сабору, године 1990. од конститутивног народа, претворени у националну мањину. Али тиме им није могао бити одузет и језик. И као национална мањина, по европским нормама, Срби у Хрватској имају право на свој језик и на своје писмо. А који је то језик, научним методама могуће је утврдити увидом у историјске чињенице и у дијалектолошке карте. Одговор може да буде само: да је српски језик штокавски, а српски књижевни језик источнохерцеговачки ијекавски.

Није спорно да су хрватске националне институције стандардизовале источнохерцеговачко наречје српског језика за употребу. Али то ипак не мења српски идентитет овог језика ни у самој Републици Хрватској. Довољно је подсетити на различи-

те стандардизације енглеског или шпанског. Закључак је: у данашњој Хрватској и Срби и Хрвати, као књижевним језиком, говоре и пишу једним језиком: српским.

6. Језик Хрвата у Србији

У периоду пре Илирског покрета Хрвата на подручју данашње Србије (укључујући и Војводину) није било, па није ни могло бити популације која говори хрватским језиком, тј. оним језиком који су слависти сматрали хрватским. Било је само римокатолика који су говорили српски. Хрвати по осећању, којих данас у Србији, а нарочито у Војводини има, то су католици којима је у периоду братства и јединства однегована хрватска национална свест. Пошто у Војводини има више признатих националних мањина, лако је уочити да се друге националне мањине (заједнице) у језичком погледу понашају другачије. Мађари, Румуни, Словаци, Русини, Роми се разликују језиком (а не вером) од свијих суграђана. Хрвати по осећању од својих суграђана српске националности разликују се пре свега вером.

Кратка историја онога што се данас назива хрватским језиком у Војводини је оваква: На Новосадском договору 1954. српски језик је преименован у српскохрватски, па је тако испало да и популација православца и римокатолика говори један језик који се зове српскохрватски. После разбијања Југославије опет је, кратко време, био враћен у употребу израз српски језик. Али је после политичких промена 2000. за део популације католика усвојен израз хрватски језик. Кад данас Хрвати по осећању у Војводини хоће да говоре хрватским језиком, онда они говоре ијекавском варијантом српског језика. А то значи да говоре народним и књижевним језиком Срба у Хрватској, у виду хрватског језичког стандарда.

7. Писма Срба и Хрвата

Пре појаве Илирског покрета, његов вођ Људевит Гај, објавио је 1830. година на хрватском језику (у другој терминологији на кајкавском наречју) књижицу под називом *Кратка основа хорватско-славенског правописања*. У тој књижици он је направио и абецеду за хрватски језик. Поред словних знакова карактеристичних за латиницу, у овој абецеди јавља се и седам словних знакова који су карактеристични за хрватско писмо.

Присталице Илирског покрета, под Гајевим вођством, од 1835, програмски и систематски су напуштали свој хрватски језик и све више писали српским. Али овај језик нису називали српским већ илирским, дакле онако како га је званична Аустрија називала. У то време, у чланку *Правопис* (1836), Гај је објавио да треба напустити и латиницу коју је сам створио за хрватски језик и истовремено почео углавном да пише латиницом коју Вук Карацић представио у *Српском буквару* (1827) под именом илирско писмо, што је у том контексту превасходно значило писмо Срба католика.

У периоду борбе за наметање идеје југословенства и сербокroatистике, протурана је теза да је Вук створио вуковицу (ћирилицу) а да је Гај створио латиницу (гајицу) којима су се служили Срби, Хрвати и Словенци. На основу таквих непроверених ставова, хрватске институције су 1994, дакле у време рата, код УНЕСКА регистровале ову латиницу као хрватско писмо.

Овај и слични случајеви дају простор за деловање правних институција. Научнике, међутим, обавезују да ову нетачност и неправду исправе.

8. Српска и хрватска књижевност

У југословенском периоду највећи део хрватске књижевности настао на српском језику, као и сама српска књижевност. Само по себи то није изузетан случај. Највећи део књижевности коју су створили Ирци настао је на енглеском (а не на ирском) језику; највећи део латиноамеричких књижевности настао је на шпанском, а бразилска књижевност написана је на португалском језику. При идентификовању и књижевности и писаца са поменутих подручја поштује се став да писци једног народа могу слободно да пишу језиком другог народа. Језик је увек чувао идентитет.

У време борбе за идеју југословенства, ови принципи су, са хрватске стране, кршени. Највећи хрватски писац, Мирован Крлежа, изјављивао је да је одувек говорио и писао хрватски, онако као што и српски писци пишу српски. Такав став је, међутим, изгубио смисао у односу на настојања да се српски и хрватски језик поделе. Испоставља се да је Крлежа писао језиком хрватским (кад је писао *Баладе Петрице Керемпуха*), али и српским (кад је писао већину својих других дела, на пример циклус о Глембајевима). То што важи за Крлежу, мора да важи и за многе друге хрватске писце.

9. Националне институције

Српске националне институције, као што су на пример Матица српска, Српска краљевска академија, Велика школа, односно Београдски универзитет, стваране су ради остварења српских националних интереса и вредности. Осниване су на принципима на којима су стваране и националне институције других народа: да негују идентитет српског народа.

Другачије је било са хрватским националним институцијама. Оне су јавно стваране у циљу неговања југословенског јединства. После разбијања Југославије, јасно се показало да су

оне, у ствари, имале двоструки циљ. Под видом југословенства, настојале су да остваре хрватске националне интересе.

У југословенском периоду, поготово Титовом, дошло је до пуног приклањања српских националних институција хрватским институцијама са југословенским националним програмом. До чега је такво усмерење довело, јасно се могло видети тек у постјугословенском периоду. Главне српске националне институције, пре свега Матица и Академија, наставиле су да следе југословенски програм, а упорно одбијале да се врате и свом изворном програму и принципима на којима је тај програм устројен. Тако се и десило да Срби, у постјугословенско време, практично више немају своје истинске националне институције. Оне су стављене у неку врсту вазалног односа према туђим институцијама. Да нешто дубоко управо са националним институцијама није у реду може се видети по чињеници да један исти језик, који је за њих у предјугословенском периоду био језик српски, данас по разним основама носи већ шест различитих имена: српскохрватски, српски, хрватски, бошњачки, босански, црногорски, буњевачки.

10. Научна истина изнад националних ограничења

Чињеница да су Срби, у периоду југословенства, а нарочито у Титово време, изгубили своје националне институције, чини положај српског народа посебно тешким. Упркос томе, проблем није нерешив. И поред лоше судбине садашњих институција није могла да буде уништена и могућност да се ствари ипак врате на своја места. Борба за остварење ових циљева због тога није ни узалудна ни безнадежна ако се и у случају Срба доследно поштују европски модели и принципи.

ВЛАДАЈУЋЕ МЕТАНАРАЦИЈЕ И ГЕНОЦИД

Геноцид је тежак злочин. Али сваки злочин није геноцид. Геноцид је злочин почињен са намером да се уништи један народ, део неког народа или једна етничка група. Тако је, у основи, злочин геноцида био дефинисан на Нирнбершком процесу (1948) на којем се судило нацистичким главешинама које су имале намеру да униште јеврејски народ.

Сличан злочин почињен је и у Павелићевој Независној држави Хрватској према Србима, Јеврејима и Циганима. Ова држава је ригорозно примењивала нацистичку доктрину. На њеној територији је геноцидна политика била усмерена посебно према Србима. Доглавник поглавника Павелића Миле Будак запамћен је према изјави: једну трећину Срба побити, једну трећину покрстити, једну трећину преселити.

Повијесна намера Хрвата да створе своју независну државу није се остварила у току Другог светског рата (1941-1945). Али се остварила приликом разбијања друге Југославије, Титове, у периоду 1991-1995. Након тога рата број Срба на територији Хрватске је сведен испод 4%. Кад се упореди проценат српског становништва од око 25% на територији ове државе са почетка 20. века и на крају овога века резултат је стравичан.

Проблемом геноцида ја се до сада нисам бавио. Па ипак сам прихватио предлог пријатеља Срба из Хрватске да на тај проблем бацим поглед са становишта своје струке. Моја основна струка јесте филологија. У оквиру те дисциплине и у вези са њом бавио сам се наратологијом, теоријом модела, хермене-утиком.

Не могу да кажем да сви који се баве геноцидом благонаклоно гледају на покушаје да се на овај проблем гледа са филолошке тачке гледишта. Вероватно им делатност филолога изгледа као бављење ситницама, нечим недостојним у односу на величину људских страдања. Зато, за почетак, дозивам у помоћ поређење из области медицине. И ова се дисциплина бави најче-

шће нечим ситним, невидљивим (рецимо вирусима) да би сузби-
ла узроке болести. Сигурно је да треба побележити и осветлити
све злочине геноцида. Али је потребно одговорити и на питање
о њиховим узроцима. А ако хоћемо да осветлимо појаву као це-
лину, морамо значи и узроке и последице. Са тога становишта,
истраживање узрока геноцида који се десио на просторима бив-
ше Југославије, можемо да оценимо као незадовољавајуће. Ве-
роватно је овај текст један од ретких који је оријентисан ка спо-
знаји узрока, а не само последица геноцида. Ситуација ће се
променити кад истраживања слична овим мојим добију место
које је потребно да имају.

Истраживање геноцида и метанарација

Литература о геноциду је обимна. Само ми је део ове
литературе познат. Па и на основу ове познате литературе могу,
у основи, да сагледам њену природу. Свака од прича о индивидуалним и колективним страдањима је случај за себе. Заједнич-
ко им је, ипак, да све причају о злочинима, о жртвама и злочин-
цима. У тим причама постоје и неке константе. У националном
смислу жртве су по правилу Срби, а злочинци су по правилу Хр-
вати. Ако један Србин убије једног Хрвата (или обратно) то је-
сте злочин, али није геноцид. Злочин геноцида се дешава када
број појединаца и жртава толико увећа да је илустрација поли-
тике истребљивања једног народа за рачун другог народа. Да је
такве политике било о томе најбоље говоре статистичке бројке.

За разлику од оних који се баве конкретним злочинима,
ја узимам слободу да обратим пажњу на наратолошку природу
литературе о геноциду. Сусрећемо се са нарацијом увек када се
приповеда о неком злочину. Кад се, међутим, слични злочини
повежу у једну целину, онда више немамо посла са нарацијом
(приповедањем) већ са метанарацијом. И овај степен уопштава-
ња је нужан. Поред појединачних и посебних прича о злочини-
ма, потребно је имати и увид у ону општу причу, која стоји у
основи свих прича, а то значи са метанарацијом. Та општа при-

ча, схваћена као метанарација, може нас довести до главног проблема који треба да истражимо: до узрока геноцида.

Термин метанарација је у употреби тек последњих неколико деценија. Он се посебно користи да би се направиле разлике између разних видова историографија. Једна метанарација ће догађаје на један начин повезивати и представљати, друга ће то чинити другачије. Кад су, на пример, комунисти у Југославији дошли на власт, иста прошлост је објашњавана на другачији начин, него што је бивало до тада. Кад је пао комунистички режим, опет се о догађајима из прошлости почела причати друга прича. То значи: на делу је била друга метанарација.

Појам метанарације се такође може илустровати и на примеру југословенства. Од стварања Југославије, па све до краја њеног трајања, у историографији је негована једна метанарација. Укупна прошлост југословенских народа саображавана је идеји југословенства. У име чега је то чињено може се видети на примеру огромне хрестоматије Виктора Новака *Идеја југословенства и народна мисао* која је 1930. објављена са предговором краља Александра Првог Ујединитеља. Испадало је по тој хрестоматији да се већ од раног средњег века стремило Југославији и да се мисао југословенства остварила тек у наше време. Само годину две пред разбијање друге Југославије (Титове) објављена је у Београду двотомна књига *Стварање Југославије* Милорада Екмецића (1989). У њој је, тада најзначајнији српски историчар и академик, градио историју по истој метанарацији као и Виктор Новак, такође српски академик. Само неколико година касније, кад је била разбијена Југославија, ова метанарација је показала своје слабости. Морала је, практично, из корена да се мења.

Водећи људи међу Србима, не само у политици, већ и у науци, до сада су били оријентисани да се баве геноцидом као евиденцијом, али нису били оријентисани да сагледавају уроке геноцида. Најмање су били оријентисани да преиспитују идеје на којима су грађени односи Срба и Хрвата, нити да испитују природу метанарација које се тичу југословенства или тумачења геноцида.

Ова тврдња се може илустровати на примеру најзначајније књиге Василија Крестића *Историја Срба у Хрватској и Славонији 1848-1914*, која је објављена у два тома (1991). Из библиографије академика Крестића знамо да је је био асистент и настављач Виктора Новака. Отуда није тешко схватити и како је и зашто је он наставио да делује у оквиру исте парадигме мишљења коју је преузео од свог професора. То се нарочито добро види на примеру ове књиге која односе Срба и Хрвата разматрала у периоду 1848-1914. Главна моја примедба која се односи на поступак овог чувеног историчара је методолошког карактера. По мом мишљењу оваква историјска сегментација је неприродна. Моје примедбе су изложене у тексту посвећеном Крестићу који је објављен у књизи *Идеје југословенства и српска мисао* (2007). Било би, по мом мишљењу, у основи природније да разматрање односа Срба и Хрвата почне бар нешто раније, од појаве Илирског покрета 1835. године. Пренесено на други терен то значи да би било природније да се у фокус разматрања стави сама идеја Илирског покрета о јединству Срба и Хрвата, посебно о томе да ова два народа имају исти језик. А то, опет, значи да се у фокусу испитивања нађу и узроци а не само последице. У истом тексту сам посебно подвргао критици Крестићев основни став да је идеја југословенства била добра, али да је у пракси неверавана; своју идеју је и сам Штросмајер, по Крестићу, неверавао. Другим речима, мој критички став према деловању академика Крестића био је усмерен ка чињеници да је он настављао да следи Новакову, односно хрватску метанарацију о историји југословенства. А није ни покушао да нађе неку другу, исправнију, и са методолошког становишта прихватљивију.

После поменуте књиге, која је постала чувена, академик Крестић је објавио више радова о теми које се тичу геноцида над Србима, међу њима и књигу *Геноцидом до велике Хрватске* (1998). Књига је богата подацима и заслужује да се према њој односимо као према важном доприносу расветљавања српско-хрватских односа. Али ни у овој књизи Крестић није одступио од основног модела метанарације који је пласиран са хрватске стране. Својим ауторитетом речитог и ангажованог истори-

чара, Крестић је учинио да према истом или сличном моделу/парадигми овој теми приступају и други историчари. Што, на жалост, значи да су српски историчари геноцида остали засу-жњени у оквиру идеја на којима је грађена метанарација заснована на хрватској идеји југословенства и такође на хрватској идеји сагледавања узрока геноцида.

Ово обраћање пажње на историографски допринос академика Крестића не чини се никако са циљем да се његов истраживачки рад обезвреди. Он се чини са превасходном намером да се укаже на методолошку ограниченост његовог усмерења. Та ограниченост се показује најјасније на самом моделу метанарације која је у његово истраживање уграђена. Само ово усмерење води ка томе да се стално обраћа пажња на последице. Метод који следим, међутим, усмерен је другачије: тежи ка томе да се не престаје са бављењем последицама, али и да се појачано интересујемо за узроке. С методолошке тачке гледишта најбољи се резултати могу очекивати ако се проблем изучава у целини.

Смисао подвлачења ових разлика јесте: да се схвати, односно да се има у виду, да је и сама метанарација методолошки проблем. Није свеједно како се на догађаје гледа: са ове или оне тачке гледишта. Са разних тачака, о истим догађајима се могу причати различите приче. А како ће те приче изгледати (тј. како ће се интерпретирати) не зависи само од тачака гледишта, већ и од модела (парадигми) по којима се исти догађаји приказују. Хтели, не хтели, морамо, дакле, тако залазити и у проблеме модела и у проблеме херменеутике.

Херменеутика геноцида

Истраживачи геноцида, по правилу потичу из света жртава. То и одређује њихову тачку гледишта. Овим истраживачима на нашим просторима не може се порећи храброст да именују злочинце. У њиховим приказима се, међутим, не сме превиђати и нешто друго. То је жаљење због неприхватљивог односа браће Хрвата према браћи Србима. Експлицитно или имплицитно се казује: браћа се нису понашала као браћа; понашали су се

као злочинци. Такав морални став уграђен у литературу о геноциду није био индивидуалан. Другачији став у Титовој Југославији, грађеној на политици братства и јединства, није ни био могућ. Сама метанарација о геноциду морала је, у тој држави, да буде прожета владајућом идејом југословенства.

А чим то имамо у виду, морамо да имамо у виду и да је у литературу о геноциду била је уграђена и једна особена херменеутика. Херменеутика је дисциплина која се бави тумачењем. Циљ је херменеутике која се бави проблемом геноцида да пружи одговор на питање зашто је до злочина геноцида дошло. Одговор на то питање дат је у Југославији одмах после Другог светског рата. Он је дошао такођећи истовремено са Нирнбершким процесом, када је први пут злочин геноцида био дефинисан. Одговор је опет дао Виктор Новак у књизи *Magnum crimen* (1948). Као што је одиграо главну идејну улогу тумача идеје југословенства у првој Југославији, оној у којој је главна личност био краљ Александар, тако је Виктор Новак учинио главну улогу тумача узрока геноцида у другој Југославији, у којој је главна личност био Јосип Броз Тито. У обема Југославијама Новак је остао привржен идеји југословенства. Све је са том идејом у реду, тврдио је и доказивао он. Пошто, међутим, није могао да пређе преко геноцида, који се у међувремену десио, Новак је у тој огромној књизи уперио прст у Римокатоличку цркву, посебно у њен центар, у Ватикан, и рекао - ту је главни кривац. Пружио је наизглед валидан доказ унесрећеном свету у виду конкретног одговора на питање о главном изворишту зла. Парафразирано, рекао је отприлике ово: Ви који се осећате Србима, а ви можете да будете само православци, треба да знате да је извор свега зла у Римокатоличкој цркви и Ватикану. Зато и треба да окренете главу од Ватикана. А треба и даље да следите политику југословенства, посебно братства и јединства са Хрватима, а са том политиком да следите и цео пакет идеја који је у тој метанаративној идеји садржан.

Ова херменеутика је била прихваћена. Од Новака утемељена метанарација о геноциду наставила је да траје, јер се ни херменеутика није променила. Иста прича понављаће се касније

илустрована све новијим и новијим случајевима. Прст се у овој врсти литературе упире на разне стране, а највише на Ватикан. У разним варијантама понавља се иста прича: приказују се жртве са једне стране, а злочинци са друге. Само је извор злочина за српске историчаре фиксиран: то је Ватикан. Та чињеница сведочи о томе да међу истраживачима геноцида влада инерција. Ови истраживачи и мисле и говоре у оквиру истог модела (у другој терминологији: исте парадигме). Обично се и служе истом терминологијом. Литература о геноциду се умножава, а у метанарацији о геноциду помака практично нема. Из зацртаног круга историчари Србима не нуди неки излаз.

Као теоретичар по вокацији и струци, који се не бави истраживањем конкретних историјских догађаја, већ литерарним проблемима, па и проблемима наративних структура, ја и на литературу о геноциду гледам пре свега као на литературу. Управо са тог становишта примећујем да је у тој врсти литературе дошло до аутоматизације, односно до онога што руски теоретичар Шкловски назива остранение. Причају се све новије и новије приче, али се то обично чини све према истом моделу. У причама има неких промена, али те промене нису суштинске. Само у оквиру истог модела долази до нових уштивавања.

У тренутку освајања власти, нови властодржац Тито је био толико моћан да је могао да учини одмах да се попише свака жртва и да се бар тако један проблем реши (да се заувек скине са дневног реда). Данас с правом можемо казати да Тито очигледно није хтео да се случај реши. Самим тиме је учинио да се сагледавање проблема отвори за разна уштивавања. Нико од политичких представника хрватског народа после Другог светског рата није порицао да је жртва геноцида било. Само су различити представници истицали другу бројку жртава. Године 1945. Земаљска комисија Републике Хрватске установила је да у Јасеновцу уморено између 500-600.000 Срба, Јевреја и Цигана. Процене чињене касније говориле су о 600-700.000 жртава. Треба зато обратити пажњу на податак наведен у књизи Момчила Диклића *Европска унија и српско-хрватски односи* (2010, стр. 90) да је још у интервјуу у *Empire News* од 12. новембра 1950.

друг Тито жалио што је у Јасеновцу било убијено око 80. 000 људи. То значи да је највећи син народа и народности Југославије драстично умањивао број жртава. Тај податак говори о политици коју ће убудуће водити хрватски политички врх. У том смеру ће посебно јасно деловати један од Титових генерала, Фрањо Туђман. Генерал Туђман, који је Хрватску прогласио у границама које јој је Тито одредио, исто тако је жалио због жртава. Али је он број жртава смањио на свега 30-40 хиљада људи, а сам Јасеновац представио као „обични радни логор“. После тога је нешто слично чинио и његов наследник Стјепан Месић.

Из ових неколико података, могуће је бар глобално сагледати како изгледа политика водећих Хрвата у овој области. Од Тита па до Месића та политика се, бар у основном смеру, није мењала. Тито је за живота стигао у сваки кут земаљске кугле, али никад није отишао у Јасеновац да се поклони жртвама. Иза овог геста се може видети и какав је однос према политици геноцида имао. Критиковао је геноцид на речима, али није чинио да се политика геноцида искорени и заувек, у основи, спречи. Накнадно видимо да је његова политика вођена на имплицитном ставу: што мање Срба, то боље за друге. На жалост, ни политичари ни идеолози међу Србима нису нашли формулу/образац/парадигму која би таквој политици пројектованог умањивања српског народа успешно парирала. Упирање прста ка Ватикану, које је учинио Виктор Новак, а официјелна српска памет прихватила, разуме се није много нашкодило самој Римокатоличкој цркви. У Титовој Југославији у стварној немилости је била само Српска православна црква. Сам Тито је одлазио у Ватикан и тамо је изрекао кључну реченицу: „Ја као Хрват и католик“. Незамисливо би било да први његов доглавник међу Србима, Александар Ранковић, оде у Патријаршију Српске православне цркве и каже: ја као Србин и православлац. У антирелигијској политици Партије важили су двоструки стандарди.

Модел двоструког понашања

На почетку 21. века све политичке структуре у Србији схватиле су да је у међународној заједници на делу политика двоструких стандарда: један модел понашања примењује се према свима другима, а други модел према Србима. Исте политичке структуре определиле су се јавно за доследно поштовање европских стандарда и вредности. Али се некако одвећ стидљиво усуђују да подсети да у поштовању европских стандарда и вредности не треба да има изузетака, па ни кад су у питању и Срби. Такође, да и сами Срби своје укупно понашање морају да усагласе са ставовима других европских народа и земаља.

И за такво понашање постоји рационално објашњење. Уколико би се држали принципијелних ставова и опредељења, политика коју заступају структуре на власти довела би до промене парадигме понашања у свим областима па и у области филологије. То значи да би морало да дође до промене које би се тичале и парадигми историјских метанарација, и до промене парадигми херменеутике. А за тако нешто политичке структуре у Србији једноставно нису припремљене. Сва битна решења виде само у промени власти, а не и у промени мисаоних структура. Затечени образовни систем не пружа претпоставке за такве промене. Он је још увек опседнут решењима која су била важећа у данас непостојећој Југославији. Оној држави за коју са доста сагласности и разлога може мислити да је била творевина на анти-српским основама.

Попут историчара на јавној сцени, и ја сматрам да је потребно и да је природно да се историчари баве конкретним догађајима из прошлости. Али, такође, сматрам да је нужно да се баш историчари баве и проблемима нарације и метанарације да би уопште могли да изађу из парадигме која је створена у југословенском периоду. Штавише, српски историчар треба у ове проблеме да буде више упућен него историчари других народа који нису били у сличној ситуацији. Зато у помоћ треба звати

модерну филологију. Истраживач моје струке упућен је да се бави истинитим и лажним и речима, истинитим и лажним причама, наративним моделима разних врста; такође и идејама, значањима, ефектима и рецепцијама итд. Са висине савремене херменеутике он може да гледа на историографске школе позитивистичког правца које су у први план истицале писане изворе.

Да би дошло до промене метанарације у историографији која се тиче Срба, потребно је зато почети од сагледавања проблема самог појма историје. Тим проблемом сам се до сада највише бавио у књизи *Методологија проучавања књижевности* (1985, 2000).

Идеја и прича

У тој књизи се, у поглављу о историји књижевности, подсећа да грчка реч историја на српском језику има два значења: значи и догађај и значи прича. Догађај и прича о догађају могу да се сагледавају у јединству, а могу да се сагледавају и као нешто посебно. Догађај се може одиграти а да не остане прича о њему. Али се може и потпуно измислити прича о неком догађају који се иначе није ни десио. О истој причи, сем тога, више очевидаца или сведока могу имати и потпуно различите и истините приче. Као пример за такав случај наводи се филм јапанског редитеља Акира Куросаве *Рошомон*, по којем је и уведен израз рошомонска прича. Ова прича подразумева виђење разних сведока, са разних тачака гледишта. Већ ово што је речено, показује колико прича о догађају може да буде сложена.

Овим исказима, накнадно, придружујем и своја искуства. Испитивао сам приповедање других аутора, али сам и сам писао приповедне текстове. И ја сам понекад причао о ономе што се стварно збило, а понекад измишљао и догађаје и јунаке. Познат ми је, дакле, приповедачки поступак и из прве и из друге руке.

Један од значајних проблема наратологије јесте однос идеје и приче. Овакво виђење може да има теоријски ослонац у Хегеловој тези да је уметност чулно оваплоћење идеје. Ако је то

тешко доказати у неким врстама уметности, рецимо у музици, није тешко доказати у књижевности. Данте је незамислив без филозофије и теологије средњег века, Гете, Његош, Лаза Костић без своје филозофије. Андрић из приповетке *Мост на Жепи* и романа *На Дрини ћуприја*, на пример, најбоље се сагледава у светлу идеја властитог есеја о мостовима.

Зато се са разумевањем треба односити према ставу да свако значајно дело може да носи и неку идеју. Са истим разумевањем треба примати и став да се према идеји може обликовати и прича. Односно да се идеја може материјализовати у виду приче. У току битке на Сутјесци партизански командант Тито је имао идеју да треба савезницима, Енглезима, показати ко се на терену Југославије стварно бори против Немаца. Жртвовао је скоро половину своје војске да би сачекао енглеску војну мисију и да би преко ње послао у свет своју истину о партизанској борби. У овом случају идеја је очигледно претходила причи, тј. ономе што се на војишту десило.

Да идеје и приче могу бити повезане такође се може илустровати у историографији која нам је позната или доступна провери.

У току Другог светског рата Хрвати имају две личности од историјског значаја. Једно је вођа усташа Анте Павелић. Он има идеју да треба створити Велику Хрватску. Павелић делује као Хитлеров следбеник, отпочетка је на страни која ће бити поражена. Друга личност од историјског значаја је вођа партизана Јосип Броз Тито. У његовој војсци је око 80% Срба. Он делује на страни која ће се наћи међу победницима. Његова је идеја такође да треба створити самосталну Хрватску, али такву какву је у датим историјским околностима могуће створити. Таква Хрватска, у прво време, не би била самостална. Она би самостална требало да постане у перспективи. Поред различитости политика које воде, двојица лидера имају нешто друго заједничко што се не истиче: оба рачунају са геноцидом над Србима. Павелићева идеја ка геноциду иде на драстичан начин, а друга са геноцидом рачуна само у оном виду који се у конкретним условима може остварити.

Показаће се да је реалнија Титова политика. Она је свој скривени циљ - стварање самосталне Хрватске, остављала да сачека свој историјски тренутак. Тај тренутак је требало дугорочно припремати. Ради појављивања овог тренутка, било је потребно толико ослабити Југославију да би се она могла порушити. Још за Титовог живота је македонски лидер Лазар Колишевски критиковао политику „слаба Србија – јака Југославија“. Исто тако, још за Титовог живота, критикована је савезна политика према Косову и Метохији. Јер је и та политика водила ка слабљењу не само Србије већ и Југославије. Али је такву политику требало водити са становишта осамостаљивања Хрватске. Да би се, међутим, тај циљ постигао, требало учинити још нешто. Било је потребно припремити изванредно стање у којем је то осамостаљивање било могуће извести; још конкретније: било је потребно испровоцирати рат. Тако нешто није било прилично да се оствари за Титовог живота. Али се за време његовог живота могао бар припремити терен. Услови за стварање ванредног стања биће створени десетак година после Титове смрти. Рат се могао најлакше испровоцирати ако би се Срби у Хрватској на неки начин подсетили на Павелићеву усташку Хрватску. На ту карту играо је подстрекач рата Фрањо Туђман и његова ХДЗ. Ова политичка странка већ је јавно успостављала везе са усташком емиграцијом у иностранству, махом на Западу. Пошто се то дешавало нескривено од очију јавности, сама таква активност била је довољна да се посеје страх код српског становништва. Хрватска је у Југославији номинално била третирана као држава два конститутивна народа: Хрвата и Срба, што значи као двонационална држава. У децембру 1990. потпаљена је иницијална каписла у Хрватском сабору: прегласавањем, противуставно, Срби ће једним потезом од конститутивног народа бити претворени у националну мањину. У том тренутку је Срба, по званичним пописима, у Хрватској било око 12 %. Нови хрватски вођа Туђман имао је идеју да их треба свести на националну мањину која не би била већа од 4%. И та идеја је касније обелодањена.

Идеја о овако драстичном смањивању једног народа сама по себи је геноцидна. Европа сигурно не би прихватила отво-

рено пласирану геноцидну идеју. Поготово не би могла да гледа драстично физичко уништавање једног народа. Требало је зато учинити да све изгледа другачије него што у ствари јесте. А другачије се могло приказати кроз пожељну причу о оном што се на терену стварно збило. То другачије је овако изведено: прво је испровоциран рат, а затим се раширила прича која је Србе представила као побуњенике против легалне државе, међународно признате.

На ред је, затим, дошла главна прича. Ова прича састављена је према идеји којој је главни циљ: како да се рат добије.

Сви знамо како је на Западу била посејана прича о „лошим“ и „добрим момцима“. Као лоши момци су у медијима били представљени Срби а као добри момци су били представљени Хрвати. Такву идеју било је тешко пласирати на Западу, поготово међу јеврејским организацијама, пошто су још увек била у свести жива знања о понашању Срба и Хрвата током Другог светског рата. Међутим, они који су имали у виду ефекте ове идеје, знали су и како ће причу пласирати. Нађена је, међу осталим, и једна професионална агенција која је била плаћена да би одрадила посао. Име агенције је познато: то је *Ruder & Finn*. А да се за праву природу њеног посла зна, потрудила се и сама Агенција. Она свој посао није обављала тајно, већ посве јавно, тачно како је по америчким законима дозвољено. Ради рекламе, ова Агенција се после хвалила успешно одрађеним послом. Чак је и давала до знања да би она могла исто то да ради успешно и за другу сукобљену страну, уколико би јој отуда више било плаћено. (Подаци о овом случају могу се наћи у књизи Милана Брдарца *Филозофија у Дишановом писару*, 2002, 189-191)

Ако на понашање најмљене агенције гледамо са становишта морала, оно се, свакако, може осудити. Поготово то има смисла учинити ако се има у виду да је агенција била у јеврејским рукама, дакле у рукама народа који је био највећа геноцидна жртва Другог светског рата. Међутим, Агенција је имала овакав став: „Нисмо плаћени да будемо морални!“ Ангажујући се у оваквим пословима против Срба, јеврејске организације су ипак поткопавале истину о страдањима Јевреја. То ће се коју годину

касније показати: јавиле су се у свету организације које су јавно почеле да говоре о „миту о холокаусту“. „Ако Бога нема све је дозвољено“, говорио је Достојевски. Показало се да такво понашање има присталица и међу Јеврејима и међу њиховим противницима. Није се, ипак, могло сакрити ни да „логос ради свој посао навелико“, како је истицао Хегел.

Ако се, међутим, на ову причу о добрим и лошим не гледа са становишта етике већ са становишта успешности наратологије, онда испада да је она добијала битку против лоших момака, тј. против Срба. Пуне ефекте је имала и прича о 200.000 силованих муслиманских жена, о српским логорима за не-Србе, о низу разних злочина који су приказивани. Рат се тако одвијао на два плана: на самом терену, и у медијским презентацијама. У медијима су се увек јасно идентификовали лоши момци. На ове приче о лошим момцима, испричаним за широку јавност, надовезивале су се и приче које су исконструисане за амерички политички врх. Клинтону је, на пример, достављена идеја да су кривци за изазивање Првог светског рата били преци данашњих Срба. Ти исти Срби, казивала је прича, опет су се нашли у функцији потпаљивача пожара. Јасно је да су такве приче имале функцију да првог човека Америке, неупућеног у историјске истине, оријентишу против лоших момака. Кратковиди политичар изгледа није добро ни знао да су његови претходници на челу Америке о прецима данашњих Срба имали посве другачије мишљење.

Наратологија је озбиљна књижевно теоријска дисциплина. Она има и доста разрађен инструментариј да разликује догађаје из живота и приче о овим догађајима. Управо са становишта наратологије, као дисциплине, јасно је да на догађаје у Југославији концем 20. века треба гледати двојако. Шта је у стварности било – то је једно. А какве су приче о овим догађајима пласиране - то је друго. Накнадно, историчари могу да утврђују сличности и разлике између стварних догађаја и прича о њима. Да би се из тог колоплета изашло, важно је, бар као оријентире, имати у виду идеје у основи стварности којом се бавимо.

Треба зато поћи од спознаје да, од стварања Југославије па до њеног краја (1918-1992), ниједна озбиљна политичка снага међу Србима нема план стварања самосталне Србије. Такву идеју нема ни Српски културни клуб Слободана Јовановић пред Други светски рат. Он тежи само да се, у оквиру Југославије, дефинише српски етнички простор. Тек Јован Дучић, пред смрт, током рата, у Америци, износи став да Југославију никако не треба обнављати. У том тренутку Дучић је само дубоко потресени књижевник. Оба главна антифашистичка политичка покрета, и партизански и четнички, у којима су Срби у већини, имали су југословенски програм. Разбијање Југославије зато српска страна дочекује неспремна, без припремљених прича и разрађених идеја за неко друго решење. Евидентно је да је главна политичка оријентација међу Србима, у годинама разбијања Југославије, она око Милошевића, била оријентисана да се брани остатак државе којој се крај ближио.

Истина и прича

Био сам у ситуацији да слушах професора Слободана Костића како мојој унуци Мири и другој деци прича „ловачке приче“. Ми старији смо знали да су приче потпуно измишљене; другим речима да су његове приче за децу измишљене, односно лажне. Али то деца нису знала. Упијала су сваку реч. Слободанове приче, саме по себи, сасвим су безазлене. Практично служе само за забављање деце, па и одраслих. Таквих прича је много. Бајке су, по једном признатом ауторитету, Мирчи Елиадеу, лажне приче.

Али овакве лажне приче могле су да буду веома делатне у историјским збивањима. На њих вреди посебно обратити пажњу у историји ослободилачких покрета током Другог светског рата. Данас знамо да је пратизански покрет успео из више разлога. Један од главних је лажна прича о Совјетском савезу, првој земљи социјализма, у којем је стање приказивано као идеално. За пример таквог приказивања могла је да послужи књига Мирослава Крлеже *Излет у Русију* (1925). О ситуацији у тој земљи

постојало је и другачије сведочење, постојала је и истинита прича. То је била књига Живојина Павловића *Совјетски термидор* (1940). Аутор књиге, комунистички руководицац који је једно време живео у Совјетском савезу, сведочио је о првој земљи социјализма посве другачије од прича које су саопштавали активности његове Партије. Павловић је у својој књизи говорио о Стаљиновим чисткама и о концлогорима. Али је Павловић од стране партизанског врха стрељан још 1941. године у Ужицу. Учињено је то зато што је његова истинита прича могла да штети партизанском покрету. Комунистички руководиоци Југославије поновиће Павловићеву истиниту причу тек после сукоба са Стаљином. Али Павловића и његову књигу нису помињали. Она је поново штампана тек после Титове смрти. Следбеници лажне приче руководства Партије о Совјетском савезу доживели су после Другог светског рата да се одреде за Иформбиро и да буду од свог руководства послати на Голи оток.

Победници партизани причали су, током рата, стално о томе како четници сарађују са окупаторима Немцима. Та прича се ослањала и на потпуно истините чињенице. Али њена истина није била и потпуна. Немци су заробљене четнике третирали исто као и заробљене партизане, а њих и њихове присталице одводили у логоре. Тек кад су објављени изворни документи о мартовским преговорима партизана и Немаца из 1943. - а то су били договори усмерени против четника - став о природи ослободилачког рата почео је унеколико да се мења. Данас се на четнике и партизане гледа најчешће као на два антифашистичка покрета који су имали различиту идеологију: четници су се борили да се у Југославији обнови западна демократија, партизани да се успостави комунистички систем.

Смишљене и каналисане приче одиграће важну улогу и у приказивању разбијања Југославије. Политички противници Слободана Милошевића међу Србима, и његови противници из реда других народа, имали су политичке разлоге да усагласе став у томе да је Милошевић крив и зато што је разбијао Југославију. Али десетак година после Милошевићевог обарања с власти, такво тумачење теже је пролазило. Бивши савезници

против Милошевића испољили су различите ставове у погледу процесуирања злочина над војницима ЈНА који су били на ослужењу војног рока у Словенији 1991, или који су били побијени у Добровољачкој улици у Сарајеву и у Тузли 1992. Ти злочини никако се нису могли приписати ни Милошевићу ни његовој политици. Да би се сазнала истина о овим догађајима, било је природно и да се затражи покретање судског процеса. Али се показало да се са овим процесуирањем намерно отеже. А отеже се зато што би овакав процес могао да угрози већ легализовану истину о кривници Срба, као и њиховог лидера Милошевића, за све па и за разбијање Југославије.

Оно што се дешава правном пољу не може се довољно схватити без увида у најзначајнију филозофску оријентацију данас, на филозофију постмодернизма. Ова филозофија сматра да нема истине, а један од њених првака Франсоа Лиотар отворено каже да је истина оно што се као истина легализује. А да би се нека истина легализовала, потребно је употребити институције за легализовање истине. Те институције су судови. Пред очима света показује се све више да су управо судови данас најзлоупотребљеније институције. Дат им је задатак да уместо правне играју политичку функцију. Цео свет зна да су на подручју Србије током 1999. бацане бомбе са осиромашеним уранијумом и да су бацане касетне бомбе. То су били најнескривенији злочини против човечности. Али за те злочине нико није одговарао; судовима и не пада на памет да би неко од људи који су злочине наређивали или изводили био процесуиран. У селима у околини Братунца, постоји близу 3.500 хиљада гробова жена, деце, стараци и одраслих. Хашки суд је ослободио одговорности Насера Орића, главног осумњиченог за те злочине, јер није нашао ваљане доказе за његову осуду. Цео свет зна да је било много злочина на Косову током акције НАТО-а и касније. Али злочинци нису пронађени; за злочине Рамуша Харадинаја на Косову и Метохији такође нису нађени докази. Правна струка је доживела тешке поразе. Створени су судови у којима се, практично, само Србима суди за етничко чиђење. Несумњиво је било Срба који су у томе учествовали. Али постоје и јасна сазнања да је злочин-

става било на свим сукобљеним странама. Зна се, на пример, колико је православних Срба протерано из Сарајева, из Хрватске, са Косова и Метохије. Бројке о протеранима на овај начин су познате, и оне се не могу затрпати причама. Ако је правда селективна, онда она више није правда.

Зато се стално вреди подсећати разлика између стварне истине о неком догађају и приче о њему. Да не бисмо били заварани лажним причама, треба имати у виду и са каквом идејом се нека прича пласира. То посебно важи за однос према једном од најделикатнијих случајева: оном у Сребреници 1995. године.

Шта се у Сребреници десило, то је једно, а друго је прича о том догађају. Да се у Сребреници десио злочин, то потврђују лешеве побијених, а потврђују и приче преживелих који су доживели страдања. Али то што се десило у Сребреници, у принципу, не разликује се од злочина који је извршен у Братунцу и околним селима, дакле у суседству Сребренице. Само је у селима православних више лешева жена и деце, а у Сребреници су по правилу лешеве оних који су могли да носе пушке.

Сваки злочин, па и ширих размера, не мора да буде и геноцид. О геноциду се може говорити кад се установи намера да се ликвидира цео један народ, део народа или нека етничка група. Да би се злочин који се десио у Сребреници оквалификовао као геноцид потребно је наћи доказе да је овај развој догађаја испланирало политичко и војно руководство Републике Српске. Такви докази послужили би идеји да се Република Српска прогласи геноцидном творевином, а Срби геноцидним народом.

Међутим, о овим догађајима у Сребреници доступне су и друге приче. Једаред сам са запрепашћењем сасвим случајно слушао на једној загребачкој телевизији разговор са градоначелником Сребренице Бесимом Ибишевићем (ако се добро сећам имена) из тих времена. Овај градоначелник је испричао како је присуствовао телефонском разговору Алије Изетбеговића са Билом Клинтоном. Алија је тражио да Америка, односно НАТО, интервенише против босанских Срба. А Клинтон је рекао: интервенисаћемо уколико докажете да су Срби побили 5000 Бо-

шњака. Тај разговор сведочи нешто друго од приче да је геноцидни злочин спроведен на основу идеје руководства са Пала. Она сугерира другу причу: о томе како је идеја, изнета у разговору Клинтон-Изетбеговић, претворена у старност. Истина је да се злочин у Сребрници десио, и истина је да је НАТО интервенисао. Али управо нова прича уноси другачије осветљење од оног које се нуди из Сарајева. О овоме што сам чуо на загребачкој телевизији испричао сам др Милану Булајићу, компетентном стручњаку који је још 1957. докторирао на геноциду. То је било кад сам се са њим и срео и упознао на симпозијуму *Истина о Републици српској Крајини* (Земун, 3. август 2008). Од Булајића сам чуо да је поменути градоначелник, објавио и обимну књигу и да се у његовој књизи може прочитати о овом разговору Клинтона и Изетбеговића. Да таква књига постоји чуо сам после и са других страна. Али је нисам видео. Видео сам, међутим, филм *Издани град*, смимљен у Норвешкој који су створили превасходно муслимани. Филм у основи потврђује ове чињенице.

Ово сведочење у великој мери доводи у питање пласирану причу о почињеном геноциду у Сребрници, ма колико оваква прича била легализована од стране судова и парламената, па и Скупштине Републике Србије. Јер само сведочење компетентног сведока показује колико се истинити догађај и легализована прича о догађају не слажу. Са причом муслимана из Сребрнице сагласно је још једно мишљење које преузимам из књиге Момчила Суботића *Најновија српска политичка историја* (2006). Суботић се позива на текст из *Вечерњих новости* од 14. јуна 2005, стр. 2. Део Суботићеве књиге гласи:

Група истраживача из САД и Европе на челу са Едом Херманом утврдила је да се ради о великој лажи – 8.000 убијених: „Тврдња да је 8.000 муслимана убијено није базирана на постојећим доказима и у основи је политичка конструкција“. Ед Херман истиче да је од 5.000 муслимана „несталих“ на муслиманску страну у Тузлу стигло најмање три хиљаде, а 2.000 убијено током три године рата. Истраживачка група у свом Закључку истиче да су босански муслимани „били спремни не само да лажу већ и да жртвују сопствене грађане и војнике у служби

изазивања интервенције... Званичници босанских муслимана су тврдили да је Клинтон предочавао њиховом лидеру Алији Изетбеговићу: да ће се америчка интервенција догодити само ако Срби убију 5.000 муслимана у Сребреници..." У Закључцима се такође истиче да су муслимански лидери из Сребренице признали да је град добровољно жртвовао председник Босне... како би охрабрио НАТО интервенцију». (166).

У време бомбардовања Србије од стране НАТО-пакта, на Новосадском универзитету била су током априла организована протестна окупљања. Том приликом ја сам имао реферат под насловом *Обнова логоцентризма*. Овај реферат био је прво објављен у *Радовима Филозофског факултета* на Палама (2003/3), а после тога сам идеју развио у књигу. Основна идеја и реферата и књиге *Обнова логоцентризма* (2009) јесте да нам главне невоље данас приређује једна лоша филозофија. То је филозофија деконструкције, позната и под другим именом као филозофија постмодернизма. Деконструишући логоцентризам ова филозофија деконструише и три основне метафизичке идеје на којима је почивао људски свет. Она деконструише идеје истине, лепоте и добра, а затим и много шта друго. Тој филозофији супротставио сам став о потреби обнове логоцентризма. Са становишта логоцентричке филозофије јасно је како треба поступати и кад су у питању злочини геноцида. Треба поступати онако како се од развијеног права може очекивати: а то значи: да служи и истини и добру и лепоти.

Увид у стереотипе

Раширен је стереотип да су Срби последњи рат морали да изгубе и то из два разлога. Рат су морали да изгубе зато што су против себе имале највеће силе Запада, које се обично представљају као међународна заједница. И изгубили су га што су против себе имали западне медије.

У основи тога стереотипа има истине. Али супротно од ове стереотипне истине треба се бавити и оном другом, која сеже испод стереотипа. Да би се таква истина имала у виду по-

требно је знати да су медији (а то значи радио, телевизија, штампа, интернет), само средства помоћу којих се пласирају неке идеје, приче или слике. Главна моћ није, дакле, у средствима, него у идејама које се преко ових средстава пласирају. А да би се до тих идеја дошло нужно је схватити и праву улогу коју су у њиховом пласирању имала средства (тј. медији) као и стереотипи мишљења и понашања. Треба зато подвући да грчка реч стереотип има слично значење као и грчка реч парадигма, латинска формула, француска модел, српска образац.

Раширен је, на пример, стереотип да велике силе воде велику политику, а да се мале силе и мале земље политици великих само прилагођавају. У складу с тиме раширен је и стереотип да успева да добро прође само политика оних малих народа који умеју да се прилагоде политици великих. У такав стереотип настоји да се сагледа и америчка политика последњих деценија према Косову. Америка - казује овај стереотип - има неке посебне геостратешке интересе према овом делу српске земље. Главни је интерес Американаца да Русе потисну са Балкана. Због тога свога посебног интереса Америка је, своје традиционалне пријатеље Србе, претворила у своје непријатеље, а своје доскорашње непријатеље, Шиптаре у пријатеље. Тако смишљена прича делује посве убедљиво.

Па ипак се може казати да је таква прича прилагођена само површинској стварности. У оној дубинској стварности треба имати разумевања и за другачију причу. По тој причи је велика Америка стављена у позицију да спроводи политику шиптарских политичара. А да би шиптарски политичари, преко разних лобија, Америци наметнули своју политику, морали су да дођу до огромне количине новца. А до новца су могли да дођу продајом дроге. Преко новца, а затим и својих организација и лобија, утицали су на политику велике земље. Тако је дошло до тога да Америка, не спроводи неку своју политику на Балкану, већ спроводи туђу политику, хрватску, односно шиптарску. Велика Америка претворила се у Велики механизам који неке организоване снаге користе за интересе своје политике. Измишљање масакра у Рачку је одрадила Америка да би имала причу као повод

за бомбардовање Србије. Али је великом делу света постало јасно да је ову лажну причу велика Америка одрадила за шиптарску страну. Велика Америка се није понела као велика Америка, већ као Мала америка. Све видљивије се показује да главни планери америчке политике према Косову и Метохији и Србији, и нису Клинтон и Буш; већ Харадинај и Тачи. То јесте брука за Америку, али то је реалност света у којем сви живимо. Да и Америка плаћа цену овакве неразумне политике то се може видети по месту које Америка последњих година све јасније добија. До Косова је била једина суперсила. Више није.

Ово није први пут да се моћ Великог механизма користи да би се спровеле идеје слабије силе. Постоји убедљиво историјско објашњење о томе како се десило да су Немци за свега неколико месеци прегазили скоро цео европски део Совјетског савеза и стигли до Лењинграда и Москве. То се десило на идеји немачке обавештајне службе како да обезглаве Црвену армију. Немачка обавештајна служба смислила је причу о томе да врх Црвене армије спрема свргавање Стаљина. Учинила је да прича доспе до Бенеша, председника Чехословачке, а Бенеш је ову причу доставио Стаљину. Стаљин је поступио на очекивани начин: посмицао је најспособније руске војне стручњаке. Слична прича одиграла се у наше време. Америчке обавештајне службе дошле су до података да Ирак тајно спрема оружје за биолошки рат. После тога се Америка у Ираку заглибила. Стварни губитници у овом рату су и Ирачани и Американци. Тариле су снаге које су умеле да злоупотребљавају и једне и друге.

Прича не мора да буде само некакав одраз догађаја, већ и пројект нечега што ће се десити. То значи: не мора увек да прича претходи идеји, већ је могуће да идеја претходи причи.

Идеје и приче и њихова веза са геноцидом

Функција овог подсећања на однос идеје и приче, идеје и метанарације, јесте да стално треба имати у виду да идеје, и приче изграђене на њима, могу да играју значајну улогу у историјским збивањима. Историја би, очигледано, могла да буде и

другачија да су на делу биле друге идеје. Односно: посве би се ствари другачије одвијале, да су друге идеје биле сложене у неке друге приче.

А кад се већ крене овим путем размишљања, нужно се морају испоставити и разлике између појединих идеја. Показаће се да неке од идеја имају у себи нешто нормално, а да друге имају у себи и нешто патолошко, па и геноцидно. Тек кад схватимо да све идеје нису безазлене, припремљени смо да можемо да одговоримо и на питање које су идеје, међу различитим идејама, оне које су водиле ка геноциду.

Обимна литература о геноциду код нас концентрише се око српско-хрватских односа. И то не кроз целу њихову историју, већ само на српско-хрватске односе у 19. и 20. веку. То је, у ствари, период кад је била на делу идеја југословенства.

На основу идеје југословенства и створена је прва Југославија. На тој идеји обнављана је и друга Југославија, она Титова. Да би се створила прва Југославија српски народ је уложио милион и по љуских живота. Да би се створила друга Југославија, опет је српски народ уложио отприлике толико људских живота. Какав је крај српски народ дочекао после њеног разбијања – то је и за причу, али је и за стид и за кајање.

Једно је од питања: да ли је са идејом југословенства све било у реду? Односно: да ли је та идеја била добра? Југоносталгичари и данас истичу да је са самом идејом све било у реду. Они стално понављају: проблем није у проблематичној идеји, већ је проблем у људима који су идеју остваривали.

Не кријем да на овај проблем гледам другачије. Мој је став: не може се на доброј идеји произвести толико зла и страдања. Мора да је у њој постојало отпочетка нешто лоше, што је водило лошим резултатима.

Моја знања показују чак да су се и неки од наших предака супротставили једној лошој идеји, и то још кад се она појавила у виду Илирског покрета. Негативан однос према овој идеји имали су тадашњи српски прваци: Вук, Текелија, Стерија, Сарајлија, на пример. Реагујући на став Илирског покрета да су Словенци, Хрвати, Срби и Бугари у ствари Илири и да говоре

једним језиком, језиком илирским, прваци Матице српске Теодор Павловић и Јован Суботић изнели су, још тридесетих година 19. века, став да поменути балкански народи нису никакви Илири, већ да су Југо-Славјани и да треба да се развијају као посебни, али и блиски народи, који су упућени да сарађују једни с другима. Оваква идеја, показао сам у својим истраживањима, била је међу Србима доминантна све до Првог светског рата.

Кад се има у виду да постоји и српска идеја југословенства, прецизније: идеја Павловића и Суботића, лакше је одговорити и на питање о природи оне хрватске, Штросмајерове, идеје југословенства. Другим речима, лакше је схватити која је од тих двеју идеја југословенства нормална а која патолошка.

Нормална и патолошка идеја

Павловић и Суботић су се понашали као идеолози других европских народа, сматрајући да су Бугари, Срби, Хрвати и Словенци, дакле Југо-Славјани (Југословени), посебни и блиски словенски народи. Зато и можемо да кажемо да је њихова идеја нормална. Патолошка је била идеја Илирског покрета да су та четири народа један народ. Нешто је патолошко било и у идеји Штросмајера да су Југословени само Словенци, Хрвати и Срби, а да Бугари то нису. Дефектност хрватске идеје југословенства да се народи не идентификују по језику, као свуда у Европи, него по вери, може се најбоље илустровати на примеру Босне и Херцеговине. Кад је рат почео, најбољи другови и пријатељи из истих средина нашли су се на разним странама. Многи од њих питали су се зашто се све то дешава. Постоји прича да је Неле Карајлић овако објаснио суштину рата. Срби се, рекао је Неле, у Босни и Херцеговини боре за своју територију, Муслимани се боре за своју територију, Хрвати се боре за своју територију. Свима је било јасно да је то једна територија. А није тешко схватити и да не могу три народа да обитавају на истој територији, а да све функционише како треба. Али је посве лако схватити да три једнојезичке верске заједнице могу на истој територији да живе. А да је такав *modus vivendi* природан, то може да посведо-

чи цела Европа, све европске земље: рецимо Немачка, Мађарска, Словачка, Бугарска, Албанија. У свим овим земљама на истој територији обитавају разне верске заједнице које говоре једним језиком.

Пример који наводим показује да није ствар у популацији већ у идејно-политичким концепцијама. Како ће се на исту популацију у поменутих земљама гледати зависи од модела/парадигме који се у политичком решавању проблема примењује. Понашање према моделу да се народи идентификују на основу вере показало се као кобно нарочито на подручју Босне и Херцеговине, приликом разбијања Југославије. После свега што се на том подручју десило и још се дешава, са становишта ситуације у европским земљама, неприродно је тврдити да је ова популација вишејезичка и вишенационална. Са европског становишта данас се може бранити став да је популација у Босни и Херцеговини једнојезичка али вишеверска. А пошто су се сви политички субјекти у овој држави определили да да ће поштовати европске вредности, ред је да се и мудри људи у све три верске заједнице потруде да их заиста поштују и да сукобе превазиђу на принципјелним основама.

Нама који се осећамо Србима и којима је стало до српске традиције из предјугословенског периода, после авантуре са Југославијом, не остаје друго већ да се вратимо идеји Теодора Павловића и Јована Суботића, другим речима: да се вратимо европским моделима. А то значи да мислимо и казујемо као и они прваци српског народа Вуковог доба: да Југо-Славјани (у данашњем изразу Јужни Словени), треба да се развијају као посебни а блиски народи, онако како то чине и други европски народи.

А пошто смо констатовали да се тој идеји треба вратити зато што је нормална, нужно је да кажемо и зашто је таква. Она је нормална зато што се у пуном смислу уклапа у систем идеја европских и словенских народа. Павловић и Суботић нису смишљали неко посебно решење за Србе, него су само принципјелна решења, која се тичу свих народа, конкретизовали и на Србе и друге југо-славјанске народе.

Да је нешто патолошко било у Илирском покрету може се видети ако се он пореди са покретом Људевита Штура међу Словацима. Оба покрета се одвијају у истој држави, Аустрији, и трају исти број година (1835-1843) док сваки свој посао нису обавили. Покрет Словака Људевита Штура водио је ка разликовању чешког и словачког језика, односно ка јасном језичко-етничком раздвајању Чеха и Словака. А да је тај покрет био на здравим основама, може се сагледати на историјској провери. Чеси и Словаци су добили заједничку државу, Чехословачку, на крају Првог светског рата када је и створена Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца. Они су престали да имају заједничку државу истовремено када је била разбијена Југославија 1992. Али су се Чеси и Словаци растали на цивилизован начин, уз шампањац, док су на просторима Југославије лила беспотребно крв. Супротно од Чеха и Словака, где је дошло до јасног раздвајања језика, код нас је дошло до тога да Хрвати напусте свој дотадашњи језик, хрватски (кајкавски) и да прихвате српски, али не под именом српски, већ под именом илирски, како је Аустрија звала српски језик. Само коју годину касније илирско име, које се дотле односило на Србе почеће све више да се односи на Хрвате, па ће испасти да су један исти језик створила два народа. Тиме је учињено нешто нездраво. А то нездраво посејано је још тих година. Оно је институционално неговано све док је трајала Југославија.

Да би се туђ језик, језик српски, прогласио заједничким језиком, односно и српским и хрватским, требало је смислити причу. По тој смишљеној причи испадало је да су се илирци – Хрвати толико братски односили према Србима да су жртвовали и властити језик ради заједништва. Штросмајерова идеја дограђивала је од илираца већ започету причу. Само што је, уместо да прича о заједништву Илира, Штросмајер причао о заједништву Југо-славјана, односно Југославена. Словенаца, Хрвата и Срба. Нешто је у идеји промењено, али је њено патолошко језгро остало.

Млађи од Штросмајера, Ватрослав Јагић, дограђивао је у истом смеру ову Штросмајерову идеју југословенства. По ње-

му су прави Југословени само два народа, Хрвати и Срби. То је један народ под два имена, који би требало да се зове Хрвато-Срби. Али су то истовремено и два народа, па су сви католици Хрвати а Срби су само православци. Хрвато-Срби имају један језик, а овај језик обухвата три наречја: чакавско, кајкавско и штокавско. У тој концепцији превиђа се заједница словеначког и хрватског кајкавског. Хрватски кајкавски постаје део језика који треба звати хрватски или српски, односно српскохрватски. Наука се тако ставља у службу нелегитимних политичких интереса. Јагић је аустријски службеник, шеф је Института за славистику у Бечу, и уредник часописа *Архив за словенску филологију* на немачком језику. Он се налази на таквом месту и располаже таквим средствима (али и вољом) да може да наметне причу о томе да Срби и Хрвати имају један језик, да њиховим заједничким језиком треба да се бави једна дисциплина, сербокроатистика. И ова Јагићева прича нешто ненормално третира као нормално а нормално као ненормално. А ако тако може да се каже, имплицитно то значи даа је, са Јагићем, патологија зајашила науку.

Као и идеје илирства, и идеје југословенства, биле су упаковане у примамљиве приче. И оне играју на карту братства, хуманизма, широкогрудости, жртвовања. У такве приче био је упакован и Вук Караџић. По тим причама је испадало да су Вук и илирци отпочетка стремили ка истим циљевима језичког заједништва Срба и Хрвата иако Вук почиње да делује од 1814. када је Гај имао само пет година. Снаге које су стајале иза овакве приче приказале су текст Бечког договора као договор Срба и Хрвата о заједничком језику иако у самом тексту апсолутно не постоје никакве основе за такву интерпретацију. Кад се критички сагледа метанарација на идеји југословенства, испада да нам је читава новија историја грађена на лажним причама. Лажне приче су само отварале пут ка патолошким исходима. Патолошка решења, на жалост, морала су да дођу. Не може се геноцидна политика схватити ако се немају у виду патолошке идеје које су им служиле као подлога.

Идеја да се народи деле према вери

Постоји једна важна разлике у ставовима илираца и идеолога југословенства. У време појаве Илирског покрета није истицан став да се илирски народи деле по вери. Такав став се усталио тек у доба југословенства. Њега је најјасније заступао Ватрослав Јагић. Он је практично сва филолошка решења ставио у службу непринципијелне политике. Из политичких, а не филолошких разлога, Јагић је заступао став да су Срби и Хрвати један народ по језику, али су по вери два народа: Срби су православци а Хрвати католици. То је нарочито јасно чинио у књизи *Хисторија књижевности народа хрватскога и српскога* (1867). У тој књизи је доносио и статистичке табеле. У тим табелама су се, уместо народа, јављали православци и католици у значењу Срби и Хрвати. Јављали су се, такође, и муслимани. Али они су били из политичких разлога и маргинализовани и нису по истом критерију национално идентификовани.

Ставови да се народи идентификују по вери нису важли ни у Аустрији, нити у Немачкој, нити другде у Европи. Као и онда, и данас има Немаца три вере (протестантске, римокатоличке, калвинистичке), Мађара има две вере (римокатоличке, протестантске). А тако је и са Словацима, Чесима, Пољацима и другима. Као што су илирци прекршили правило да се народи међу собом идентификују на основу језика, па од четири народа правили само један, а од четири језика само један, тако је и Јагић чинио даље кораке у кршењу општих правила. Од Хрвата и Срба је прави један народ, а од два национална језика један језик. А да би кршење правила учинио регуларним, морао је нешто да учини и са дисциплином која се овим проблемима бави. Зато су морале да нестану и србистика и кроатистика, а уместо њих да се успостави нова дисциплина: сербокроатистика. Зато што је Јагићева сербокроатистика почивала на нездравим идејама, морала је да води ка патолошким решењима.

А да сербокroatистика прошла и код Срба, морала је, такође, да буде стављена у лепо упаковане приче. Зато је пласирана прича да је Јагић највећи следбеник Вука Караџића. У предговору књизи *Срби и њихов језик* (1997, 2002) показао сам да та прича не стоји на одрживим чињеницама. Тачку по тачку (у седам тачака) показао сам да је Јагић заступао ставове који су сасвим супротни од Вука. Ти ставови се разилазе нарочито у схватањима односа народа и вере.

Овим мојим некадашњима налазима не бих имао шта ново да додам. Али ћу покушати да, оне главне, графички илуструјем тако да бих показао да патологија, уграђена у њих, има и геноцидну позадину.

Вук је сматрао да су Срби, као и други европски народи, мултиконфесионалан народ, конкретно да Срба има три вере. Вуково схватање (које је истовремено и европско схватање) може се представити помоћу круга подељеног на три дела:

Заузимајући став да су Срби само православци, Јагић је сматрао да од српског корпуса треба одузети делове популације који не исповедају православну веру. Цртеж јасно показује Јагићеву рачуницу да српски корпус треба смањити за две трећине, односно свести га на једну трећину. То значи свести га на оно што од српског корпуса остане кад му се одузму Срби католици и Срби муслимани. При томе, Срби римокатолици претвориће се у Хрвате, а Срби муслиманске исповести, разуме се, у неку посебну категорију. Поништавање целине српског корпуса, одузимање делова од тог корпуса, овако се може представити:

На жалост, ове Јагићеве идеје толико су дуго наметане, да су нашле упориште и међу Србима, па и међу онима најистакнутијим. Позната је реченица Добрице Ћосића: „Ја сам атеиста, али сматрам да су Срби само православци“. Такву реченицу могао је да каже само неко ко је следбеник Штросмајера и Јагића, а не Светог Саве, Доситеја и Вука. На симпозијуму о Мешу Селимовићу и Скендеру Куленовићу у Бања Луци 2010, најзначајнији живи песник из Републике Српске, Рајко Петров Ного, износио је тезу да су постојала времена када су се Србима прикључивали и „извањци“. А као пример је наводио Ива Војновића, Ива Андрића, Мешу Селимовића и Скендера Куленовића. Они по Ногу нису Срби јер нису православне вере. Од ових аутентичних стваралаца и Срба по матерњем језику овај несвесни следбеник Јагића и Штросмајера правио је нешто као патолошке случајеве. Као да се нису понашали онако како би се понашали сви писци ван Јагићеве епархије. (Посве други је случај са Васком Попом чији је матерњи језик румунски, и који је постао велики песник српског језика, као што је, један од најталентованијих Срба у 19. веку, Александар Петровић, постао је велики песник мађарског језика Шандор Петефи).

Једна од главних Јагићевих идеја била је она коју је он пласирао тек у двадесетом веку: да се српски језик, тј. произвољно проглашени заједнички језик Срба и Хрвата, подели на источни и западни део. То је у пракси значило да књижевни језик треба поделити на екавски и ијекавски изговор. Ову поделу Јагић је пројектовао почетком 20. века као шеф пројекта за изучавање словенских језика на којем је радио у Империјалној академији наука Русије у Петрограду. Оваква подела је у пракси остварена тек на Новосадском договору 1954. А да би Јагићева идеја на Новосадском договору прошла, она није пласирана као Јагићева. Цео Новосадски договор је представљен као наставак заједничког посла Вука и илираца. Стварни иницијатори овог Договора знали су какве ће се приче најлакше међу Србима прихватити. Оно што код Срба не би пролазило под неким другим именом, пролазило је под Вуковим. А каква је била суштина Но-

восадског договора у геополитичком смислу показује карта То-ме Матасића.

На овој Карти, коју сам до сада више пута објавио, јасно се може видети шта се од српског (штокавског) језиког корпуса одузима да би се представљало као хрватскосрпски језик. Од српског језичког корпуса одузима се цело ијекавско и цело икавско подручје. То значи да се српски језички корпус битно смањује, на отприлике једну његову трећину.

Умањити српски корпус помоћу верских подела, умањити га помоћу језичких подела, то значи отргнути читаве делове српског народа. Са исте стране постоје и настојања да се умањи обим српске писане културе. То се најлакше чини опет на основу исконструисане приче да је садашњу ћирилицу сачинио Вук Караџић, а садашњу латиницу Људевит Гај. У мојој књизи *Српска писма* (2006, 2010) показано је да је таква прича без основа. Гај јесте створио једну врсту латинице за хрватски језик (како је он звао оно што се касније називало кајкавско наречје). Али је у време Илирског покрета сам Гај напустио и свој хрватски језик (његов израз) и своју латиницу и прихватио српски језик а са њим и латиницу коју је Вук створио превасходно за Србе католике. Писмо Срба источне цркве (ћирилица) и писмо Срба западне цркве (Вукова латиница) јасно су представљена у књизи *Српска писменица* песника Јована Илића, оца Војислава Илића, која је штампана у Епископској штампарији у Новом Саду 1860. године. На основу става да је садашња латиница хрватско писмо, а садашња ћирилица српско писмо, одузима се велики део српске писане културе.

Да се не би губили делови популације, делови језика и делови писмености, важно је увек сетити се поузданих оријентира. Сва срећа па Срби такве оријентире имају. То су аутентични Вук, аутентична Матица српска, аутентична Српска академија наука, дакле институције из предјугословенског периода када Јагићеве идеје југословенства и сербокroatистике још нису превладале.

Геноцидне идеје и примамљиве приче

Литература о геноциду, која се обично има у виду, тиче се углавном физичког ликвидирања великих етничких делова српског народа. Моја разматрања ову литературу употпуњују самим тиме што су усмерена на изучавање патолошких идеја које су водиле ка геноциду.

Али она сведоче и да такве идеје нису постојале само у прошлости. И данашњи Срби живе међу геноцидним идејама чију патолошку садржину и не примећују. Тачније: не примећују да свој садашњи живот граде на патолошким идејама које су прожете геноцидом. То, другачије казано, значи да учествују у нечему што би се могло назвати самогеноцидом.

Прихватајући став да се из српског корпуса изузму Срби католици, Срби на одговорним местима прихватили су да им се одузме дубровачка књижевност, па даље: и да се источнохерцеговачко наречје прогласи за хрватски језик. Прихватајући да су сви муслимани српског језика Бошњаци, прихватили су да се од српског језика одузима језик ове популације, назван бошњачки језик, а то значи део српског језика. Супротно од свих европских стандарда, прихватили су да у самој Србији, верске заједнице муслимана и католика, који говоре истим језиком као и Срби православци, постану националне мањине. Чак сусу и неки Срби на значајним местима источнохерцеговачко наречје Вуковог језика прогласили туђим језиком, а Вукову латиницу туђим писмом, хрватским и бошњачким.

Сврха је ових разматрања сасвим јасна. Она воде ка спознаји патолошких идејних основа стварности у којој живимо.

Та патологија се гради у виду метанарацијских система. Њихова сврха и данас јесте: да завајају свет лажним причама, да затворе очи онима који би могли да виде, да умире оне који су спремни да сумњају.

Ако научник хоће да обави коректно своју дужност, он мора јасно разликује да свет прича од света идеја. А то значи: да му битан циљ буде како иза света прича да допре до света идеја.

Геноцид и језик

Први слависти разликовали су српски и хрватски језик, као што су разликовали чешки и словачки, пољски и кашупски, великоруски и малоруски. Они су те језике разликовали и кад су их називали посебним језицима и кад су их називали наречјима једног словенског језика. На основу посебних језика Срба и Хрвата правили су и разлику између два народа. Да један народ преузме језик од другог народа, ни то није нешто непознато. И данас многи народи говоре и пишу енглеским, или шпанским, или француским језиком који није њихов језик. И Срби су у 18. веку напустили свој језик, и више деценија писали руским (односно рускословенским) језиком. Али то је било привремено решење. Вукова језичка реформа, у крајњој линији, била је напуштање таквог опредељења. Њен је главни циљ био повратак српском народном језику. Тај избор се историјски потврдио. У принципу су такав избор имали и други народи: и они су свој књижевни градили на основама народног.

Да се хрватски језик (кајкавски) разликује од српског језика то се види пре свега по самим текстовима. Нарочито се лепо види код Људевита Гаја, посебно у његовој *Даници*. Може се исто тако видети и у текстовима писаним чакавским. Нико и не каже да су ти текстови писани на српском. Само су преучени лингвисти, задојени јагићевском доктрином, говорили да су ти текстови писани на српскохрватском језику.

Али оно што се јасно види на самим текстовима, замућено је у метанарацији. Већ је Гај почео да замућује проблем кад преузети језик није назвао српским, како су га сами Срби

звали, већ га је назвао илирским, како је исти тај језик називала званична Аустрија. Па је испало да су Срби и Хрвати створили исти језик, што никако није било тачно. А да би то нетачно, и немогуће, и патолошко, могло да буде прихваћено, створена је прича да су Срби и Хрвати један народ, као што је, за друге потребе, стварена и друга прича: да су Срби и Хрвати, по вери два народа. А чим је прича тако заснована, могло се правити мноштво комбинација, обично са патолошким основама и решењима. Ако је могуће тврдити да су два народа створила исти језик, а остали посебни народи, онда је могуће тврдити и да је исти језик могло да створи и три народа, и четири и више. А кад се догле дође, патологија може да се размахне.

Моћ метанарације може се илустровати на примеру Мирослава Крлеже. Овај чувени писац је био најзначајнији потписник *Декларације о називу и положају хрватског књижевног језика* 1967. Под притиском јавности, Крлежа је после тога изјавио да Срби и Хрвати одувек говоре и пишу истим језиком. Али тај језик Хрвати одувек називају хрватски, као што га и српски писци називају српски. Та Крлежина изјава је у јавности била дочекана са похвалама. Иза његовог става, међутим, стајала је политичка метанарација, а не лингвистичка истина. Никад Срби нису чакавски ни кајкавски називали српским језиком. Најзначајније Крлежино песничко дело *Баладе Петрице Керемтуха*, написано је кајкавски, тј. матерњим језиком Мирослава Крлеже. У породици Крлежа српским као својим матерњим говорила је Лепосава Кангрга, позната под уметничким именом Бела Крлежа. Њен матерњи и матерњи језик њеног мужа Мирослава Крлеже јасно се разликују.

Метанарација хрватских филолога и идеолога да је њихов језик и чакавски и кајкавски и штокавски искључује индивидуалитет српског језика, па разуме се да искључује и језички индивидуалитет Срба као народа. Зато што тај став почива на патолошком решењу он има и геноцидне импликације. У Хрватској се и званично, од Штросмајера и Јагића, исповедао став да Срби и Хрвати имају један језик. А ако је то тако - један од два народа као индивидуалитет мора да нестане. То је логика гено-

цида. Пре него што је над Србима извршен физички геноцид, извршен је језички. Србима је разним махинацијама (у виду метанарација) прво одузет језик. Одузимањем језика учињен је први корак ка кроатизовању католичког дела српског народа.

Како накарадна метанарација може да служи у нечестите сврхе, може да илуструје пример Јована Ћирилова. Овај позоришни стручњак, полиглота, пошао је од става Мирослава Крлеже да Срби и Хрвати имају исти језик, који Хрвати називају хрватски, а Срби српски, па је направио књигу, коју је објавио новосадски Прометеј под насловом *Хрватскосрпски речник - Српскохрватски речник* (2010). Немислећи представник српске културе тако је прегао да афирмише једну нечеститу метанарацију, и да успут начини много штете. Ћирилов сигурно зна и за Теслу и за Миланковића. А сигурно и није свестан свога геста кад је њихов језик и језик њихових сународника, прогласио је за хрватски. Тако је, не знајући шта чини, имплицитно избрисио са лица земље цео један и то можда најзначајнији део српског народа. Такво брисање има и своје име.

Да са крлежијанским језичким метанарацијама нешто дубоко није у реду, можемо увидети ако се сетимо неких опште-прихваћених европских правила. Европа има став да свака европска земља мора да омогућује неговање језика и писма сваке националне мањине. Кад тад Европа се мора суочити са чињеницом да у Хрватској постоји српска национална заједница (свеједно да ли била третирана као конститутивни народ или као национална мањина). Ова српска заједница говори одувек српским језиком. Тек је у 19. веку језик те заједнице прихваћен од стране хрватских филолога и идеолога и преименован у хрватски или српски. Део српске заједнице са територије садашње Хрватске, Срби католици, писао је латиничким писмом. Ово писмо је више пута доживљавало реформе. У облику у којем се данас употребљава ово писмо је дело српских филолога Вука и Даничића. Чини се фалсификат кад се та латиница проглашава гајицом, односно хрватским писмом. Чини се такође и насиље над католичанском природом Римокатоличке цркве кад се разним врстама присиле Срби римокатоличке вере проглашавају

за Хрвате. Све је то мимо европских стандарда. И све се, са тим стандардима мора усагласити. Другог, исправног, решења нема.

Непланирана појава Покрета за обнову србистике

Делови хрватског народа, геноцидно оријентисани према Србима, очигледно су имали јасан план приликом разбијања Југославије. Искористили су постојање Титове Југославије, њен политички врх, да поделе српски језик, да распарчају српску књижевност, да одстране српску филолошку традицију, и да издвајање Хрватске из Југославије остваре у планираним оквирима.

Ако се има у виду да је и таква хрватска страна постојала и да постоји, лако је схватити да је разбијање Југославије имало своју предигру. У области филологије она се одвила нарочито током шездесетих и седамдесетих година. Тада је хрватска страна једнострано раскинула оно што се звало српскохрватско језичко јединство. Објављивање *Декларације у хрватском језику* (1967) била је генерална проба како да се језик дефинисан само 13 година раније, на Новосадском договору, подели. Пошто је он тек на том Договору дефинисан као српскохрватски и хрваткосрпски, о истом трошку је било припремљено и како тај језик поделити на две варијанте, источну и западну, српску и хрватску, односно екавску и ијекавску, ћириличку и латиничку. Нађени су и људи на важним местима који ће те приче разгласити. Коначни потез направљен је четири године касније (1971) када је Матица хрватска дала изјаву да се одриче Новосадског договора.

Била је тада прилика да се Матица српска на нормалан начин изјасни, тј. да каже: пошто се Матица хрватска одрекла Новосадског договора, не остаје друго већ да и Матица српска изјави: Новосадски договор ни за њу више не важи. Од сада ће српска страна заступати ставове које је имала пре Договора. То значи: под српским језиком подразумеваћемо оно што је што је тај језик био за Вука, за Матицу, за Академију, за српску филолошку традицију пре Договора.

Али српска страна тако није поступила. Супротно од тога, Матица српска, у којој су главну реч имали људи који су на њено чело дошли на крилима Титове победе, 1945. године, изнела је другачији став. Јавно је поручила: ако се ви одричете Новосадског договора, ми ћемо му остати верни. То опредељење је јавно изнето у *Саопштењу* Матице српске поводом *Изјаве* Матице хрватске. Али то опредељење је поновила и Српска академија наука и уметности 1999. одлучујући да настави са издавањем *Речника српскохрватског књижевног и народног језика*. Тако је испало да је за српску страну књижевни језик дефинисан на Новосадском договору, остао српскохрватски, а тај исти језик за хрватску страну постао хрватски. Што значи: српски језик је једним триком постао нека подврста хрватског.

Овакав став српских филолога и институција се може оценити као неодговоран. Понашање људи у Матици и Академији очигледно је противно ставовима ових институција у прошлости, односно ставовима српске филолошке традиције. Оно је, на крају крајева, противно и интересима српског народа. Може се објаснити само чињеницом да су у Титовом периоду у Матици и Академији доведени људи који ће спроводити политику хрватских институција. У комунистичком периоду све је било могуће, а поготово је било могуће да српске институције буду стављене у функцију туђинских интереса. О томе сам писао у студијама о Матици српској и Српској академији наука и уметности.

Покрет за обнову србистике се није појавио по нечијем плану. Нашли су се филолози, мимо главних институција, који су сматрали да Срби једноставно треба да се врате својој филолошкој традицији. А то значи да су се нашли филолози који су заузели ставове које је требало да заузму Матица и Академија приликом раскидања уговора са хрватске стране. Као иницијатор тога Покрета могу да посведочим да се он појавио по нужности. Иза те нужности стајала је логика да српски филолози треба да се понашају као професионалци, а не као каријеристи који ће научне ставове продавати за места у Матици, Академији и другде.

Идеје Покрета за обнову србистике, и његових приста-лица, такве су да би у српском народу могле да буду прихваћене одмах. Оне не негирају ни Вука, ни Матицу, ни Академију. Али праве јасну разлику између ставова ових институција из предјугословенског периода и ставова који се институционализују данас. Главни је став Покрета за обнову србистике да *serbica* (србистика) као дисциплина треба да обнови и да се врати у систем европске и словенске филологије, да се успостави на истим принципима на којима делују и друге адекватне дисциплине.

Таквим ставовима људи у Матици и Академији и другде нису могли да супроставе неке друге ставове. Могли су само да се понашају игнорантски, другим речима неодговорно. Много пута сам до сада рекао па да опет поновим: На Филозофском факултету у Новом Саду постоје ове катедре: за англистику, германистику, романистику, славистику, за хунгарологију, словакистику, румунистику, русинистику. Али не постоји катедра за србистику. Пред том чињеницом пада и Матица, и Српска академија наука и Војвођанска академија, пада Парламент и Влада Војводине, Парламент и Влада Србије. И на другим катедрама у Србији, ситуација је иста као и она у Новом Саду. На жалост, медији у Србији не играју медијатотрску улогу која им припада: не дозвољавају да се широка публика са овим неподопштинама суочи. Тако се, као народ, налазимо у пат позицији.

Чујте Срби!

Под насловом *Чујте Срби!* објавио је др Арчибалд Рајс године 1928. знамениту књигу. Овај Швајцарац спада међу најбоље пријатеље Срба кроз њихову историју. Рајс се био онај лекар, патолог, који је на почетку Првог светског рата дошао из професионалних побуда у Србију и прикључио се српском народу, иако то није морао. Пред смрт, написао је књигу са критичким речима упозорења народу којем није припадао а којем се у несрећи прикључио. За разлику од овог великог човека, ја нисам

могао да бирам народ. Али сам и сам дошао у ситуацију да упутим истом народу речи упозорења.

Народе српски!

Имао си, као и други европски народи, један језик српски, па је он постао најпре српскохрватски, а сада има шест имена. Тако се нигде не ради.

Имао си један језик са три наречја: екавским, ијекавским и икавским. Сада се у главним српским институцијама тежи ка томе се твој језик идентификује само са екавским.

Имао си јасно дефинисану књижевност, књижевност српску, са четири саставна дела: народна, стара, средња (дубровачка) и нова. Па ти ову књижевност великаши расточише, распродаше.

Имао си народ са три вере, а сада ти се нуди само један део тога народа. Други делови су усмерени да са овим делом буду у сталном сукобу.

Служио си се, у прошлости, и глагољцом и ћирилицом и латиницом. Сада се од тебе тражи да део културе на глагољци и латиници напустиш, зато што то нису тобоже писма којима си исписивао речи свог језика.

Имао си своје националне институције: Вука, Матицу, Академију. Све те институције и сада постоје. Али снаге које управљају овим институцијама више неће ни да знају за ставове које су оне некад имале. У туђој су служби.

Као одговор на питање зашто је тако, могу и ја да наведем стих Лазе Костића: Највећи кривац сад је Србин сам.

Али ипак, истине ради, и ту кривицу треба конкретизовати. Срби су и наша деца, и наше бабе, и наше сељанке, и наши рудари и људи који јуре за послом. Не могу да буду једнако криви сви овде поменути као и људи који се филолошким пословима баве професионално. Ангажујем се у тражењу решења зато што се сматрам и лично одговорним за подручје моје професије. Одговоран сам и за оно што чиним и за оно што не чиним. А тако је и са мојим колегама по струци. Сви полажемо испит пред народом над чијим је читавим деловима извршен геноцид. Испит полажу пре свега филолози, и књижевници, и институције,

и медији, и политичари. Испит се тиче и целог оног народа на чијем труду се хранимо.

Елите, парадигме, метанарације

Негде тешких деведесетих година 20. века, Драган Недељковић је био један од ретких људи међу чувеним Србима који се ангажовао јавно на спасавању српског народа. Тада је он дао и дијагнозу због чега се српски народ нашао у тешкој ситуацији. Рекао је јавно: *Заказала је српска елита*. Али пошто је тако нешто саопштио, изгледа да се ујео за језик. Није отишао корак даље, да конкретно наведе поименце, припаднике српске елите. Може се претпоставити и зашто. Морао би да поброји имена најчувенијих Срба тога доба. Све су то били његови пријатељи, они којима се јавно поносио.

Догађаји су показали да је Недељковић био у праву: та елита је стварно заказала. Али време је показало да Срби немају само једну елиту већ да имају најмање две. Заказала је једна елита, она официјелна, окупљена око постојећих институција, која репрезентује само једну линију српског друштва. Али није заказала она друга, неофицијелна, „резервна“. Да би из ћорсокака изашли, Срби треба да промене линију, или како се то популарно каже: да поромене плочу.

1. Најпре да нешто кажем о оној официјелној елити, која је заказала. Та елита је стварана у југословенском периоду да би се понашала према једној парадигми и да би налегла на руду једној метанарацији. Ова елита и морала је да закаже јер је и стварана да би у одређеном тренутку заказала.

Она друга елита, неофицијелна, није у југословенском периоду ни стварана да би била елита, па зато није била под контролом. Али управо зато, показало се да је у критичном тренутку она била способна да се понаша професионално, а самим тим и да изражава актуелне националне интересе и историјске интересе српског народа.

Није тачно да су у годинама кризе Срби били потпуно дезоријентисани. Тачно је да је, по нечијем плану, неко важан у српском народу био дезоријентисан. На жалост, политичке снаге су се највише на те дезоријентисане ослањале. Треба, међутим, имати у виду да би неке друге политичке снаге могле да нађу ослонац у оној другој елити. Могућности за повољан исход, дакле, постоје.

2. Све националне институције у Титовом периоду: Матица српска, Српска академија наука и уметности, Српска књижевна задруга, Завод за уџбенике и наставна средства итд, дакле цео систем, биле су уштимаване према мери владајућих структура Титове државе. Практично, све те институције су имале да спроводе политику владајућих структура. После пропасти Југославије, наставиле су са метанарацијом на основама идеје југословенства. Ништа сем жаљења за прошлим временима нису могле да понуде. И да се без икаквих идеја новим временима прилагођавају.

Неофицијелна српска елита, супротно од тога, има у виду метанарацију из предјугословенских а посебно из предтитовских времена. Став који често поједини представници ове елите заговарају јесте: да треба обновити рад националних институција из предјугословенског периода, реактивирати њихове некадашње ставове. А то значи: да постоји традиција коју треба напустити, и да постоји традиција коју треба обновити.

3. Све до разбијања Титове Југославије, а то је последња деценија 20. века, у овој држави је власт била једна, а то значи централна. После разбијања Југославије постало је јасно да је та власт била у хрватским рукама, конкретно у рукама Јосипа Броза и његове екипе. Тако је било и кад није изгледало тако. Све до смене Александра Ранковића, Титовог доглавника, сугериран је став да је полиција у српским рукама. Показало се да ни то није било тако. Исправније је зато мислити да је Титова Југославија од почетка била успостављена тако да тежи ка свом коначном решењу, а то значи ка разбијању државе, односно ка ономе

што следи после тога чина. Због тога су у Титовом периоду српске националне институције морале да буду стављене под контролу владајућих снага. Тако је било и са обавештајним службама. Нема знакова да се у том погледу било шта озбиљно променило ни после престанка постојања Југославије.

Срби већ од разбијања Југославије прижељкују да се и код њих деси неки преобрат, сличан ономе који се десио код Русија, где је КГБ избацила Путина на чело да би спречила суноврат и руског народа и руске државе. Показало се да неких сличних снага међу Србима нема. У Србији нема не само Путина, него нема ни спремности обавештајних структура да омогући бар равноправну борбу између двеју оријентација у филологији. Практично је и са те стране фаворизована елита која је заказала. Оној другој елити допуштено је за сада да се бори али само везаних руку.

4. Фаворизована официјелна српска елита и даље стоји на позицијама сербокroatистике. То значи да је она навикла да прихвата сва решења која се пројектују са хрватске стране. Као што је прихватила да Срби и Хрвати имају исти језик који може да има двонационално име, прихватила је и да се језици могу делити по верској припадности говорника (бошњачки, хрватски, српски), по државама у којима се говори (босански, црногорски, српски, хрватски), по стандардизацијама (српски, хрватски). Једино што је официјелна српска елита сама измислила јесте да се у Србији говори још један језик, буњевачки.

Супротно од тога, неофицијелна српска елита, полази од става да се проблеми научног карактера морају решавати као научни, а то значи на основу научних модела мишљења, како се то чини код других европских народа, а не на основу тренутних политичких пројекција. Зато се у редовима ове елите јавља појачано интересовање за дисциплину која се бави Словенима, за славистику, и за дисциплине које се баве појединачним проблемима словенских народа а које све имају своја имена. Уместо сербокroatистике, која је у југословенском периоду кројила капу, отуда се јављају и захтеви да се српским проблемима мора-

мо бавити на принципијелан начин, у оквиру србистике, дисциплине коју треба обновити.

5. Официјелна српска елита, израсла у Титовом периоду, израстала је на пракси метанарације у духу идеје југословенства. Историјску причу о српском народу она и даље прича у духу те метанарације. Пошто јој је, самим разбијањем Југославије, ова подлога избијена испод ногу, она је отворила јеремијаде о дубоко трагичном положају српског народа. Перспективе и не види и не нуди.

Срећом, метанарација која се гради на основама србистике, не сматра да је ситуација српског народа добра, али не сматра ни да је она безизгледна. Нове перспективе српског народа она види у промени парадигме мишљења, па и у промени метанарације. Један од видљивих примера другачије метанарације показују настојања да се обнови српска самородна историјска школа. За ову другу метанарацију југословенска држава је била туђи пројект, који је омогућавао другима да српском народу наметну своју вољу мимо стандарда који важе за друге народе. Самим разбијањем Југославије, шансу поново добија српска идеја, напуштена приликом стварања Југославије.

6. Официјелна и неофицијелна српска елита имају различите ставове и о томе чему дати предност: политици или науци. Официјелна српска елита даје предност политици. И у том опредељењу следи хрватску традицију, ону која је још од 19. века настојала да наметне ненаучне ставове политичким средствима.

За хрватску страну су карактеристична арбитарна решења. То се може илустровати овим примерима: Илирски покрет је једноставно напустио хрватски језик (кајкавски) и почео да пише српским језиком, штокавским, проглашавајући га заједничким, а српску латиницу хрватском. Штросмајер је арбитарно један југословенски народ - бугарски - одбацио, а три остала прогласио за један народ. Јагић је такође арбитарно прогласио Хрватско-Србе за један народ под два имена. Иван Броз је такође направио *Хрватски правопис* (1892) на корпусу дела српских

писаца Вука и Даничића; *Рјечник хрватског језика* (1901) лингвиста Ивана Броза и Фрање Ивековића настао је на корпусу дела Вука, Даничића, Његоша и Милана Ћ. Милићевића, а *Граматика и стилистика хрватског или српског језика* (1899) Томе Маретића настала је на корпусу дела Вука и Даничића. Слична набрајања могу се учинити и за 20. век. Овакво понашање увек је пратила реторика братства и јединства. Зато су његова решења могла бити прихватана и код Срба док се јасно није показало њихово друго лице.

Нова српска елита која се рађа, више поверења има у научна и принципијелна решења, него у арбитрарна. Та политика је карактеристична пре свега за прваке српске филологије на почетку новог доба: Доситеја и Вука Карацића. Они су радили онако како се у Европи ради; поштовали су европска правила и европске принципе. По тумачењима припадника ове елите, Срби су лоше прошли у југословенском периоду управо зато што су тај смер напустили. Да би Срби изашли из ћорсокака, треба да се врате доследном поштовању и српске филолошке традиције и вредности које се негују у Европи.

7. Да би се борба између ових интенција јавно одвила, треба да постоји бар минимум једнаког третмана. Медији у Србији стварно нису „јавни сервиси“. У њима се више поштује правило из Титовог доба да „нема демократије за непријатеље демократије“. У наше време ускраћује се реч у јавним сервисима присталицама једне стране, што значи да се негује једноумље.

До промене научне парадигме лако би дошло уколико би се медији понашали професионално. А то, у најмању руку, значи уколико би допустили да се чује и друга страна. Страна којој су медији ускратили право да се чује јесте Покрет за обнову србистике. А то практично значи да се медији у Србији не дају шансе науци да буде наука, не дају нормалне научне извештаје о ономе што се збило. „Глуво је доба сад“, стих је Лукијана Мушицког. У Србији влада медијски мрак. Ето једног одго-

вора на питање о пат позицији. То је прилика за снаге које најбоље мешетаре у мраку.

8. Прича о добрим и лошим момцима који се боре у разбијеној Југославији, у Србији се данас пласира у виду приче о добрим и лошим Србима. Медији дају прилике да се огласе, по правилу, само добри Срби. То су они који спадају у официјелну српску елиту. И ту је метанарација одрађивала своје.

Присталице Покрета за обнову србистике у јавности имају третман лоших Срба, па зато и не добијају реч. Верујем да ће временом многи схватити да су и Србе и Србију у ово стање довели они одабрани, дакле добри Срби. За промене до којих ипак мора доћи, међутим, и ми лоши Срби морамо ипак терен припремати. Нама лошим Србима не остаје друго него да кола извлачимо из кала.

Помирење или решење проблема

Подржавам политику која каже: Нећемо да Срби икад више ратују. И подржавам политику која каже: За то смо да и Срби поштују европске вредности и стандарде.

За сваки случај хтео бих да се оваква политичка оријентација прецизира и конкретизује. Ако сам против оружаних ратова, не значи и да сам против идејних ратова. Најмање сам против полемика, односно против ратова за идентитет језика и правописа. Такви ратови су у нормалном свету нешто нормално. Они треба да спрече оне оружане.

Јесам за пуно поштовање европских вредности, али не само кад су у питању краставци, флаше и закони, већ кад су у питању оне вредности који се тичу народа, језика и књижевности и вероисповести. И осталих сличних проблема.

Са тог становишта гледам и на политику помирења коју у последње време прокламује политички врх Србије. У тој политици видим прихватљиво хтење да односе Срба са суседним народима учинимо сличним ономе што већ постоји на другим

подручјима Европе. Добра је страна те политике што има бар номиналну подршку и у окружењу и у Европи.

Али, за сваки случај, морам да упозорим на следеће. Помирење може бити површинско, привидно, а може да буде и стварно и дуготрајно. Јесам за рад на стварном и дуготрајном решавању ових проблема. А да би се до стварног помирења дошло, потребно је отклонити узроке који су доводили до досадашњих сукоба. Ако се узроци сукоба не отклоне, помирење неће бити стварно. А да би се узроци отклонили, треба решавати а не затрпавати проблеме. Нарочито то јасно треба чинити на подручју где су проблеми настали. А то је подручје филологије. На овом подручју треба решити два главна проблема који су имали геноцидне импликације. То су:

а) Ставови да се мимо принципа који важе за националне језике европских народа српски језик може произвољно идентификовати или називати. Односно: да је српски језик створило више народа те да он с правом може имати и више националних имена.

б) Ставови које је имплицирала хрватска идеја југословенства о томе да се произвољно од више народа може правити један народ, као и од једног народа може правити више народа.

Истинско решење за српску ситуацију води преко сагледавања метанарације које су накарadne идеје наметнуле. То значи да се стално мора имати на уму да се историја одвијала на два плана: на плану истинских догађаја и метанарације о тим догађајима. Историјска наука ће моћи да оправда своје постојање када дође до што веће сагласности између та два плана.

За разлику од официјелне српске елите, Покрет за обнову србистике има јасну теоријску платформу како се ови проблеми могу решити. Он полази од става да сва решења морају да буду принципијелна, као што су у овом случају код других европских народа. Решења се морају изграђивати уз строго поштовање европских вредности (норми и правила). Свако пристајање на двојне стандарде и непринципијелне ставове не води истинском решењу проблема, па ни истинском помирењу. А какава би конкретно требало да буду истинска решења, о томе је у

овом а тексту, а поготово у другим мојим текстовима, довољно речено. Парадигма се мора променити. Јасно је у ком смеру: у смеру принципијелних решења.

О СРБИМА МУСЛИМАНСКЕ ВЕРОИСПОВЕСТИ

У емисији *Квадратура круга* Телевизије Србије од 7. фебруара 2012, међу другим примерима-узорима човечности, био је приказан и овакав случај. У једном селу близу Мркоњић Града у Босни живе једни поред других Срби и муслимани. Никад нису чинили зло једни другима, већ сасвим обратно, понашали су се као добре комшије. У лошим временима, током Другог светског рата али и оног деведесетих година, када су Срби и муслимани у Босни међусобно ратовали, становници овога места чували су главе једни другима и сачували су добре односе. О томе је, својим изјавама пред камерама, сведочило неколико мештана. Овај случај је аутор емисије, Бранко Станковић, приказао као особен и вредан посебног истицања.

Пример који је он представио, за потребе овог текста, може се коментарисати са три тачке гледишта: а) са прагматичне тачке, б) са становишта доктрине која је важећа за виђење националног питања у оквирима бивше Југославије, и в) са становишта доктрине која се примењује у Европи. На овом једном примеру могуће је зато и проверити однос идеја и стварности.

а) Вреди приметити да је аутор емисије за становнике овога села користио изразе Срби и муслимани, а није користио израз Бошњаци. Израз муслимани важио је једно време као ознака за припаднике једне религије. Али, негде од шездесетих година, исти израз означавао је и припадност посебном народу ако би се исписао великим словом М. Та разлика се у усмено изговореном тексту није могла уочити. Аутор емисије пуштао је мештане да слободно говоре а језик којим су говорили није називао именима која су данас у употреби (дакле ни српским ни

бошњачким). Кад се све сабере, испало је да се аутор није сукобљавао са данас важећом праксом, али и да је није до краја уважавао. Могао је, без замерке, да буде прихваћен у широј публици.

б) Уколико би аутор емисије, Станковић, доследно поштовао доктрину која је уграђена у савремену праксу у Босни и Херцеговини, и другде, он би говорио отприлике овако: У једном селу у Босни, једни поред других, живе припадници два народа: Срби и Бошњаци. Једни од њих говоре српским језиком, а други бошњачким. Упркос томе, они су се, у лошим временима, међусобно чували и људски се понашали, за разлику од сукобљавања Срба и Бошњака у другим деловима Босне и Херцеговине. Такво њихово понашање треба узети као позитиван пример не само међуљудских, него и међунационалних односа.

в) Уколико би се аутор Станковић понашао у складу са доктрином која о овом питању важи у другим европским земљама, он би говорио отприлике овако: у једном селу близу Мркоњић Града у Босни, живе Срби муслиманске и православне вероисповести. Они, разуме се, говоре истим језиком, дакле српским. Пошто ови становници у пуном смислу поштују принцип верске толеранције, као што се чини свуда у Европи, међу становницима овога села није било сукоба какви су били уобичајени у Другом светском рату и приликом разбијања Југославије 90-тих година.

У складу са оваквом европском логиком неприхватљиво је о овим становницима говорити као о припадницима два народа, Србима и Муслиманима, већ треба говорити као о припадницима двеју вероисповести једног истог народа. У складу са правилима која се поштују у Европи, неприхватљиво је за припаднике једне вероисповести говорити да су Срби, а за друге да су Бошњаци. Јер, припадници и једне и друге вероисповести, као становници Босне, с правом се могу називати Босанцима (алтернативно Бошњацима). Да су се поштовали исти принципи ово село не би било изузетак. По правилу, овако исто понашали би се и становници других места у Босни.

Ако прагматично понашање новинара оставимо по страни, нормално је поставити питање о исправности оних двеју доктрина, па и о њиховом пореклу. Отуда можемо да кажемо следеће:

Иза доктрине да су Муслимани, односно Бошњаци, посебан народ стоји доктрина идеолога југословенства бискупа Штросмајера и Ватрослава Јагића. По тој доктрини народи се идентификују на основу вере а не на основу језика. Та доктрина није заживела нигде другде у Европи. Била је пласирана још у 19. веку да би се наметнуо став да су Срби и Хрвати један народ јер говоре истим језиком (чакавским, кајкавским и штокавским). Али и да се могу сматрати и као два народа, јер их вера дели на Србе (који су православци), и на Хрвате (који су католици). Муслимани, који су говорили истим језиком, у 19. веку третирали су као маргинални чинилац, па нису ни узимани у обзир. Пошто је иста јагићевска доктрина важила и у Титовој Југославији, примењен је принцип идентификовања народа на основу вере, па су и муслимани истог језика признати као посебна нација.

Иза доктрине да Срба има разних вера стоји и европска пракса, и европска филологија, као и јасно изражена доктрина главног српског филолога Вука Караџића, који још од 1814. године говори да Срба има три вере: православне, католичке и муслиманске. Много је нас живих који се сећају да су, још при пописима становништва пре 70-тих година, постојали Срби муслимани и да је то примано као нормално.

Доктрине и идеје су нешто што се налази у основи регулација односа међу људима. Доктрина робовласничког друштва, на пример, људске односе је организовала на један начин, доктрина феудалног на други, доктрина грађанског света на трећи. Свет је другачије изгледао пре но што се појавило хришћанско учење, а другачије и после појаве у делу света мухамеданске религије. Ми старији памтимо последице које су долазиле са променама владавине доктрина капиталистичког и социјалистичког поретка.

Природно је да се, у сагледавању стања на просторима бивше Југославије, имају у виду и доктрине које се тичу решавања националног и верског питања. Ако се, рецимо, има у виду Европа као целина, онда се мора констатовати да се у њој последње деценије 20. века живело у миру, а да се само на просторима бивше Југославије ратовало. Раширени став да се ратовало зато што су само у једним деловима популације истог језика били лоши момци а у другим добри момци, у принципу не може да доведе до ваљаних одговора. Лоших и добрих момака могло је да буде на свим зараћеним странама али ситуацију која је произвела међуверске ратове са привидом међунационалних произвеле су доктрине које одступају од европских стандарда.

Текст који следи писан је као реферат још 2010. године за најављени скуп о Србима муслиманске вероисповести. Одржавање скупа о овом питању требало би да буде значајан корак ка реконституисању српске политичке мисли, која је у југословенском периоду, а поготово Титовом, одстрањена са сцене јавног деловања. Подсећање на секвенцу из емисије *Квадратура круга* у овом реферату је накнадно додато. Ова секвенца може да буде добар увод у проблеме које треба теоријски сагледавати и решавати.

Планирани скуп о Србима муслиманске вероисповести долази после, такође, једног значајног чина. То је била обнова Матице српске у Дубровнику 2009. у Београду и симпозијум у Земуну поводом представљања њене издавачке делатности одржан 29. марта 2010. У обема овим приликама обнављан је разговор о Србима римокатоличке вероисповести. И то је био вредан прилог реконституисању српске политичке мисли. Ову мисао, после југословенског периода, треба поново поставити на здраве основе.

Обнова идеје о Србима три вере, прецизније: о Србима као мултиконфесионалном народу, нормална је последица пропасти Југославије и пропасти идеје југословенства на којој је та држава почивала. Чин ове обнове треба схватити као нешто посве природно, као што је било посве природно да се Србија вра-

ти својим старим симболима: грбу, химни и застави. На жалост, било је отпора и према овој обнови симбола Србије. Отпора има и према обнови укупне српске традиције, укључујући и српску политичку мисао.

Потребно је, зато, да се обрати пажња на две битне стране овог садашњег процеса обнове: на теоријску и практично-политичку.

Пошто је овај процес у току, можемо да кажемо да ове две стране обнове, теоријска и практична, ни близу нису подједнако остварене.

Сматрам да је теоријску страну обнављања српске политичке мисли у задовољавајућој мери остварио Покрет за обнову србистике. Ослањајући се доследно на владајуће идеје у српском народу из предјугословенског периода, присталице овог Покрета теоријски су већ обновили идеје о повратку идентитета и интегритета српског језика, српске књижевности и српског народа какви су постојали пре него што је Југославија створена, а поготово пре него што је у другој Југославији српски народ доспео под туђинску контролу.

На жалост, није тако било и са другим делом овог процеса. Изостала је операционализација теоријских решења. То значи: није, и практично, учињено оно што је у процесу обнове требало учинити у политичкој сфери. У конкретном смислу то значи да су, у стварности, заказале политичке структуре. Дакле, заказале су политичке странке, заказали су Парламент и Влада Србије.

На саму чињеницу да Покрет за обнову србистике постоји, и да активно делује, оглушило се више чинилаца. Покрет су игнорисале пре свега Матица српска и Српска академија наука, на чију се традицију он наслања и коју настоји да обнови. Игнорисала га је и Вукова задужбина. Показало се да ова институција не спроводи у живот ставове Вука Караџића већ његовим именом покрива неке сасвим друге ставове. У данашњим српским националним институцијама, тако, испољила се пуна одбојност према идеји о потреби националне обнове на свим пољима. Снаге које држе власт у овим институцијама показале су

да су спремне да делују само у правцу довршавања резултата политике вођене у Титовом периоду.

На жалост, у овим процесима, ни медији се нису понели како се од њих могло очекивати. А то значи: нису хтели да се чује и друга страна, она која је у Другој Југославији била готово потпуно ућуткана. Понашали су се као да им је главни задатак да подрже начин понашања српских националних институција и то онаквих какве су у Титовом периоду изграђене.

Упркос свему томе, и баш зато, има потребе да се борба Покрета за обнову србистике настави. Пошто се ова борба тиче свих Срба, па и Срба муслиманске вероисповести, треба у овој прилици, подсетити на ставове које Покрет има о три важна питања која се тичу ове теме: а) о верској, б) језичкој и в) политичкој страни овог проблема.

А. Верско питање

Од ова три питања најважније је верско питање. Постоји много тога што исламску религију разликује од хришћанске религије, па и оних двају хришћанских религија православне и римокатоличке које су присутне на терену где Срби живе. Разлике и сличности између ових религија и дефинишу се и разрешавају у теолошкој сфери. Али постоји и оно што их доводи у исту раван. То је став да свака од ових религија прокламује да ради на добро свих људи. Али то је и чињеница да су све ове три религије по карактеру интернационалне, у другој терминологији католичанске. То, практично, значи да свако на свету може да буде и православац, и католик и муслиман. А да би се тај принцип још више истакао, илустроваћу га примерима који кажу, отприлике, ово:

Православац може да буде Грк, Румун, Рус, Бугарин, Француз, Шиптар, Енглец, Американац, Мексиканац, Пољак, Арапин,

Римокатолик може да буде: Грк, Румун, Рус, Бугарин, Француз, Шиптар, Енглец, Американац, Мексиканац, Пољак, Арапин.

Муслиман може да буде: Грк, Румун, Рус, Бугарин, Француз, Шиптар, Енглеz, Американац, Мексиканац, Арапин.

Сваки од наведених припадника једног народа може да промени веру, али он остаје припадник народа у којем је рођен.

Принципи су принципи и они се морају поштовати, односно не смеју се кршити. У пракси се, међутим, неће десити да су у једном народу све три поменуте вере подједнако расподеле-не. У пракси ће припадника једне вере бити више него друге; неке верске заједнице ће бити доминантне, а друге посве маргина-лне.

Б. Језичко питање

Иста вера се може исповедати на различитим национал-ним језицима. Због тога се верске књиге преводe на различите језике, да би припадницима разних народа биле доступне, и да би се иста вера на различитим језицима могла и исповедати и проповедати.

И у овом случају треба јасно разликовати оно што се ти-че принципа од праксе. Треба, рецимо, имати у виду да истим језиком могу говорити припадници разних вероисповести. Али, исто тако, треба знати и да припадници истих вероисповести могу говорити разним језицима.

На оваквим ставовима граде се и принципијелни ставо-ви који се тичу верских и језичких заједница. Кад се ови прин-ципи преведу на конкретне случајеве то значи: а) у једној језич-кој заједници може да буде више верских заједница, б) у истој верској заједници може да буде припадника разних језичких за-једница.

Језик је основна карактеристика сваког народа. Код европских народа националне заједнице, по правилу, идентифи-кују се као језичке заједнице. Однос националног и верског је јасно успостављен. Од та два одређења дубље је оно које се за-снива на језику, основној карактеристици националне припадно-сти.

Дубину тога односа Доситеј Обрадовић је у *Писму Харалампију* из 1783. изразио ставом: Вера и закон се могу променити, али род и језик никада.

Најбољи пример о овим односима имамо у српској историји. Младић који је рођен као Србин и православац, као Петар Соколовић, променио је веру, постао турски велики везир Мехмед-паша Соколовић. А управо овај муслиман је учинио највише што је могао за свој народ обнављајући Пећку патријаршију. Приликом ове обнове он је поставио свог крвног сродника Макарија Соколовића за патријарха српског.

В. Политичко питање

Ма колико била сложена питања односа верског и националног, можемо да кажемо да су она у новије време у европском делу света успешно решена. У Европи је прихваћено становиште да један народ може да има више вера. Односно да се једним језиком може служити више вероисповести. На том принципу и организован је живот у европским државама и у народима. У основи тога решења јесте један политички документ који се зове *Патент о верској толеранцији*. Овај патент о верској толеранцији проглашен је 1781. године у Аустрији, у време владе Јосифа Другог. Аустрија је тада била и вишенационална, и вишејезичка и вишеверска заједница. Ништа боље не може да буде смишљено ни данас него да се поштује идеја о верској толеранцији, и у оквиру исте државе, и у оквиру различитих нација, па и у и у оквиру исте нације, раздвојене по линији верских заједница.

Супротно од европских решења, другачије су била постављена и решавана ова питања на простору бивше Југославије. Југославија је, као држава, била изграђена на Штросмајеровој идеји југословенства. Штросмајер је у основи следио илирску идеју по којој су четири балканска народа (Бугари, Срби, Хрвати и Словенци) у ствари један народ, Илири, који говори једним језиком илирским. Овај став је изменио утолико што је заступао

став да су Југословени у ствари само три балканска народа: Словенци, Хрвати и Срби, управо они који живе у Аустријској царевини.

Штросмајерову идеју југословенства прихватио је један филолог, Ватрослав Јагић, који ће крајем 19. и почетком 20. века бити третиран као најважнији живи слависта. Он је сматрао да су Југословени у правом смислу само Хрвати и Срби, да је то, у ствари, један народ под два имена, да они говоре једним језиком, хрватским или српским, српскохрватским, и да би овај народ требало да се зове Хрвато-Срби. Али се народ Хрвато-Срба може третирати и као два народа, ако се поделе на основу вере. У том би случају сви римокатолици били схваћени као Хрвати а сви православци као Срби. (Муслимане истог језика је маргинализовао).

Југославија, која је створена 1918. на победама српске војске, али је конструисана на хрватским идејама југословенства, била је неспојива са принципима који су важили за друге европске народе. Европске принципе она је кршила већ у самим дефиницијама. Проглашена је за државу једног народа, троименог и троплеменог, за Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца, у којој се званично говорило једим троименим језиком (српскохрватскословеначким). Једно време се могао одржавати неприродан став да се Срби и Хрвати по вери деле на два народа, а да су муслимани истог језика неопредељени. Али је тај систем морао да се догради: муслимани истог језика морали су да буду проглашени за посебан народ. А кад је то учињено, у Титовој Југославији, онда су одступања од европских норми постала још драстичнија.

За верско-грађански рат, који је настао у последњој деценији 20. века тражени су кривци на многим странама. Обично нису тражени на оној најглавнијој: у идејама. Овде се истиче став да је хрватска идеја југословенства, она Штросмајера и Јагића, била у основи патолошка. А патолошка је зато што одступа од идеја које важе за друге европске народе. На патолошкој идеји немогуће је створити нешто здраво.

Решења

У овом тренутку, на почетку друге деценије 21. века, земље западног Балкана, а то значи земље језика где се говори српски, налазе се у предворју Европе. Све оне хоће да се придруже Европској унији, дакле осталим земљама Европе. Да би ушли у Унију треба да одговоре на више стотине питања. Европа, међутим, не тражи да одговоре и на она главна. (Јер су сва та питања у Европи већ решена). Али тих главних питања треба да буду свесни сви којих се она тичу. А то су питања: да ли ће се поштовати европске норме и стандарди и кад су у питању језик, народ, вера.

Сматрам да и на ова питања треба одговорити, иако нам таква питања из Европске уније нико не поставља. Одговори које дајем нису ни нови, ни оригинални. (А не треба такви ни да буду). То су одговори који су прихваћени у Европи, а то су и одговори који су били карактеристични и за српску филолошку традицију. У српској новијој прошлости такве одговоре су давали: Доситеј, Вук, Матица српска, Српска краљевска академија.

Пошто је овај текст у фокус разматрања ставио питање Срба исламске вероисповести, има смисла да се одговор на ово питање такође ограничи само на тај део популације. Он гласи:

Муслимани који говоре истим језиком као и Срби православне вере, у принципу се морају схватати као део српског народа. То, дугим речима, значи: да је било, да има и да ће морати да буде и Срба муслимана, као што има и Срба других вера, а и Срба атеиста. Међусобни односи припадника различитих вероисповести а истог језика треба да буду онакви какви су односи у мултиконфесионалним европским државама.

Треба, међутим, поштовани и чињеницу да један значајан део популације муслиманске вере данас не сматра себе Србима муслиманске вероисповести већ Бошњацима. То право им се не може укинути. Јер истицање властитих националних осећања спада, такође, у европске вредности.

Сматрам, међутим, да на проблем стварања бошњачке нације и бошњачког језика треба гледати као на рецидив хрват-

ске идеје југословенства. Са одбацивањем те идеје, овакви рецидивни имају све мање шансе да се одрже. Штавише, немају ни разлога ни потребе да се одржавају. Сведоци смо да су управо у наше време, у српском народу и на српском језику, највећу афирмацију доживела двојица муслимана: Меша Селимовић и Емир Кустурица. Нешто слично раније смо имали са Ивом Андрићем, који није био православац, а био је српски писац као и многи слични пре њега. И то је било у духу европских норми и правила.

НАКНАДНО ДОПИСАНО

Овај реферат је већ био предат организатору симпозијума, нешто пре него што је на Берлинском филмском фестивалу у фебруару 2012. приказан филм Ангелине Џоли *У земљи крви и меда*, посвећен рату у Босни и Херцеговини 90-тих година 20. века.

Као Србин по осећању, природно је да се негативно односим према гестовима који су антисрпски, посебно ако их чине уметници чије се име уважава. Међутим, кад је у питању оваква тема, не могу да реагујем једнако као и моји сународници који нису посвећени у порекло овог проблема. Бавим се овим питањем као теоретичар. А то значи да имам у виду и саме патолошке основе сукоба. Ове патолошке основе су, по мојим увидима, у накарадним идејама које су популацији Босне и Херцеговине наметнуте. Довести тај свет у нормално стање, какво постоји на другим подручјима, значи отклонити оне патолошке идеје.

Гледао сам на телевизији интервјуе госпође Џоли поводом овог филма. Она јавно не осуђује ниједну зараћену страну. Али јавно осуђује међународну заједницу што није правовремено интервенисала. Пошто, очигледно, не схвата проблем, она не схвата ни какав би смисао интервенција требало да има. На овакав однос госпође Џоли према деликатном проблему већ не реагујем само као Србин, већ и као западњак, што значи као при-

падник истог цивилизацијског круга којем припада и она. Истина је да је Запад у последње две деценије више пута интервенисао: прво у Босни, па у Хрватској, па на Косову и Метохији, па у Ираку, а затим и даље. Увек је то чинио номинално подржавајући момке које је неко окарактерисао као добре. Све се више показује да ове интервенције западном кругу земаља не служе на част. Али постаје јасно и нешто више. После низа несувислих интервенција, на светској сцени све је очигледно да је Запад постао губитничка страна. Земље које су доскора лоше стајале уздигле су се, а истовремено је дошло до политичког, економског, правног, духовног суноврата симбола Запада, а то значи Европе и Америке. Моћници са Запада очигледно нису знали шта, у ствари, чине. Где год су интервенисали испадало је горе него пре њихове интервенције. Западу се зло које су производили злим враћало. Тако, сигурно, није било без дубљих разлога. Један од разлога јесте повреда Кантовог категоричког императива који каже: што не желиш себи немој чинити и другима. Моћници са Запада сасвим сигурно нису имали у виду ни мисао једног од највећих мислилаца које је Запад дао, Хегела: *Логос ради свој посао на велико*. Као аутор књиге *Обнова логоцентризма* (2009) могу само да поручим: главни оријентир којег човек треба да се држи јесте логос. У конкретном случају он се тиче стварног поштовања европских вредности.

ПИСМО САБОРУ КРАЈИШНИКА

Нисам Крајишник, ни Србин из Хрватске. Србијанац сам, али филолог који се доста бави теоријским решавањем српског питања. Иницијатор сам Покрета за обнову србистике (1997) који од 2006. активно сарађује са Владом Републике Српске Крајине у прогонству. Учествовао сам на научном скупу у Бањи Јунаковић 29. и 30. новембра 2009. године. Почаствован сам позивом једног од организатора овога скупа др Косте Новаквића, да дам допринос у формулисању Закључака најављеног Сабора Срба Крајишника. Текст који достављам је мој прилог.

Позитивно гледам на активности у сагледавању ситуације Срба са територије данашње Хрватске, посебно Срба из Српске Крајине. У основи сам сагласан са виђењем места овог дела српског народа и напора које чините да се његово питање политички реши.

Да бих своје виђење конкретно изложио, подсећам на нешто што сам рекао на научном скупу *Истина о Републици Српској Крајини* који је одржан у Земуну августа 2008. Поздрављајући скуп у име Покрета за обнову србистике, рекао сам ово:

Главни проблеми српског питања у југословенском периоду били су у наопаком схватању индивидуалитета Срба и Хрвата. Ти проблеми нису решени ни приликом разбијања Југославије, а нису решени ни у постјугословенском периоду. Они су најизраженији у односима Срба и Хрвата на територији данашње Хрватске. Српско питање као целина зато се не може сагледати ни решити без решавања питања Срба у Хрватској.

Присталице Покрета за обнову србистике у Србима са територије данашње Хрватске виде један од битних делова српског народа. Тај део народа дао је Србима и свету неке од најзначајнијих научника (Руђера Бошковића, Теслу, Миланковића), неке од највећих писаца, сликара, позоришних и филмских људи. У нашој ужој области, филологији, поносимо се именима и доприносима Павла Соларића, Милана Решетара, Милоша Ђурића и Милана Кашанина.

Постоји неколико питања, која се тичу свих Срба, а која се морају решавати уз активан допринос Срба са територије садашње Републике Хрватске. Та питања се тичу верске припадности Срба, њиховог језика, њихове књижевности, и њихових писама.

1. Већ у наведеном цитату, имплицитно се каже да међу Србе не треба убрајати само православце, већ и католике. Помињу се два велика имена католика (Бошковић и Решетар) који чине част Србима свих вера. Самим тиме се обнавља теза о Србима као мултиконфесионалном народу. Та је теза општеевропска, а била је широко прихваћена у српском народу у предјугословенском периоду. Са наметањем хрватске идеје југословенства у периоду постојања Југославије, њу је заменила теза о томе да су Срби и Хрвати један народ по језику, али се деле по вери, па су сви католици Хрвати, а Срби су само православци.

2. Доследно ставу да су Хрвати сви који говоре истим језиком као и Срби, у Титовом периоду наметнут је, пре свега политичким и полицијским средствима, став да је и дубровачка књижевност хрватска. Тај став више не може да се намеће, поготово међу Србима избеглицама који живе мимо домашаја хрватске власти. Сви научни аргументи воде ка томе да је дубровачка књижевност у предјугословенском периоду била третирана као српска. Тако треба да буде третирана и данас и у будућности. Не може се прихватити став да је та литература хрватска само зато што су је писали католици.

3. Словенска филологија је у 19. веку је јасно разликовала српски од хрватског језика. Српски језик је идентификовала као штокавски, а хрватски као кајкавски или као чакавски. У данашњој Хрватској постоје и Хрвати и Срби по осећању. Срби по осећању су само штокавци. То значи да нема Срба чакаваца и Срба кајкаваца. Хрвата по осећању има и чакаваца, и кајкаваца и штокаваца. Остаје отворено питање како то да има Хрвата штокаваца. Одговор на то питање може нам дати само историја.

Хрвата штокаваца има зато што су такоређи искорењени Срби католици, па су претворени у Хрвате.

У Хрватској је од краја 19. века као књижевни језик институционализован источнохерцеговачки ијекавски. *Хрватски правопис* Ивана Броза из 1992, рађен по поруци Хрватског сабора, начињен је, по речима аутора, на корпусу дела Вука Караџића и Ђуре Даничића. Слично је било и са *Граматиком и стилстиком хрватског или српског језика* Томе Маретића (1899) или са *Рјечником хрватског језика* Ивана Броза и Фрање Ивековића (1901). То је, дакле, у свим овим случајевима преименовани српски језик. Доследно томе, може се закључити да се данас у Хрватској, као књижевним језиком, говори српским језиком. Он се без икакве стварне основе третира као хрватски.

4. У југословенском и постјугословенском периоду наметан је став да се српскохрватски језик служи ћирилицом и латиницом. За ћирилицу се сматрало да ју је створио Вук Караџић, а за латиницу да ју је створио Људевит Гај.

Моја истраживања, објављена у књизи *Српска писма* (2006, 2010), са мноштвом фототипски објављених докумената, потврдила су став да је Вук довршио усавршавање грађанске ћирилице на основу претходних резултата Орфелина, Саве Мркаља и Луке Милованова. Зато није сасвим погрешно тврдити да је Вук Караџић творац српске ћирилице, чак се не грешти много ни кад се она назива вуковица.

Иста истраживања показала су да је потпуно научно неодржив став да је данашња латиница, којом се служи популација на простору бивше Југославије, дело Људевита Гаја. Гај јесте (у књизи *Основе хорватско-славенског правописања*, 1830) створио латиницу за хрватски језик (кајкавски), али она је посве другачија од оне којом се данас служимо. Чини се фалсификат кад се тврди да је данашња латиница, којом се служимо, хрватска творевина, поготово се кривотвори кад се она назива гајица. Њених 29 слова идентично је са латиницом коју је представио Вук Караџић у *Првом српском буквару* (1927). Само једно слово,

слово ђ (dj), увео је у употребу Ђуро Даничић у *Рјечнику хрватског или српског језика* (1878, 1882).

Закључак је потпуно јасан. Латиница којом се данас служе Хрвати и Срби у Хрватској и другде, дело је српских филолога, Вука и Даничића.

На основу овде изнетих ставова јасно проистиче шта Срби са територије данашње Хрватске треба да бране, и у Србији и у свету. Треба да бране научне ставове да има Срба римокатолика, да су Срби римокатолици створили један значајан део српске књижевности, дубровачку књижевност, да се у данашњој Хрватској говори српским језиком као књижевним, да је латиница којом се служе и Хрвати и Срби у данашњој Хрватској српско писмо које су прихватили Хрвати.

У тексту који ми је достављен постоје и оцене које су несагласне са мојим већ изнетим ставовима и од којих не одступам. Те оцене се тичу пре свега улоге Матице српске, Српске академије наука и а посебно академика Дејана Медаковића.

У кључним годинама при самом крају прошлог века, на челу Вукове задужбине и на челу САНУ, и у врху Матице српске био је академик Дејан Медаковић, потомак једне од најчувенијих српских породица у Хрватској. У то време већ се јавио Покрет за обнову србистике са јасним ставовима да треба обновити српску филолошку традицију. А то, практично, значи: да треба обновити ставове Вука Карацића о српском народу, српском језику и српској књижевности, односно да треба обновити исте такве ставове који су били доминантни у Матици српској и у Српској краљевској академији, а који су у овим институцијама напуштени у југословенском периоду. У поменутим кључним годинама академик Медаковић није одиграо улогу која му је следовала. Послужио је да се под именима ових институција спроводи и даље политика у корист туђих интереса.

Било би по српски народ са територије данашње Хрватске, и за српски народ у целини, свакако боље да се овај значајан историчар ликовних уметности другачије понашао. На жа-

лост, стопама Медаковића иде и његов наследник на месту председника САНУ Никола Хајдин. Ни овај значајан градитељ мостова не чини ништа да се Академија врати властитим ставовима из предјугословенског периода. По мојој јавно изреченој оцени његова Академија је и даље огранак ЈАЗУ, односно ХАЗУ.

Није ми прихватљив ни контекст у којем је поменута Матица српска (она у Новом Саду) зато што сматрам да је она изневерила властиту традицију, па следи само традицију из Титовог периода. Иницирао сам обнављање Матице српске у Дубровнику, основане у предјугословенском периоду 1909. Учинио сам то да би се обновила и традиција Матице српске у Дубровнику, али и традиција саме Матице српске основане у Пешти 1826. Јер, ове традиције Србима пружају другу перспективу, па и Србима са подручја данашње Хрватске.

Достављам вам ово своје мишљење у писаном облику. Иза њега стоји десетак мојих књига, односно неколико хиљада страница мојих текстова.

С поштовањем и добрим жељама,

Ваш Петар Милосављевић

Нови Сад, 22. септембра 2010.

СУСРЕТ ПРЕДСЕДНИКА МАТИЦЕ СРПСКЕ У НОВОМ САДУ И ПРЕДСЕДНИКА СКУПШТИНЕ МАТИЦЕ СРПСКЕ У ДУБРОВНИКУ

Почетком децембра 2010. године у згради Матице српске у Новом Саду сусрела су се два старца. Један од тих старца је академик Чедомир Попов (1936) а други проф. др Петар Милосављевић (1937). Да се новосадски старци сусрећу и разговарају, то је обична појава.

Међутим, сусрет ова два старца може да има и неко посебно значење. У тренутку кад су се сусрели, ова два старца имали су функције са звучним именима. Академик Попов био је председник Матице српске у Новом Саду, а професор Милосављевић председник Скупштине тек обновљене Матице српске у Дубровнику. Вероватно је то био тек други сусрет људи на овим функцијама. Први се могао одиграти пре 101 годину (1909) када је председник Матице српске у Новом Саду Антоније Хацић путовао у Дубровник да присуствује оснивању Матице српске у Дубровнику. Дубровник је тада још увек сматран Српском Атином. У овај град је долазио главни представник друге Српске Атине, Новог Сада. Сусрет у Дубровнику био је и планиран и очекиван и могао је имати симболично значење.

До новосадског сусрета представника двеју Матица, новосадске и дубровачке, дошло је сасвим непланирано. Била је заказана промоција нових издања књига обновљене Матице српске у Дубровнику за 10. децембар у сали Градске скупштине Новог Сада. Спремајући се за ову промоцију, хтео сам још једном да проверим нешто што сам и пре тога знао: да проверим да ли је тачно да се у књизи претходног председника Матице српске у Новом Саду Божицара Ковачека о Матици српској (2005) помињу све матице у словенском свету (њих десетак) које су основане после Матице српске и по угледу на ову, али се не помиње само Матица српска у Дубровнику. Било је управо тако.

Божицар Ковачек је морао да зна за Матицу српску у Дубровнику. Био је члан редакције *Зборника Матице српске за*

књижевност и језик године 1969. када је у овом часопису објављен тематски блок написа о дубровачкој Матици. После тога, у *Југословенском књижевном лексикону* који је Матица издала (1972) објављен је чланчић о Матици српској у Дубровнику, са потписом Косте Милутиновића. Али, професор Ковачек за Матицу српску у Дубровнику није хтео да зна. Такво знање би сметало интересима које је он заступао. На основу онога како је деловао (а не како је говорио) Ковачек је у Матици српској био представник хрватског лобија. Оваквом лобију никаква Матица српска у Дубровнику није одговарала. И то није необично за оне који знају како је професор Ковачек предавао историју српске драме – без дубровачких писаца. А да за Матицу српску у Дубровнику неће да зна ни историчар Попов, актуални председник Матице српске у Новом Саду, то управо потврђује и сусрет између она два старца, тј. између академика Попова и мене.

Хронотоп сусрета

Овај сусрет двојице новосадских старца десио се на карактеристичном месту. Било је то на самим вратима која одвајају радне просторије Матице од оног предворја из којег се улази у велику Матичину салу. Ова врата су двокрилна; не затварају се као обично, чврстим приањањем једних уз друге, него се шире у оба смера, као лептирова крила. Мој вршњак Попов и ја нисмо могли да избегнемо овај непланирани сусрет. Ишли смо према истим вратима са разних страна. Он је улазио у Матичине радне просторије, а ја сам из њих излазио. Ни један од нас није могао да претпостави наилазак другог. Гурам једна врата ја, гура друга врата он, и тако се нађемо тачно тамо где нисмо могли да се мимоиђемо. Па кад смо се већ нашли, нас двојица који се знамо већ више од педесет година, морали смо и да проговоримо реч-две. Десило се да се овај сусрет одвије пред очима јавности, тј. штампе. Однекуд се ту нашла уредница културне рубрике новосадског Дневника Радмила Цвијановић Лотина, некадашња студенткиња Филозофског факултета, која обојицу профе-

сора овог Факултета зна, разуме се, још од својих студентских дана.

Место сусрета није било које. То је, у ствари, праг који одваја две просторије. Праг као карактеристично место, у свом појму хронотопа, обрадио је Михаил Бахтин, један од највећих књижевних теоретичара. По њему, постоји више основних модела хронотопа у приповедачким делима: хронотоп града, хронотопа салон, хронотопа путовања... За начин организовања простора у романима Достојевског карактеристичан је, међутим, хронотоп прага. Праг је гранично место између две просторије: погодно и за просторна и за временска разграничења. На месту на којем смо се сусрели академик Попов и ја нема стварног прага, али има границе између две просторије. Кад смо се растали, мој вршњак је отишао у просторије у којима он столује као председник Матице. Ја сам низ степенице отишао на улицу у бели свет.

Обновљена Матица српска у Дубровнику нигде нема своје просторије. Зато може да се каже да је она бескућник. Али и да, с правом, тражи место на којем би могла да се устали, да живи. За сада, таког простора за њу нема. Место под сунцем траже и Срби из Хрватске, и Срби из Крајине. То је њихова стварност. Своје место тражи и Матица српска у Дубровнику. У свој родни град, Дубровник, у којем још постоји зграда коју народ зове Матица, ова институција, за сада, не може да се врати. А свуда другде она је, у ствари, подстанар. Она не може да добије било какво место ни у Матици српској у Новом Саду. А и како би га могла овде наћи кад за садашњу Матицу новосадску Матица дубровачка нити је постојала, нити постоји, нити треба да постоји!

Сусрет између академика Попова и мене трајао је веома кратко, практично само један тренутак. Али тај тренутак је карактеристичан. Он се догодио почетком децембра 2010. између два догађаја: између мога предавања о србистици ђацима Гимназије „Лаза Костић“ (12. септембар 2010) у Новом Саду и промоције поновљених издања Матице српске у Дубровнику под крај исте године, где се, такође, говорило о србистици. Србисти-

ка је, мора се рећи, дисциплина у чијем је настајању некадашња Матица српска учествовала док садашња Матица неће за њу да чује нити да је помене.

Моје предавање у Гимназији „Лаза Костић“, било је одржано у једној великој сали пред пуно ђака. Видео сам увече да је предавање забележила и Војвођанска телевизија у оквиру Хронике „Бранковог кола“. Изгледа да су слушаоци мога предавања схватили какве смо невоље допали у научној области која се зове филологија и ко и како покушава да нас из ћорсокака изведе. Било је, после предавања, и више питања. Једно од њих формулисао је ђак чије име нисам запамтио. Питање је гласило:

- Шта ми можемо да учинимо да се из овакве ситуације изађе?

Одговорио сам оно што ми је у таквој ситуацији прво пало на памет:

- Можда је, за почетак, потребно да нешто учините да дође до разговора између господина Чеде Попова и мене, тј. између председника Матице српске и председника Скупштине Матице српске у Дубровнику.

Нисам и стварно очекивао да гимназијалци нешто предузму. Али до жељеног сусрета је, ипак, дошло. Не сећам се реченица које сам изрекао приликом сусрета са својим вршњаком. Али знам да сам изговорио реч-две о обновљеној Матици српској у Дубровнику. На жалост, мој вршњак није прихватио разговор о овој теми упућујући ме – у Дубровник. Ову чињеницу треба исправно схватити. Не би била пуна истина ако се каже да само један човек није реаговао као треба. Исправније је мислити да на изазов није реаговао естаблишмент који академик Попов представља. Да ствари стоје како би ваљало, онда би промоција књига Матице српске у Дубровнику била одржана у свечаној сали Матице српске. Промоцију је, међутим, организовало Удружење Срба из Херцеговине у згради Градске скупштине Новог Сада, користећи право да салу и термин резервише за један од скупова удружења грађана. Нико из Матице српске (новосадске) на промоцију није дошао. Такође, није дошао нико ни из меди-

ја. „Глуво је доба сад!“. То је стих Лукијана Мушицког од пре близу двеста година.

А ипак, промовисање књига обновљене Матице српске у Дубровнику се збило и то на јавном месту, у једној јавној згради, пред готово пуном салом сведока. Питање је само када ће тај догађај одјекнути у јавности. Своје пријатеље, који су прихватили овај догађај као значајан, тешио сам овим примером. Отац Јустин Поповић (данас већ свети Јустин Ћелијски), држао је проповеди у празној цркви Манастира Ћелије, пред свега неколико монахиња. Али их је држао. Књиге које је писао, онда далеко од јавности, данас су наши велики ослонци.

Разилажење путева у Матици српској

Сусрет између академика Чедомира Попова и мене, може да добије на значају посебно ако се схвати да нас двојица представљамо различите танденције у самој Матици српској. У Матици је, пре четрдесетак година, било места и за овакве какав је Чедомир Попов, али и за овакве какав сам ја. Нешто се, међутим, десило па је, по неком правилу, у тој институцији било немогуће да се опстану „кадрови“ какав сам ја. Објашњење да сам престао да постојим или да делујем, какав се привид одржава у јавности, није убедљиво. Управо у издању обновљене Матице српске у Дубровнику (2010) изашла је 25. књига мојих *Избраних дела*.

Био сам члан редакције Летописа Матице српске равно десет година: 1969-1979. У оно време још је било могуће да се у *Зборнику Матице српске за језик и књижевност* (1969/17) објави онај тематски блок о Матици српској у Дубровнику који је припремио Владимир Вукмировић. То се десило на 60. годишњицу њеног оснивања. Захваљан сам песнику Здравку Крстачевићу што ме је на овај прилог подсетио. У овом прилогу сам нашао главну литературу за потпору мојој иницијативи о обновљеној Матици српске у Дубровнику. На оснивачкој скупштини 23. октобра 2009. изабран сам за председника Скупштине обновље-

не Матице српске у Дубровнику. Годину дана касније, господин Попов се, дакле, сусрео са човеком који је већ од 1987. стални члан Матице српске у Новом Саду, а сада се појављује у виду председника Скупштине Матице српске у Дубровнику. Али и овај сусрет сведочи да се ипак наши путеви и даље разилазе.

Ово разилажење почело је много раније. Можда већ око 1969. године. Историчари Југославије знају да је тих година држава ушла у свој кризни период. За схватање духовних збивања у мојој околини не могу да превидим да су године 1970. у Нови Сад стигла два млада професора из Загребa: Јоже Погачник и Светозар Петровић. И да сам и ја њихов долазак у наш град примио као велики добитак. На жалост, после извесног времена, појавиће се велика пукотина међу нама. Показаће се да се ови професори и ја разилазимо на стручном плану, пре свега у различитим погледима на питање интегритета српске књижевности.

Најпре је до сукоба дошло са професором Погачником. Овај професор се здушно залагао да се на нашој Катедри за југословенске књижевности, чији сам ја био шеф (1976-1979), уведу два нова предмета: Црногорска књижевност и Босанскохерцеговачка књижевност. Ја сам се том предлогу јавно супротставио, па његов предлог на Већу Факултета није прошао. Сведочи смо данас да водимо битку за очување интегритета не само српског народа већ и српске књижевности и српског језика. И данас видим да сам чинио само оно што сам, на том положају, био дужан да чиним.

Временом је дошло до прикривеног, па затим и до отвореног сукоба и са професором Светозарем Петровићем, код кога сам 1974. и докторирао. Главна тачка разилажења био је однос према дубровачкој књижевности. И Петровићеви и моји ставови о том питању су познати. У свим својим текстовима Светозар Петровић је сматрао да је дубровачка књижевност хрватска, чак да је писана на хрватском језику. Моји текстови сведоче да у гледању на проблем дубровачке књижевности и језика Дубровчана гледам онако како је гледала славистика у доба оснивања и онако како је гледала српска филолошка традиција коју су обележили ставови Вука Карацића, Матице српске и Српске кра-

љевске академије. Светозар Петровић је постао истакнути члан и Матице и Академије и веома утицајан, нарочито у кадровској политици у култури, прво у Новом Саду, а потом и у Београду. Мени је остало да се, мимо ових главних институција, борим за обнову њихове властите традиције и за обнову српске филолошке традиције у целини. Испало је тако да имам важнији и тежи задатак него што сам то сам желео или планирао.

Данас можемо да кажемо да је главним српским националним институцијама, Матици српској и Српској академији наука и уметности, у време Титове Југославије, промењена крв. Један сам од ретких који је, у студијама научног карактера, констатовао да је у том периоду Матица српска постала продужена рука хрватске филологије, а да је некадашња Српска краљевска академија, преименована у Српску академију наука и уметности, постала огранак Југославенске академије знаности и умјетности.

Помињање професора Погачника и Петровића у овом тексту има сврхе да подсети на нека кључна збивања у најновијој историји Матице српске. Матица српска 1969. имала је још отворен пут да подржи властиту традицију. Младен Лесковац, председник Матице и уредник *Зборника Матице српске за књижевност и језик*, био је омиљени студент Павла Поповића. Могла су кола Матице тада да крену и у правцу обнове њене властите традиције. Таква могућност пала је у воду доласком она два професора из Загреба – тег је претегао на другу страну.

Језик и књижевност Дубровника – кључни проблем

Дубровник, дубровачка књижевност, језик Дубровчана, Срби католици, то су кључни проблеми које треба имати у виду када су у питању српскохрватски односи. То су и питања од којих, уопште, може да почне решавање ових односа.

У Матици српској, оној из Титовог времена, могу се издвојити неколицина делатника у њој која су веома јасно прихватала хрватска решења. То су: Бошко Петровић, Светозар Петро-

вић, Божидар Ковачек. Њихово деловање у Матици српској било је очигледно учинковито.

У мом тексту о Бошку Петровићу из књиге *Идеје југословенства и српска мисао* (2007), помиње се и један овакав случај. Године 1994. протестовао сам, у великој Матициној сали, што је у Библиотеци Матице српске извршена пресигнација књига па је дубровачка књижевност добила ознаку *хл*, што значи хрватска литература. Том приликом сам рекао да такав гест не би одобрио нико од људи из историје Матице српске чије бисте стоје испред Матичине зграде. А тамо стоје бисте Јована Хаџића, Саве Текелије, Теодора Павловића, Платона Атанацковића, Тихомира Остојића и Васа Стајића. То исто сам поновио и на изборној скупштини Матице 1999. када је Бошко Петровић изабран за почасног председника а Ковачек за председника Матице. У подтексту то значи: Матица српска напустила је своју традицију; почела је да уважава ставове супротне своме бићу – оне из Титовог времена.

Исти став о статусу дубровачке књижевности, као напред поменути, има и Предраг Палавестра, одлучујући филолог у САНУ. Њему је већ било дато да прави едицију *Српска књижевна критика*, а управник Библиотеке Матице српске Мило Вуксановић, под чијим благословом је извршена она пресигнација, добио је недавно да уређује едицију *Српска књижевност*. На жалост, људи оваквих схватања на важним местима у главним српским националним институцијама добијају прилику да нам одређују и прошлост и будућност. Јасно је да то не чине у складу са српском филолошком традицијом.

Академик Попов делује у сенци ових личности. Кад се то има у виду, јасно је зашто смо нас двојица различито прошли у самој Матици, зашто смо се разишли. Уклопили смо се у различите програме.

Проблем националног јединства

Више пута сам чуо да највећи српски проблеми потичу од нејединства. Међу људима из филолошке сфере овај став посеб-

но изражава академик Драган Недељковић. Драган Недељковић је председник Српског народног покрета „Светозар Милетић“. Присталице овог Покрета, понекад су ми имплицитно, а често и изричито, пребацивали што се не прикључим овом Покрету.

Пошто сам претходно испричао о свом сусрету са председником Матице српске, академиком Поповим, могу јасније да илуструјем свој однос према јединству. Слажем се око тога да би било боље ако бисмо се академик Попов и ја нашли на истој линији. А да ја управо тако нешто не избегавам, показује и оно моје предавање у Гимназији „Лаза Костић“. Спреман сам и данас да разговарам са својим вршњаком. Има стварно потребе за сарадњом и јединством.

Академик Попов и ја смо радили годинама на истом Факултету, до неког времена смо имали сличну каријеру у Матици. Став да Срби треба да буду јединствени, надам се, имамо обојица. Слажемо се и да Матица српска треба да буде значајна институција српског народа. Али нам се програм на којем бисмо остварили то јединство ипак разликује. Попов и говори и понаша се тако као да је са садашњом Матицом све у реду. По њему, сви треба да се приклонимо деловању ове и овакве Матице.

С друге стране, ја говорим да са садашњом Матицом нешто дубоко није у реду и да то потиче још од 1945. године када је Матицу преузело руководство постављено по вољи нове власти. Тада се десила промена оријентације у Матици српској која се могла назрети још у предратном периоду. О свему томе пише један од главних учесника тих догађаја Живан Милисавац у књизи *Матица српска* (1864-1964). Пун самохвале о овој промени, Милисавац истиче да је промена била историјска. Са поносом говори о главним учинцима које је његова генерација Матичара донела: о Новосадском договору, о едицији *Српска књижевност у сто књига*. А ја сам те подухвате негативно оценио.

На ову промену академик Попов и ја, очигледно, гледамо различито. Разлика почива на томе што се академик Попов трајно уклопио у ову Матицу чији је истакнути репрезентант био Живан Милисавац. А ја нисам. Ето и разлога што није дошло до стварног разговора између двојице вршњака, академика Попова

и мене. Уверен да са садашњом Матицом нешто дубоко није у реду, а да поготово није у реду њен однос према дубровачкој књижевности и језику Дубровчана, ја сам настојао да се обнови Матица српска у Дубровнику. Скоро истовремено и Попов је чинио нешто слично. Знамо да је учествовао у формирању двеју нових институција: Матице српске у Републици Српској и Матице српске у Црној Гори. По ономе што је јавности познато, смисао оснивања ових институција јесте да се програм оне Милисавчеве и Ковачекове Матице прошири и настави.

Очекујем да председник Матице српске у Новом Саду каже: зашто могу нове матице српске у Црној Гори и у Републици Српској, а не може обновљена Матица српска у Дубровнику? Макар она, за почетак, била и у Србији, где је уточишта нашао и прогнани српски народ из Хрватске. И зар не би било природно да баш Матица српска у Новом Саду пожели добродошлицу Матици дубровачкој и пружи јој руку?

ПРОЈЕКТИ

IZDAVAČKI PROJEKT "SRBISTIKA"

Rečnici srpskog jezika

Gramatike srpskoga jezika

Pravopisi srpskoga jezika

Istorije srpske književnosti

Antologija srpske poezije

U knjizi *Srpski filološki program* (2000) objavljen je prvi put i programski tekst pod naslovom **Izdavački projekt "Srbistika"**. Taj tekst je ranije trebalo da se pojavi u broju časopisa Србистика/*Serbica*, koji je bio predat u štampu marta 1999. a izašao je iz štampe tačno tri godine kasnije, marta 2002. U apstraktu teksta iz časopisa kaže se:

"Izdavački projekt pod naslovom *Srbistika* pravljen je sa ciljem da potvrdi identitet i integritet srpskog jezika i srpske književnosti. Projekt predviđa da se u pet serija objave: a) svi značajniji rečnici srpskog jezika nastali do Drugog svetskog rata, b) sve značajnije gramatike srpskog jezika i v) svi značajniji pravopisni priručnici i tekstovi o pravopisnim problemima. Zatim, g) da se objave sve značajnije istorije srpske književnosti do Drugog svetskog rata i d) antologijski izbori književnih tekstova (u ovom slučaju poezije) koji bi srpsku književnost predstavili u celini."

Seriја a)

REČNICI SRPSKOGA JEZIKA

Jakov Mikalja (Jacobi Mikalia): *Blago jezika slovinskoga ili slovník (Dictionarium illyricum)*. Loreto 1649.

Delabela (Della Bella): *Dizionario-italiano-latino-ilirico*. Venecija 1728.

(Теодор Аврамовић): *Немецкiй и сербскiй словарь*. Беч 1790, друго издање 1791.

Joso Voltiđi (Voltiggi). *Ricsoslovník iliricskoga, italianskoga i nimacskoga jezika*. Beč 1802.

Joakim Stuli (Stulli): *Lexicon latino-italiano-illyricum*, I, II, III. Dubrovnik 1801, 1806, 1810.

Вук Стефановић Караџић: *Српски рјечник*. Беч 1818.

Вук Стефановић Караџић: *Српски рјечник*. Беч 1852.

Ђуро Даничић, *Рјечник старина српских*, I, II, III. 1863-1864.

Франц Миклошич: *Краткиј словарь шести славянских языковъ*. Петроград 1885.

Dr. F. Iveković i Dr. Ivan Broz. *Rječnik hrvatskog jezika*. Zagreb 1901.

Napomena

U seriji su obuhvaćeni svi najvažniji rečnici srpskoga jezika do Drugog svetkog rata, bez obzira na naziv ukoliko se taj jezik može identifikovati kao srpski. Većina ovih rečnika je danas nedostupna i neizučena. Prirodno je očekivati da posle izučavanja ovaj spisak unekoliko bude izmenjen.

Najbolje bi bilo da se rečnici izdaju fototipski ili u nekoj drugoj savremenoj tehnici koja bi sačuvala njihovu izvornost.

Svaki rečnik sadržao bi predgovor, biografiju i selektivnu bibliografiju autora rečnika i napomene priređivača.

Seriја b)

GRAMATIKE SRPSKOGA JEZIKA

Knjiga prva

Bartul Kašić (Bartholomaeo Cassio). *Institutionum linguae illyrico*. 1604.

Francesco Maria Appendini. *Gramatica della lingua illirica*. Dubrovnik 1808.

Knjiga druga

Matija Antun Reljković. *Nova slavonska i nimacska gramatika*. Zagreb 1867. (treće izdanje Beč 1889).

Knjiga treća

Вук Стефановић Караџић. *Писменица српскога језика*. Беч 1814.

Vuk Stephanovitsch. *Kleine Serbische Grammatik*, verdeutscht und mit einer Vorrede von Jakob Grimm. (1824)

Knjiga četvrta

Павле Соларић, *Вход к' писменици и језикознанију*. ЛМС, 1831/24-27.

Јован Суботић. *Српска граматика*. 1847. (необјављен рукопис)

Милован Видаковић. *Граматика Српска*. Пешта 1838.

Knjiga peta

Ђуро Даничић. *Мала српска граматика*. Беч 1850. и друга издања.

Ђуро Даничић. *Облици српскога језика*. Београд 1863. и друга издања.

Pero Budmani (Pietro Budmani). *Gramatica della lingua serbo-croata (ilirica)*. Beč 1867.

Knjiga šesta

Ђуро Даничић. *Српска синтакса*. Београд 1858.

Knjiga sedma

Стојан Новаковић. *Српска граматика*. Београд 1894.

Knjiga osma

Tomo Maretić. *Gramatika i stilistika hrvatskog ili srpskog jezika*. Zagreb 1899.

Napomena

Većina starijih rečnika sa prethodnog spiska sadrže i gramatike jezika koji predstavljaju. U ovoj seriji bile bi obuhvaćene sve najvažnije gramatike srpskog jezika koje su nastale pre Drugog svetskog rata u vidu knjige. U dodacima uz te gramatike mogli bi se objaviti i drugi važni gramatički tekstovi iz istog vremena.

Svaka knjiga bi trebalo da sadrži predgovor, biografiju glavnih autora, njihovu selektivnu bibliografiju, kao i napomene priređivača.

Serijski c)

PRAVOPISI SRPSKOG JEZIKA

Knjiga prva

Spisi Save Mrkalja, Vuka St. Karadžića, Jovana Subotića, Đure Daničića, Stojana Novakovića i drugih autora 19. veka o pravopisu.

Knjiga druga

Ivan Broz. *Hrvatski pravopis*. Zagreb 1992.

Knjiga treća

Dr Dragutin Boranić. *Pravopis hrvatskog ili srpskog književnog jezika*. Zagreb 1923.

Knjiga četvrta

Aleksandar Belić. *Pravopis srpskohrvatskog književnog jezika*. Beograd 1923.

Napomena

Pored glavnih naslova u navednim knjigama mogli bi da se nađu i drugi relevantni tekstovi.

Druge dve knjige, zbog kratkoće tekstova, mogle bi da se, eventualno, objave u jednom tomu.

Svaka od ovde navedenih knjiga treba da sadrži predgovor, biografiju i selektivnu bibliografiju radova glavnih autora i napomenu priređivača.

Seriya d)

ISTORIJE SRPSKE KNJIŽEVNOSTI

1. P. J. Šafarik: *Istorija srpske književnosti*. (1833)
2. P. J. Šafarik: *Istorija ilirske književnosti*. (1833)
3. A. N. Pipin: *Pregled istorije srpske književnosti*. (1865)
4. Stojan Novaković: *Istorija srpske književnosti*. (1867)
5. Vatroslav Jagić: *Historija književnosti naroda hrvatskoga i srpskoga*. (1867)
6. Ivan Stojanović: *Dubrovačka književnost*. (1900)
7. Jovan Grčić: *Istorija srpske književnosti*. (1903, 1906)
8. Tihomir Ostojić: *Istorija srpske književnosti*. (1910, 1923)
9. Andra Gavrilović: *Istorija srpske i hrvatske književnosti*. (1910-1913, 1927)
10. Pavle Popović: *Pregled istorije srpske književnosti*. (1909)
11. Jovan Skerlić: *Istorija nove srpske književnosti*. (1914)
12. Miloš Savković: *Istorija jugoslovenske književnosti*. (1939)

Napomena

Detaljniji sadržaj ove serije predstavljen je u knjizi *Sistem srpske književnosti* (1996, na stranama 31-235)

Seriya e)

**ANTOLOGIJA OSAM VEKOVA SRPSKE POEZIJE
U OSAM KNJIGA**

Knjiga prva
Stara poezija

Knjiga druga
Narodna lirska poezija

Knjiga treća
Narodna epska poezija

Knjiga četvrta
Poezija srednjeg doba

Knjiga peta
Romantizam

Knjiga šesta
Moderna

Knjiga sedma
Doba modernizma

Knjiga osma
Doba postmodernizma

Napomena:

Detaljniji sadržaj ove serije predstavljen je u mojoj knjizi *Sistem srpske književnosti* (1996, str. 239-339).

Ova serija ne bi morala da se završi antologijom poezije. Ona bi mogla da predstavlja i druge žanrove srpske književnosti kao celine ili pojedine segmente koji bi bili interpretirani sa stanovišta srbistike.

Ovu antologiju počeli su da objavljuju BIGZ i Srpska književna zajednica 2004. godine. Te godine su objavljene prva i četvrta knjiga. Posle toga BIGZ je prodat Školskoj knjizi iz Zagreba. Dalje objavjanje serije je obustavljeno.

КОНЦЕПЦИЈА ЕДИЦИЈЕ „ЕРОС И ЛОГОС“

Срби се не могу похвалити дугом и негованом филозофском традицијом, поготово међу официјелним филозофима.

Едиција *Ерос и логос* има амбицију да покаже да је међу Србима било и стваралаца чија се мисао мора респектовати. Њихови доприноси испадају посебно вредни ако се има у виду да се филозофска мисао Запада концем 19. века нашла на раскрсници. Од Ничеове објаве смрти Бога (Логоса) мисао на Западу стреми ка деконструкцији есенцијализма, а крунише се филозофијом деконструкције логоцентризма у наше време. Истовремено кад се на Западу филозофска мисао развија у правцу распада метафизике, јавља се и мисао Достојевског која тежи да Логосу обезбеди место у људском свету.

Од ове велике филозофске раскрснице и међу Србима се изнедрила мисао која у одговору на фундаментална питања филозофске и теолошке мисли нуди властита решења. Та питања су највише концентрисана око осветљавања проблема Ероса и Логоса.

Дела која су сврстана у едицију *Ерос и логос* нису бира на по томе што би подсећала на велика страна дела. Она јесу мој избор, али чине и „карику која недостаје“, чак и међу великим делима страних мислилаца која су свима доступна. То су дела српских мислилаца чији сам један од дужника, а било би добро да их имају у виду и други, наши и страни читаоци. Као седма књига придодато им је и моје дело из исте области које из њих израста и на њих се наслања.

К њ и г е:

Лаза Костић: *Основно начело*

Божидар Кнежевић: *Принципи историје*

Михаило Петровић Алас: *Метафоре и алегорије*

Аница Савић-Ребац: *Предплатонска еротологија*
Николај Велимировић: *Симболи и сигнали*
Јустин Поповић: *Филозофија светосавља*
Петар Милосављевић: *Обнова логоцентризма*

Напомена:

1. Књига Лазе Костића садржала би две ауторове књиге: *Основе лепоте у свету...* (објављена у Летопису Матице српска и као сепарат 1880) и *Основно начело* (1884. и 1963).

2. Књига Божицара Кнежевића од 1902. има више издања.

3. Књига Михаила Петровића објављена је 1968. у издању СКЗ.

4. Књига Анице Савић-Ребац садржала би две књиге: *Претплатонска еротологија* (1932, 1984) и *Античка естетика и наука о књижевности* (1956, 1985)

5. Књига Николаја Велимировића *Симболи и сигнали* садржала би и књигу *Религија Његошева* и текст *Ниче и Достојевски*.

6. Књига Јустина Поповића. Поред кратке књиге *Филозофија светосавља као филозофија живота* (1953, 1993, 2001) донела би и књигу *Филозофија и религија Ф. М. Достојевског* (1923, 1999)

7. Књига Петра Милосављевића садржала би две ауторове књиге: *Логос и парадигма* (2000) и *Обнова логоцентризма* (2009).

Првих пет књига имале би за предговоре моје већ објављене текстове из књиге *Други ток српске књижевности*. Као предговор књизи Јустина Поповића могао би да послужи мој текст објављен у *Црквеним студијама* (4/2007). Све књиге требало би да имају и белешке о издањима.

ДЕЛО ПЕТРА МИЛОСАВЉЕВИЋА И ИДЕЈА ПРОМЕНЕ ПАРАДИГМЕ

Последњег дана јанауара 2012. у Српској академији наука у Београду представљене су прве две књиге *Српске енциклопедије*, која се појавила у издању Српске академија наука и уметности, Матице српске и Завода за уџбенике у Београду, данас најкомпетентнијих институција за овај посао у Србији. Пошто је то тек део једне велике целине, о овој *Енциклопедији* се не може већ сада говорити са пуним познавањем. Али се ипак о њој може казати да представља резултат знања и поимања оних структура у науци које је могла да окупи гарнитура која сада влада у овим трима институцијама националног значаја.

Ове године, 2012. навршава се тачно 15 година од постојања Покрета за обнову србистике, који је 1997, на моју иницијативу, промовисан на Филолошком факултету у Приштини. Програмски документи овог Покрета су више пута објављивани, па није потребно посебно подсећати на детаље. Међу главним ставовима Покрета јесте захтев да се напусти владајућа парадигма сербокроатистике и да се обнови србистика, као научна дисциплина о Србима која је живела у предјугословенском периоду. У документима је јасно истакнуто да то истовремено значи и да се обнови српска филолошка традиција, а пре свега традиција главних српских институција: Матице српске и Српске академије наука. Овај захтев је образлаган и потребом да се научна дисциплина о Србима, србистика, поново нађе у систему филолошких дисциплина европских народа из којег је у југословенском периоду била изостављена.

Пошто су настојања да се обнови србистика била игнорисана, у посебним студијама обрадио сам судбину главних српских националних институција у југословенском периоду. Моји налази су били поразни. За Матицу српску констатовао сам да је у Титово време постала продужена рука хрватске филологије, а

за Српску академију наука и уметности да је постала огранак Југославенске академије знаности и умјетности у Загребу. Да ствари не стоје како треба може се најлакше видети на примеру Филозофског факултета у Новом Саду. На овом Факултету постоје катедре за англистику, германистику, романистику, славистику, хунгарологију, словакистику, румунистику, русинистику, али не постоји Катедра за србистику. То значи да је научна дисциплина о Србима, србистика, и даље избачена из система филолошких дисциплина европских народа, да она ни у Србији није институционализована. Не би тако било да су иза ње стале главне националне институције, односно да оне заиста поштују властиту традицију из предјугословенског периода. Бар ону традицију коју у области филологије прате сличне институције других европских народа.

Нема зато основе да се Срби радују што су најзад добили енциклопедију са српским именом. Са игнорисањем научне дисциплине о Србима, ова *Енциклопедија* не може да буде заснована на научним основама. Због тога је важно да се примети да се она јавља у тренутку када се србистика у Србији не признаје; односно када се и главне српске националне институције одричу своје властите традиције. Ако се, осим тога, има у виду и да су све структуре у Матици и Академији инсталиране још у југословенском периоду, намеће се сумња да су ове структуре пожурене да обаве енциклопедијски посао пре него што се србистика обнови. Другим речима, да фиксирају суму знања о Србима која је обликована у југословенском периоду. Да су ствари нормалне, редослед би био другачији. *Српска енциклопедија* (Енциклопедија *serbica*) била би израз и доказ обновљене србистике. А да ли је тако?

Приликом појаве првих резултата овог подухвата, важно је имати на уму и да се овом *Енциклопедијом* могу обавити значајни и корисни послови. Али је, такође, важно знати и да се њоме могу нанети и многе штете српском народу, посебно у области филологије. У време када се јављала идеја о стварању српске енциклопедије, јавила се идеја и о потреби стварања посебне лексикографске куће. Да би се ова потреба задовољила,

испало је да је главни српски проблем која ће институција или група добити подршку државе да ову идеју оствари, а не на којим основама ће се будућа енциклопедија изграђивати. Тако се десило да се у Републици Србији не иде ка ономе што је потребно да се оствари одмах: да се институционализује научна дисциплина о Србима, србистика, која би требало да буде основ енциклопедистике, већ се без тога темеља одмах заснива енциклопедија. Што значи да се гради кућа без темеља.

Ипак, изнад свега, важно је знати да са овим пројектом српска прича није и не може да буде завршена. Сутрадан се, на челу Србије, могу појавити нове политичке снаге које би могле да имају слуха за нужност да се обнови србистика, за реформу образовног система у духу те дисциплине, и обављањем других послова на начин на који то чине озбиљни народи. Таквим могућим и потребним интелектуалним и политичким снагама потребно је припремити терен. Идејну основу за своје деловање оне могу да добију и преко других пројеката, а не само преко националних енциклопедија.

У контексту тих могућности треба сагледати и овде приложени пројект *Дело Петра Милосављевића и идеја промене парадигме*. Површно гледајући, може се казати да је тај пројект замишљен тако да подупре и потврди делатност једног човека. Верујем да би ближи истини био став да један савремени делатник и његово дело могу да буду само повод да се преиспита стање у српској филологији и духовној сфери уопште да би се неповољна владајућа парадигма променила.

Носећи се тражењем могућности да се српска ситуација у духовној сфери сагледа што шире, био сам у ситуацији да постављам себи оваква питања: Да ли је боље направити овакав пројект или га не направити, објавити га или не објавити? Одговор је увек био: боље је пројект имати, а постојање пројекта учинити јавним. Пројектом се предвиђа преиспитивање више тема које су одређене именима појединих зборника научних радова о тим темама. Моје дело и моје име узимају се само као повод за преиспитивање стања у појединим областима којима сам се бавио. Успеха ће бити и ако се појаве неке нове или другачије

идеје. У пословима ове врсте обично се ствари одвијају по моделу: крене се у Индију, а стигне у Америку.

Ка једној оваквој идеји гурнуо ме је, на неки начин, још раније, мој пријатељ и блискомишљеник Момчило Суботић, по струци политиколог. Једном ме је господин Суботић питао: да ли ћу имати опет неки јубилеј, па да опет направимо неки симпозијум. То је, у ствари, било подсећање на Међународни научни скуп одржан у Новом Саду 2007. године под називом *Српско питање и србистика*. Само формално, овај Новосадски скуп био је посвећен 70-годишњици мога рођења. Главни је резултат био што су у *Закључцима* Новосадског скупа негирани *Закључци* Новосадског договора од 1954. године који су били усвојени на састанку лингвиста и књижевника у згради Покрајинског комитета Савеза комуниста у Новом Саду. На постављено ми питање одговарам понуђеним предлогом пројекта.

СРБИСТИКА У СТАРОМ – НОВОМ КЉУЧУ. ТЕМАТСКИ ЗБОРНИЦИ И ТЕМАТСКИ СКУПОВИ

У идеалном смислу, овакав пројект могао би се остваривати у два основна, а међусобно повезана, вида: у виду приређивања тематских зборника научних радова и у виду одржавања тематских научних скупова. У тематским зборницима биле би третиране поједине теме из оквирног пројекта. Упоредо са објављивањем ових зборника могли би се припремити и одговарајући тематски скупови.

Како би смогле да изгледају поједине свеске тематских зборника, односно садржаји скупова, немогуће је унапред предвидети. Навео сам овде могуће теме зборника, неке од могућих приређивача и учеснике. Учинио сам то без консултација са поменутиим људима, на сопствену одговорност, са уверењем да тиме никоме не наносим штету. Жалићу само што се на списку нису нашли и многи други аутори које тренутно нисам имао у виду. А уколико дође до конкретних разговора о реализацији бар неких предвиђених тематских зборника или скупова, моји

предлози ће се, разуме се, разрађивати и мењати уколико буде потребно.

1. КЊИЖЕВНОТЕОРИЈСКА МИСАО У СВЕТУ И У СРБА

Повод треба да буду моје књиге: *Методологија проучавања књижевности, Теоријска мисао о књижевности, Теорија белетристике, Теорија књижевности, Теоријска мисао о књижевности, Књижевнотеоријска мисао у Срба, Теоријски проблеми, Други ток српске књижевности, Наратолошка истраживања*.

Тематски блок могу да припреме Слободан Костић, Иво Тартаља, Слађана Алексић, Никола Грдинић, Мирољуб Јоковић, Милосав Ж. Чаркић, Синиша Јелушић, Светлана Милосављевић-Милић, Иван Негришорац, Јован Попов, Сања Мацура, Слободан Владушић.

2. ОБНОВА ЛОГОЦЕНТРИЗМА.

Повод књиге: *Логос и парадигма, Обнова логоцентризма. Методологија проучавања књижевности, Теорија белетристике, концепција едиције „Ерос и логос“*.

Тематски блок могу да припреме: *Радивоје Керовић, Богољуб Шијаковић, Иван Коларић, Мирко Аћимовић, Ристо Тубић, Лука Прошић, Бранко Баљ, Зоран Арсовић, Саво Лаушевић, Драган Проле, Дамир Смиљанић, Стојан Шљука, Љубинко Милосављевић*.

3. ОБНОВА СРБИСТИКЕ И СЛАВИСТИКЕ

Повод: књига *Увод у србистику*, као и друге моје књиге и разни текстови посвећени србистици и славистици који су објављени у *Изабраним делима*.

Тематски блок могу да припреме *Радмило Маројевић, Милош Ковачевић, Владислав Душан Пажђерски, Иља Числов, Наталија Маслењикова, Лидија Гаврјушина, Слободан Костић*,

Душко Певуља, Видан Николић, Љиљана Костић, Небојша Кузмановић, Владимир Маричић.

4. ОБНОВА ИДЕНТИТЕТА И ИНТЕГРИТЕТА СРПСКОГ ЈЕЗИКА

Повод могу да буду: Хрестоматија *Срби и њихов језик*, али и бројни други текстови који се тичу српског језика који су објављени у више књига *Изабраних дела*, такође, и књиге Бојана Радића *Разговори са Петром Милосављевићем*, „*О Новосадском скупу*“ и књига Биљане Живковић *Разговори са Петром Милосављевићем*, „*О српском питању*“.

Тематски блок могу да припреме Милош Ковачевић, Радмило Маројевић, Радоје Симић, Милорад Радовановић, Јелица Стојановић, Мирјана Влајисављевић, Видан Николић, Миланка Бабић, Михаило Шћепановић, Бојан Радић, Ненад Николић, Веселин Матовић.

5. ОБНОВА ИДЕНТИТЕТА И ИНТЕГРИТЕТА СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ

Повод: књиге *Систем српске књижевности*, *Књижевнотеоријска мисао у Срба*, *Примери српског прозног казивања* и планиране едиције: *Историје српске књижевности* и *Антологија српске поезије у осам књига*.

Тематски блок могу да припреме Ирена Арсић, Драгиша Бојовић, Слободан Костић, Љубомир Зуковић, Бранко Летић, Младенко Сацак, Душко Певуља, Ранко Поповић, Мирољуб Јоковић, Драгомир Костић, Лидија Томић, Горан Максимовић, Љиља Илић, Слободан Владушић, Татјана Ракић, Љиљана Костић, Татјана Сич, Саша Кнежевић.

6. ОБНОВА ЗНАЊА О СРПСКОЈ ПИСМЕНОСТИ

Повод: књиге *Српска писма*, *Обнова логоцентризма* и студија *Логос и митос Лепенског Вира*, као и књига разговора Биљане Живковић *О српском питању*.

Тематски блок могу да припреме Видан Николић, Јован И. Деретић, Драгољуб Антић, Радмило Маројевић, Милош Ко-

вачевић, Душко Певуља, Вера Милосављевић, Љиљана Костић, Бојан Радић, Биљана Живковић.

7. ОБНОВА СРПСКЕ ПОЛИТИЧКЕ МИСЛИ

Повод: Књиге *Идеје југословенства и српска мисао*, *Обнова српског националног програма*, књига Биљане Живковић *Разговори са Петром Милосављевићем „О српском питању“* и друге књиге и текстови који се баве овом темом.

Зборник могу да припреме *Момчило Суботић*, Милорад Буха, Никола Жутић, Живојин Ђурић, Мирољуб Јевтић, Момчило Диклић, Вељко Ђурић Мишина, Александар Гајић, Милорад Вукашиновић, Биљана Живковић.

8. ОБНОВА СРПСКЕ ИСТОРИОГРАФИЈЕ

Повод књиге: *Српски национални програм и српска књижевност*, *Српски филолошки програм*, *Увод у србистику*, *Идеје југословенства и српска мисао*, *Српско питање и србистика*, *Обнова српског националног програм*, Блок „За српску идеју“.

Тематски блок могу да припреме *Веселин Ђуретић*, *Василије Крестић*, *Јован И. Деретић*, *Драгољуб Антић*, *Милутин Јаћимовић*, *Слободан Јарчевић*, *Момчило Диклић*, *Никола Жутић*, *Никола Поповић*, *Зоран Лакић* итд.

Напомена: Проблеми историје Срба могли би да се прикажу кроз два посебна тематска блока, односно зборника. Зборник за старији период би могла да приреди екипа на челу са *Јованом И. Деретићем*, а новији – екипа на челу са *Веселином Ђуретићем*.

9. КРИТИКА И ОБНОВА СРПСКИХ НАЦИОНАЛНИХ ИНСТИТУЦИЈА И ОБНОВА СРПског НАЦИОНАЛНОГ БИЋА

Повод: књиге *Увод у србистику* и *Обнова српског националног програма*, текст *Националне институције – најслабија тачка српског народа*, затим студије о Српској академији и Матици српској и други текстови који се тичу ове теме.

Тематски блок могли би да припреме: *Милорад Буха*, *Момчило Суботић*, *Никола Жутић*, *Тиодор Росић*, *Мирољуб Јо-*

ковић, Бојан Радић, Вера Милосављевић, Биљана Ђоровић, Биљана Живковић, Живојин Андрејић, Сретен Петровић, Зоран Костић, Снежана Вукманов, Веселин Матовић, Бојан Радић, Тајана Сич, Владимир Димитријевић.

10. ЕНЦИКЛОПЕДИСТИКА, ЛЕКСИКОГРАФИЈА И СИСТЕМАТИЗАЦИЈА НАУЧНИХ ЗНАЊА ИЗ ДОМЕНА СРБИСТИКЕ

Повод: *Увод у србистику, Књижевнотеоријска мисао у Срба, Издавачки пројект „Србистика“,* едиција *„Ерос и логос“*, пројектовани тематски зборници за преиспитивање српске мисли и филологије.

Тематски блок могу да припреме: *Димитрије М. Калезић, Радивоје Керовић, Богољуб Шијаковић, Иван Негришорац, Часлав Д. Копривица, Вера Милосављевић, Милош Ковачевић, Радмило Маројевић, Радоје Симић, Мате Пижурица, Драгољуб Петровић, Тиодор Росић, Слободан Костић, Душко Певуља, Биљана Ђоровић.*

11. СРПСКА ХЕРМЕНЕУТИКА

Повод књиге: *Поетика Момчила Настасијевића, Живот песме Лазе Костића „Santa Maria della Salute, Реч и корелатив.* Ово је прилика да се подсети на прилоге херменеутици Светог Саве, Никодима Милаша, Богдана Поповића, Јустина Поповића и других српских херменеутичара.

Тематски блок могу да припреме *Драгиша Бојовић, Милољуб Јоковић, Миодраг Радовић, Зоран Павловић, Живојин Андрејић, Мирко Скакић, Јован Пејчић, Предраг Јашовић, Александра Костић, Бојан Радић.*

12. ИНТЕЛЕКТУАЛАЦ – ЈАВНИ РАДНИК И ВАСПИТАЧ

Повод: Рад Петра Милосављевића као професора универзитета и директора научног института, новинара и књижевника, као уредника листова и часописа, организатора научних скупова, иницијатора Покрета за обнову србистике и обнове Матице српске у Дубровнику.

Тематски блок могу да припреме *Бојан Радић, Слободан Костић, Драгиша Бојовић, Милорад Буха, Владимир Перић,*

Слободан Владушић, Софија Калезић, Светлана Калезић, Душко Певуља, Саша Шмуља, Борјана Гаврилов, Снежана Вукманов, итд.

Уколико дође до одржавања скупа са овом темом, најбоље би било да се одржи у згради Филозофског факултета у Новом Саду, на којем сам радио 32 године. Моја библиографија сведочи да сам био један од плоднијих професора у историји овог Факултета.

У време одржавања скупа у просторијама Филозофског факултета у Новом Саду могла би се приредити изложба посвећена аутору чији су рад и дело повод окупљања.

Овом приликом могао би се камерно извести мој драмски текст *Гозба* (о песми Лазе Костића *Santa Maria della Salute*).

ОРГАНИЗОВАЊЕ ТЕМАТСКИХ СКУПОВА И ШТАМПАЊЕ ТЕМАТСКИХ ЗБОРНИКА

Све послове око организовања скупова и штампања тематских зборника научних радова могла би да преузме на себе Матица српска у Дубровнику у чијој сам обнови учествовао. Само место, време и начин организовања тематских скупова одредиће приређивачи зборника у сарадњи са Иницијативним одбором и издавачем.

БЛОК ЗА СРПСКУ ИДЕЈУ

Проф др Петар Милосављевић
Иницијатор Покрета за обнову србистике

БЛОК ЗА СРПСКУ ИДЕЈУ

О разлозима да се јави Блок за српску идеју

Покрет за обнову србистике настао је 1997. у Приштини, на моју иницијативу. То је био одговор на једно питање које ми је неколико месеци раније постављено у нишкој библиотеци „Стеван Сремац“ поводом наше језичке ситуације: шта да се ради да се из невоља у које смо упали изађемо? За петнаест година постојања овај Покрет је окупио многе моје блискомишљенике, међу којима и неке од најзначајнијих српских филолога, који су сличне ставове већ имали и испољавали. Наш је основни став: да треба обновити српску филолошку традицију, тј. научну дисциплину о Србима, србистику, и да је треба вратити у систем националних филологија европских народа. Овај став је и теоријски и практично потврђен у неколико десетина књига које су присталице овог Покрета до сада објавиле, затим у часописима, зборницима и на научним скуповима.

Упркос томе, србистика као научна дисциплина у Србији и у бившим републикама некадашње Југославије у којима живе Срби још није институционализована. Шта то практично значи може се видети на примеру Филозофског факултета у Новом Саду. На њему постоје катедре за англистику, германистику, романистику, славистику, као и за хунгарологију, словакистику, румунистику, русинистику. Али не постоји катедра за србистику. Разлоге за овако неодрживу ситуацију треба видети у томе што владајуће политичке снаге у Србији нису увиделе значај ове научне дисциплине и потребу да се она на адекватан начин учини присутном као што се чини са другим националним филологијама. Треба их такође видети и у скривеним отпорима тој идеји јер би се са њеним институционализовањем у Србији доста

тога променило у многим сферама живота. Неповољно стање у овој области треба видети и у чињеници да Покрет за обнову србистике није добио подршку од било које релевантне политичке снаге у Србији.

Предлог, који управо износим, да се формира Блок за српску идеју треба схватити као нови корак у оживотворењу исте идеје.

Непосредни поводи да се јави Блок за српску идеју

Да помоћ са политичке стране може да буде добродошла, показује сарадња Покрета за обнову србистике и Владе Републике Српске Крајине у прогонству. Ова Влада, формирана 2005, прихватила је већ 2006. у целини програм Покрета за обнову србистике. Из ове сарадње, који се одвијао само у области филологије, проистекла су два значајна догађаја: Новосадски скуп (2007) и обнова Матице српске у Дубровнику (2009, 2010). Заједничком акцијом Покрета и Владе припрема се и научни скуп „Срби муслимани“ (2012).

Покрет за обнову србистике у основи имао је и треба да има превасходно филолошке амбиције. А зашто је једна Влада прихватила програм Покрета за обнову србистике постаје јасно из књиге члана ове Владе, политиколога др Момчила Суботића *Политичка мисао србистике* (2010), у којој се обраћа пажња превасходно на политичке импликације србистике. Политичких импликација једне овакве дисциплине требало би да буду свесни и други политички субјекти међу Србима било где они живе.

Покрет за обнову србистике, у принципу, требало би да окупа само стручњаке, филологе, који се баве проблемима ове научне дисциплине о Србима. Блок за српску идеју може да окупи све снаге које подржавају идеје Покрета за обнову србистике. Али он треба да окупи и људе који нису филолози, али су спремни да подрже политичке импликације овог Покрета. Од других политичких снага на актуелној сцени он би се разликовао по јасном опредељењу да треба подржати пре свега полити-

ку која се тиче опстанка Срба, али у виду научно засноване српске идеје. Број присталица Блока за српску идеју зато је практично неограничен. Српску идеју могу да подржавају и они који су по осећању Срби, али и они који то нису, а који су уверени да за такву идеју има места међу другим националним идејама, као што их и србистика има међу другим сродним дисциплинама.

ПОРЕКЛО ПРОБЛЕМА

Чињеницу да Срби данас немају институционализовану србистику, односно да немају ни представу о научно утемељеној српској идеји, најбоље ћемо објаснити ако ситуацију српског народа сагледамо кроз три периода новије историје: предјугословенски, југословенски и постјугословенски.

Предјугословенски период

Срби се као модерна нација формирају када и други народи у Средњој Европи, односно на тлу Аустрије, негде крајем 18. и почетком 19. века. То је један дубок процес када од народа, стварањем националне свести, постају нације. Почетак тих процеса обично се види у немачком филологу Хердеру (1744-1803). Основна је Хердерова идеја да се народи и идентификују на основу језика, а не на основу вере и државе у којој популација живи. На овим идејама дошло је и до националног уједињавања Немаца, али и до рађања славистике и читавог низа посебних филологија словенских народа, па и до њиховог националног буђења. У овим општеевропским и општесловенским гигањима истакнуто место имају и Срби, међу њима посебно Доситеј Обрадовић и Вук Караџић.

Србистика, као научна дисциплина о Србима, под именом *serbica*, јавља се као део система филолошких дисциплина о Словенима које идентификује патријарх славистике Добровски (1814). То значи да се тада идентификује и српска идеја, као једна од филолошких дисциплина и националних идеја европских народа. У изграђивању српске идеје (идеје о Србима као посеб-

ном народу) учествује више слависта (Добровски, Копитар, Шафарик). Али, српска идеја се најјасније испољава у делима Вука Караџића.

По српској идеји, Срби су један од словенских народа, без обзира на веру коју исповедају или у којој држави живе. Они говоре српским језиком, односно у другој терминологији штокавским наречјем. Српски језик се дели на три дијалекта/наречја: јужно (ијекавско), источно (екавско) и западно (икавско). Срби православне вере пишу ћирилицом, а Срби западне цркве пишу латиницом. (Срби муслиманске вере, у то време, имају усмено стваралаштво, али немају развијену писану литературу на свом језику). За српски књижевни језик може се узети било које од ова три наречја, само да се пише правилно.

Мада се српска идеја развила пре свега у Аустрији, у њеном одређењу било је и проблема. Званична Аустрија је све оне који су говорили српским језиком (без обзира на веру) називала Илирима, а њихов језик илирским. Израз илирски и израз српски језик односили су се на исти језик. Србима се, међутим, нису осећали сви који су говорили српским језиком, већ преваходно они православне вере, а они други су за себе употребљавали и разне друге називе, међу њима локалне (Црногорци, Босанци, Далматинци, Дубровчани, Славонци) али и општи: Илири или Словени/Словини. Тако су се могле уочити и разлике између Срба који су то објективно („по правди“, Вуков израз) и Срба који су то и објективно и субјективно, како су се православци осећали.

Овај несклад искористиће Аустрија да би сузбила српску идеју. Почетну славистичку идеју: да је хрватски језик кајкавски, а да су Хрвати они који говоре кајкавски, евентуално чакавски, Илирски покрет, који је трајао од 1835. до 1843. заменио је тезом да су сви балкански словенски народи (Бугари, Срби, Хрвати, Словенци) у ствари један народ, Илири, и да говори једним језиком, илирским, али различитим наречјима. Том приликом су Хрвати напустили свој хрватски језик, кајкавски, и почели да пишу српским језиком, или наречјем. Али га нису називали српским, како су га Срби називали, али и како је у науци

већ дотеле био прихваћен, већ су га називали илирским. Аустрија је године 1843. нашла начина да забрани Илирски покрет и израз илирски. Шта је та „забрана“ стварно значила види се по последицама. Уместо назива илирски од тада се почео употребљавати израз хрватски. Тако је испало да су два народа, Срби и Хрвати, створили један те исти језик а остали посебни народи, што на природан начин није могуће.

На идеје Илирског покрета потпуно су се оглушили Бугари. Ове идеје је прихватио их један Словенац, Јакоб Фрас, који је затим постао чувни илирски песник под уметничким именом Станко Враз. Било је, међутим, више Срба који су ову идеју прихватили (на пр. Петар Прерадовић). Али је нису прихватили српски прваци, на пр. Текелија, Вук, Сарајлија, Стерија. Челни људи Матице Српске, Теодор Павловић и Јован Суботић, насупрот унитаристичким идејама илирског покрета, изнели су став да она четири балканска народа, нису никакви Илири, већ да су у ствари Југо-Славјани (у данашњем значењу Јужни Словени) и да треба да се развијају као посебни али блиски народи. После историјског искуства са Југославијом, данас видимо да су они у том ставу били сасвим у праву.

На почетним идејама Илирског покрета створена је нешто преобликована идеја југословенства бискупа Јосипа Јураја Штросмајера. Штросмајер је прихватио израз југословенски (југославјански) али му је дао нов садржај. Југословени су, по њему само три балканска словенска народа: Срби, Хрвати и Словенци, који имају заједнички језик. У овако схваћене Југословене, по Штросмајеру, не спадају Бугари. Тако је морало чинити јер, по његовој замисли, Југославија, у реформисаној и федерализованој Аустрији, треба да буде једна федерална јединица, са средиштем у Загребу.

Штросмајерова почетна идеја југословенства временом ће се још више конкретизовати. У ставовима његових следбеника Винка Пацела и Ватрослава Јагића она ће се посебно односити на два народа: на Србе и Хрвате. Винко Пацел је у једном чланку из 1861. доказивао да су Хрвати и Срби по језику један народ, али да се ипак разликују: Хрвати су католици а Срби су

православци; Хрвати истим језиком пишу латиницом, а Срби ћирилицом. Ватрослав Јагић, филолог од значајног имена и улоге међу славистима, још 1864. сковао је израз Хрвато-Срби да би протурио тезу да су ова два народа, у ствари, један народ под два имена. То је служило као основа за оправдање неприхватљиве тезе да Хрвати могу да прихвате српски језик, а да му додају и своје име: односно да се исти језик може звати хрватски или српски, односно српскохрватски.

Током периода који називамо предјугословенски, а на простору на којем је касније створена Југославија, тако се десило да су паралелно постојале две идеје у виђењу словенске популације на Балкану: српска и хрватска.

Српска идеја се заснивала на ставовима слависта, посебно Вука Караџића и Шафарика, али и на темељним ставовима Матице српске, Српске краљевске академије и Српске књижевне задруге. У Београду је 1904, поводом стогодишњице Првог српског устанка, на пример, одржан Конгрес југословенских књижевника на којем су учествовали представници Словенаца, Хрвата, Срба и Бугара. Све до Другог балканског рата Надежда Петровић је у Београду организовала изложбе југословенских уметника на којима су учествовали представници сва четири словенска балканска народа. Године 1913. Бугарска, под династијом Кобурга, напала је Србију. Срби су у изнуђеном рату победили, али је, за дуже време, одстрањена њихова концепција југословенства.

Шансу да се оствари, током Првог светског рата, добила је она друга, хрватска идеја југословенства. Ова идеја градила је, као и дотле, посебну снагу на реторици братства и јединства. Она је имала главни ослонац у Југославенској академији знаности и умјетности коју је Штросмајер основао 1867. Накнадно можемо видети да је суштина те идеје била да се супротстави српској идеји, и да је она, у ствари, имала скривену политичку подршку Аустрије. Не треба зато губити из вида да је бискуп Штросмајер каријеру почео као дворски каноник, а да је Ватрослав Јагић био био Шеф катедре за славистику у Бечу и уредник

главног славистичког часописа на немачком језику *Архив за словенску филологију*.

Југословенски период

Хрватска идеја југословенства имала је и међу многим Србима присталица и пре стварања Југославије. Али се она наметнула „одозго“ тек у југословенском периоду, оном који почиње са стварањем Југославије. Овај период има два јасно издвојена дела. Први се односи на доба краљевине; други на комунистичко доба.

1. Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца, како се до 1929. звала прва Југославија, створена је као држава једног „троплеменог и троименог народа“. У основи ове државе била је хрватска идеја југословенства. Званични језик у овој држави био је српскохрватскословеначки. Али је током њеног постојања све више пробијао став о томе да се у Краљевини говоре два језика: српскохрватски и словеначки.

Главни српски лингвиста Александар Белић, који се представљао као следбеник Вука Караџића, из државних разлога, прихватио је име језика и концепцију хрватског филолога Ватрослава Јагића. А то значи да је прихватио став да српски језик не треба разликовати од хрватског, већ да треба прихватити и двонационално име језика. И по њему се, као и по Јагићу, српскохрватски језик састојао од три наречја: кајкавског, чакавског и штокавског. Самим тиме је српску идеју подређивао хрватској идеји. Међу Србима се тако, уместо србистике, карактеристичне за мисао предјугословенског периода, инсталирала сербокроатистика (дакле кроатистика у прилагођеном руху).

Са прихватањем хрватске идеје југословенства, наметан је и став да на подручју нове државе, није језик, већ је вера „воделница нација“. Ову накарадну идеју нису прихватили само верници и политички идеолози, већ и водећи историчари. Чак су се и утркивали да што више служе овој идеји.

Српске националне институције (Академија, Матица, Задруга) спорије су прихватале ове промене које су долазиле одозго. У њима су се јављали и отпори у односу према политици унитаризма, па се није до краја ни одбацивала српска идеја. У међуратно време још су се одржавала и становишта о Србима три вере и о посебности српског језика. Знало се и јасно изражавао став да је тај језик српски који су Хрвати прихватили. Међуратно време, међутим, било је одвећ кратко да би се процеси одвили до краја, евентуално и да се на сцену у пуном смислу врати обновљена српска идеја.

2. Комунистички период Југославије није био само тоталитаран као и у другим источноевропским земљама. У овој вишенационалној држави, Хрват на њеном челу, Јосип Броз Тито, са екипом око себе, искористио је прилику да проблеме језика, књижевности, нација решава у складу са хрватском идејом југословенства и да за то користи све главне елементе тоталитарног система: комунистичку идеологију, политички систем и тајну полицију. Најбитнији догађаји који су водили трагичном расплету 90. година догодили су се, у ствари, педесетих, када је 1952. основан Југославенски лексикографски завод, када је на Новосадском договору (1954), одржаном у Покрајинском комитету Савеза комуниста Војводине, са пристанком главних људи Матице српске и Српске академије наука, српски језик преименован у српскохрватски/хрватскосрпски језик и када се појавила едиција *Српска књижевност у сто књига* из које је изостављена дубровачка књижевност, а народна књижевност на српском језику била проглашена за заједничку, српскохрватску. Сви ови потези одвили су се мимо српске идеје, односно србистике, а из корена су негирали српску филолошку традицију, па и традицију Матице српске, Српске академије наука и Српске књижевне задруге.

Прва Југославија, створна на штросмајеровским идејама из 19. века, као држава једног троплеменог и троименог народа, у Титовом периоду израсла је на практично истој популацији у државу шест народа: Срба, Хрвата, Словенаца, Црногораца, Ма-

кедонаца, Муслимана. Овакво преуређење проиштицало је из хрватске идеје, али и из концепција Коминтерне. Оно је резултат примене двојних стандарда. По тој политици имплицитно је уграђен став да једни стандарди важе за Европу, други стандарди за простор бивше Југославије.

Постјугословенски период

Постјугословенски период је наступио 1991. године, када је држава Југославија практично престала да постоји. На жалост, у јавности се почетак њеног разбијања представља као резултат лоше политике лидера који су се тада нашли на актуелној сцени.

Боље би било да се узроци разбијања Југославије сагледају дубље. Процеси разбијања ове државе стварно су почели са политиком Коминтерне, односно са доласком Тита на чело Комунистичке партије Југославије, који је политику јединствене државе спроводио својом концепцијом федерализације земље усмереном ка њеном растурању. У тој политици било је континуитета. Поред оних потеза учињених педесетих година следили су и нови. Шездесетих година одстрањене су са државне сцене политичке снаге које су тежиле ка централизму, односно ка јединству земље. Затим је тачно у складу са политиком хрватске идеје југословенства, да је вера вододелница нације, проглашена муслиманска нација. Тринаест година после Новосадског договора јавила се *Декларација о хрватском језику* (1967) у којој је једно наречје српског језика, ијекавско (оно којим је писао Вук) проглашено за посебан хрватски језик. У истом смеру следио је нови корак. Матица хрватска се *Изјавом* 1971. одрекла Новосадског договора који је почивао на ставу да Срби и Хрвати имају заједнички народни и књижевни језик. На овај једнострани раскид Договора, Матица српска је одговорила да она, томе упркос, овом Договору остаје верна. Овај потез имао је јасне поседице. На тлу српског језика, проглашеног заједничким, појавила су се два назива за исти језик: хрватски језик и српскохрватски језик. Тако је српски језик, бар за тезе официјелних филолога, постао

само некакав привесак хрватског језика. Овако нешто било је само последица већ припремљене ситуације. Најстарија српска научна и културна институција, Матица српска, дошла је под власт комуниста још 1945. године. Друге националне институције долазиле су под ову власт нешто касније. А нове власти у старим институцијама биле су усмерене да спроводе хрватску идеју, а сузбијају српску.

Овакво усмерење, међутим, није могло да се прихвати на терену, и после разбијања Југославије. На подручју источно-херцеговачког наречја, које је на Новосадском договору третирано као западни (хрватски) део хрватско-српског/српско-хрватског језика, јавиле су се две државне творевине: Република Српска и Република Српска Крајина у којима је ијекавски изговор проглашен за српски језик. Године 1992. проглашено је и постојање бошњачког језика. Касније је, увођењем термина босански језик, црногорски језик, буњевачки језик, фактички обесмишљена концепција Новосадског договора о једном и заједничком језику Срба, Хрвата и Црногораца који би требало назвати двонационалним именом: српско-хрватски/хрватско-српски језик.

Догађања међу српским филолозима, већ деведесетих година, учинила су да се разбистре две оријентације, које су историски везане за све идеје: хрватску и српску.

Једну оријентацију чине официјелни српски филолози који су, по инерцији и у сагласности са актуелним властима, наставиле да следе политику југословенског периода. Ту оријентацију следе филолози који држе у својим рукама главне српске националне институције: Матицу српску, Српску академију наука и уметности, Српску књижевну задругу, Завод за уџбенике, новоосновану Вукову задужбину, као и цео образовни систем. Ова оријентација, деценијама изграђивана у Титовом периоду, програмски и кадровски је оријентисана да служи остваривању хрватске идеје и у осамостаљеној Србији. Деловање те оријентације се јасно испољило највише у виду распарчавања српског језика путем разних преименовања. Тако данас језик којим говоре Срби (било које вере били и било у којој држави живели) има

шест назива: српски, хрватски, бошњачки, босански, црногорски, буњевачки, српскохрватски. Било је и покушаја одозго да се идејом о стандардизацији српски језик сведе само на екавско подручје. На делу су и настојања да се оствари пацеловска идеја из 1861. да је српско писмо ћирилица, а хрватско латиница. Стално је на сцени и (неевропска) идеја о томе да је на нашем терену вера вододелница нација. Са сцене је нестала Југославија, нестала је организација Савеза комуниста. Али нису нестале филолошке концепције које су деценијама наметане у другој Југославији, Титовој. Не треба искључити ни запажање да су у одржавање овог стања укључене и службе и лобији који су наставили посао наметања политике хрватске филологије и саме хрватске идеје.

Другу од ових двеју оријентација представљају самостални филолози које окупља Покрет за обнову србистике. Овај Покрет се на филолошкој сцени појавио као непројектована и непредвиђена снага. Али је одмах иступио је са јасним програмским пројекцијама: да се обнови српска идеја (србистика), да се обнови српска филолошка традиција, да се у решењима за српски језик и филологију која се бави Србима, поштују решења која важе за све друге европске народе, односно да се у филолошким пословима одбаце двојни стандарди.

РЕШЕЊА

Опште је прихваћена оцена да је 20. век за Србе био трагичан. Међу разним разлозима, најмање треба изгубити из вида оне који су били пресудни. Њих треба пре свега видети у сфери филологије. Основа трагичне српске ситуације јесте у томе што су владајуће српске гарнитуре у току Првог светског рата напустиле српску идеју а прихватиле хрватску. И што нове политичке гарнитуре, у постјугословенском периоду, нису напустиле овај погубни смер.

Да једни народи прихвате моделе по којима ће устројити сопствену националну идеју, то је нешто што се у свету нормално дешава. По моделу који је у 18. веку изграђен превасход-

но за немачки народ, десиле су се у Европи промене у разним популацијама, међу њима и у словенском свету. Отуда може да се каже да је овај модел општеприхватљив јер почива на ставу да принцип који важи за један народ треба да важи и за друге народе. По овом моделу народи се идентификују и деле на основу заједничког језика, а припадници једног народа могу да буду разне вере и да живе у разним земљама. Најистакнутији српски филолог 19. века, Вук Карацић, у пуној мери је примењивао ову идеју на Србе разних вера који су живели у разним државама.

Ако се за тај општеприхваћени модел може казати да почива на здравим и одрживим идејама, јер се историјски потврдио, то исто се не може казати и за хрватску идеју. Супротно од тога: за ову идеју се може казати да почива на патолошким основама. Ова идеја је у основи патолошка и води ка патолошким последицама.

а) Патолошка је, пре свега, била идеја да један те исти језик могу да створе два народа (Срби и Хрвати) и да остану посебни народи. На тој патолошкој идеји дошло се дотле да се у лингвистици, пред разбијање Југославије, заузима став да су један исти језик, са два имена, створила чак четири народа (Срби, Хрвати, Црногорци, Муслимани). Даљи развој ове идеје јесте да сваки од ових народа има право на своје парче језика, па и на свој национални језик. Па даље: да се један те исти језик може идентификовати према верској припадности популације која се њиме служи, односно према државама у којима се говори. Као једна од последица ове идеје је чињеница да исти језик може да има чак и пет или шест имена.

б) У основи је хрватске идеје југословенства патолошко и само схватање народа. Оно се испољило већ у самом почетку, кад је Штросмајер из Југо-Славјана изоставио цео један народ, бугарски, а остала три народа (Србе, Хрвате, Словенце) прогласио за један народ, за Југословене. Патологија је и у основи политике која стреми ка томе да се народи стварају и разарају на неприродним основама. Она је и у томе што се на сличан начин поступа и са националним језицима. Случај Југославије показује да се иста популација третира као један народ (Југословени), као

два народа (Србо-Хрвати и Словенци), најзад и као шест посебних народа: Срби, Хрвати, Словенци, Црногорци, Македонци, Муслимани). Комунистички период је доказ како се неки народи могу декретима и стварати а читаве етничке заједнице (као на пример Срби католици или Срби муслимани) и произвољно укидати. У таквој ситуацији националне литературе су губиле основни језички идентитет, па су се писци и дела из једне националне литературе могли својевољно пребацивати у другу литературу. Битна карактеристика овог начина понашања јесте волунтаризам. А тамо где царује волунтаризам озбиљне науке не може бити, а то значи да не може бити ни здравог националног живота.

в) Суштина оваквог односа према националним језицима и народима имао је за последицу легализовање принципа двојних стандарда. Двојно понашање било је практично легализовано и пре него што је Југославија била разбијена. Показало се и раније да је много шта било могуће спровести ако је иза тога стоји нека сила. Чим сила почне да руши принципе, нема краја патолошким решењима.

Овај кратки историјски преглед имао је сврхе да покаже не само како су Срби у 20. веку дошли у нездраву ситуацију, већ и да покаже и како из ње могу да изађу. Најкраће речено: да би изашли из неповољне ситуације, они треба да отклоне узроке који производе патолошко стање.

Јасно је, отуда, и шта практично и одлучно треба чинити. Срби треба што пре и доследно да напусте хрватску идеју југословенства (односно сербохрватистику у филологији) и да се врате српској идеји, другим речима да се врате србистици. У пракси се, међутим, показује да је такво преумеравање мора да наиђе на тешкоће у остваривању. Јер подразумева промене у оријентацијама националних институција које су и кадровски и програмски у Титовом периоду биле припремљене да делују у складу са хрватском идејом. Упркос томе заокрет ка повратку србистици, односно српској идеји нужно треба да се обави пре свега ради опстанка српског народа. Блок за српску идеју има

главни задатак да помогне да се ови процеси српске идеје што темељније и што брже одвију.

Повратак србистици и српској идеји није нешто што се тиче само односа Срба и Хрвата. У питању је нешто дубље: повратак европским вредностима и европским моделима. То другим речима значи: ако Срби стварно и у свему хоће да буду део европског света, мораће да се врате моделима који важе за друге народе. Враћајући се сопственој филолошкој традицији, обнављајући србистику, они се враћају у филолошки систем који важи и за друге народе. Овај систем искључује двојне стандарде.

Овако обновљена српска идеја, у принципу, не би требало да буде у сукобу ни са једном другом националном идејом европских народа, као што ни србистика не би требало да буде у сукобу са било којом националном филологијом. Али у постојећој ситуацији србистика мора да буде у сукобу са кроатистиком (односно сербокроатистиком), као што и српска идеја мора да буде у сукобу са хрватском идејом. А пошто се овај сукоб не може избећи, спорне проблеме треба решавати у духу европских модела, односно правила које поштују други европски народи.

ПРОЈЕКТИ

Треба очекивати да присталице Блока за српску идеју временом понуде више разних пројеката на којима треба радити. Ја имам у виду неколико пројеката који обећавају плодне резултате. Ови пројекти су засновани на ставу да српско питање треба темељно решавати научним средствима и аргументима. Али и да започето деловање Покрета за обнову србистике треба наставити.

Блок за српску идеју требало би да подржи издавачку делатност Матице српске у Дубровнику. Сврха ове куће је да издавачки и другачије потврди традицију дубровачке књижевности и Срба римокатоличке исповести (дакле и Срба других исповести). Само обнављање Матице српске у Дубровнику осветљава и традицију и стварну улогу некадашње Матице српске

која је, на жалост, и у самој Матици у току југословенског периода одгурнута. Ова обновљена издавачка кућа могла би да устали издавање часописа *Љетопис Матице српске у Дубровнику*, као и да се прихвати издавања и часописа *Србистика/Serbica*. Сем тога, она би могла да постане и једна од важних издавачких кућа присталица Покрета за обнову србистике. А то значи да прештампава многе старе књиге, али и да објављује многе новонаписане.

Међу главне издавачке подухвате ове куће требало би да уђе *Издавачки пројект „Србистика“* којим се предвиђа да се у пет серија издају све релевантне граматике српског језика, сви речници српског језика, сви правописи српског језика, све историје српске књижевности и *Антологија српске поезије у осам књига*.

Као посебно драгоцен духовни домет српског народа треба подржати и едицију *Ерос и логос* у седам томова.

Међу овим пројектима видим довршење *Изабраних дела Петра Милосављевића*, као и издавање публикација које су везане за приказивање или коментарисање тога дела.

Шире информације о овим пројектима могу се наћи у мојој најновијој књизи *Блок за српску идеју*

МОГУЋНОСТИ И ОТПОРИ

Основне ставове програма Блока за српску идеју могуће је релативно брзо остварити.

Србистика, као научна и образовна дисциплина, релативно би се брзо у Србији могла институционализовати ако би се на факултетима, који дају квалификације за звање англиста, германиста, хунгаролога, словакиста итд. на сличан начин третирали и студије на основу којих се стиче звање србиста. (Другим речима ако би се звање србиста додељивало само онима који студирају на катедрама за србистику).

Блок за српску идеју имао би као један од главних задатака, да учини да Србија као држава заузме став да финансијски и другачије помаже само оне српске националне институције

које настављају властиту традицију из предкомунистичког периода. Самим тиме учинило би се да дође до битних померања међу снагама у Академији, Матици, Задрузи, Вуковој задужбини, издавачким кучћама, и другде где држава може да има битан утицај.

Присталице Блока за српску идеју такође сигурно могу и практично много да учине да српска идеја, односно програм Покрета за обнову србистике, и стварно буде подржан од стране медија.

Разуме се да Блок за српску идеју може очекивати и разне отпоре оживотворењу српске идеје. Највећи отпори могу се очекивати од стране снага које подржавају хрватску идеју југословенства и хрватску идеју сербохрватистике. Ако се сукоб са овим отпорима одвија пред очима јавности, присталице Блока за српску идеју могу очекивати да се они могу и савладати. Предвидљиво је да у савлађивању ових отпора на један начин треба да реагују научници, на други политички субјекти, на трећи медији, на посебан обавештајне и контраобавештајне службе Србије итд.

ВИДОВИ ОРГАНИЗОВАЊА

Да би се оживотворила српска идеја, односно да би се оживотвориле идеје Покрета за обнову србистике, треба имати у виду два основна вида организовања.

Једно је организовање субјеката који хоће да помогну оживотворавање српске идеје, али да не буду партијско-политички организовани. Такви политички субјекти могу да буду и ванстраначке личности, али и да припадају и различитим политичким странкама. Јер борба за српску идеју не искључује већ укључује различите политичке опције. Она само подвлачи оно што је тим опцијама заједничко и неспорно.

Не треба, међутим, искључити ни могућност стварања неке посебне политичке странке која би остваривање српске идеје узела као доминантни део свога програма. Она би овај

програм морала да допуни програмским одговорима адекватним онима које имају друге модерне политичке партије.

Иницијатива за стварање Блока за српску идеју има у виду превасходно ванстраначко организовање са циљем да се обнови и оживотвори српска идеја, односно да се обнови и институционализује србистика као научна дисциплина о Србима. Ово организовање може се одвијати у виду постојања посебних одбора. Централни одбор Блока за српску идеју могао би да буде у Србији (рецимо у Новом Саду или Београду). Одбори би могли да буду тамо где има Срба у великом броју (у бившим републикама), у иностранству (у Бечу, Паризу, Чикагу, Москви, Пекингу) а пододбори би могли да буду у мањим местима. Сваки од ових одбора могао би да направи конкретан програм рада и акција усмерен ка оживотворењу српске идеје, односно србистике.

У овим одборима би требало да се нађу на заједничком послу: филолози, идеолози, уметници, привредници, просветни радници, радници сваке врсте, сељаци. Могли би да се нађу и представници разних партија који прихватају филолошке основе српске идеје. У овим одборима треба да се нађу и они који се осећају Србима, а који су разних вера и атеисти, али и они који се тако не осећају, али саосећају са Србима као њихови пријатељи. На борбу за оживотворење српске идеје, односно србистике треба гледати као на борбу за опстанак Срба као једног од најугроженијих народа који има дуготрајну и богату историју. На ову борбу исто тако треба гледати и као на борбу за опстанак европских вредности и модела који су у овом делу Европе угрожени.

У Новом Саду, 23. новембра 2011.

ЕВРОПСКЕ ВРЕДНОСТИ И ИНФАНТИЛИЗАМ ДЕЛА СРПСКЕ ИНТЕЛИГЕНЦИЈЕ

На новосадској телевизији *Мост*, у једној од емисија Милорада Вукашиновића *Помало о свему са...*, током 2011-2012. године неколико пута је изговорен израз *инфантилизација српског јавног мњења*. Реч инфантилан, по Вујаклијином речнику, значи „детењаст“, а инфантилизам се дефинише као „облик обољења у којем одрастао човек... задржава детињске црте и особине“. Изразом „инфантилизација“ очигледно је означен сам процес којим је српско друштво захваћено. Признајем да је овај израз бољи од израза „блесавлук“ који се за исту појаву, посредно или непосредно, може срести у неким мојим текстовима.

О томе да инфантилизма код нас има, можемо се уверити чим дођемо у сусрет са медијима, или почнемо да размишљамо о појавама око нас. Инфантилно се понашају многи политичари, инфантилно се понашају медији; инфантилног понашања има у националним институцијама, има га у односу према науци, у образовном систему, у односу према младима. Толико је много манифестација инфантилности, да се с правом можемо питати куда, као народ, идемо, има ли нам лека!

Инфантилизма нарочито има у оном делу српске, тзв. српске елите која је безрезервно прихватала тезе да су Срби и Хрвати један народ, да су заједно створили исти језик (чакавски, кајкавски и штокавски), да Срби могу бити само православци, а не и припадници других вероисповести, да је српски језички стандард екавица, да је српско писмо само ћирилица. Инфантилизам се посебно испољава кад се емотивним заступањем српских интереса или српског идентитета здушно потпомажу туђе тезе које су овим заступницима подметнуте. При томе, ови емотивни заступници српства и не покушавају да мисле какве трагичне последице може да има олако прихватање погрешних теза.

Мада је инфантилизам у новије време добио застрашујуће размере, ипак не би требало мислити да је инфантилизам нека константа српског народа. Историја нам сведочи да је у истом народу било и појава сасвим супротног карактера: било је и храбрости, и одговорности, и промишљености, и рационалности, и умности, и великих научних прегнућа, и вредних институција које су служиле крупним националним задацима, и добро устројеног образовног система, и доброхотног односа према младима.

Ако се ствари тако поставе, онда на инфантилизацију српског народа треба гледати као на облик обољења који заиста постоји, па се не може игнорисати, али које треба лечити, да би се из овог стања изашло. У терминима који су мом начину размишљања својствени, нужно је радити на замени постојеће парадигме другом парадигмом: таквом која би водила повољнијим резултатима. А да би се постојећа парадигма променила, нужно је знати идејне основе на којима она почива. Анализа која следи, у крајњој линији, води ка том циљу.

Две рачунице

Често се може чути да српски политичари данас мало воде рачуна о српском народу. Да ли је тако, ствар је процене. Мени је далеко несумњивији став да српски политичари немају у виду озбиљну рачуницу о српском националном корпусу. Ову констатацију већ могу да потврдим несумњивим чињеницама. Ради разјашњења ове тврдње подсећам на две врсте текстова из моје хрестоматије *Срби и њихов језик* (1997, 2002): на текстове Павла Јозефа Шафарика и Ватрослава Јагића, који се непосредно тичу овог питања.

1. Од два текста Павла Јозефа Шафарика, на које мислим овом приликом, први је из његове књиге *Историја словенске књижевности према свим наречјима* која је објављена на немачком језику у Будиму 1826. године. Други је из његове књиге *Slovanski narodopis* која је објављена у Прагу на чешком језику 1842. Оба ова текста доносе бројчано изражене податке о свим народима словенског племена. Из ових текстова се можемо убедити да су сви словенски народи подједнако третирани. А то

I. PŘEHLED NÁRODŮ

A. PODLE NÁŘEČÍ A STÁTŮ.

	W Rusku.	W Ra- kausku.	W Pru- sích.	W Tu- recku.	W Kra- kowě.	W Sa- sích.	Dohro- mady.
A. 1.							
1. Welkoru- sowé	35,314.000	—	—	—	—	—	35,314.000
2. Maloruso- wé	10,370.000	2,774.000	—	—	—	—	13,144.000
3. Běloruso- wé	2,726.000	—	—	—	—	—	2,726.000
2.							
4. Bulharowé	80.000	7.000	—	3,500.000	—	—	3,587.000
3.							
5. Srbowé č. Illyrowé	100.000	2,594.000	—	2,600.000	—	—	5,294.000
6. Chorwati	—	801.000	—	—	—	—	801.000
7. Korutanští č. Slowenci	—	1,151.000	—	—	—	—	1,151.000
B. 1.							
8. Poláci	4,912.000	2,341.000	1,982.000	—	130.000	—	9,365.000
2.							
9. Čechové a Morawané	—	4,370.000	44.000	—	—	—	4,414.000
10. Slowáci	—	2,753.000	—	—	—	—	2,753.000
3.							
11. Lužičané							
a) Horní	—	—	38.000	—	—	60.000	98.000
b) Dolní	—	—	44.000	—	—	—	44.000
Dohromady	53,502.000	16,791.000	2,108.000	6,100.000	130.000	60.000	78,691.000

KMENE SLOWANSKÉHO.

B. PODLE NÁŘEČÍ A NÁBOŽENSTVÍ.

	Řeckého vyznání.	Řecko- katoli- ckého vyznání.	Katolici.	Prote- stanti.	Moham- medáni.
A. 1.					
1. Welkorusowé	35,314.000	—	—	—	—
2. Malorusowé	10,154.000	2,990.000	—	—	—
3. Bělorusowé	2,376.000	—	350.000	—	—
2.					
4. Bulharowé	3,287.000	—	50.000	—	250.000
3.					
5. Srbowé č. Illyrowé	2,580.000	—	1,864.000	—	550.000
6. Chorwati	—	—	801.000	—	—
7. Korutanští č. Slo- wenci	—	—	1,138.000	13.000	—
B. 1.					
8. Poláci	—	—	8,923.000	442.000	—
2.					
9. Čechowé a Mora- wané	—	—	4,270.000	144.000	—
10. Slowáci	—	—	1,953.000	800.000	—
3.					
11. Lužičané					—
a) Horní	—	—	10.000	88.000	—
b) Dolní	—	—	—	44.000	—
Dohromady	54,011.000	2,990.000	19,359.000	1,531.000	800.000

значи: за све је наведено колико припадника и које вере имају и у којим државама и у ком броју живе. Ови текстови могу да буду интересантни и зато што доносе податке из ондашњег времена. Али они су важни јер показују какав је однос славистика, као дисциплина, имала према овом проблему. Од два Шафарикова текста прегледнији је онај каснији, на чешком језику, зато што у виду табеле представља структуру народа словенског племена као целине, али и сваког словенског народа посебно. Зато га и доносим у прилогу овог текста. Напомињем да израз *Srbowé čili Illyrowé* у овом прегледу значи *Срби или Илири*, као што и израз *Korotanšti čili Slowenci* значи: *Корутанци или Словенци* (дакле, алтернативни називи за исти народ).

Вук Карацић нема ниједан текст који би сличио оваквим приказима словенских народа, или који би приказивао само Србе. Карацић, као нешто старији Шафариков савременик, морао је и сам знати за исте ове податке. Из Вукових разних текстова можемо закључити да су његови ставови о верској структури Срба идентични са Шафариковим. Већ од своје прве књиге, *Писменица српскога језика* (1814), коју је писао под Копитаревим утицајем, он говори о Србима три вере: православцима, католицима и муслиманима.

Слично као и Вук Карацић мислили су касније и, знатно млађи од њега, прваци Матице српске Теодор Павловић и Јован Суботић. Вреди зато обратити пажњу на једно место из докторске дисертације Илије Мамузића о илиризму (*Илиризам и Срби*, ЈАЗУ, 1931) у којем аутор подсећа на идеју илираца да Срби и Хрвати треба да се уједине. Мамузић каже да им је Теодор Павловић отприлике овако рекао: Што бисмо се ми уједињавали када нас Срба има пет милиона а вас Хрвата свега 400.000. Бројке нису исте као оне које доноси Шафарик, али су веома сличне.

Приказујући колико Срба укупно има, које су вере и у којим земљама живе, Шафарик је применио буквално исти поступак као и код приказа других словенских народа. После више од века и по од објављивања његове табеле, можемо да уочимо и значајне промене. Лако ћемо уочити, пре свега, да су се сви словенски народи бројчано увећали, па је тако било и са Срби-

ма. Али је само код Срба дошло до промене структуре становништва. Број Срба испао је драстично мањи зато што су из корпуса српског народа изостали неки делови.

2. Научним средствима може се доћи до јасног и конкретnog одговора и зашто и како се то почело дешавати. Чињенице на које указујем откривају да се у судбину Срба уплела једна посебна рачуница, и то она која је долазила са хрватске стране. У основи је те рачунице став који би, отприлике, требало овако представити. Ако Хрвати прихвате ону рачуницу, која важи за све словенске народе, неће пролазити како желе. Зато је боље да се најпре придруже Србима па да после, све хрватско и српско здружено у једно, поделе по за то посебно скројеним мерилима.

Да овакав поступак не казујем напамет, може да илуструје уводни текст у прву књигу коју је Ватрослав Јагић објавио. То је његова *Хисторија књижевности народа хрватскога и српскога* из 1867. године, која је остала као једина његова књига од планиране троделне историје овако замишљене књижевности. У њој је Јагић, као тобоже заједничку за два народа, приказао само средњовековну књижевност. А кад је требало ићи даље, он је престао да пише своју хисторију, али је већ 1869. покренуо едицију под именом *Стари писци хрватски* у којој је објављивао писце дубровачке књижевности. Овај кајкавац је заступао став да Срби и Хрвати имају један језик са три наречја: чакавским, кајкавским и штокавским, који треба звати хрватски или српски, односно српскохрватски. Представљао се као Вуков следбеник, мада је његова концепција о заједничком језику Хрвата и Срба потпуно супротна од Вукове концепције. Вук је сматрао да ова два народа имају своје посебне језике. У Чешкој енциклопедији (1864) Јагић је народу овако исконструисаног заједничког језика давао и исконструисани назив Хрвато-Срби.

Јагићево инсистирање на заједништву Хрвата и Срба имало је и другу страну. Он је истовремено нудио и другу рачуницу која је подразумевала и деобу тог једног народа на два дела. Ова друга рачуница се такође јасно може видети из уводног

дела његове *Хисторије*, посебно из табеле коју дајем у прилогу овог текста. Супротно од принципа који су важили за све друге европске народе, Јагић је по језику здружене Србе и Хрвате у један народ делио на основу вере у два народа: у Хрвате (који су римокатлици) и Србе (који су само православци). Муслимане истог језика је занемаривао. На основу овакве рачунице Јагић је добијао посве другачије резултате од оних које су имали у виду Вук, Шафарик, Теодор Павловић и други њихови савременици. Ови резултати су драстично били неповољнији за Србе и драстично повољнији за Хрвате.

Računice Vatroslava Jagića

Zemlja	Hrvata i Srba	Katolika	Pravoslavnih	Muhamedanaca
Južno-istočna Ugarska	500.000	48.138	451.862	
Južno-zapadna Ugarska	145.000	145.000		
Hrvatska i Slavonija	900.000	767.700	132.523	
Hrv. slav. Krajina	711.480	402.329	309.151	
Dalmacija	400.000	322.856	77.144	
Primorje (Istra i otoci)	134.891	134.657	232	
Kranjska	56.000	55.400	600	
Dolnja Austrija	6.870	6.870		
Moravska	1.000	1.000		
Austrijska vojska	57.000	34.000	23.000	
Svih skupa	2.912.241	1.917.729	994.512	

Gdje	Koliko katolika	Koliko pravoslavnih	Koliko muhamedanaca
U austrijskih zemljah	1.917.729	994.512	
U Srbiji		1.100.000	
U Crnoj Gori		200.000	
U Bosni, Hercegovini i Staroj Srbiji	300.000	900.000	400.000
Svih skupa	2.217.729	3.194.512	400.000

Iz uvodnog dela knjige *Historija književnosti naroda hrvatskoga i srpskoga* (Zagreb 1867. i 1953). Preštampano u mojoj knjizi *Srbi i njihov jezik* (Pristina 1997. i Beograd 2002).

3. Шафарикова и Јагићева рачуница, на које смо указали, тичу се различитог односа према принципима.

Принципи филолошке мисли које је установио Хердер за све европске народе, по којима се народи разликују и идентификују на основу језика, доследно су поштовали слависти, а међу овима и Шафарик и Вук Караџић. То се јасно види из Шафариковог прегледа. Исту мисао је примењивао на Србе и Вук Караџић. На основу тога можемо да закључимо да је српска мисао била део славистичке мисли, као што је и славистичка мисао била део европске. Њихов однос се, филозофским језиком, приказује односом Опште-Посебно-Појединачно.

У складу са овим принципима Вук је конкретизовао своје виђење Срба. Сматрао је да су Срби они који говоре српским језиком, да је српски језик истоветан са штокавским наречјем а да, овај језик-наречје, на основу рефлекса гласа јат има три дијалекта : јужно, источно, западно (односно: ијекавско, екавско, икавско). Са верске тачке гледишта, Срба има три вере (грчке, турске и римске) без обзира на државе у којима живе. Ови Срби, на свом језику, пишу и ћирилицом (православци) и латиницом (католици).

Рачуница коју је пласирао Јагић, преко номиналног заједништва Хрвата и Срба, водила је ка кршењу принципа. Она је језику Срба, дакле штокавском наречју, додавала и чакавско и кајкавско наречје, које су слависти сматрали језицима Хрвата и Словенаца, а којима Срби нису говорили. То придруживање је учињено да би се за заједнички књижевни језик Хрвата и Срба могао прогласити српски језик. Идентитет српског језика био је најјасније представљен у делу Вука Караџића, најкомпетентнијег филолога за то питање. Номинално његов следбеник Јагић управо тај идентитет нарушавао. А преко њега нарушавао је и идентитет српског народа. Овако се ниједна друга европска национална филологија није понашала.

Јагићева стратегија је водила ка неприродном спајању два народа, а касније такође и ка њиховој подели на неприродним основама. Неприродно спојени Срби и Хрвати у један народ дељени су по вери и по писму, а књижевни језик, само српски,

дељен је на источну и западну половину, другим речима на екавски (српски) и ијекавски (хрватски део).

Да би се једна овако неприродна рачуница протурила, требало ју је добро упакovati и опремити опробаним реторичким средствима. Иако је ова реторика била моћна, српски филолози у предјугословенском периоду имали су довољно одговорности и одважности да не подлегну њеним чарима. Шансу да буде у пуном смислу прихватана, ова рачуница је добила тек у југословенском, а поготово у Титовом периоду.

Чему је то прихватање водило може се видети у схватањима водећег српског лингвисте у другој половини 20. века Павла Ивића из његове књиге *Српски народ и његов језик* (1971). За проблем о којем говоримо кључне су њене стране 182. и 183. Ево неколико реченица:

Средином прошлог века било је изражено схватање да Србе и Хрвате треба разликовати по језику, а не по вери. Сам Вук Караџић је 1849. у познатом чланку *Срби сви и свуда* изашао са тврђењем да су само чакавци (односно и кајкавци) Хрвати, док су сви штокавци у ствари Срби, мада се они „римскога и турскога закона“ таквима не осећају, као што се не осећају ни Хрватима. Овакво гледиште је почивало помало на романтичарском поимању језика као темељу народности, помало на ширини погледа овога овејаног антиклерикалца, који је с искреном љубављу прилазио браћи „сва три закона“, донекле и на чуђењу, с позиција образованог Европљанина, према „оваквоме нашем дијељењу народа у данашње вријеме“, али свакако на жаркој жељи да Срба буде што више. (182)

Вук није био на правом путу тражећи у језику мерило за разликовање Срба и Хрвата. (183)

Ово мишљење академика Ивића показује како је први човек српске лингвистике спао на то да игнорише и постојање темељних принципа славистике и историјске истине. Своју лингвистичку концепцију подређивао је Јагићевој рачуници да Хрвата буде што више, а за нешто слично окривљавао је Вука Караџића.

4. На увиду у стратешке основе ове две рачунице треба сагледати и смисао Покрета за обнову србистике. Овај Покрет настао је 1997. са јасним циљем да покрене обнову српске филолошке традиције и реafirмацију ставова главног српског филолога Вука Карацића, а да се одбаца јагићевска традиција.

Да су Вукови ставови принципијелни и да зато могу у пуном смислу да важе и данас, може да покаже једно кључно место из његовог текста *Срби и Хрвати* из 1861. године, који је настао као одговор на истоимени полемички текст Богослава Шулека.

У осталоме пак, које су *Срби* које ли *Хрвати*, ја другачије не знам казати него овако:

Хрвати по правди могу се звати: 1) Сви Чакавци, 2) Кекавци у Краљевини Хрватској који су на то име већ обикли.

Срби по правди могу се звати сви Штокавци макар које вјере били и макар гдје становали; (...)

Ако Хрватски родољупци не пристају на ову на разуму основану диобу, онда се за сад у овоме ништа друго не може учинити него да се подијелимо по закону или *вјери*: ко је год закона Грчкога или источнога онај се макар гдје станао неће одрећи Српскога имена, а од онијех који су закона Римскога нека каже да је *Хрват* који год хоће. (...)

Овом цитату нужно је дати бар ово разјашњење. Ни не дај Боже да је Вук прихватио став да Срби и Хрвати имају исти језик, нити се одрекао става да су Срби сви штокавци, без обзира које вере били и било где становали. Тврдио је само да ће се сви православци штокавци изјаснити као Срби. За римокатолике српског језика је рекао да су и они по правди Срби, али нека се од њих определи као Хрват ко тако хоће.

У овим Вуковим ставовима налазимо се кључ за савремено поимање етничког идентитета Срба и Хрвата, као и муслимана српског језика. Треба водити рачуна само о томе да је Вук мислио строго логички, али се служио терминологијом која је одавно застарела. Уместо његовог израза „по правди“ данас би боље било употребити израз „објективно“. Очигледно је, дакле, да је он сматрао и да су и штокавци римокатолици „по правди“ Срби, али је поштовао и њихово право да се осећају како хо-

ће, па је зато рекао за њих „нека се изјасни као Хрват ко хоће“. То исто треба да важи и за муслимане српског језика. Данас раширену тврдњу да су сви Срби штокавци, али да сви штокавци нису Срби, примићемо као истиниту ако кажемо да су сви штокавци објективно Срби, али да субјективно то нису.

5. После оваквог разјашњења могу да кажем да сам са задовољством прихватио предлог Иницијативног одбора Блока за српску идеју да направим анализу садашње ситуације у српском националном корпусу. У овој анализи предност сам дао идејама, а не бројкама.

Полазим од уверења да је био исправан Шафариков (односно Вуков) став, а да није исправан Јагићев. То значи да дајем предност принципијелним решењима, над непринципијелним, упркос сазнању да тренутна ситуација принципијелним не иде у прилог. А кад тако кажем, подразумевам да је Шафарикова рачуница примењива не само на све словенске већ и на све европске народе. Јагићева рачуница, супротно од тога, примењена је само у овом једном случају и она води ка двојним стандардима. Правећи рачуницу о српском националном корпусу, настојим да ситуацију српског народа данас сагледам у складу са аутентичним принципима славистике и србистике, а не у складу са принципима сербобократистике. Другим речима, настојим да покажем како би изгледала ситуација када би се водило рачуна о објективно могућем стању, а не само о стању које је производ накарадне политике која је деценијама вођена.

ЈУГОСЛАВИЈА, ПРВА И ДРУГА

Одступања од европских вредности почела су већ са стварањем прве Југославије. И ова новостворена држава, која се у почетку називала Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца (1918-1929) била је прављена на неприродним основама, самим тиме што је била дефинисана као држава „једног троплеменог и троименог народа, Срба, Хрвата и Словенаца“, како није учињено нигде другде у Европи. У свим државама створеним после Пр-

вог светског рата (Пољска, Аустрија, Мађарска, Чехословачка) језици су се звали по именима народа: немачки, мађарски, пољски, чешки и словачки. У првој Југославији језик је у њој био назван на неприродан начин као: српскохрватскословеначки. Државним ударом краља Александра, 1929, само је реализована још доследнија варијанта исте идеје у виду интегралног југословенства, па је троплемени народ проглашен за један, за Југословене. И то је опет учињено мимо поштовања европских стандарда и вредности. Мимо тих вредности се поступало и кад се све више наметао став да се у новоствореној држави говоре два језика: српскохрватски и словеначки, односно да се у њој стварају две књижевности: српскохрватска и словеначка.

Ни Титова Југославија, установљена 1943-45, није постављена на природним основама. Нови режим, у готово истим државним оквирима, уместо једног троименог народа, или једноимених Југословена, препознао је прво пет народа (Срби, Хрвати, Словенци, Црногорци, Македонци), а касније и шести народ (Муслимани). Нигде се ни на европском западу, нити на европском истоку тако нешто није десило. Ова неприродна дешавања била су само копија неприродних дешавања у филологији. Једно време, на пример, важио је став да се у новој Титовој Југославији, на разним подучјима, говоре три језика: у Словенији се говори словеначки језик, у Македонији македонски, а у четири централне републике да се говори исти језик, али и да се он различито назива. У Србији и Црној Гори, првих година после рата, овај језик називао се српски, у Босни и Херцеговини српскохрватски, у Хрватској хрватски или српски. Од Новосадског договора (1954) ситуација се и у ове четири републике променила. Уведен је заједнички назив: српскохрватско/хрватско-српски. Али је овога пута исти језик, у ствари, подељен на две варијанте: београдску и загребачку, источну и западну, српску и хрватску. Практично су границе између те две варијанте проглашене по линији екавица-ијекавица; ћирилица и латиница. Показало се, кроз мало година, да ова подела има и геополитичке последице. Испало је да се, не само у Хрватској, већ и у Босни и Херцеговини и Црној Гори, па чак и у деловима Србије, говори

западном варијантом, а да је баш она проглашена за хрватски језик. Није отуда тешко увидети да је ова стратегија, уграђена у Новосадски договор, била и најкобнија по опстанак Југославије као целине.

Филолошки хаос, какав је постојао у првој и другој Југославији, није постојао ни у једној другој европској земљи. У основи је свих невоља које су задесиле популацију бивше Југославије у томе што је земља грађена на неприродној идеји југословенства, а ова идеја имала је филолошку подлогу у југославистици и сербокroatистици.

Разумем српске политичаре што излаз за српски народ виде у прикључењу Европској унији. Они тако чине зато што верују да би се под тим шатором нашла већина припадника српског народа. Сматрам, међутим, да се сви крупни филолошки проблеми морају и могу решавати и мимо Европске уније. И да се то мора чинити доследно у складу са европским вредностима и стандардима. Не поричем да треба давати и одговоре на преко 2000 питања из упитника Европске уније. Али ти одговори морају бити у другом плану. У првом плану, што се српског народа тиче, треба да буду филолошки проблеми. У њиховом решавању морају се у пуном смислу поштовати европски принципи.

Ова анализа треба да допринесе што потпунијем увиду у актуелну ситуацију српског народа независно од пријема у Европску унију.

СРБИЈА

У централној Србији живе Срби и националне мањине. Мањине су, на пример, Шиптари, Бугари, Румуни, Роми. Ове националне мањине представљају делове других народа који говоре језицима различитим од српског. Оне би биле мањине и у другим земљама, јер то објективно јесу у складу са европским стандардима.

У централној Србији, међутим, живе у већем броју и муслимани који говоре истим језиком као и православни Срби, али се изјашњавају као Бошњаци, а језик којим говоре називају

бошњачким. Овде, такође, живи и доста римокатолика. И они такође говоре као и Срби православци, а називају се обично Хрватима, а по правилу, и језик којим говоре, идентификују као хрватски. Треба рећи да овакав третман тих популација није у складу са европским стандардима. У Србији се национални живот не организује као у другим европским земљама. Практично се не констатује постојање Срба римокатолика и Срба муслимана, већ само Срба православца. То није у складу са европским нормама и стандардима.

У Војводини, аутономној покрајини Републике Србије, живе Срби и припадници разних националних мањина. У приметном броју у њој живе делови других народа: Мађара, Словака, Румуна, Русина, Рома. Ове популације с разлогом се називају националним мањинама. Неспорна је чињеница да ове мањине говоре језицима који се разликују од српског.

Међутим, у Војводини живе и популације које говоре истим језиком као и Срби православне вере, а изјашњавају се као Хрвати, Буњевци и Црногорци. Није спорно да ове популације треба да сачувају индивидуалност. Али тај индивидуалитет треба да буде конкретан, а не хипертофиран, како се нигде у Европи не чини. А то се овде тако чини тиме што је хрватски језик уведен у ред равноправних језика у јавној употреби, а постоји тежња да такав статус добију и буњевачки и црногорски језик. Третман који овакве популације у пракси политичког живота Војводине већ дају изразито неадекватну слику језичко-етничког стања. Језик који се назива хрватским има исти третман као и језици стварних мањина: мађарски, словачки, румунски, русински. По тој пракси испада да у Војводини као Срби постоје само православци, да у овом делу Србије нема и не може да буде Срба римокатолика. Тако се нико у Европи не понаша; такво понашање, другим речима, није у складу са европским нормама и стандардима.

На Косову и Метохији, у другој аутономној покрајини Републике Србије, пре бомбардовања, на пописе се одазивало само нешиптарско становништво. Тако да знамо да је 1991. на Косову и Метохији било око 350.000 Срба, 150. 000 Муслимана,

око 30.000 Горанаца, око 20.000 Хрвата и око 150. 000 Рома. Било је дакле негде близу 700.000 нешиптарског становништва. То је вероватно било више од половине свих становника јужне српске покрајине. По Кушнеровом попису из 2001. на територији Косова и Метохије било је 1.038.000 становника.

Вреди, међутим, обратити пажњу на популацију која је у овој српској покрајини говорила српским језиком. Ту се јасно може уочити разлика између објективног и субјективног. Објективно је око 550.000 становника говорило истим језиком (који су се изјашњавали као Срби, Муслимани, Горанци, Хрвати). Субјективно испада да су тај језик могли говорити само они који су се изјашњавали као Срби, дакле само Срби православне вере. Једна од тих рачуница била би вуковска, односно европска, друга јагићевска, штротмајеровска. Међутим, ова рачуница се примењује и на Косову и Метохију само кад су у питању Срби и српски језик. Шиптари се држе европских мерила у питању националног статуса и верског опредељења. Сви који говоре шиптарским језиком, а припадају различитим конфесијама: муслиманској, римокатоличкој и православној, сматрају се припадницима истог шиптарског народа. Сви су они, како их данас неправилно називају – Албанци. Српски политичари требало да се замисле над моделима овде изложених рачуница и да се бар упитају: зашто полазе од доктрине да једна рачуница треба да важи за све европске народе, а друга само за Србе. Кад је Србија у целини у питању, вреди обратити пажњу посебно на однос према два вредностима: према језику и према црквеним објектима. Пажњу српске јавности је последњих година изазвало настојање шиптарских политичара да се српски манастири на Косову и Метохији преименују у византијске православне манастире. Представници Српске православне цркве и државе схватили су крајњи циљ те стратегије. Чим се ови манастири преименују, они се више не третирају као српски, већ се третирају као туђи.

Слично као што се тек хоће да учини са манастирима на Косову и Метохији, већ се, у остатку Србије, чини у области језика. Српски језик ијекавског дијалекта (источнохерцеговачки) на територији Србије се проглашава за бошњачки, а српски

језик у загребачкој редакцији, у Војводини већ се проглашава за хрватски језик, као што се и српски језик у икавској варијанти већ проглашава за буњевачки. Ово непринципијелно понашање ће скупо ће коштати и Србе и све друге у Србији.

ЦРНА ГОРА

Приликом пописа становништва у Црној Гори 1909. године у њој је било 96% становника који су се изјаснили да су Срби а свој језик су називали српски (други језик је био шиптарски). Отприлике исти проценат је свој језик називао српским и приликом пописа 1948. године. Али су тада, једним потезом Комунистичке партије Југославије, ови Срби претворени у други народ, у Црногорце. После Новосадског договора (1954) у Црној Гори је српски језик, као и у Србији, проглашен за српскохрватски језик. Сада неки црногорски политичари накнадно заступају тезу по којој је црногорски језик део српскохрватског.

Све што се у Црној Гори дешавало са победом титовске власти није у складу са европским стандардима. Са сигурношћу се може казати да објективно и данас преко 90% становника Црне Горе говори истим језиком, који је идентичан са српским. Тек за остатак становника Црне Горе се може казати да говоре шиптарским или другим језицима. Али се мимо европских норми и стандарда онај језик већине становника Црне Горе субјективно различито назива. Назива се српски (по традицији), црногорски (кад га говоре Црногорци по осећању), бошњачки кад га говоре муслимани, хрватски (кад га говоре римокатолици). Нигде се у Европи тако не чини. Покрет за обнову србистике, који има присталице и међу Црногорцима, не меша се у послове који се тичу државе Црне Горе. Што се језика тиче, он стоји на становишту да се и у овој држави морају поштовати европска правила.

БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА

Сви становници Босне и Херцеговине говоре једним језиком. У овој држави стварно живе три верске заједнице: право-

славна, муслиманска и католичка. Није спорно да је свака од ових заједница унела у језички живот и нешто специфично. Тако је, у принципу, и са верским заједницама других европских народа. Али се у овој држави ипак наметнуло нешто битно различито од понашања у другим европским земљама. Политика последњих деценија је учинила да се верске заједнице у Босни и Херцеговини третирају као посебни народи: а то значи као Бошњаци (муслимани), Срби (православци) и Хрвати (римокатолици). Нашли су се и лингвисти који настоје да докажу да у овој држави говоре три језика: бошњачки, српски и хрватски. Са друге стране, јављају се и лингвисти који сматрају да се у овој држави говори један језик, и да га према држави треба назвати босански. Тако да је и то настојање утемељено на идеји да језик добија име према држави. А то је пракса која нигде другде у Европи не важи.

Покрет за обнову србистике и у случају верски и политички раздвојене једнојезичке популације у Босни и Херцеговини залаже се за доследну примену европских критерија и стандарда. А то значи ово: како се ради у Европи, нека се тако чини и у овом делу света.

ХРВАТСКА

Слику језичке ситуације на територији данашње Хрватске могуће је спознати ако се погледају дијалектолошке карте српскохрватског језика. На њима су приказана све три наречја овако названог језика: штокавско, чакавско и кајкавско. Не треба много аргумената за тврдњу да чакавско ни кајкавско наречје нису српска. По Вуку Караџићу, али и по језичкој науци из предјугословенског периода, српско је само штокавско наречје. На дијалектолошким картама штокавског наречја јасно се разликује једно подручје у данашњој Хрватској на којем се говорило ијекавском штокавицом (источнохерцеговачким дијалектом). То је подручје Војне границе. На том подручју је деведесетих година 20. века била формирана Република Српска Крајина, настањена углавном српским православним живљем. Ијекавско

подручје се надовезује на Дубровник и регију око овог града. Ту су некад живели Срби римокатоличке вере. Готово сви су кроатизирани на основу става да Срби и Хрвати имају исти језик, али се деле по вери.

Стварање независне хрватске државе крајем 20. века унело је много светла у језичке односе Хрвата и Срба. У Хрватској се неспорно, као књижевним језиком, говори штокавски ијекавски, дакле, један дијалекат српског језика, као што је било и пре стицања независности. Тај језик је схватан као заједнички језик два конститутивна народа у Хрватској: Хрвата и Срба. Сада се у Хрватској Срби не третирају као конститутивни народ, већ се третирају као национална мањина.

Пођимо од става да је то политичка реалност Срба у Хрватској. Као национална мањина у Хрватској они би, по европским стандардима, требало да буду третирани онако како се третирају мањине у Србији: на пример као Мађари, Шиптари, Словаци, Румуни, Русини, Роми. А то значи: имали би право на употребу свог језика и на његово национално име, право да пишу својим писмима и да их називају својим националним именима. А затим и на све остало што спада у права националних мањина.

Ако са становишта примене тих принципа сагледамо српску ситуацију у данашњој Хрватској, онда добијамо овакву слику. Њихов народни језик, источнохерцеговачки ијекавски, у вуковској варијанти књижевног језика, проглашен је за хрватски књижевни језик. Хрватско у том језику може да буде само оно што је заиста хрватско. А то је стандардизација језика коју изводи хрватске институције, а не и сам језик. Срби католици који су некад били најраширенији у Хрватској престали су да постоје, похрваћени су. Латиница Срба римокатолика проглашена је за хрватско писмо. Кад се све то има у виду, Срби у Хрватској ни близу немају права која европским мањинама припадају, а каква несумњиво уживају мањине у Србији.

Оно што се десило при стварању хрватске државе (1941. и 1991): етничко чишћење, геноцид, као и одузимање туђег језика и туђег писма није у складу са европским вредностима. То може да буде само у складу са политиком двојних стандарда.

Покрет за обнову србистике доследно тражи за овај део српског народа филолошки и политички третман који му, према европским стандардима и вредностима, припадају.

МАКЕДОНИЈА И СЛОВЕНИЈА

Македонија је област наслоњена на Србију. Била је и једна од српских земаља, насељена добрим делом српским становништвом. Из Титове Југославије цела област је изашла македонизирана, тако да у њој чак није била ни признавана српска мањина. Све проблеме који се тичу Срба у овој држави треба решавати у складу са европским вредностима.

Срби који живе у Словенији досељени су тамо у југословенском периоду. Постоји нека десетина хиљада становника чији је језик српски, или који се осећају Србима. И те проблеме треба решавати у складу са европским стандардима.

СРБИ У РАСЕЈАЊУ

Делови српског народа данас су расути по целом свету. Некаква прецизна евиденција о њима не постоји. Не постоји ни нека организација која би их повезивала. Постоје, међутим, процене да у разним местима по свету данас живи око 4-5 милиона Срба. Под тиме се обично мисли само на Србе православне вере. Ако би се рачунале и популације које говоре исто као и православни Срби, њих би вероватно било знатно више. У принципу треба тежити принципијелном ставу да се и то питање решава у складу са европским нормама и стандардима. Не треба губити из вида да примена вуковског и штросмејровског става воде различитим рачуницама. Разлика између једне и друге рачунице може се показати на примеру Титове Југославије. У оној великој Југославији од 22 милиона становника било је бар око 17-18 милиона људи који су говорили истим језиком, неспорно штокавским, у суштини српским. По вуковској рачуници они би „по правди“ били третирани као један народ. По владајућој рачуници третирани су као неколико народа. До чега су те рачуни-

це довеле познато је из ситуације која је читаву ову популацију довела деведесетих година. Кратковиди политичари су пласирали тезу да је за све одговоран режим Слободана Милошевића, а неки су ишли дотле да су оптуживали и Фрању Туђмана и Алију Изетбеговића. Увид у овде приказане рачунице показује да је проблем много старији: води ка средини 19. века и ка увођењу у игру поремећених стандарда у филологији и на томе засниваних етничких рачуница.

ЗАКЉУЧАК

Ова анализа је показала да се истим језиком говори у већини популације четири бивше југословенске републике, које су постале државе (Србија, Црна Гора, Босна и Херцеговина, Хрватска), али да се тај исти језик, мимо европских стандарда, различито назива. Постоје чак и настојања и да се овај језик приказује као више различитих језика.

Ова анализа је показала, у свим сегментима, да се различити резултати добијају ако се имају у виду две категорије Срба. Једна рачуница показује колико Срба може да буде ако се употребе европски стандарди, а колико их има по рачуницама учињеним на Јагићевим и Титовим идејним основама. Другим речима, једна рачуница показује колико Срба има или може да има објективно а друга колико може да их има субјективно. Вреди напоменути да такве разлике готово да не постоје код других европских народа, прецизније код оних народа који поштују европске стандарде. На пример, између Мађара објективно, и Мађара субјективно, не постоје битне разлике, а код Срба су оне драстичне.

Ова анализа је показала да је српска ситуација лоша и да је она таква на целом подручју српског језика; да је лоша пре свега зато што су Србима наметнути неадекватни модели (односно парадигме). Она је лоша и због тога што су и сами Срби прихватили да следе лоше моделе. Анализа је, такође, показала и да српска ситуација није безизлазна и да се може побољшати.

Разуме се ако се схвати зашто је лоша и како се могу постићи значајна побољшања.

РЕШЕЊЕ

Иницијатива за стварање Блока за српску идеју настала је у крилу филолога. Она, дакле, има научне основе и циљеве који се научним аргументима могу правдати. Према овој иницијативи, ради побољшавања стања српског народа, потребно је предузети и одређене конкретне кораке.

а. Треба напустити идеје југословенства Штросмајера, Јагића и њихових потомака по којима су Срби само православци, и по којима Срби немају неки свој самостални језик који се језичким системом разликује од хрватског.

б. Треба се доследно окренути поштовању европских вредности, односно српске филолошке традиције из предјугословенског периода. То значи: треба се доследно понашати онако како се понашају други европски народи, пре свега Немци. А то практично значи вратити се изворним моделима понашања и ставовима Светог Саве, Доситеја и Вука.

в. Српске националне институције, које су у периоду југословенства, а поготово у Титовом периоду, биле кадровски припремљене да послуже спровођењу идеја југословенства и сербокroatистике, треба вратити њиховим изворним ставовима, а у пракси вратити поштовању европских модела и европских правила.

г. За изучавање вредности које су створили Срби и за снажање у савременом свету, треба да буде задужена научна дисциплина о Србима, србистика, која у Србији и другде треба да буде не само обновљена, већ и институционализована, као што је то учињено и са другим адекватним дисциплинама.

Д О Д А Т А К

Блок за српску идеју Иницијативни одбор

О ПРВИМ ПОТЕЗИМА БЛОКА ЗА СРПСКУ ИДЕЈУ

Група присталица Покрета за обнову србистике прихватила идеје изложене у програмском тексту *Блок за српску идеју* проф. др Петра Милосављевића. Формиран је Иницијативни одбор у који су ушли: др Момчило Суботић (председник), проф. др Слободан Костић, др Небојша Кузмановић, Милорад Буха, Бојан Радић. Задатак је овог одбора да припреми сазивање ширег скупа који би размотрио предлог програма Блока за српску идеју.

Позваним на ово саветовање, поред текста *Блок за српску идеју*, достављамо неколико предлога за почетно деловање.

ОРГАНИЗАЦИЈА БЛОКА ЗА СРПСКУ ИДЕЈУ

Предвиђено је да Блок За српску идеју делује јавно, преко низа међусобно повезаних одбора. Сходно конкретним приликама, одбори би могли да буду организовани струковно и територијално.

Струковно организовање подразумевало би окупљање и деловање присталица Блока за српску идеју на стручној основи у виду појединих одсека или секција. Ево неколико могућих окупљања по линији струке.

Одсек за филолошка питања;

Одсек за питања из области друштвених наука,

Одсек за везе Срба у Србији са Србима у другим републикама бивше Југославије и у расејању;

Одсек за социјалне проблеме

Одсек за привреду

Одсек за медије.

Напомена. Струковно организовање неће бити ни могуће ни потребно у свим одборима. Али било би потребно да такво организовање постоји у Главном одбору. Или у другим одборима где за то постоје услови.

Територијално организовање подразумева формирање одбора свуда где живи у већем броју српски народ, односно где за то постоји потреба. Пошто Срби живе у Србији, у бившим југословенским републикама и у расејању, у принципу је могуће да се свуда јаве разни одбори Блока за српску идеју. Зато се овде наводе само примери места где би могли да се оформе овакви одбори.

Главни одбор: Београд.

Одбори по Србији: Нови Сад, Сомбор, Суботица, Сремска Митровица, Зрењанин, Вршац, Шабац, Крагујевац, Ниш, Зачар, Јагодина Крушевац, Краљево, Чачак, Ужице, Нови Пазар, Лесковац, Прокупље, Врање, Косовска Митровица, Лепосавић, Грачаница, Ранилуг, Чаглавица, Лапље Село.

Загреб, Книн, Вуковар, Бања Лука, Пале, Бијељина, Никшић, Подгорица, Херцег Нови.

Москва, Кијев, Будуимпешта, Беч, Минхен, Париз, Њујорк, Чикаго, Торонто, Мелбурн. Итд.

Институционоално повезивање. Пошто одбори на основу истог програма делују самостално, њихово основно повезивање требало би да се одвија преко међусобног информисања. Најједноставније је ово информисање и повезивање данас обављати преко интернета. Вреди зато размислити о предлогу да се при Главном одбору, или другим већим одборима, формирају информативни центри. Природно је да се за остваривање идеја овога Блока користе и многе друге могућности за које постоји потреба, али за које постоје и снаге. Међу те могућности посебно треба имати у виду медије и издавачку делатност.

МОГУЋЕ ПРОМЕНЕ У ФИЛОЛОШКОЈ СФЕРИ

Непосредни циљ деловања Блока за српску идеју треба да буде увид у промене до којих треба да дође на неколико кључних места у самој Србији. Рад на овим променама имаће смисла:

1. ако се спознају оријентације које треба напустити и оне које треба обновити или прихватити.
2. ако се спознају и ствараоци који су спремни и могу да потребне промене учине.

Иницијативни одбор сматра да промене треба најпре обавити: а) у образовном систему су Србији, б) у Матици српској, в) у Српској академији наука и уметности, и г) у Вуковој задужбини.

а. ПРОМЕНЕ У ОБРАЗОВНОМ СИСТЕМУ

У образовном систему Србије институционално се изучавају и предају многе националне филологије, на пример: англистика, германистика, романистика, румунистика, еспањолистика, нидерландистика, полонистика, бохемистика, русистика, бугаристика, словакистика, русинистика, хунгарологија и албанистика.

У Србији се, све до краја постојања Југославије, филологија неговала у духу сербокроатистике односно југославистике. Исти дух се одржавао по инерцији и након крупних геополитичких промена. После разбијања Југославије, враћен је назив српски језик, али он више нема значање какво је имао у предјугословенском периоду. Израз српски језик се сада не односи на целину српског језика. Пројектовано парцелисање српског језика спроводи се увођењем нових назива: хрватски језик, бошњачки језик, босански језик, црногорски језик, буњевачки језик. Такво стање је последица чињенице да се институционално није обновила научна дисциплина о српском народу и српском језику. Србистика се, у Србији, још увек налази ван система филолошких дисциплина. Једна од крупних последица такве ситуације

ције јесте и двојно понашање света према српском народу које се одвија не само мимо њега, већ и у њему самоме.

Проблем враћања србистике у образовни систем Србије није нерешив. Држава која финансира цео образовни систем даје и акредитације факултетима који спремају омладину за разна звања, на пр. за звање англиста, германиста, хунгаролог, словакиста, русиниста, румуниста. У овом тренутку, међутим, држава Србија даје акредитације за стицање звања србиста и факултетима који немају одговарајуће катедре за србистику. Тако да то звање добијају и свршени и студенти који не пролазе кроз адекватан образовни систем, што је у правном и образовном смислу недопустиво.

Блок за српску идеју скреће пажњу просветним органима Србије на овако недопустиво понашање. Подсећа, такође, да је већ од 1997. на јавној сцени Покрет за обнову србистике који се јавно залаже да се и србистика врати у систем других филолошких дисциплина.

6. ПРОМЕНЕ У МАТИЦИ СРПскоЈ

Најстарија српска културно-образовна и научна институција, Матица српска, основана је 1826. До драстичне промене у оријентацији ове институције дошло је са доласком комуниста на власт 1945. године. Тада је цела дотадашња руководећа гарнитура поднела оставку, а на власт је дошла нова гарнитура, састављена по вољи комуниста. Од тада Матица српска оријентацију није мењала. У суштини је стално деловала као продужена рука хрватске филологије. То се нарочито може видети на основу два главна потеза ове институције после Другог светског рата. Једно је Новосадски договор (1954) који је одржан у згради Покрајинског комитета Савеза комуниста Војводине у организацији Матице српске и Матице хрватске. На овом Договору је српски језик преименован у српскохрватски/хрваткосрпски са свим последицама. Друго је едиција *Српска књижевност у сто књига* (1958-1966) коју је Матица српска издала заједно са Српском књижевном задругом. Да је и ова едиција, у ствари, продужена

жена рука хрватске филологије, може се видети ако се пореди са сличном едицијом *Пет стољећа хрватске књижевности*. Дубровачка књижевност је изостављена из српске књижевности, а нашла се у едицији која представља хрватску књижевност. Овај чин је имао дугорочно негативне последице.

Блок за српску идеју, исто као и Покрет за обнову србистике, подразумева да треба да дође до промена у самој садашњој оријентацији Матице српске.

1. Подразумева, пре свега, да се напусти оријентација која је наступила са доласком комуниста на власт 1945. године и да се обнови оригинална Матичина филолошка традиција из предјугословенског, посебно из предкомунистичког периода. То конкретно значи да Матица српска треба да се врати властитим ставовима о српском језику, српској књижевности, српском народу, дакле својим изворним филолошким ставовима које је имала у предјугословенском периоду.

2. Ова промена у оријентацији подразумева и одлучно одбацивање Новосадског договора. Једна од страна, Матица хрватска, одрекла се овог Договора још 1971, а Матица српска то никад није учинила. Мора се, макар накнадно, јавно признати, да је и овим чином српској страни приређена још већа штета него што је учињено самим Договором. После овог раскида, некада српски језик постао је хрватски (за хрватску страну), а српскохрватски (за српску страну). Последице неодговорног понашања званичника са српске стране постале су катастрофалне. Израз српски језик не одговара више некадашњем појму српског језика. У току су настојања да се сада институционално исти језик именује као српски, хрватски, бошњачки, босански, црногорски, буњевачки. Преко неодговорног понашања филолога распарчава се и српски језик, али се и распарчава и српски народ.

Мада се сама Матица српска не ангажује да нађе излаз из ћорсокака, не треба превидети да има филолога који то чине. Један важан чин у том правцу збио се у згради гимназије „Јован Јовановић Змај“ 2007. године када су присталице Покрета за об-

нову србистике (у сарадњи са Владом Републике Српске Крајине) организовали Међународни научни скуп „Српско питање и србистика“. На овом дводневном научном скупу, непосредно или прилозима, учествовало је 59 филолога. Они су акламацијом усвојили *Закључке* који су у пуној сагласности са српском филолошком традицијом, а то значи пре свега са традицијом Матице српске из предјугословенског периода. Они су, такође, сагласни са системом ставова који карактеришу филологије других европских народа. На жалост, строго контролисани медији овај скуп су углавном прећутали. Ако чланство Матице српске хоће да превазиђе грешке начињене у комунистичком периоду, има основа да се стара институција врати на пут своје некадашње традиције.

Промена у оријентацији Матице српске подразумева и промене у кадровима који ће обележити повратак њеној аутентичној традицији. Иницијативни одбор Блока за српску идеју има предлог бар за једно од кључних места. Предлаже зато да се за председника Матице српске изабере проф. др Петар Милосављевић, иницијатор Покрета за обнову србистике.

Проф. др Петар Милосављевић (1937), пензионисани професор Филозофског факултета у Новом Саду, био је члан редакције Летописа Матице српске (1969-1979), председник жирија за Бранкову награду Матице српске седамедесетих година, уредник прве књиге (1980-81). Изабран је за сталног члана Матице 1987. Данас је један од плоднијих српских књижевника и професора, и један од најплоднијих радника у историји Матице српске.

В. ПРОМЕНЕ У СРПСКОЈ АКАДЕМИЈИ НАУКА И УМЕТНОСТИ

Промене у Српској академији после Другог светског рата нису се збиле одједном, као у Матици, већ постепено. Тако се, временом, и ова институција уклопила у систем Титове Југославије а по начину свог деловања свела се на огранак Југославенске академије знаности и умјетности у Загребу. Сва филолошка решења (она која се тичу језика, књижевности, поимања српског народа) ова Академија је у Титовом периоду прилагодила решењима хрватске идеологије југословенства и хрватске филологије. Ни она се никад није одрекла Новосадског договора, чак се јасно одредила 1999. да ће наставити рад на *Речнику српскохрватског књижевног и народног језика*, а не пројкту на којем се у њој радило од 1893. до 1953. под именом: *Речник српског књижевног и народног језика*.

Покрет за обнову србистике, који је у основи и покрет за обнову српске филолошке традиције, подразумева и обнову традиције Друштва српске словесности, Српског ученог друштва, односно Српске краљевске академије у ставовима које су ове институције имале о српском језику, српској књижевности и српском народу.

Све што је у овом тексту речено за промене оријентације Матице српске после доласка комуниста на власт, важи и за Српску академију наука и уметности. То, пре свега, значи да и ова институција треба да се јавно одрекне Новосадског договора и његових импликација. Као и Матица српска, и Српска академија наука ослонац за промене свог деловања у филолошкој сфери може да нађе у *Закључцима* Новосадског скупа.

Иницијативни одбор сматра да су у овој институцији могуће промене уколико би и у њој дошло до кадровске обнове. А то у конкретном случају значи ако би се у Одељењу за књижевност и језик Српске академије наука и уметности нашли и филолози и књижевници који би деловали у духу обнове Академијине филолошке традиције. То су филолози који су били уче-

сници Новосадског скупа и који имају и дело које их препоручује. Ово су њихова имена:

Проф. др *Слободан Костић* (1952), данас најзначајнији писац са Косова и Метохије. Професор је Приштинског универзитета, књижевни теоретичар, најбољи српски песник право-славне оријентације. Посебно су му значајне прозне књиге *Путник кроз сећања и светиње* (2006) и *Пут: созрцања смиреног срца* (2011). Председник је Друштва за обнову србистике.

Проф. др *Милош Ковачевић*. Предавао је о српском језику и књижевности на универзитетима у Сарајеву, Никшићу, Нишу, Палама, Бања Луци, Бохуму, Крагујевцу. Најчувеније су му књиге *У одбрану српског језика* и *Српски језик и српски језици*. Посебно су значајна његова синтаксичка истраживања, а јединствене су његове књиге о стилским фигурама.

Проф др *Радмилко Маројевић*. По основној струци русиста, са великим угледом у најужој струци. Предаје на универзитетима у Београду, Москви, Никшићу и Бања Луци. Плодно се бавио палеославистичким истраживањима и текстологијом. У области србистике чувене су његове књиге *Ћирилица на раскршћу* и *Српски језик данас*.

Књижевник *Миле Медић*. До егзодуса живео у Книну, сада живи у Београду. Објављивао песме, прозна дела, есеје. Прикључио се Покрету за обнову србистике борећи се за идентитет и интегритет српског језика. У јавности је посебно обратио пажњу на себе књигом *Завештања Стефана Немање*.

Проф. др *Петар Милосављевић*, стручњак за теорију књижевности и методологију проучавања књижевности. Предавао је на универзитетима у Новом Саду и на Палама, а држао курсеве на постдипломским студијама у Приштини, Никшићу, Бања Луци и на Палама. Његова *Изабрана дела* излазе у 25 књига.

Проф. др *Радоје Симић*. Предавао је о српском језику на универзитетима у Београду, Никшићу и на Палама. Гостовао је на више немачких универзитета. Обимне књиге (сам или као ко-ауртор) објављивао из области савременог српског језика, посебно из области синтаксе. Објавио је и неколико значајних књига из области стилистике. Основао је часопис *Српски језик*.

Проф. др *Јелица Стојановић*. Предаје о српском језику на универзитетима у Никшићу и у Косовској Митровици. Данас је најзначајнији лингвиста у Црној Гори. Посебно су значајне њене књиге и други радови који се залажу за одбрану идентитета и интегритета српског језика на свим просторима где се тим језиком говори.

Ставови које наведени ствараци имају о битним филолошким питањима удаљавали су их од чланства у Српској академији где владају посве другачији филолошки ставови. Предлог да се они изаберу за чланове највише српске научне институције, показује да има научних снага на које се ова научна институција може ослонити.

Постоји и начин да поменути ствараоци на легалан и демократски начин заузму одговарајућу позицију у Српској академији. То је могуће учинити ако би академици из других одељења САНУ постали свесни да кључне промене у Академији треба учинити управо у Одбору за књижевност и језик и да постоје ствароци који би ту преоријентацију могли да изнесу. Треба само да се створе услови и учини што је потребно да до преоријентације у овој институцији дође.

г. ПРОМЕНЕ У ВУКОВОЈ ЗАДУЖБИНИ

Упоредо са променама у образовном систему, у Матици српској и у Српској академији наука, нужно је да дође до промена и у Вуковој задужбини.

Својим делом и деловањем Вук Карацић је најизразитији пример веза српске филолошке традиције са европском традицијом и са славистиком у рађању. Иако појединац, он је деловао и као велика национална институција на чије су се деловање наслонили и Матица и Академија. Требало би зато да остане трајан оријентир за сналажење у језичким питањима, у књижевности и за одређивање српског националног бића.

Вукова задужбина основана је 1987. номинално ради неговања имена и дела Вука Карацића. Али је то стварно била задужбина која је требало да настави са спровођењем политике која је вођена у Титовој Југославији. То се најбоље види на примеру одлуке САНУ из 1999. да се настави са издавањем *Речника српскохрватског књижевног и народног језика* под именом који је тај речник имао у Титовом периоду а не под именом на којем се ба њему радило шездесет година (1893-1953): *Речник српског књижевног и народног језика*. Тада је председник и Српске академије наука и Вукове задужбине био исти човек: Дејан Медковић. За Титово време је карактеристично да се једно говорило а друго радило. Тако се десило да се под именом Вукове задужбине водила антивуковска и антисрпска политика.

Ову оријентацију треба из корена променити. То практично значи да се мора учинити да Вукова задужбина доследно заступа и спроводи Вукове ставове, односно ставове српске филолошке традиције чији је он био најдубљи израз. Данас на српској филолошкој сцени те ставове заступају превасходно присталице Покрета за обнову србистике. Блок за српску идеју залаже да се иста оријентација доследно поштује.

Међу српским филолозима има довољно стваралаца који би ову оријентацију могли спровести у живот. На Новосадском скупу било је и десетак учесника из Београда. Иницијативни одбор Блока за српску идеју међу њима је издвојио четворицу које је с разлогом могао да предложи за чланове Српске академије наука и уметности. Ове присталице Покрета за обнову србистике, заједно са другим учесницима Новосадског скупа из Београда, али и другим стварним следбеницима ставова Вука

Карацића, сигурно би могли да чине кадровску основу за ново руководство ове институције.

Иницијативни одбор Блока за српску идеју

Момчило Суботић
Небојша Кузмановић
Милорад Буха
Бојан Радић

Јануар 2012.

О ТЕКСТОВИМА У ОВОЈ КЊИЗИ

О феномену Тито. – Текст се овде објављује први пут.

Пробијање блокаде. – Текст се овде објављује први пут.

О Слободану Костићу. – Реч на промоцији књига Слободана Костића *Светлопис* и *Пут* (Логос – Грачаница, 2011) која је одржана у Удружењу књижевника Србије 10. јануара 2012.

Распарчавање Срба и Србије. – Подстицај да напишем овај текст дао ми је генерал Миле Новаковић. Генерал Новаковић је био главни командант Војске Републике српске. Први пут сам се сreo с њим на симпозијуму *Фактори односа снага у српскохрватском сукобу* који је одржан у Бањи Јунаковић код Апатина 28-29. новембра 2009. године. То је био скуп који је генерал Новаковић организовао и којим је руководио. До тога симпозијума мислио сам да је он био командант поражене војске. Тада сам сазнао да такво мишљење не одговара чињеницама. Војска Републике Српске Крајине повукла се са комплетним наоружањем непоразена у Републику Србију; унела је у Србију 300 тенкова и шест авиона. Сличан подвиг учинила је српска војска после НАТО-интервенције 1999. када се, такође непоразена, повукла са Косова и Метохије. Ови подаци говоре да је бар једна институција српског народа, његова војска, била на висини.

На симпозијуму у Бањи Јунаковић присутни су и од мене могли да чују не само оно што су знали, већ и понешто што нису знали (бар довољно јасно): да је подручје на којем су се родили и на коме су ратовали за слободу свог народа било на Новосадском договору 1954. представљено као подручје хрваткосрпског језика, односно хрватског књижевног језика. Ја сам на симпозијуму у Бањи Јунаковић отворено рекао да су према таквој пројекцији усвојеној на Новосадском договору војници Републике српске били реметилачки фактор.

Негде у лето 2010. генерал Новаковић ме је позвао телефоном и замерио ми што се не укључујем у дискусију о судбини српског језика која се недељама води у новинама. Обећао сам генералу да ћу и ја текст написати ради разјашњења ове ситуације. Али сам му, за сваки случај, напоменуо да не верујем да ће га новинске ревије објавити. Утешио ме

је изјавом да ће се он постарати да се текст објави. Испало је да сам ја у овом домену имао прецизнији преглед ситуације у србијанским медијима. Новинске куће којима је он нудио мој текст нису га прихватиле. Показало се, на делу, да оне јесу опозиција актуелним политичким снагама. Али и да су обавезне да слушају неке снаге у оним дубинским структурама. А то су снаге са којима се већ деценијама носим. Идентификовао сам их као снаге које не дозвољавају да људи моје струке обављају свој посао како ваља.

Ипак, хвала генералу Новаковићу што ме је подсетио на моје стручне обавезе. Нисам био део његове војске, па ми није могао бити ни претпостављени. Моји претпостављени у послу којим се бавим нису и не могу да буду генерали и команданти. Највише су то, поименце, Свети Сава, Доситеј и Вук. Али и многи други који су радили за опстанак народа у којем сам рођен. А српски народ чине и деца, и бабе, и старци, и ђаци и студенти, и војници и радници и лебелезовићи, дакле они који нису дужни да се разумеју у филолошке проблеме, али сnose последице филолошких решења. Према свима њима, као филолог по позиву, осећам се одговореним. Кад генерали зову у помоћ филологе то је добар знак; у сваком случају бољи је него кад филолози, слушајући људе на власти, настоје да решавају филолошка питања. У сваком случају, мислим да борбу за опстанак народа треба обавити темељно, на здравим основама. - Поменути текст је ипак објављен у Новој зори, 28-29/2010-2011. Хвала Уредништву часописа.

Инфокарте Војислава Девећа и филологија. – Текст је настао на основу мог усменог излагања у Градској библиотеци у Новом Саду 16. децембра 2010. поводом објављивања Девећеве *Инфокарте Новог Сада, Сремских Карловаца и Свете Фрушке горе*. Овде се објављује први пут.

Језик, ум и идејнитет српског језика. - Реферат на истоименом научном скупу који је одржан у организацији Филозофског друштва Републике Српске у Бања Луци 30. септембра и 1. октобра 2010. године. Објављен је у зборнику Филозофског друштва Републике српске посвећеном овом скупу под називом *Језик, ум и самобитност*, Бања Лука 2011.

Романтизам и славистика. - Реферат писан за научни скуп посвећен 200-годишњици рођења Карела Хинка Махе на Универзитету у

Познању крајем новембра 2010. – Текст је усвојен за објављивање у часопису *Philologia Mediana* Филозофски факултет у Нишу.

Рађање славистике и последице. – Реферат на научном скупу *Историјски аспект словенског јединства* који је одржан 29. марта 2010. у Руском дому у Београду. Текст је објављен у часопису *Philologia Mediana* (год. II, бр. 2/2010) Филозофског факултета у Нишу.

„Патриотске фантазије једног Словена“. - Текст је писан као реферат за планирани свесловенски конгрес који је требало да се одржи средином новембра 2010. у Кијеву. Позив да учествујем на овом скупу дошао ми је преко Милорада Бухе. – Објављен је у Летопису Матице српске за мај 2011.

Филолози, проклете вам душе!/- Текст је написан на основу предавања које сам 11. маја 2011. одржао у оквиру Језичке трибине Удружења књижевника Србије у Београду. Најављено је да ће бити штампан у оквиру материјала са ове трибине. Овде се објављује се овде први пут.

Промена парадигме у односима Срба и Хрвата. – Реферат изговорен на научном скупу *Српско-хрватски односи, 15 година након рата*, који је одржан у Институту за европске студије у Београду 9. децембра 2010. године. Текст ће бити објављен у зборнику са материјалима са овог скупа.

Владајуће метанарације и геноцид. – Подстицај да напишем овај текст дошао ми је од Милорада Бухе. Буха је председник Владе Републике Српске Крајине у прогонству који радио и на припремању зборника о Јасеновцу. Испочетка нисам прихватио његов позив да и сам напишем прилог за овај зборник. Моје објашњење за такав гест било је да се нисам бавио геноцидом, да о тој теми немам шта да кажем. Али сам се ипак предомислио пред сугестијом г. Бухе да тај проблем треба осветлити и са филолошког аспекта. Сада, пошто је текст готов, мислим да истраживања у истом смеру треба и наставити и продубити. – Текст се овде објављује први пут.

Срби муслиманске вероисповести. – Текст је писан као реферат за планирани скуп о Србима муслиманима који је требало да организује Матица српска у Дубровнику.

На сајту Владе Републике Српске био је 7. октобра 2011. објављен позив за овај скуп. Позив је потписан „Матица српска дубровачка – Др Петар Милосављевић“. Одмах сам написао писмо председнику Владе г. Бухи. Рекао сам да подржавам идеју о овом симпозијуму, али да писмо нисам ја написао, нисам ни знао за њега и оградио се од нетачности изнетих у писму и од формулација које нису моје. - Текст о Србима муслиманске вериоисповести се овде објављује први пут.

Писмо Крајишницима. – Текст је писан као одговор на позив за скуп Крајишника да, као гост, присуствујем њиховом скупу .

Сусрет председника Матице српске и председника Матице српске у Дубровнику. – Текст се овде објављује први пут.

Издавачки пројект „Србистика“. - Потпуни текст овог пројекта објављен је први пут у књизи *Српски филолошки програм* (Београд 2000). Тамо има преко 50 страна (262-316). Текст је требало да се појави у трећем броју часописа *Србистика/Serbica* који је био предат у штампу почетком 1999. а објавен је тек 2002. У скраћеном облику, као и у овој књизи, објављен је у зборнику радова *Дело Петра Милосављевића и србистика* (Косовска Митровица 2002). Део пројекта, посвећен историјама српске књижевности и антологији српске поезије, објављен је у књизи *Систем српске књижевности* (1996, 2000) на око 360. страна.

Концепција едиције „Ерос и логос“. – Текст се овде објављује први пут.

Дело Петра Милосављевића и идеја промене. – Текст се овде објављује први пут.

Блок за српску идеју. – Овај програмски текст писан је за будућу невладину и ванстраначку организацију која би имала за циљ да се помогне оживотворење ставова Покрета за обнову србистике. Као одзив на идеје овог текста образован је Иницијативни одбор Блока за српску идеју. – Текст *Блок за српску идеју* објављује се овде први пут.

О европским вредностима и инфантилизам дела српске интелигенције. – Текст је настао на предлог Иницијативног одбора Блока за српску идеју. Овде се објављује први пут.

Додатак.

О првим корацима Блока за српску идеју. - Текст *Блок за српску идеју* показао сам неким мојим блискомишљеницима, који су чинили Иницијативни одбор за организовање Новосадског скупа (2007). Први коме сам текст послао био је Слободан Костић. Он је текст здушно прихватио и подржао идеју да се спроведе у живот. На жалост, почетком 2012. Костићево здравствено стање се погоршало, па није могао да се ангажује колико је желео. - У јануару 2012. конституисан је Иницијативни одбор за српску идеју, који је, по саставу, готово исти као и онај који је организовао Новосадски скуп. Уместо мене у Одбор је ушао Бојан Радић. Овај Одбор је саставио текст *О првим корацима за српску идеју*. Текст, намењен јавности, разаслат је и-мејлом неким нашим блискомишљеницима и неким медијима.

Кад се појавила могућност да се појави моја књига *Блок за српску идеју*, издавач је предложио да се у овој књизи појави, у Додатку, и поменути текст Иницијативног одбора.